

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI
DI PADOVA

Università degli Studi di Padova

Dipartimento di Studi Linguistici e Letterari

Corso di Laurea Magistrale in
Lingue e Letterature Europee e Americane
Classe LM-37

Tesi di Laurea

*Romanul "Femeie, iată fiul tău" de Sorin
Titel: literatura română în perioada
comunistă*

Relatore
Prof. Dan Octavian Cepraga

Laureanda
Katia Turchetti
n° matr.1171854 / LMLLA

Anno Accademico 2019/2020

Introducere.....	3
Capitolul I: Literatura română în perioada comunistă.....	11
1.1 Dezghețul anilor '50.....	11
1.1.1 George Călinescu și "Bietul Ioanide".....	12
1.1.2 Radu Tudoran și "Toate pânzele sus!".....	12
1.1.3 Marin Preda și "Moromeții".....	13
1.1.4 Petru Dumitriu și "Cronică de familie".....	13
1.1.5 Eugen Barbu și "Groapa".....	14
1.2 Anii 60: Derusificarea și un al doilea dezgheț aparent.....	15
1.2.1 Proza istorică cu orientare politică.....	16
1.2.2 Ororile trecutului comunist: Marin Preda și "Moromeții II".....	16
1.2.3 Zaharia Stancu și proza subiectivă.....	16
1.2.4 Transfigurarea realului.....	17
1.2.5 Umorul și satira: Teodor Mazilu.....	18
1.2.6 Demascarea mecanismului puterii absolute: Eugen Barbu și "Principele".....	18
1.3 Etapa finală: redogmatizarea literaturii române în epoca ceaușistă.....	19
1.3.1 Școala de la Târgoviște și optzeciștii.....	20
1.3.2 Manifestarea adevărului: Marin Preda și "Cel mai iubit dintre pamânteni".....	20
1.3.3 Demascarea mecanismului puterii absolute: A.E. Baconsky și "Biserica neagră".....	21
1.3.4 Viața cotidiană ca replică la restricțiile regimului: Mircea Nedelciu.....	22
1.3.5 Proza cu comportamente inimaginabile: Nicolae Breban și "Bunăvestire".....	22
1.3.6 Transfigurarea realului: "Cartea de la Metopolis".....	23
1.3.7 Ștefan Agopian și realismul magic.....	23
1.3.8 Mircea Cărtărescu și fantasticul.....	24
Capitolul II: Sorin Titel.....	27
2.1 Operele.....	27
2.1.1 "Țara îndepărtată".....	30
2.1.2 "Pasărea și umbra".....	31
2.1.3 "Clipa cea repede".....	32
Capitolul III: "Femeie, iată fiul tău".....	35
Alcune osservazioni sulla traduzione.....	39
Testo originale in romeno.....	41
Traduzione in italiano.....	77

Riassunto.....	109
Bibliografie.....	117

Introducere

Această lucrare este menită să prezinte activitatea literară lui Sorin Titel, prozator și eseist bănățean, care a trăit în România în perioada comunistă. Deși a fost un mare prozator al perioadei 1960-1980, Sorin Titel a atras atenția criticilor literari după moartea lui, survenită în 1985. Considerat tradiționalist în prozele scurte de la începutul carierei sale, Sorin Titel a fost capabil să revoluționeze propriul fel de a scrie ajungând la un modernism extrem.¹ Punctul culminant al activității sale este reprezentat de "tetralogia românească", scrisă între 1974 și 1983, din care face parte volumul "Femeie, iată fiul tău" (1983), obiectul acestei lucrări.

Înainte de a vorbi despre literatura perioadei comuniste și despre activitatea lui Sorin Titel, este necesar să facem o scurtă sinteză despre contextul istoric al României începând cu Al Doilea Război Mondial, dar mai ales despre comunismul românesc, o perioadă care a condiționat activitatea literară din acei ani.

În Al Doilea Război Mondial România a pierdut sudul Dobrogei, care a fost returnat Bulgariei, și Ungaria a primit nordul Transilvaniei; din cauză protestelor, guvernul Gigurtu a demisionat, și regele Carol al II-lea l-a numit președinte al Consiliului de Miniștri pe Ion Antonescu², în septembrie 1940. După doar o zi, Antonescu a îndemnat regele să abdice în favoarea fiului Mihai și, pe 6 septembrie, Carol al II-lea a părăsit România.³

Antonescu a instituit o dictatură militară și s-a aliat cu Axa în 1941 pentru a recăpăta Besarabia și nordul Bucovinei, devenite teritorii sovietice. Pe 14 septembrie 1940 a luat ființă Statul național-Legionar Român și a ajuns la putere Garda de fier⁴ dar, după o perioadă de excese revoluționare și criminale, această a fost dizolvată în 1941. La început, Antonescu a fost sprijinit de populația pentru planul de reforme interne și pentru declarația de război împotriva Uniunii Sovietice, însă regimul lui a fost răsturnat printr-o lovitură de stat cu aprobarea regelui Mihai I pe 23 august 1944.⁵

Între timp, armata sovietică ajunsese la București și apoi în Transilvania.⁶ Deși comuniștii nu aveau mulți susținători, ei au ajuns la putere în primăvară anulului 1945 cu sprijinul Uniunii Sovietice. Regele Mihai I l-a însărcinat pe Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor, să alcătuiască lista noului guvern.⁷

¹ (Simion, 2007)

² Ion Victor Antonescu (14 iunie 1882, Pitești – 1 iunie 1946, Jilava) a fost un militar și om de stat român, ofițer de carieră, șeful Biroului Operațiilor din Marele Cartier General al Armatei în Primul Război Mondial, atașat militar la Londra și Paris, comandant al Școlii Superioare de Război, șef al Marelui Stat Major și ministru de război, iar din 4 septembrie 1940 până în 23 august 1944 a fost prim-ministru al României cu titlul de 'Conducător al Statului'.

³ (Guida, 2005)

⁴ Legiunea Arhangelul Mihai, numită și Mișcarea Legionară, a fost înființată în România interbelică de Corneliu Zelea Codreanu ca o organizație paramilitară teroristă de orientare naționalistă-fascistă.

⁵ <https://www.britannica.com/biography/Ion-Antonescu>

⁶ (Guida, 2005)

⁷ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

În octombrie 1945, Partidul Comunist Român (PCR) l-a ales ca secretar al partidului pe Gheorghe Gheorghiu-Dej⁸, cu aprobarea lui Stalin.⁹

La alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, PCR și aliații săi au câștigat cu 80%, deși probele arătau că rezultatele fuseseră falsificate pentru a ascunde o victorie zdrobitoare a Partidului Național-Țărănesc. Comuniștii începuseră așadar să elimine opoziția; Iuliu Maniu și alți lideri democratici au fost condamnați la închisoare.¹⁰

În februarie 1947, guvernul a semnat tratatul de pace prin care a recăpătat Transilvania dar nu Basarabia, nordul Bucovinei și sudul Dobrogei și prin care a garantat Uniunii Sovietice despăgubirile de război. După ce regele Mihai I a fost obligat să-l desemneze pe Groza ca prim ministru, acesta a încercat de mai multe ori să doboare guvernarea. Regele l-a socilitat pe Groza să demisioneze, însă el a refuzat întotdeauna. Așadar, Mihai I a încetat să semneze decretele-lege deliberate de către Consiliul de Miniștri (așa-numita grevă regală).¹¹

Monarhia reprezenta un obstacol pentru comuniștii și, pe 30 decembrie 1947, Gheorghiu-Dej a solicitat regele Mihai să abdice. Înainte de a părăsi România pe 3 ianuarie 1948, Regele a vrut ca poporul român să aleagă noua formă de guvernare, însă cei de la putere nu au făcut nici un referendum.¹²

Marea Adunare Națională a proclamat Republica Populară Română imediat după ce regele a abdicat; comuniștii au putut așadar iniția sovietizarea vieții publice. În aprilie 1948 România a adoptat o constituție de tip sovietic care acorda maxima autoritate partidului.¹³

La început, PCR a guvernat cu partidele aliate, însă comuniștii credeau că Partidul Social Democrat Român (PSDR) era rival în cadrul proletariatului și al burgheziei. Nu trebuia să existe o alternativă și proletariatul trebuia să aibă ca reprezentant doar o singură forță politică. Așadar, în 1948, PCR și PSDR au dat viață la Partidul Muncitoresc Român (PMR). Petru Groza a continuat să fie Primul Ministru până în 1952, devenind apoi președintele al prezidiului Marii Adunări Naționale, adică șeful statului.¹⁴

Alegerile deveniseră un fel de ritual prin care guvernul ajungea întotdeauna să câștige cu un procentaj de aproape 100%. Parlamentul, la fel ca în Uniunea Sovietică, nu mai avea importanță; deciziile erau luate altundeva și parlamentul trebuia doar să le aprobeze.¹⁵

Nașterea regimului comunist în România a intrat în conflict cu statutul bisericilor, mai ales cu cea catolică și în mod special cu cea unită. Noua situația politică a provocat conflicte între guvernarea și Sfântul Scaun, acesta fiind contrar regimului. După ce Uniunea Sovietică interzise Biserica Greco-Catolică Ucraineană, comuniștii începuseră să aresteze episcopii greco-catolici. Pe 1 decembrie 1948, decretul nr. 358 destrămas Biserica Greco-Catolică în România, însă patriarhul ortodox îi

⁸ Gheorghe Gheorghiu-Dej (8 noiembrie 1901, Bârlad – 19 martie 1965, București) a fost liderul comunist al României din 1947 până la moartea sa și Președintele al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române în perioada 21 martie 1961-19 martie 1965.

⁹ (Guida, 2005)

¹⁰ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

¹¹ (Guida, 2005)

¹² (Guida, 2005)

¹³ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

¹⁴ (Guida, 2005)

¹⁵ *Ibidem*

primise pe greco-catolicii în cadrul bisericii ortodoxe. Proprietățile eclesiastice au început să fie naționalizate și Biserica Ortodoxă devenise dependentă, din punctul de vedere economic, de Stat.¹⁶

România începuse să aibă relații amiabile cu țările comuniste din Europa Centrală și de Est, inclusiv cu Iugoslavia, după ce această întrerupsese relațiile cu Moscova. În 1949 guvenul a aderat la CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc), prin care era încurajat comerțul între țările din blocul estic.¹⁷

Regimul comunist în România s-a consolidat ocupând toate domeniile: Academia de Științe a fost pusă sub control și multe instituții culturale au fost abolite și au cedat locul unor instituții care aspirau la o rusificare a culturii. Studiul limbii ruse devenise obligatoriu până la anul trei de facultate. Intelectualii care nu se adaptau la cerințele regimului erau trimiși la închisoare, unde erau supuși la orice fel de tortură fizică și psihologică, în schimb, cei care au acceptat ideile comuniste erau protejați de către regim. Au avut loc și câteva progrese precum scăderea analfabetismului și triplarea studenților la facultate între 1948 și 1966.¹⁸

S-a considerat că epurările au început în statele satelite ale Uniunii Sovietice în urma dosarului Rajk¹⁹, însă în România, încă din 1948, Lucrețiu Pătrășcanu²⁰ fusese arestat de către colegii săi de partid. Pătrășcanu a fost ucis în 1954; a fost acuzat de șovism pentru că, prin declarațiile sale, putea să pună în pericol minoritatea maghiară. În România erau prezente 75 de închisori printre care cea de la Sighet, pentru cei mai periculoși oponenti, și cea de la Aiud. Prizonierii politici au fost cel puțin 25000 și mulți dintre ei au murit. În închisoare, prizonierii erau supuși la reeducare prin torturi fizice și psihice precum bătăi, lipsă de alimentație și imposibilitatea de a se odihni. Conducerea închisorii selecționa un grup de prizonieri care trebuiau să îi reeduce pe ceilalți; cine supraviețuia fără să se sinucidă sau să înnebunească era considerat "reeducat", și devenea la rândul lui torționar. Această metodă a fost testată pentru prima oară în închisoarea de la Pitești.²¹

Construirea canalului Dunăre-Marea Neagră a fost singurul proiect înființat la inițiativa Consiliului de Ajutor Economic Reciproc și prin care Uniunea Sovietică a investit cu ajutoare financiare și tehnice. Proiectul a fost elaborat în mod inadecvat și a pornit în grabă; forța de muncă număra prizonieri politici, membri ai armatei și voluntari plătiți. Mulți dintre prizonierii politici nu știau motivul arestării și nici nu erau judecați de o instanță. Adeseori, arestările aveau loc fără motiv din lipsă forței de muncă. Eșecul proiectului a fost atribuit unor sabotori identificați în rândul prizonierilor care erau siliți să recunoască faptul și erau trimiși la închisoare pe viață. Proiectul a fost sistat în 1954 și reluat în 1976.²²

Gheorghe Gheorghiu-Dej, pentru a confirma propria dominație a devenit, în iunie 1952, Prim Ministru al României. După moartea lui Stalin în 1953, Nikita Hrușciov, secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a introdus o normă prin care o persoană nu putea să ocupe mai multe funcții, o măsură care trebuia să evite nașterea unui cult al personalității. Așadar, Gheorghiu-Dej a fost obligat să renunțe la funcția de secretar general al Partidului Comunist, însă

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ László Rajk a fost un politician comunist maghiar care a fost executat în urma unui proces de "spionaj" înscenat de dictatorul comunist al Ungariei postbelice, Mátyás Rákosi, după exemplul terorii lui Iosif Stalin în Uniunea Sovietică.

²⁰ Lucrețiu Pătrășcanu a fost un om politic român, membru al conducerii Partidului Comunist Român.

²¹ (Guida, 2005)

²² *Ibidem*

anul următor Comitetul Central l-a reales pentru aceeași funcție; Chivu Stoica i-a luat locul devenind Prim Ministru în perioada 1955-1961.²³

Pentru a reorganiza economia românească, Partidul Comunist adoptase principiile staliniste precum accentuarea industriei grele în defavoarea bunurilor de consum și colectivizarea forțată a agriculturii.²⁴

Materiile prime erau suficiente, însă în doar câțiva ani petrolul produs la Ploiești nu mai putea să susțină producția industrială și nici nu mai putea să fie exportat. România a suferit și o stagnare demografică din cauza unui stil de viață mai orășenesc, din cauza scăderii clasei țărănești și din cauza veniturilor reduse a familiilor. Încă din perioada interbelică s-a înregistrat o scădere a numărului de imigranți și, sub regimul, singurii care emigrau în România erau studenții proveniți din lumea a 3-a. În direcția opusă s-a înregistrat un exod a evreilor și a nemților; aceasta a fost o mare pierdere întrucât exponenții acelor minorități aveau o cultură superioară față de media societății românești. Guvernul român nu a oprit exodul ci, dimpotrivă, a profitat de situație fiindcă Republica Federală Germania a acceptat să plătească vizele.²⁵

În 1955, România a aderat la Pactul de la Varșovia care stipula prietenie, colaborare și sprijin reciproc între țările semnatare, adică Uniunea Sovietică, Polonia, Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria și Albania.²⁶ Pactul de la Varșovia a fost stipulat pentru a contracara NATO, înființată în 1949 de către aliații occidentali.²⁷

La începutul anilor 50 occidentul, mai ales guvernele din Londra și Washington, critica metodele guvernelor comuniste, subliniind lipsa de respect față de drepturile omului. Cu toate acestea, România a fost acceptată ca membru al Organizației Națiunilor Unite (ONU) și acest lucru a avut o amprentă pozitivă: în 1955 mii de deținuți au fost grațiați.²⁸

Executarea lui Pătrășcanu în 1954 a marcat sfârșitul epurărilor staliniste în România deoarece, după moartea lui Stalin, a pornit o nouă etapă istorică și politică.²⁹

În 1956, liderii comuniști din Polonia au refuzat să cedeze la amenințările sovietice de intervenție în politica internă și, după câteva săptămâni, a avut loc în Ungaria o revoluție împotriva Partidului Comunist Maghiar. Mulți studenți și muncitori români au protestat în cele mai mari orașe românești în semn de solidaritate cerând libertate, îmbunătățirea condițiilor de viață și sfârșitul dominației sovietice. Conducerea a arestat multe persoane, însă a și făcut concesii privind salariile și revocarea studiului limbii ruse. Temându-se că revolta maghiară ar fi putut să incite minoritatea maghiară din România, Gheorghiu-Dej a solicitat intervenția armatei sovietice, mai ales la granița cu Ungaria. Imre Nagy³⁰ a fost arestat pe 21 noiembrie și deportat la Snagov unde a fost primit în exil dar, de fapt, era din toate punctele de vedere un prizonier supravegheat. Nagy și colaboratorii săi au rămas acolo 5 luni după care au fost trimiși înapoi în Ungaria. În 1958 au fost supuși la un proces care s-a încheiat cu executarea liderului maghiar. Liderii români se temeau că insurecția maghiară s-ar fi putut extinde și în România și că un eventual guvern non-comunist ar fi putut revendica o parte din

²³ *Ibidem*

²⁴ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

²⁵ (Guida, 2005)

²⁶ *Ibidem*

²⁷ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

²⁸ (Guida, 2005)

²⁹ *Ibidem*

³⁰ Imre Nagy (1896-1958) a fost un politician comunist maghiar, cu orientare reformatoare, prim ministru al Ungariei și, în mod neașteptat, unul din eroii revoluției anticomuniste din Ungaria din 1956.

Transilvania. După revoluția din 1956, Gheorghiu-Dej a lucrat îndeaproape cu János Kádár, noul lider comunist maghiar.³¹

În anii 60 România a vrut să sfideze Uniunea Sovietică pe plan național și internațional; chiar dacă nu a avut loc o adevărată liberalizare politică, intruziunea regimului în viața de zi cu zi a fost redusă. Schimbarea a fost mai evidentă în viața culturală și intelectuală având în vedere că intelectualii și scriitorii au putut să-și extindă cercetările și au putut aborda argumente care fuseră anterior interzise. O inovație semnificativă a fost înflorirea schimburilor culturale cu SUA și Europa occidentală care a marcat sfârșitul rusificării. Începuse să apară național-comunismul în România, provocat de o neînțelegere tot mai mare cu Uniunea Sovietică. Tensiunile între Gheorghiu-Dej și liderii partidului sovietic au ieșit la iveală la sfârșitul anilor 50; Gheorghiu-Dej se temea că destalinizarea dorită de noul lider sovietic Nikita Hrușciiov l-ar fi putut priva de autoritatea fiindcă fusese, și continua să fie, unul dintre cei mai stricți staliniști.³²

În adunarea desfășurată la București în 1964, liderii români au atras atenția asupra faptului că fiecare partid ar fi trebuit să decidă soarta țării pe care o guverna; destinul României, și mai ales cel al economiei naționale, ar fi fost așadar determinat de către PMR-ul ca legitim reprezentant a muncitorilor români. Așadar, la acest moment, ruptură cu Uniunea Sovietică devenise explicită. Relațiile comerciale cu țările occidentale, dar și cu cele africane și asiatice, s-au intensificat, însă fără să depășească cele cu țările comuniste, în primul rând cu Uniunea Sovietică. Liderii au păstrat relațiile cu Iugoslavia lui Iosip Tito care, chiar dacă nu mai era considerat ca un exemplu de erezie anti-sovietică, continua să experimenteze un fel de socialism auto-gestionat diferit de modelul exportat de către Uniunea Sovietică. Vizită lui Gheorghiu-Dej în Iugoslavia în 1963 a fost un gest simbolic în mod deliberat; cu această ocazie, cei doi au încheiat negocierea pentru a colabora la realizarea unei hidrocentrale la Poștile de Fier. Cea mai mare noutate în domeniul comerțului a fost relația privilegiată cu Republica Populară Chineză. Este de remarcat faptul că neînțelegerile cu Moscova nu au adus niciodată la întreruperea schimburilor comerciale care au rămas întotdeauna semnificative, deși au fost reduse.³³

Sorin Titel începe să scrie în această perioadă datorită dezghețului provisoriu a cenzurii, dorit de autoritățile pentru a se detașa de influența Uniunii Sovietice.

Între 1962 și 1964, aproape 5000 de deținuți politici au fost eliberați și în iunie 1964 liderii au decis să răspundă la cererea de o bunăstare mai ridicată: Comitetul Central al PMR-ului a lansat majorarea salariilor și creșterea pragului salarial.³⁴

Pe 19 martie 1965, Gheorghe Gheorghiu-Dej a murit din cauza unui cancer la plămâni și, după trei zile, Nicolae Ceaușescu³⁵ a fost ales prim-secretar al partidului în cadrul plenarei Comitetului Central. Se crede că Ceaușescu a fost ales de colegii săi de partid fiindcă erau siguri că era ușor de manipulat. Ceaușescu a fost primul lider din istoria PCR-ului ales fără aprobarea Uniunii Sovietice.³⁶

³¹ (Guida, 2005)

³² <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

³³ (Guida, 2005)

³⁴ *Ibidem*

³⁵ Nicolae Ceaușescu (26 ianuarie 1918, Scornicești – 25 decembrie 1989, Târgoviște) a fost un politician român, secretar al Partidului Comunist Român, șeful de stat al Republicii Socialiste România din 1967 până la caderea regimului comunist, survenită în 22 decembrie 1989.

³⁶ (Guida, 2005)

În 1965 țara a luat numele de Republica Socialistă România și a adoptat o nouă constituție. Termenul socialist trebuia să sublinieze faptul că dictatura proletariatului era în curs de desfășurare; programul de derusificare a culturii și a educației continua în mod hotărât, și toate instituțiile legate de limba și cultura rusă introduse în anilor 50 au fost suprimate. Planificarea economică a acordat mai multă atenție la industria ușoară și la agricultură.³⁷ Ceaușescu a încercat să mărească relațiile economice cu occidentul și s-a jucat cu pricepere cu sentimentele anti-sovietice a populației pentru a mobiliza sprijinul pentru guvernare.³⁸

În 1966, Ceaușescu a promulgat Decretul 770, prin care avortul și contracepția erau interzise. Aceste măsuri au avut succes și au avut ca rezultat o creștere a nașterilor la sfârșitul anilor 60, însă mai mult de 9000 femei au murit din cauza avorturilor ilegale.³⁹

Primăvara de la Praga⁴⁰ a fost un test pentru relațiile româno-sovietice și, în general, pentru relațiile între țările membre ale Pactului de la Varșovia. În noua constituție din 1965, o clauză excludea posibilitatea intrării în război din partea României. România nu a întrerupt relațiile diplomatice cu Israel cum au făcut celelalte țări comuniste după sfârșitul Războiului de Șase Zile și, în 1967, guvernarea a decis să demareze relațiile diplomatice cu Republica Federală Germană fără să consulte celelalte țări comuniste. În aprilie, nici o delegație română nu a participat la conferința partidelor comuniste care a avut loc la Karlovy Vary, în Cehoslovacia. În mod semnificativ, Ceaușescu a mers la Praga pentru a se întâlni cu Alexander Dubček, liderul Partidului Comunist cehoslovac, pentru a reînnoi tratatul de prietenie și asistență reciprocă între cele două țări. După ce Cehoslovacia a fost invadată, Ceaușescu a declarat în mod clar că condamna această acțiune militară și că, dacă cineva avea în plan să invadeze România ar fi întâlnit o rezistență înfocată.⁴¹

În 1972, România a devenit membru al Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale.⁴²

În 1971 a avut loc o mare schimbare: Ceaușescu a mers în vizită în China și Coreea de Nord și, după ce s-a reîntors, a făcut publice așa-numitele tezele din iulie⁴³ care se bazau pe experiențele comuniste din Orientul Îndepărtat; Ceaușescu aprecia regimurile autoritare ale lui Mao Zedong și Kim Il Sung. Relațiile cu CAER au continuat să fie dificile chiar și atunci când schimburile comerciale cu celelalte țările membre au reînceput să fie esențiale pentru România.⁴⁴

În următoarele două decenii, Partidul Comunist a intensificat controlul organizațiilor populare și a intervenit tot mai mult în viața cotidiană a cetățenilor.⁴⁵

Regimul ceaușist devenea tot mai absurd: românii puteau să se uite la televizor doar două ore pe zi și consumul de energie electrică era redus. Cetățenii erau sfătuiți să folosească puțin

³⁷ *Ibidem*

³⁸ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

³⁹ <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/decretul-antiavort-prostitutia-si-decreteii>

⁴⁰ Primăvara de la Praga a fost o perioadă de libertate politică din Cehoslovacia, care a început în primavara anului 1968 și a durat până în august când a avut loc invazia Cehoslovaciei de către statele Pactului de la Varșovia, cu excepția Albaniei și a Republicii Socialiste România.

⁴¹ (Guida, 2005)

⁴² *Ibidem*

⁴³ Tezele din iulie este un nume care de obicei este atribuit unui discurs pe care dictatorul român l-a adresat în față Comitetului Executiv al PCR-ului pe data de 6 iulie 1971. Numele său complet era *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*. Tezele cuprindeau 17 "propuneri", care urmeau a fi dezbătute într-o plenară C.C. al P.C.R. din toamna aceluiași an.

⁴⁴ (Guida, 2005)

⁴⁵ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

electrocasnicele și iluminarea devenise insuficientă pe străzi și în locuințe. Ceaușescu și soția lui Elena publicau tot felul de eseuri, deși amândoi absolviseră doar școala primară. Mai mult, cei doi erau decernați cu cele mai înalte titlurile academice. Megalomania lui Ceaușescu era cauzată de un evident complex de inferioritate. Dictatorul a impus o mulțime de obligații și interdicții, de exemplu cine deținea o mașină de scris trebuia să fie listat și nu putea să o împrumute.⁴⁶

Productivitatea scăzută a agriculturii a dus la reintroducerea predării obligatorii și, în același timp, prețurile de achiziție de către stat s-au păstrat mici. Guvernarea avea în plan fuziunea mai multor sate pentru a crea sinergii în ceea ce privește serviciile, însă acest plan nu a fost niciodată finalizat. Clasa țărănească și mai ales comunitatea maghiară nu aprobau această fuziune.⁴⁷

Regimul a încercat să submineze comunitatea maghiară din Transilvania prin limitarea învățământului și a publicării în limbă maghiară.⁴⁸

Ceaușescu a ordonat construirea unui palat uriaș în centrul Bucureștiului, casa poporului; în jurul acestei clădiri a pornit o restructurare urbanistică de mari dimensiuni prin care au fost demolate case, biserici și sinagogi. Dictatorul își dorea o mare reședință ca cele ale suveranilor din trecut. Acest proiect era o jignire față de poporul român aproape infometat.⁴⁹

În efortul de a răsplăti marea datorie externă pe care guvernarea o acumulase de-a lungul anilor pentru a finanța activități industriale prost gestionate, Ceaușescu a ordonat, în 1982, exportul unei mari părți a producției agricole și industriale a țării.⁵⁰ Această ambiție a fost realizată, potrivit declarațiile oficiale, cu luni înainte de moartea conducătorului.⁵¹

Poporul se obișnuise cu folosirea cartelei, fiindcă alimententele erau date pe rație; consumul cărnii și a altor produse esențiale erau limitate în mod semnificativ față de celălalte țări europene. Ceaușescu justificase această măsură ca o metodă pentru a reduce cazurile de obezitate. Majoritatea produselor în vânzare erau refuzate la export.⁵²

O altă dorință era aceea de a mări creșterea populației; potrivit planului, România ar fi trebuit să aibă 40 de milioane de locuitori. În realitate, s-a înregistrat o stagnare semnificativă datorată și emigrării minorităților etnice.⁵³

Mulți oameni și-au riscat viața, libertatea sau bunăstarea pentru a-și revendica propriile idei și a-și exprima propriul dezacord. Mulți dintre ei erau intelectuali, și mai ales scriitori precum Paul Goma (exilat în 1977), Doina Cornea, Dan Petrescu, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Mihai Botez și Dorin Tudoran. Mulți intelectuali s-au opus regimului prin emigrarea peste hotare.⁵⁴

Una dintre cele mai mari proteste a fost greva minerilor din valea Jiului din 1977; o delegație trimisă din București a fost sechestrată și Ceaușescu a fost obligat să meargă acolo pentru a rezolva situația. Greva a durat 3 zile și s-a terminat doar când Ceaușescu a promis îmbunătățirea condițiilor

⁴⁶ (Guida, 2005)

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ <https://www.britannica.com/place/Romania/Communist-Romania>

⁴⁹ (Guida, 2005)

⁵⁰ <https://www.britannica.com/place/Romania/National-communism>

⁵¹ (Guida, 2005)

⁵² *Ibidem*

⁵³ *Ibidem*

⁵⁴ *Ibidem*

de muncă. În același an, un cutremur a avut efecte devastatoare asupra capitalei; peste 1500 de persoane au murit și cutremul s-a simțit în aproape toată Europa de Sud-Est.⁵⁵

Câteva proteste au avut loc în 1983 și 1987, dar una dintre cele mai periculoase a fost cea din noiembrie 1987 la Brașov unde, cu ocazia alegerilor, a fost organizată o manifestare a muncitorilor. Protestatarii au devastat sediul PCR-ului.⁵⁶

Pe 16 decembrie 1989 a izbucnit la Timișoara un protest care a atras imediat atenția mijloacelor de informare; mișcările, care au fost reprimare în mod sângeros, au început din cauza persecutării pastorului reformat László Tőkés⁵⁷. Enoriașii lui au încercat să oprească transferul forțat al pastorului, impus din cauza activității sale împotriva regimului. Acest lucru a declanșat un șir de proteste în cele mai mari orașe ale României; poporul, indiferent de credință religioasă sau de etnie, și-a exprimat propriul disconfort zile întregi cu lozinci împotriva conducătorului. Chiar dacă evenimentele erau îngrijorătoare, Ceaușescu nu a renunțat la o vizită planificată în Iran unde vroia să înceapă o relație comercială mai intensă în cadrul sectorului petrolier. Întors în țară, pe 21 decembrie discursul dictatorului a fost întrerupt de fluierături. În ciuda intervenției militare, protestele au continuat și Ceaușescu, când a înțeles că situația era scăpată de sub control, a fugit cu elicopterul împreună cu soția lui. Nicolae și Elena Ceaușescu au fost capturați la Târgoviște și au fost împușcați în ziua de Crăciun. Spre deosebire de celelalte țări comuniste, sfârșitul comunismului în România a făcut multe victime.⁵⁸

⁵⁵ *Ibidem*

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ László Tőkés (1 aprilie 1952, Cluj) este unul din liderii politici ai comunității maghiare din România, de profesie pastor reformat. Înainte de 1989 s-a remarcat ca opozant față de autoritățile regimului comunist.

⁵⁸ (Guida, 2005)

Capitolul I: Literatura română în perioada comunistă

Înainte de a vorbi despre operele lui Sorin Titel, este necesar să facem un cadru general a literaturii române în perioada comunistă pentru a înțelege cum s-a dezvoltat literatura și ce etape a trebuit să înfrunte sub regimul totalitar.

În 1944 România a adoptat o serie de legi, în conformitate cu directivele Uniunii Sovietice, care controlau tipărirea și difuzarea cărților; singura literatură acceptată oficial era cea de 'propagandă și agitație', adică un fel de literatură care putea să răspândească propaganda partidului unic. Moscova decretase ca model unic de creație realismul socialist și, așadar, s-a renunțat la celelalte curente literare și culturale. Literatura de propagandă era menită să schimbe mentalitatea cititorilor și să transforme temele ideologice în sentimente active. Pentru a garanta răspândirea acestei literaturi, ea trebuia să fie accesibilă, cu expresii simple și ușor de recunoscut. Proza avea ca model lupta între bine și rău, acest din urmă fiind reprezentat de dușmanii comunismului (fasciștii, capitaliștii, burghezia, complotiștii și spionii); în mod inevitabil, binele câștiga întotdeauna.⁵⁹

În 1945 apăruseră câteva interdicții care priveau unele cărți și publicații; după 4 ani, lista titlurilor interzise cuprindea 8779 de volume cu o creștere de peste 1000 de cărți pe an.⁶⁰

În anii 50, socialismul prinsese rădăcini în România și propaganda nu mai avea motive să agite cu aceeași energie sloganurile luptei de clasă. Începuse procesul industrializării, mai ales din motive politice și ideologice; muncitorii erau în mare parte țărani, așadar persoane ușor de manipulat și de controlat.⁶¹

După moartea lui Stalin, survenită în 1953, Hrușciiov începuse să promoveze un nou stil politic, în aparență mai democratic, și, prin urmare, cenzura din România permise difuzarea unor cărți care nu aveau la cauza comunistă: "Bietul Ioanide" (1953), "Toate pânzele sus" (1954), "Moromeții" (1955), "Cronica de familie" (1957) și "Groapa" (1957).⁶²

1.1: Dezghețul anilor '50

După o aparentă deschidere din partea autorităților, sfârșitul revoluției maghiare restabilise situația la nivelul anului 1952; în ciuda faptului că cenzura aprobase publicarea lor, criticii primiseră cu ostilitate acest fel de cărți. Scriitorii știau că trebuiau să evite prezentul în romanele lor pentru că el era 'confiscat' de propagandă; așadar ei au reușit să găsească o diversiune: trecutul. Călinescu ne introduce în lumea orășenească, Preda în cea țărănească, Barbu în mediul exotic, Tudoran scrie romane de aventură și Dumitriu istorice. În schimb, poezii au avut parte de un tratament diferit: în 1948, reînnoirea poeziei a fost întreruptă și ei au fost obligați să modifice propriul stil și să înceteze cu experiențele expresioniste. Liderii regimului democrat-popular câștigaseră monopolul asupra presei, desființând publicațiile și editurile care nu erau comuniste. Cenzura supraveghea cu mare atenție poezii pentru că autoritățile pretindeau nu doar o poezie în slujba partidului, ci o poezie care

⁵⁹ (Negrici, 2003)

⁶⁰ (Tismăneanu, 2007, p.7)

⁶¹ (Negrici, 2003)

⁶² *Ibidem*

era, inclusiv, simplă și care era scrisă în spiritul realist-socialist. La începutul anilor 60, poezia a reușit să-și regăsească propria diversitate și complexitate.⁶³

1.1.1: George Călinescu și "Bietul Ioanide"

George Călinescu⁶⁴ a scris "Bietul Ioanide" între 1947 și 1949 dar romanul a fost publicat abia în 1953; evenimentele se petrec între 1938 și 1941, o epocă crucială pentru scriitorii români pentru că în viața politică începuseră să apară unele fenomene necunoscute până atunci, precum violența și terorismul psihologic. Călinescu nu era activ din punct de vedere politic, la fel ca protagonistul romanului, Doru Ioanide (alter-egoul scriitorului), un personaj care încerca să demonstreze că omul superior putea să depășească toate evenimentele politice și sociale care se petreceau în jurul lui fără să fie condiționat de ele.⁶⁵

Doru Ioanide este un arhitect impregnat cu valorile clasice; narațiunea este făcută din punctul lui de vedere și, pas cu pas, el analizează haosul stilistic din centrul Bucureștiului.⁶⁶ Fiul protagonistului, Tudorel Ioanide, trece prin două faze în viața lui: prima, în care crede cu tărie în mișcarea legionară, și a doua, în care abjură vechea credință. Tudorel este și un antipașoptist convins, deoarece, pentru legionari, revoluția din 1848 reprezintă un eveniment istoric negativ din punctul de vedere economic, social și politic. La sfârșitul romanului, Tudorel este condamnat la moarte și, doar atunci, începe faza abjurării⁶⁷:

«Ceea ce mă chinuie mai mult decât spectrul morții este bănuială că am făcut o eroare grosolană. [...] Comuniștii luptă pentru înlăturarea exploatării omului și desființarea claselor. Dar noi pentru ce am militat? Pentru 'nouă ordine', care va însemna, sunt sigur, mutilarea țării și antrenarea noastră în orbita Germaniei hitleriste.»⁶⁸

Romanul lui Călinescu prezintă drama izolării omului de geniu care se află într-o societate nepăsătoare și mediocră.⁶⁹

1.1.2: Radu Tudoran și "Toate pânzele sus!"

La începutul carierei sale, Radu Tudoran⁷⁰ scria romane de dragoste, însă, în 1955, a publicat "Toate pânzele sus!", un roman de aventură care descrie călătoria goletei 'Speranța' și a echipajului ei spre Țara de Foc.⁷¹ Potrivit criticului literar Paul Georgescu, înainte de a scrie acest roman, Radu Tudoran a citit multe romane de aventură, mai ales cele traduse din limba rusă precum "Aurora boreală" (1953), "Arhipelagul care dispare" (1951) și "Aventurile unui mic marinar" (tradus de

⁶³ (Negrici, 2003)

⁶⁴ George Călinescu (19 iunie 1899, București – 12 martie 1965, Otopeni) a fost critic, istoric literar, scriitor, publicist, academician român, personalitate enciclopedică a culturii și literaturii române.

⁶⁵ (Negrici, 2003)

⁶⁶ *Ibidem*

⁶⁷ <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/reflectii-ale-extremei-drepte-romanesti-in-bietul-ioanide>

⁶⁸ (Călinescu, 1980, pag.524)

⁶⁹ (Negrici, 2003)

⁷⁰ Radu Tudoran (pseudonimul literar a lui Nicolae Bogza, 8 martie 1910, Blejoi – 18 noiembrie 1992, București) a fost un prozator român.

⁷¹ (Negrici, 2003)

Tudoran însuși în 1953).⁷² Datorită lui Tudoran, a putut fi difuzată și în România acest fel de literatură, care nu are mari pretenții literare, dar are un impact puternic asupra cititorilor: adolescenții acelor vremi au fost atrași de descrierile locurilor îndepărtate și exotice. "Toate pânzele sus!" a facilitat răspândirea literaturii de aventură și, în general, a evazionismului în toate formele sale.⁷³

1.1.3: Marin Preda și "Moromeții"

Marin Preda⁷⁴ este cunoscut mai ales pentru capodopera sa "Moromeții", un roman care marchează revenirea individului pe scena literară. Tema centrală a cărții este reprezentarea unei societăți rurale-tradiționale care se bucură de ultimele zile de libertate înainte de venirea comunismului, văzută prin ochii lui Ilie Moromete, protagonistul romanului. Influențat de romanele americane ale lui Steinbeck și Faulkner, Preda descrie complexitatea unei lumi, aparent simple, care este populată de personaje inteligente și ironice. Originalitatea romanului constă în curiozitatea protagonistului care privește lumea în mod diferit și care descoperă lucruri nemaipomenite în viața de zi cu zi dintr-un sat din câmpia Dunării.⁷⁵ Prin povestea familiei Moromete, sunt descrise evenimentele și transformările vieții rurale, precum suspiciunea țăranilor în vârstă față de comunism, alegerea tinerilor de a intra în partid și tradițiile ancestrale ale satului românesc.⁷⁶

Complexitatea psihologică a acestei lumi este o replică față de credința că lumea țăărănească nu este adecvată pentru literatură; un personaj ca Ilie Moromete contrazicea viziunea comunistă asupra țăranilor ca oameni primitivi și ușor de manipulat. Este probabil că cenzura a aprobat tipărirea acestei cărți argumentând că scriitorul vorbește despre visele spulberate ale unui țăran; este o situație autentică întrucât în acei ani începuseră cu adevărat chinurile societății rurale.⁷⁷

1.1.4: Petru Dumitriu și "Cronică de familie"

Capodopera lui Petru Dumitriu⁷⁸, "Cronică de familie", este o colecție de 24 de nuvele care au ca protagoniști membrii familiei Cozianu; Dumitriu povestește destinul acestei familii pe parcursul unui secol (1864-1948), de la domnia lui Cuza la regimul comunist, făcând, de fapt, o cronică a extincției unei clase (boierimea). Romanul a fost publicat neterminat în 1955 și apoi a fost revizuit și publicat sub forma unei trilogii în 1957. Discendenții lui Manolache Cozianu au comportamente psihologice și morale diferite și, în fiecare generație, nu lipsesc ambițioșii, ratații și obsedații de sex și putere. Influențată de romanele lui Balzac, aceasta cronică este impregnată cu episoade și personaje secundare și cu analize psihologice lungi și detaliate. Putem considera acest roman ca o biografie a generației unei familii, un lucru aproape inedit în literatura română. Urmașii sunt dominați de mândrie și, din cauza faptului că nu mai au privilegiile de altădată, nu-și pot satisface

⁷² <https://revistacultura.ro/nou/2010/10/%E2%80%9Etoate-panzele-sus%E2%80%9C-%E2%80%9Ein-sfarsit-o-carte-fara-politica-%E2%80%9Ciii/>

⁷³ (Negrici, 2003)

⁷⁴ Marin Preda (5 august 1922, Siliștea Gumești – 16 mai 1980, Mogoșoaia) a fost unul dintre cei mai importanți prozatori români din perioada postbelică.

⁷⁵ (Simion, 2002, pag. 188-191)

⁷⁶ [http://www.treccani.it/enciclopedia/marin-preda_%28Enciclopedia-Italiana%](http://www.treccani.it/enciclopedia/marin-preda_%28Enciclopedia-Italiana%29/)

⁷⁷ (Negrici, 2003)

⁷⁸ Petru Dumitriu (8 mai 1924, Baziaș – 6 aprilie 2002, Metz) a fost un scriitor român; a fugit din România în 1960 și s-a stabilit în Franța.

pofta de avere. Totuși, lipsa averei se transformă în desfrâu, în apetit imens, în hedonism, în scandal și în reacții exagerate.⁷⁹

1.1.5: Eugen Barbu și "Groapa"

Criticat din cauza limbajului naturalist, Eugen Barbu⁸⁰ publică în 1957 romanul "Groapa"; această carte analizează periferia Bucureștiului, o lume pestriță alcătuită de persoane care provin din medii sociale diferite: hoți, gunoieri, spioni, tramvaiști, cerșetori, vânzători și măcelari.⁸¹ Este o lume plină de caricaturi în care totuși nu lipsesc momente de sensibilitate și de generozitate. Este o ironie faptul că mahalaua Cuțarida este considerată ca un model al lumii în care se petrec drame și conflicte și unde se găsesc tot feluri de comportamente umane (romantice și visătoare, tragice și absurde).⁸²

Începutul și sfârșitul sunt asemănătoare și fac trimitere la romanele realiste: reluarea fragmentului inițial reprezintă detașarea scriitorului față de ceea ce s-a întâmplat. Paznicul Grigore este martorul unei lumi fără tradiții și valori morale care, la sfârșit, se schimbă și se transformă într-o realitate cu tradiții și ceremonii proprii.⁸³

Printre sutele de personaje iese în evidență Stere Drăgănoiu, un om care ajunge la Cuțarida fără bani și care reușește totuși să-și deschidă o cârciumă care va deveni, în puțin timp, punctul de referință al comunității. Stere întruchipează puterea economică în plină dezvoltare, și puternica lui voință de a-și schimba destinul se poate găsi în personajele din romanele lui Balzac și Stendhal.⁸⁴

Eugen Barbu folosește un limbaj crud și direct și nu face analize psihologice pentru că personajele lui se identifică prin gesturi și acțiuni.⁸⁵

Trebuie să menționăm și contribuția prozei științifico-fantastice; acest gen literar s-a înmulțit la jumătatea anilor '50 din cauza faptului că regimul confiscase prezentul și scriitorii au fost nevoiți să găsească o diversiune. După revoluția maghiară, atmosfera s-a înăspriț din nou și au trebuit să treacă câțiva ani pentru o altă deschidere către o literatură tolerabilă.⁸⁶

⁷⁹ (Negrici, 2003)

⁸⁰ Eugen Barbu (20 februarie 1924, București – 7 septembrie 1993, București) a fost un membru al Academiei Române, director de reviste, jurnalist, pamfletar, polemist, publicist, romancier, scenarist și senator român.

⁸¹ (Simion, 2002, pag. 272-275)

⁸² (Negrici, 2003)

⁸³ (Simion, 2002, pag. 272-275)

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ *Ibidem*

⁸⁶ (Negrici, 2003)

1.2: Anii 60: derusificarea și un al doilea dezgheț aparent

Din cauza opresiunii din partea sovieticilor, liderul comunist Gheorghiu-Dej începuse un procedeu de reorientare politică pentru a-și consolida puterea. Liderii români au reușit să-i convingă pe sovieticii că nu mai era necesară prezența trupelor lor pe teritoriul românesc; Hrușciov a aprobat această schimbare considerând-o ca o probă a superiorității socialismului. Această 'mică revoluție' a culminat cu declarațiile din aprilie 1964 prin care partidul comunist român dădea mai multă importanță la interesele poporului român, redescoperind sentimentele patriotice care fuseseră reprimare de mult timp. Pentru prima oară de la instaurarea regimului, măsurile luate de politica românească începuseră să găsească aprobarea poporului și să aprindă speranțele în lumea intelectuală.⁸⁷

Deși atitudinea partidului părea favorabilă la o deschidere la nivel literar, scriitorii au continuat să fie considerați ca instrumente ale propagandei; propaganda nu a dispărut, ci era mai puțin implicată și agresivă. Redescoperirea valorilor naționale crease o atmosferă de mândrie și de orgoliu: acum se putea vorbi despre România și despre istoria ei, despre victoriile și succesele ei și despre mândria de a fi român. Așadar, scriitorii și poeții începuseră să vorbească în operele lor despre 'patria primejduită', despre țara lor care, deși a fost atacată și oprimată, a reușit să supraviețuiască și să iasă mai puternică decât înainte. La sfârșitul anilor 60, mitul patriei primejduite pusese bazele pentru crearea 'mitului salvatorului', adică a liderului care ar fi învins toți dușmanii și care ar fi garantat libertatea poporului. Doar atunci scriitorii au realizat că patriotismul era doar un mijloc pentru atingerea scopului, adică întărirea dictaturii personale.⁸⁸

În timp ce poeții încercau să recupereze timpul pierdut prin modernizarea stilului poetic, procesul de regenerare a prozei a fost mai lent. După 1966, s-a născut un fel de proză care poate fi găsită doar în regimurile totalitare și care avea ca scop principal descoperirea adevărului: proza de dezvăluire. Voința lui Ceaușescu de a renega cultul lui Gheorghiu-Dej este un gest tipic al comunismului și a fost interpretat de scriitori ca un semn pozitiv de detașare de trecut și de minciună, insufliând speranța unui schimb radical. Toți scriitorii care au publicat ceva după 1964 (Marin Preda, Eugen Barbu, Fănuș Neagu, Ștefan Bănuțescu, etc.) au o dorință de revanșă față de trecut.⁸⁹

Modernizarea prozei în această etapă are ca punct de pornire realismul tradițional; narațiunea a continuat să fie lineară, deși câțiva scriitori (Sorin Titel în primul rând) au încercat să-o inoveze. Complexitatea psihologică a unor personaje este un fel de răspuns la simplitatea eroilor din realismul socialist. Temele sunt numeroase și diferite, pornind de la descrierea unor medii sociale eterogene (lumea intelectualilor, a burgheziei, a târgurilor și a mahalelor) și ajungând la o analiză a sentimentelor și a conflictelor. Tragicul, comicalul, absurdul și grotescul intră în registrul situațiilor și al efectelor, zguduind lumea literară și mai mulți scriitori au început să-și manifeste dorința de a alcătui un univers propriu în operele lor.⁹⁰

⁸⁷ (Negrici, 2003)

⁸⁸ *Ibidem*

⁸⁹ *Ibidem*

⁹⁰ *Ibidem*

1.2.1: Proza istorică cu orientare politică

Prozele istorice au fost influențate, deși la început nu părea, de factorul politic; la începuturile regimului, temele literare trebuiau să reamintească prietenia între Uniunea Sovietică și România, dar, în anii '60, partidul începuse să sprijinească ideile patriotice. Așadar, autorii care fuseseră nevoiți să evite teme naționaliste au avut acum ocazia să reia acest subiect. Difuzarea acestui gen de literatură a avut mult succes mulțumită cititorilor dornici de a-și descoperi trecutul. După derusificarea țării, în primele cărți despre istoria României se simțea satisfacția revanșei și mândria că și-au putut regăsi demnitatea națională. Totuși, Al Doilea Război Mondial a continuat să fie considerat un subiect tabu, probabil pentru că liderii români începuseră cariera lor datorită victoriei Armatei Roșii.⁹¹

1.2.2: Ororile trecutului comunist: "Marin Preda și Moromeții II"

După succesul din "Moromeții", Marin Preda a publicat, în 1967, "Moromeții II" care nu a fost primit la fel de bine din partea criticilor. Protagonistul principal, Ilie Moromete, nu s-a schimbat, dar totuși nu mai simte satisfacția de altădată. Copiii lui au plecat la București și Nicolae, unul dintre ei, a devenit activist de partid, imbrațișând idealurile socialiste. Tată și fiu au viziuni opuse: pe de-o parte, Nicolae ar vrea să reînnoiască în mod radical stilul de viață rural, și pe cealaltă Ilie nu este de acord cu ideea că lucrurile trebuie schimbate. Dar, la urma urmei, Ilie însuși își dă seamă că realitatea în care trăiește va dispărea în curând și începe să nu mai creadă în valorile pe care le a apărât până atunci.⁹²

Marin Preda vorbește din nou despre o problemă pe care îl obseda în continuu, adică fragilitatea satului românesc, zguduit de apariția comunismului și de schimbările impuse. "Moromeții II" ne introduce într-o lume care dispare, o lume în care Ilie Moromete, deși țăran, reprezintă spiritul liber și autonom care nu poate supraviețui într-o asemenea perioadă, la fel ca spiritul lumii intelectuale.⁹³

1.2.3: Zaharia Stancu și proza subiectivă

După o lungă perioadă în care nu s-a abordat tema individului întrucât era considerată o problemă minoră față de idealurile colectivității, apariția unor romane scrise la persoana întâi a fost considerată un mare eveniment. Printre autorii care au început să scrie romane subiective, iese în evidență Zaharia Stancu⁹⁴, mulțumită carierei lui de jurnalist și de poet. În 20 de ani (1948-1968), Stancu publică un ciclu de romane care îl au ca protagonist pe Darie, de la adolescența până la maturitate. Primul roman din acest ciclu, "Desculț", a apărut în două versiuni: prima în care autorul avea în gând doar să descrie evenimentele petrecute pe vremea războaielor din 1907, și a doua, cea definitivă, în care Stancu a adăugat mai multe povestiri scrise anterior pentru a ajunge, la final, la o carte cu mai multe capitole și episoade care se amestecă între ele. Varianta definitivă a fost publicată în 1971 sub titlul "Desculț". Ciclul continuă cu "Jocul cu moartea" (1962), "Pădurea nebună" (1963) și "Ce mult te-am iubit" (1968). În sfârșit, literatura română se putea baza pe un

⁹¹ (Negrici, 2003)

⁹² (Simion, 2002, pag. 216-218)

⁹³ (Negrici, 2003)

⁹⁴ Zaharia Stancu (5 octombrie 1902, Salcia -5 decembrie 1974 București) a fost un scriitor român, poet, romancier, prozator, director de teatru, jurnalist și publicist, academician.

număr de cărți care puneau pe primul loc sentimentele personale și intimitatea; cartea a fost aprobată de cenzură pentru că Stancu sprijinea partidul comunist, în mod special în timpul campaniei electorale din 1946.⁹⁵

În "Desculț", îl urmărim pe Darie (naratorul) din copilărie până la adolescența, când pleacă de la satul lui natal pentru a se muta la București. Darie nu a avut o copilărie senină și lipsită de griji și crește cu un mare instinct de supraviețuire. Omida, satul în care trăiește, se măsoară cu foamea, mizeria și seceta; copiii sunt bolnavi și părinții sunt plini de datorii. Sătenii trăiesc pe muchie de cuțit și sunt nemiloși între ei; nu există noțiunea de comunitate. În acest roman, Stancu reprezintă cruzimea sărăciei fără ocolișuri⁹⁶; el stimulează emoțiile cititorului prin fraze scurte și prin participarea directă cu semne interogative, exclamative și comentarii.⁹⁷

În "Jocul cu moartea", Darie, acum vânzător de ziare în București, este arestat și trimis în Macedonia de soldații germani. Pe trenul cu destinație Bitolia, îl întâlnește pe un personaj misterios (diplomatul), care îl ajută să fugă și să se întoarcă în România.⁹⁸ Darie se gândește frecvent la Omida și câteva episoade din "Desculț" sunt povestite pe scurt și în acest roman. Autorul rupe cronologia lineară prin amintirile unor evenimente care s-au petrecut în trecut. Războiul poate fi interpretat nu doar ca eveniment în sine, ci și ca lupta unui tânăr împotriva nedreptăților vieții.⁹⁹

După "Pădurea nebună", Stancu încheie ciclul cu "Ce mult te-am iubit", care este probabil cartea cea mai tulburătoare. Darie se întoarce la Omida pentru înmormântarea mamei. Devenit acum om în toată firea, protagonistul re trăiește momentele copilăriei și regăsește aceeași lume arhaică și rurală pe care o părăsise cu ani în urma. Moartea, imprevizibilă și inacceptabilă, încheie nu doar ciclul vieții, ci și ciclul acestor romane.¹⁰⁰

1.2.4: Transfigurarea realului

O noutate importantă a literaturii acestui deceniu a fost pătrunderea iraționalului în cadrul vieții reale prin elemente magice, mitologice și fantastice. Până atunci această manifestare nu fusese bine primită din partea autorităților dar, după 1964, proza de acest gen a fost interpretată ca o redescoperire a identității naționale și ca o reacție împotriva realismului-socialist.¹⁰¹

Ștefan Bănulescu¹⁰² a fost unul dintre primii scriitori care au sprijinit acest gen literar; în 1965 a publicat volumul de nuvele "Iarna bărbaților", care a apărut apoi în versiunea definitivă în 1979. În acest volum, Bănulescu revitalizează structurile narrative tradiționale prin simboluri și mituri, deși scenariul este realist. Nuvela care deschide romanul, "Mistreții erau blânzi", ne pune fața în fața cu durerea unui părinte care nu își poate îngropa propriul fiu din cauza unei nemaipomenite inundații, un fel de potop mitic. În pofida ostilităților, tatăl nu se dă bătut și găsește, în sfârșit, un loc de înmormântare, o mică zonă de pământ uscat în mijlocul apelor; nisipul luat de vânt este un simbol al dârzeniei omului în durere și singurătate.

⁹⁵ (Negrici, 2003)

⁹⁶ (Simion, 2002, pag. 16-43)

⁹⁷ (Negrici, 2003)

⁹⁸ *Ibidem*

⁹⁹ (Simion, 2002, pag. 16-43)

¹⁰⁰ (Negrici, 2003)

¹⁰¹ *Ibidem*

¹⁰² Ștefan Bănulescu (8 septembrie 1926, Făcăeni – 25 mai 1998, București) a fost un scriitor român.

"Dropia" este o nuvelă aproape fantastică pentru că Bănulescu alege să dea o explicație realistă la faptele petrecute. Povestirea se bazează pe ambiguitatea cuvântului 'dropie', o pasăre greu de găsit și de capturat dar care, în acest caz, poate fi văzută și ca un simbol erotic. Și în această nuvelă găsim tema călătoriei, prin care personajele pot intra în lumi necunoscute și pot evada din realitate. În "Masa cu oglinzi", Caius încearcă să-i convingă pe ceilalți că orașul în care s-a născut există, deși nimeni nu-l vede. Nuvela se sfârșește cu o revoltă prin care autorul a făcut o tentativă de spargere a structurii sociale existente și prin care se manifestă iarăși ideea penetrației într-o lume necunoscută.¹⁰³

Nuvelele lui Bănulescu trimit cititorul într-un univers populat de fantome și de figuri mitologice, părăsind timpul și spațiul concret. Realul este invadat de elementele din lumea basmului, din lumea credințelor populare și din lumea legendelor, creând un univers misterios cu elemente inexplicabile și personaje ieșite din comun.¹⁰⁴

1.2.5: Umorul și satira: Teodor Mazilu

Umorele a îngrozit dintotdeauna regimurile totalitare și cenzura comunistă a fost foarte vigilentă în privința acestui gen înșă, în faza fundamentalistă a regimului democrat-popular, s-a răspândit satira. Personajele principale nu puteau să facă trimitere la liderii partidului; erau persoane obișnuite cu slujbe obișnuite, dar aveau caracteristici și comportamente bine definite (șeful de muncă autoritar și incompetent, contabilul slugarnic, birocratul competitiv și așa mai departe). Scriitorii erau obligați să precizeze întotdeauna că personajele sunt atipice și situațiile izolate. În anii 60 satira provocatoare a fost înlocuită de umorul, mai blând și inofensiv. Genul comic se baza pe scene rapide, stereotipuri verbale și un limbaj incorect.¹⁰⁵

Teodor Mazilu¹⁰⁶ a scris foiletoane satirice care au fost publicate mai ales în 'Scînteia tineretului', cotidianul Uniunii Tineretului Comunist. Personajele lui Mazilu au comportamente bizare, sunt ipocrite și șarlatane. Bunăvoința, altruismul și sinceritatea sunt prezente doar pentru a disimula lăcomia și răutatea. Teodor Mazilu a îndrăznit să răsucescă personajele realismului-socialist. El este, de fapt, un scriitor realist care a prezentat nuanțele și degradarea sufletului omenesc.¹⁰⁷

1.2.6: Demascarea mecanismului puterii absolute: Eugen Barbu și "Principele"

Secolul domniilor fanariote este perioada istorică care seamănă cel mai mult cu epoca comunistă, de la tensiunile sociale la relațiile cu puterea. Scris între 1962 și 1969, romanul "Principele", deși acțiunea se desfășoară în trecut, conține elemente care aduc aminte de perioadă în care a fost redactat. Deși domnia lui Ceaușescu încă nu începuse, Eugen Barbu a reușit să imagineze ceea ce s-ar fi putut întâmpla în timp scurt în România. Romanul a fost conceput ca prima parte a unei trilogii care, totuși, nu a fost finalizată.¹⁰⁸

¹⁰³ (Simion, 2002, pag. 269-278)

¹⁰⁴ (Negrici, 2003)

¹⁰⁵ *Ibidem*

¹⁰⁶ Teodor Mazilu (11 august 1930, București – 18 octombrie 1980) a fost un dramaturg român, autor de piese de teatru și scheciuri pentru televiziune.

¹⁰⁷ (Negrici, 2003)

¹⁰⁸ *Ibidem*

Epoca fanariotă este cunoscută ca o perioadă nemiloasă și dură; Barbu nu a vrut să scrie un roman istoric și, în acest caz, istoria este doar un punct de pornire, elementul central fiind parabola.¹⁰⁹

Romanul lui Barbu se învâрте în jurul prințului, un om inteligent care nu își urăște supușii, dar perspectiva lui se schimbă când la palat ajunge messer Ottaviano, astrolog și alchimist italian, care devine consilierul lui. Ottaviano este dedat perversiunilor și viciilor și îl convinge pe principele că el nu trebuie să fie un domnitor oarecare ci un tiran adevărat. În ciuda faptului că supușii lui sunt foarte săraci, principele se hotărăște să construiască o operă monumentală pentru a fi amintit în veci. Principele a devenit cinic și insensibil în totalitate și îl acuza pe Ottaviano, consilier devotat, de infidelitate; la sfârșitul romanului principele este decapitat de către trimisul Sultanului.¹¹⁰

Cititorii de azi, influențați de operele lui Orwell au interpretat romanul lui Barbu ca fiind o parabolă politică asupra exercitarea puterii. Este normal că, într-o asemenea situație de totalitarism, se pot finaliza cele mai disperate tentative și că limitele pot fi extreme; însă, Barbu afirmă că asemenea situații, pe termen lung, au încetat să mai existe.¹¹¹

1.3: Etapa finală: redogmatizarea literaturii române în epoca cEAUȘISTĂ

Tezele din iulie din 1971 au însemnat o schimbare în peisajul literar românesc; intelectualii și scriitorii români s-au temut că această schimbare ascundea o întoarcere la vremea realismului-socialist. Tezele din iulie lui Ceaușescu semănau cu cele inițiate în Coreea de Sud și China: scopul conducătorului era cel de a-și consolida puterea prin demolarea elitei intelectuale care avea tendințe occidentale. Ca urmare, cenzura s-a înăsprit iarăși și un număr mare de cărți a fost retras din biblioteci și librării; scriitorii debutanți nu și-au putut publica propriile opere, cu excepția cazului în care faceau parte dintr-un volum colectiv. Această hotărâre s-a confruntat cu o rezistență neprevăzută din partea scriitorilor, pentru care măsurile luate au reprezentat un element de coeziune.¹¹²

Regimul răspândise ideea că românii au avut o istoria grandioasă, cu lideri puternici, și că ei sunt diferiți față de ceilalți (în sens pozitiv); această manipulare avea ca scop legitimarea cultului lui Ceaușescu, un lider vrednic pentru țară. Ziarele și televiziunile au fost obligate să difuzeze programe și articole patriotice însă, deja la începutul anilor 80, regimul dădea semne de dezintegrare.¹¹³

În ultimul deceniu, a fost publicat un număr mare de cărți care se închinau la Ceaușescu și la soția lui; deși scopul era precis, această manevră nu a produs altceva decât repulsia întregii țări.¹¹⁴

Este paradoxal faptul că, în acești ani, literatura română a atins gradul de complexitate cel mai înalt din istoria ei. În deceniul precedent, scriitorii au încercat să scrie o literatură cât mai „normală”, o literatură ca literatură, deși temele care puteau fi dezvoltate erau foarte puține. În anii 80 au fost scrise multe proze de imaginație și texte metaliterare; personajele încep să treacă de la un roman la

¹⁰⁹ (Simion, 2002, pag. 291)

¹¹⁰ (Negrici, 2003)

¹¹¹ *Ibidem*

¹¹² *Ibidem*

¹¹³ *Ibidem*

¹¹⁴ *Ibidem*

altul și autorii au tendință de a-și întemeia o lume proprie. În ceea ce privește temele abordate, restricțiile erau puține; nu se putea vorbi despre Dumnezeu, socialism și Ceaușescu.¹¹⁵

1.3.1: Școala de la Târgoviște și opzeciștii

Mircea Horia Simionescu¹¹⁶, Radu Petrescu¹¹⁷ și Costache Olăreanu¹¹⁸ au fost trei scriitori care au devenit exponenții unui grup literar; expresia "școala de la Târgoviște" a fost creată de Dan Culcer, critic literar, în 1978 în revista "Vatra". Obiectivul acestor scriitori a fost cel de a crea o literatură care nu îndeplinea cerințele partidului. Grupul a debutat în anii realismului-socialist, însă ei au continuat să publice și după anii 70, când cenzura se înăsprise din nou cu cei care nu se închinau partidului comunist.¹¹⁹ Ei au scris o literatură de bună calitate, folosind tehnici de camuflare precum «incompletitudinea narativă, parabolismul, (...) simultaneizarea vocilor narrative contradictorii, estetismul, fantezismul formal, exuberanța ludică».¹²⁰ Ei erau convinși că literatura este o formă de evaziune și, așadar, au găsit o modalitate genială pentru a evita cenzură; romanele lor nu erau agresive și nu erau menite să atace puterea. Deși operele lor erau concepute ca o formă de evadare, acești scriitori nu părăsesc realitatea, chiar dacă mai mulți prozatori ai acestei perioade au avut tendința de a evada într-o lume ireală și imaginară. Protagonistii romanelor sunt în majoritate scriitori, adică alter-egourile autorilor înșiși.¹²¹ Școala de la Târgoviște a inspirat autorii optzeciști, care au accelerat procesul de emancipare a literaturii.¹²²

Generația optzecistă este denumirea unui grup de prozatori și poeți care se întâlneau în câteva cercuri literare din București precum Junimea, Cenaclul de luni și Cercul de critică, sub supravegherea unor profesori și critici eminenti (N. Manolescu, M. Martin și Ov. S. Crohmălniceanu).¹²³ Printre exponenții acestei generații îi găsim pe Mircea Cărtărescu, Mircea Nedelciu¹²⁴, Sorin Preda¹²⁵ și George Cușnarencu¹²⁶. Deși opzeciștii au revoluționat mai mult poezia decât proza, aceasta din urmă se caracterizează prin simbioză unor elemente de metatextualitate și de neoautenticism. Narațiunea este ironică, nostalgică și parodică; transformarea prozei a fost realizată după gândul că lucrările întemeiate pe literatură tradițională nu mai aveau un impact puternic asupra cititorilor.¹²⁷

¹¹⁵ *Ibidem*

¹¹⁶ Mircea Horia Simionescu (23 ianuarie 1928, Târgoviște – 18 mai 2011, București) a fost un prozator, publicist și eseist român.

¹¹⁷ Radu Petrescu (31 august 1927 – 1 februarie 1982) a fost un prozator român care este considerat unul dintre precursorii școlii premoderniste românești.

¹¹⁸ Costache Olăreanu (1 iulie 1929, Huși – 23 septembrie 2000, Iași) a fost un scriitor român.

¹¹⁹ <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23374/pdf>

¹²⁰ (Negrici, 2003, p. 237)

¹²¹ <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23374/pdf>

¹²² (Negrici, 2003)

¹²³ *Ibidem*

¹²⁴ Mircea Nedelciu (12 noiembrie 1950, Fundulea – 12 iulie 1999, București) a fost un scriitor român, considerat de a fi unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai curentului opzecist și al postmodernismului în literatura română.

¹²⁵ Sorin Preda (12 decembrie 1951, București – 26 noiembrie 2014) a fost un prozator, publicist și profesor de jurnalism român.

¹²⁶ George Cușnarencu (27 ianuarie 1951) este un prozator și publicist român contemporan.

¹²⁷ (Negrici, 2003)

1.3.2: Manifestarea adevărului: Marin Preda și "Cel mai iubit dintre pamânteni"

Marin Preda a publicat trilogia "Cel mai iubit dintre pamânteni" cu puțin timp înainte de a muri, în 1980; autorul a îndrăznit, cu mare curaj, să dezvăluie lucrurile care se întâmplau în anii 50, epoca în care s-a instalat regimul. Există și în ziua de azi unele suspiciuni privind moartea autorului, care ar fi survenit din cauza acestui roman. Moartea suspectă a autorului și impactul puternic al acestui roman asupra cititorilor au provocat sentimente de antipatie față de regim care începuse deja să colapseze. Romanul are mai multe nuanțe și poate fi considerat:

Subiectiv; este scris din perspectiva naratorului la persoană întâi;

Modern; sub pretextul relatării vieții lui Victor Petrini, Preda descrie cum se trăia în epoca realismului-socialism; s-au folosit mai multe tehnici narative precum narațiunea, confesiunea și introspecțiunea;

Erotic; Victor Petrini își caută sufletul pereche fără încetare;

Politic; în anii 50 regimul totalitar controla în întregime viața poporului, cititorii anilor 80 regăseau în acest roman condițiile de viață pe care ei înșiși le trăiau.

Eseu; Petrini meditează de mai multe ori asupra unor teme filozofice, teoretice și literare, precum moartea, dragostea și libertatea.

Romanul a fost conceput ca un manuscris redactat de Victor Petrini când se afla în închisoare pentru a doua oară; el povestește viața lui, ca un fel de testament, în timp ce așteaptă verdictul unui proces, fiind acuzat de omorul soțului lui Suzy. Romanul explorează viața sentimentală lui Petrini și esecurile lui amoroase; dragostea are un loc foarte important în viața lui, fiind considerată singura modalitatea de împlinire omenească. Eșecurile amoroase sunt 4: Nineta este iubita adolescentină, pe Căprioara o întâlnește la facultate, Matilda este căsătorită cu un prieten de-al lui și Suzy reprezintă iubirea cea mai tragică. Nimeni ca Marin Preda a reușit să sfideze regimul comunist, care era în continuare totalitar și opresiv. ¹²⁸

1.3.3: Demascarea mecanismului puterii absolute: A.E. Baconsky și "Biserica neagră"

Critica literară nu-i acordat prea multă atenție lui A.E. Baconsky¹²⁹ când era încă în viața. Romanul său "Biserica neagră" a fost publicat postum abia în 1990, din cauza potențialului mesaj alegoric ascuns. În toate cărțile lui Baconsky, personajele sunt misterioase: nu li se cunoaște vârsta, profesia sau trăsăturile feței. Romanele au ca fundal un oraș localizat pe coasta mării Negre aparent nelocuit în care se petrec lucruri ciudate. Și în cazul acesta, personajele nu au un nume și nu se știe exact unde se află orașul pomenit în text. Abia ajuns în orașul în care s-a născut, protagonistul este convocat de membrii ligii cerșetorilor, care fusese întemeiată în timp ce el era plecat. După sfatul prietenului tatălui său, poreclit "profesorul", protagonistul fuge pe o barcă care, după puțin timp, se scufundă în mare. Întors cu greu la malul mării, protagonistul își dă seamă că oamenii și locurile s-au schimbat complet; orașul se transformase într-o lume anarhistă în care nimeni nu lucra. ¹³⁰

Cititorii anilor 90 au reușit să facă imediat o comparație între lumea lui Baconsky și perioada care se sfârșise cu puțin timp în urma, pentru ca și ei, într-un fel, trăiseră într-o asemenea lume unde

¹²⁸ (Negrici, 2003)

¹²⁹ Anatol E. Baconsky (16 iunie 1925, Cofa, Ucraina – 4 martie 1977, București) a fost un eseist, poet, prozator, publicist, teoretician literar și traducător român de orientare modernistă)

¹³⁰ (Negrici, 2003)

oamenii erau considerați ca niște roboți și unde supravegherea și falsitatea controlau viața de zi cu zi.¹³¹

1.3.4: Viața cotidiană ca replică la restricțiile regimului: Mircea Nedelciu

Mircea Nedelciu și optzeciștii înțeleseseră că nu puteau demasca nedreptățile regimului, așadar au decis să descrie realitatea cotidiană. Nedelciu debutează cu două proze scurte în 1977 care au fost publicate pe revista literară "Luceafarul"; nevoia adevărului și a autenticității nu putea fi relatată într-un roman, pentru că foarte des proza pierde simțul realului. Protagonistii lui nu sunt membrii partidului, ci persoane normale cu o slujbă normală; în textele lui, nu există eroi și nici nu există intrigi sau puncte culminante. Trecherile de la un personaj la altul nu sunt clare și interacțiunile sunt scurte și limitate.¹³²

Primul roman scris de Nedelciu este "Zmeura de câmpie", publicat în 1984; este vorba de un roman epic care cuprinde confesiuni, epistole și paginile unui jurnal. Tema centrală a romanului este cautarea propriei identități. În 1973, Zare Petrescu îl întâlnește pe Radu Grințu la armata; primul este pasionat de istorie și al doilea este un fost pedagog, însă amândoi au în comun faptul că au crescut într-un orfelinat și că își caută părinții. Radu vrea să devină regizor și de mai multe ori își imaginează scenarii cinematografice: în acest caz, cititorul nu își dă seama dacă ceea ce citește se întâmplă întradevăr, sau dacă este produsul imaginației personajului. Se descoperă, spre sfârșitul cărții, că Radu și Zare sunt frați. În roman se vorbește și despre dragoste, deși nefericită: Zare se îndrăgostește de Ana care într-o zi dispăre și povestea rămâne neterminată. Sfârșitul neîncheiat este o tehnică narativă des folosită de Nedelciu.¹³³

1.3.5: Proza cu comportamente inimaginabile: Nicolae Breban și "Bunavestire"

Scris între 1972 și 1974, Nicolae Breban¹³⁴ a reușit să publice romanul "Bunavestire" abia în 1977; Breban a dorit să realizeze o literatură imprevizibilă, unde prevedibilitatea nu exista. Literatura ambiguă este o alegere firească după ani și ani în care regimul pretindea împărțirea personajelor între buni și răi, fără nicio altă nuanță. La începutul romanului, merceologul Grobei, un ins dezgustător și naiv, reușește să o cucerească pe frumoasa Leila Crăiniceanu; cu binecuvântarea părinților, cei doi se logodesc, însă Grobei intră în contact cu literele scrise de Mihai Farca, fratele soacrei, care dispăruse fără urmă. Grobei este fascinat de Mihai și de ideile lui radicale inspirate de filozofia lui Nietzsche și vrea să devină biograful lui; devine obsedat de el și începe să întemeieze un cult asupra lui. Cea de-a doua parte a romanului se schimbă brusc: Grobei o părăsește pe Leila și lasă deoparte ideea de a deveni biograf, însă va ademeni un număr semnificativ de discipoli. Când la sfârșitul romanului Grobei este rugat să devină liderul acestui cult, el îl va destrama și va reveni la rolul de biograf.¹³⁵

Cenzura și regimul erau foarte îngrijorați pentru că Breban începuse să analizeze conceptul de putere, acest subiect fiind considerat un tabu. Autorul era convins că toți au nevoie de un stăpân și

¹³¹ *Ibidem*

¹³² (Negrici, 2003)

¹³³ (Simion, 2002, pag. 219-226)

¹³⁴ Nicolae Alexandru Breban (1 februarie 1934, Baia Mare) este un scriitor, romancier, eseist și dramaturg român.

¹³⁵ (Negrici, 2003)

că vulnerabilitatea ființei umane solicita prezența unui lider-salvator. El analizează psihologia maselor și cum ele se pot manipula cu ușurință. Această carte marturisește cum un om mediocru poate deveni un lider și un obiect de venerație. Romanul este așadar o parabolă politică și o satiră a ființei umane.¹³⁶

1.3.6: Transfigurarea realului: "Cartea de la Metopolis"

"Cartea de la Metopolis" este prima parte unei trilogii publicată de Ștefan Bănulescu în 1977; autorul încercase să introducă în panorama literară românească un ținut imaginar care avea, însă, o geografie, o geologie și o istorie concretă.¹³⁷ În anii în care autorii trebuiau să mascheze ceea ce scriau, realismul magic sud-american a reprezentat o alternativă foarte promițătoare. Bănulescu s-a bazat pe ținuturile lui Faulkner și Garcia Marquez, dar personajele lui seamănă mai mult cu cele povestite de Gogol. Cartea a fost interpretată de cenzura ca o parabolă care făcea aluzie la comunism. Lumea lui Bănulescu este formată din orașele Metopolis, Dicomesia, Mavrocordat, Cetatea de lână și Insula Cailor; deși nu se știe cu exactitate, acest ținut aduce aminte de geografia reală a orașelor de lângă Dunare. Personajele din Metopolis nu au un nume propriu, ci au o poreclă; orașul este emblema unei civilizații care dispare și este tot timpul în concurență cu Dicomesia, unde civilizația este în expansiune. Se poate considera orașul Metopolis ca o lume care este în același timp reală și ireală. Cartea este scrisă la persoana întâi, un lucru bizar dacă ne gândim că acțiunea se desfășoară într-un trecut atemporal și într-o lume apropiată de mituri.¹³⁸ Ștefan Bănulescu a reușit să demonstreze că inclusiv scriitorii români erau în stare de a crea ficțiune, deși mulți nu sprijineau această cauză.¹³⁹

1.3.7: Ștefan Agopian și realismul magic

Ștefan Agopian¹⁴⁰ a publicat, în doar 8 ani (1979-1987), 4 romane și un volum de povestiri, ajungând să fie considerat unul dintre cei mai promițători autori ai literaturii contemporane. Cărțile lui au modernizat proza română și sunt considerate un simbol al independenței față de rigiditatea regimului.¹⁴¹

După "Tache de catifea" (1983), Agopian publică romanul "Tobit" în 1983; acțiunea se petrece în Oltenia din secolul al XVIII-lea și protagonistul este Tobit, fiul unui boier. După ce a pierdut un ochi din cauza unei jefuiri, Tobit devine colonel (vorbind limba germană) într-o tabără militară, dar se reîntoarce acasă pentru a se ocupa de moșia tatălui său, fiind amenințată de alți boieri. După eșecul acestei misiuni, Tobit se ascunde într-o mănăstire. Se presupune că Agopian a luat puțină inspirație de la "Cartea lui Tobit", o scriere apocrifă, unde un tânăr încearcă să-l ajute pe tatăl său prin recuperarea unei anumite sume de bani care îi aparțineau, cu ajutorul unui înger. Însă, în cazul lui Agopian, Tobit nu reușește să-și îndeplinească misiunea ci, dimpotrivă, pierde toată averea tatălui.¹⁴²

În 1984, Agopian publică "Manualul întâmplărilor", un volum de povestiri ale căror protagoniști sunt două persoane fără adăpost, Ioan Marin, fost dascăl, și Zadic Armeanul. Cei doi întrețin

¹³⁶ *Ibidem*

¹³⁷ (Negrici, 2003)

¹³⁸ (Simion, 2002, pag. 286-291)

¹³⁹ (Negrici, 2003)

¹⁴⁰ Ștefan Agopian (16 iunie 1947, București) este un prozator și un publicist român contemporan.

¹⁴¹ (Negrici, 2003)

¹⁴² *Ibidem*

discursuri filozofice și științifice înconjurați de personaje bizare precum câinele erudit Magog, un înger și un diavol, clare produse ale imaginației. Scriitorul a reușit să creeze o lume în care spațiul și timpul nu evoluează în mod firesc.¹⁴³

În 1987, Agopian scrie romanul "Sara"; cartea nu a atras atenția criticilor, deși această ascunde, în mod ingenios, scenariu mitic cu mai multe interpretări suprapuse. Acțiunea se desfășoară la Sibiu în 1703; Sara, născută în Spania, a fost adoptată de doctorul Izrael Hübner după ce familia sa a murit din cauza unui incendiu. Ea îl întâlnește pe Ion Tobit care fusese trimis de tatăl său la Sibiu pentru a recupera niște bani de la Hübner și se îndrăgostește de el. Personajele principale sunt înconjurate de o pisică vorbitoare, de copilul Simon Talaba și de îngerul Rafail. Deși atmosfera acestui roman este bizară, orașul Sibiu este descris bine din punctul de vedere al istoriei și al arhitecturii. Cititorul nu înțelege dacă ceea ce citește este realitatea sau doar un vis, fiind ele bine amestecate și suprapuse. Nu este clar dacă Sara a murit în Spania în 1680 sau dacă ea a fost întradevăr înfiată de doctorul Hübner.¹⁴⁴

1.3.8: Mircea Cărtărescu și fantasticul

Mircea Cărtărescu¹⁴⁵ a publicat în 1989 volumul de povestiri "Nostalgia"; cartea cuprinde 3 povestiri ("Jocul", "Gemenii" și "REM") și o a patra povestire care fusese cenzurată la început și care a apărut apoi ca prolog în edițiile următoare. Cărtărescu consideră că copiii și adolescenții sunt cei care pot pătrunde cu ușurință în universul fabulosului cotidian pentru că ei trăiesc fluctuând între vis și realitate. Naratorul este de obicei un om matur care își reamintește câteva întâmplări din trecutul său. Mircea Cărtărescu este, fără îndoială, ultimul veritabil exponent al literaturii realiste cu elemente fantastice.¹⁴⁶

În nuvela "Jocul", naratorul povestește despre perioadă în care era copil și se juca, prin cartier, cu prietenii săi la un joc numit "vrăjitoacă"; într-o zi un copil, poreclit apoi Mendebilul, se mută cu familia lui în blocul în care trăia povestitorul. Mendebilul, la început tăcut și introvertit, îi fascinează pe ceilalți cu istoriile și visele lui însă, într-o zi, un vânzător ambulant le arată copiilor un stilou cu imaginea unei fete în costum de baie care putea fi dezbrăcată dacă întorceai obiectul. După această întâlnire, atitudinea Mendebilului se schimbă ca și cum ar fi fost vrăjit de stilou. Ceilalți copii îl surprind în subsolul blocului în pielea goală cu o altă fetiță și, din acel moment, ei îl alungă și încep din nou să se joace la "vrăjitoacă".¹⁴⁷

În "Gemenii" Andrei, naratorul-povestitor, se îndrăgostește de Gina, o ființă schimbătoare și perversă. Bântuit de vise ciudate și delirant, Andrei apelează la un psihiatru care îl pune să scrie un jurnal. Într-o zi, Gina îl duce pe Andrei într-un subteran care este, de fapt, un tărâm fantastic; acolo Andrei se transformă în Gina și invers și apoi se despart. Ultimă parte este o invenție a naratorului care, prin această poveste scrisă în jurnalul său, își dorea să scape de obsesia sa pentru femeie.¹⁴⁸

Cea de-a treia nuvelă, "REM", are un titlu ambiguu care poate fi interpretat în două feluri: primul în care sugerează o etapă a somnului și al doilea în care poate fi considerat ca abrevierea unui

¹⁴³ *Ibidem*

¹⁴⁴ (Negrici, 2003)

¹⁴⁵ Mircea Cărtărescu (1 iunie 1956, București) este un poet, prozator, critic literar și publicist român.

¹⁴⁶ (Negrici, 2003)

¹⁴⁷ *Ibidem*

¹⁴⁸ *Ibidem*

cuvânt.¹⁴⁹ Această nuvelă, care are lungimea unui roman, a fost concepută ca "o poveste în poveste", calcând pe urmele cărții "1001 de nopți". Episodul cel mai important este cel al Svetlanei, o femeie matură, care își amintește ceea ce s-a întâmplat într-o vară când ea avea 12 ani.¹⁵⁰

Svetlana, poreclită Nana, rămâne pentru o săptămână acasă la tanti Aura; într-o seară Nana vede o cometă cu 6 cozi, un semn că ceva remarcabil se va întâmpla mai departe. Nana îl întâlnește pe Egor și se împrietenește cu el; băiatul îi povestește despre familia lui, mai ales despre bunicul Dumitru care, într-o bună zi, se trezise cu trei litere apărute pe piept: REM. Așadar, Egor îi cere fetei să viseze timp de 7 nopți pentru a rezolva misterul. Viața Nanei este împărțită în 3 secvențe: ziua se joacă cu celelalte fete la "de-a reginele", seara se întâlnește cu Egor, și noaptea visează. În jocul "de-a reginele", fiecare dintre cele 7 fete devine regina timp de o zi și întotdeauna se întâmplă ceva miraculos și bizar. Într-o noapte, Nana visează o cheie de aur și, dechizând o ușă, este primită de un scriitor care îi dăruiește o foaie de calendar cu dată de 3 mai 198.. Povestea se termină cu ipoteza Nanei despre REM-ul¹⁵¹: el ar putea fi «un sentiment, o strângere de inimă în fața ruinării tuturor lucrurilor, în fața a ceea ce a fost și nu va mai fi niciodată»¹⁵².

¹⁴⁹ <https://old.upm.ro/cci/CCI-04/Lit/Lit%2004%2072.pdf>

¹⁵⁰ (Negrici, 2003)

¹⁵¹ *Ibidem*

¹⁵² *Ibidem*, pag. 377

Capitolul II: Sorin Titel

Sorin Titel s-a născut la Margina, județul Timiș, pe 7 decembrie 1935; tatăl său, Iosif Titel era un funcționar public. În 1946 a urmat cursurile la liceul "Coriolan Bradiceanu" din Lugoj însă, în 1949, s-a înscris la liceul din Caransebeș. În 1953 îl găsim la teatrul "I.L. Caragiale" unde este înscris la secția regie film, iar anul următor se înmatriculează la facultatea de filologie a Universității din București. Viața de student la București este scurtă fiindcă în 1956 este exmatriculat pentru că sprijinea mișcările studenților maghiari; în 1957 se înscrie la Universitatea din Cluj, dar este exmatriculat din nou. Tânărul Sorin Titel își găsește de lucru întâi ca profesor suplinitor la Cârpa, județul Timiș, și apoi ca profesor de limbă română la Caransebeș. În 1961 i s-a permis să se reînscrisse la facultate, pe care a absolvit-o în 1962. Înainte de a se muta la București în 1971, Titel devine redactor al revistei "Scrisul Bănățean". El debutează cu articole și eseuri publicate pe "Orizont", "Gazeta literară", "Luceafărul", "România literară", "Ateneu", "Familia", "Vatra", "Steaua" și "Secolul 20". La începutul carierei sale, scrierile lui Titel au fost considerate banale și deloc inovatoare, însă apariția romanului "Dejunul pe iarbă" (1968) «îl consacra ca experimentatorul *en titre* al procedeelelor Noului Roman în literatura română a momentului»¹⁵³. Punctul culminant al carierei sale a fost ciclul romanesc, alcătuit de patru romane scrise între 1974 și 1983. Romanele lui au fost traduse în mai multe limbi și s-au bucurat de succes din partea criticilor. Sorin Titel a scris și publicat și câteva eseuri precum "Herman Melville- fascinația mării" (1975) și "În căutarea lui Cehov și alte eseuri" (1984). În 1977 a câștigat Premiul Uniunii Scriitorilor. A murit pe 17 ianuarie 1985 din cauza unei boli necruțătoare.¹⁵⁴

Sorin Titel a adus un val de prospețime în cadrul literaturii române; în prozele scurte de la începutul carierei, scriitorul se axează pe universul ființelor cele mai inocente, adică copii și adolescenții. Cotidianul nu mai este considerat plictisitor și banal, ci fascinant, conținând mai multe semnificații ascunse. În schimb, romanele lui reprezintă maturizarea autorului, abordând noi metode narative și o schimbare de perspectivă; Titel începe să experimenteze și acest lucru se poate vedea în felul în care acțiunile se petrec, nemaifiind ele uniforme și coerente. Inclusiv personajele sunt diferite față de cele care au populat proza tradițională.¹⁵⁵

2.1: Operele

Încă de la început, operele lui Sorin Titel au fost considerate, în același timp, simple și complexe; scriitorul demonstrează, prin literatură, convingerea sa că:

«"marele" și "definitivul" sens al vieții se ascunde în aparențele ei ne semnificative».¹⁵⁶

În primele povestiri, Sorin Titel descoperă lumea adolescenței și scrie din perspectiva ei. Scriitorul însă nu vorbește despre adolescenții în sine, ci despre:

¹⁵³ (Simion, 2007, p. 722)

¹⁵⁴ *ibidem*

¹⁵⁵ <http://old.unitbv.ro/Portals/31/Sustineri%20de%20doctorat/Rezumate2014/Bobea%28Voinescu%29.pdf>

¹⁵⁶ (Vighi, 2000, p.7)

«adolescență ca stare de spirit: starea când omul este curat și capătă sentimentul plenitudinii. E spațiul de securitate și, în clipele de primejdie, e spațiul de refugiu al omului».¹⁵⁷

Sorin Titel debutează, în 1963, cu un volum de povestiri intitulat "Copacul"; prefața cărții este scrisă de Dumitru Micu, istoric și critic literar, care consideră că:

«În moduri felurite, schițele lui Sorin Titel reliefează, în majoritatea lor, un același adevăr al vieții contemporane: ambianța socialistă dă impuls dezvoltării fondului sufletesc prin excelență uman. Cu îndemănare -deși inegală de la bucată la alta- tânărul prozator înfățișează manifestări de mare puritate morală, de bunătate și delicatețe, fenomene de afirmare a noului în conștiințe».¹⁵⁸

Deși personajele secundare par a fi vesele și optimiste, protagoniștii se confruntă cu întâmplări mai puțin fericite; în povestirea "Copacul" de pildă, Luca, părăsit de fata pe care o iubea, zice:

«Omul nu poate trăi fără dragoste, așa să știi. Uite la fetele bătrâne. N-au pe nimeni și te apucă mila când le vezi. Mare lucru e să iubești, frățioare, să simți cum, de durere, că nu ești destul iubit, taie cineva la tine ca în carne vie...».¹⁵⁹

În "Dimineața", într-o zi în care începe să cadă zăpada, o gospodină este frustrată pentru că încă nu și terminase treburile:

«Apare, aici, mama, mica zeităte a familiei și apare, în genere, viața familiei care constituie spațiul predilect al prozei lui Sorin Titel».¹⁶⁰

În această poveste, femeia se gândește la trecutul ei, când încă era tânără, și această temă se poate întâlni foarte des în viitoarele lui romane; oamenii, trecuți din prima tinerețe, se gândesc cu melancolie la timpul care trece nemilos, fără să-l poată opri. De exemplu, în "După amiaza de vară", Baba Cuca, în timp ce bea țuica, vorbește despre ziua în care va muri și Baba Ana o ascultă, gândindu-se la zilele în care încă era tânără.¹⁶¹

În 1966, Titel scrie "Reîntoarcerea posibilă", un microman despre singurătate; povestea începe cu un citat din cartea lui Fiodor Dostoievski "Frații Karamazov", în care este ilustrată o idee sprijinită de Titel însuși: oamenii, deși răi, sunt întotdeauna naivi. În această carte se întrezărește tendința scriitorului de a abandona cronologia lineară și de a introduce mai mulți naratori. Gândurile personajelor se amestecă între ele și nu sunt întotdeauna clare. Protagonii, frații Ștefan și Dan, vorbesc între ei, dar se gândesc la trecutul lor și naratorul îi pândește și vorbește în mod direct cu cititorul pentru a sublinia dificultatea narațiunii¹⁶²:

«Ar trebui probabil (...) să descriu dulapurile lor (...), mesele imense (...), paturile vechi (...), perdele îngălbenite [...]. Ar fi necesar, fără îndoială, să vorbesc despre toate acestea ca să redau atmosfera acelei după-amiezi de duminică. Dar cred că fiecare om cu puțină imaginație și care a trăit o parte din viața într-un astfel de oraș cunoaște toate acestea.»¹⁶³

¹⁵⁷ (Simion, 2002)

¹⁵⁸ (Ungureanu, 1985, p. 501)

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 501-502

¹⁶⁰ (Simion, 2002)

¹⁶¹ *Ibidem*

¹⁶² *Ibidem*

¹⁶³ *Ibidem*

Anul următor, Sorin Titel publică cel de-al doilea volum de povestiri intitulat "Valsuri nobile și sentimentale" unde naratorul este, încă o dată, un copil. În "Vara cu ochii închiși", Baba Iulia, care fusese hoată când era tânără, vorbește singură, și nepotul ei (naratorul însuși) o ascultă, gândindu-se la lucrurile puțin măgulitoare spuse de mama lui despre bunica. În "Moartea lui Moș Târlea", Moș Târlea aude niște copii zicând că a murit soarele; bătrânul nu-și dă seamă dacă ei sunt de fapt nepoții lui sau dacă aude vocile unor prieteni din copilărie; moș Târlea moare singur și neauzit de nimeni. În "Fața mirată a copilului", un copil se află la cimitir, unde zace tatăl său, și îl așteaptă pe bunic, însă el nu vine. În acest volum sunt prezente și povestiri care se desfășoară înafară satului; în "Valsuri nobile și sentimentale" (povestirea care dă titlul cărții), personajele principale sunt soț și soție: căsătoria lor trece printr-un moment dificil deoarece ea nu știa că bărbatul ei, funcționar, are inclinații artistice care fuseseră reprimare în timp. Fragmentele desfășurate în universul rural vor fi continuate, în mod diferit, în romanele succesive.¹⁶⁴

«Sunt imagini disparate, momente din viața unei comunități străvechi, cu obiceiuri și legi morale proprii. Sorin Titel introduce discret și un limbaj specific. Naratorii vorbesc în limba lor și unele apăsări dialectale (tare greu, tare frumos (..), pruncuț..) dau culoarea locului.»¹⁶⁵

În 1968, Sorin Titel scrie microromanul "Dejunul pe iarbă" în care se vede o netă schimbare față de publicațiile anterioare, îndreptându-se spre parabolă și onirism; schimbarea strategiei narative se datorează influenței romanelor lui Kafka și a scriitorilor francezi. Cronologia nu este lineară și nu sunt prezente personaje principale: Titel a acordat mai multă importanță stilului decât conținutului. Naratiunea se bazează pe amintirile personajelor, fiind ele nefiabile. Cartea se poate împărți în 4 secțiuni, scrise în mod diferit: în partea întâi este descrisă o familie, în a doua sunt rememorate unele scene din copilărie, în a treia naratorul își amintește de o iubire din trecut și în ultima, naratiunea se reîntoarce la prezent. Încă o dată, cititorul este implicat în mod activ pentru că naratorul vorbește cu el, devenind un personaj al cărții.¹⁶⁶ Dumitru Țepeneag, prozator, scria în "România literară" că Sorin Titel

«nu se teme de anonimizarea personajelor sale [...] (eroii sunt) umbre sfioase fără chip, simple contururi, pure ca niște sunete. Ele nu au destin, sau mai exact l-au avut cândva.»¹⁶⁷

În 1971, Titel publică volumul de nuvele "Noaptea inocenților" în care domnește o atmosferă sumbră și intimidantă. În "Dimineți ciudate", un om se trezește în fiecare zi într-o cameră diferită, fără să știe de ce; în "Strigătul", un băiat aude cineva țipând și, încercând să ajungă în clădirea unde se află persoana cu pricina, se rătăcește într-un labirint de camere (inspirație kafkiană); în "Magnificat", naratorul este spionat toată ziua de un grup de necunoscuți în timp ce este închis într-o cameră.¹⁶⁸

În același an apare romanul "Lunga călătorie a prizonierului", o parabolă despre călătoria unui deținut; este evident paralelismul dintre personajul lui Titel și Josef K, protagonistul cărții "Procesul" scrisă de Kafka. Josef, la sfârșitul romanului, pornește într-o călătorie spre locul în care va fi executat, însă această deplasare nu este partea cea mai semnificativă a romanului, în timp ce Titel scrie o carte întregă despre ea. Călătoria a fost văzută întotdeauna ca un mijloc al îmbogățirii

¹⁶⁴ (Simion, 2002)

¹⁶⁵ *ibidem*

¹⁶⁶ *ibidem*

¹⁶⁷ (Vighi, 2000, p.8)

¹⁶⁸ (Simion, 2002)

interioare, însă, în acest caz, prizonierul nu îndeplinește acest lucru, ci dimpotrivă își pierde propria identitate.¹⁶⁹

Criticul Nicolae Ciobanu crede că aceasta călătorie poate avea un sens religios:

«e cât se poate de plauzibil a vedea în cei trei drumeți (...) și în fantastica lor călătorie o aluzie, cu sensul inversat, la legenda biblică a celor trei magi în căutarea pruncului sfânt».¹⁷⁰

Prizonierul este mereu hărțuit de paznicii care îl însoțesc și este întotdeauna cel blamat dacă se întâmplă ceva; călătoria poate fi considerată ca o deplasare spre moarte și, deși la început întâmplările se petrec pe planul realității, spre sfârșit apar mai multe simbolisme: condamnatul vede o femeie (care se numește Maria) și crede că ea este mama lui și, într-o noapte, grupul traversează un fluviu care duce cu gândul la fluviul Stix din Infernul lui Dante. Romanul începe cu un narator la persoana a treia, dar acest lucru se schimbă după doar câteva pagini, narațiunea fiind la persoana întâi. Cititorul nu știe dacă cel care relatează faptele este prizonierul sau unul dintre păzitori: din cauza fricii, oamenii își pierd caracterul și acel 'eu' simbolizează acest lucru, vociile memaifiind diferențiate.¹⁷¹

Operele lui Sorin Titel se pot împărți în două etape, a două, care începe cu "Țara îndepărtată", fiind ceea în care ajunge la maturitate deplină:

«Dacă în primele cărți (schițe, povestiri sau micro-romane) Sorin Titel e mai orgolios european, proiectiv, abstract, oniric pe alocuri, experimental- adică, în general vorbind, evazionist, neimplicat la actualitate și nici în propria biografie decât tangențial, în romanele maturității de la "Țara îndepărtată" încoace, scriitorul e nostalgic, retrospectiv, concret în evocările prin intermediu povestilor, realist, în bună măsură regionalist în recuperarea ținutului bănățean. Primul Sorin Titel e predominant vizual, autor de scenarii cinematografice, pe când al doilea Sorin Titel e predominant auditiv, un foarte bun povestitor, posibil autor de scenarii radiofonice».¹⁷²

2.1.1: "Țara îndepărtată"

"Țara îndepărtată" este primul volum din tetralogia romanească, apărut în 1974; în acest roman, Titel folosește o tehnică mai simplă, dar nu renunță la narațiunea neliniară și la polifonia naratorilor. Acțiunile se petrec în Banat după sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial; romanul nu are un adevărat subiect și Titel, ca un pictor, reprezintă câteva scene din cotidianitatea vieții rurale unui sat bănățean.¹⁷³ Livius Ciocârlie, critic literar, scriitor și profesor universitar, subliniază faptul că Titel nu face o simplă reconstruire a unui sat bănățean, ci este mai degrabă un produs al imaginației:

«nu e ușor de explicat, însă ușor de intuit. Avem fiecare, din vise, din amintiri, fragmentele unei lumi ca aceasta, dar neadunate într-un spațiu omogen. Dacă le confruntăm cu prototipul real, ne dăm seama de expansiunea lor prin lucrarea imaginației.»¹⁷⁴

¹⁶⁹ (Ungureanu, 1985, p. 507)

¹⁷⁰ (Ciobanu, 1971)

¹⁷¹ (Simion, 2002)

¹⁷² (Simuț, 2015)

¹⁷³ (Ungureanu, 1985, p. 511-512)

¹⁷⁴ (Ciocârlie, 1983, p. 62)

Plecarea unui copil, pregătirea mâncării și deplasarea către oraș sunt descrise în mod minuțios, ca și cum ar fi mari evenimente.¹⁷⁵ Daniel Vighi observă că:

«Viața este complicată pentru că este simplă; Sorin Titel a reușit, la fel ca marii scriitori, să spună marile adevăruri povestind fapte mărunte».¹⁷⁶

Naratorul principal este Andrei, care locuiește cu mamă, tată și Eva Nada, bucătăreasă familiei, însă narațiunea este întreruptă de mai multe voci narrative, uneori greu de identificat. Romanul începe cu o descriere a unui tren plin de tineri care se reîntorc la școală după sfârșitul vacanței; această scenă, deși aparent ne semnificativă, este în contrast cu sfârșitul romanului: Bantu, unul dintre personajele secundare, după ce a adormit într-un tren, se trezește și vede că gara este pustie.

Personajele sunt naive și cred la orice lucru care li se spune, deși recunosc că «omul când aude, n-o spune cum a auzit-o, mai pune și de la el»; Mos Poldi, în timp ce povestește despre vremurile pe când era la război, spune că cele povestite nu sunt cu tot adevărate, și că a adăugat unele informații fictive pentru «c-or trecut mulți ani de atunci și rar om să aibă așa lungă ținere de minte». Așadar, adevărul nu mai este obiectiv, ci este refăcut de imaginația naratorului.¹⁷⁷

Livius Ciocârlie consideră că:

«Într-un fel, scriitorul a avut mereu înainte o singură carte. Fiecare nouă tentativă, fiecare nou volum, era o aproximație a acestei fantomatice, miraculoase cetăți interioare (...). "Țara îndepărtată" anunță și prin titlul că în sfârșit victoria s-a desavârșit. (...) Uneori, chiar destul de des, de-a lungul ciclului românesc cuceritorul nimerește pe vechile urme: recunoaștem în mare parte decorul, dar ceva s-a schimbat (...). Cronica acestei căutări, rătăcire și regăsire rînd pe rînd printr-un labirint străbătut când orizontal, în spațiu, când vertical, în timp, alcătuiește substanța celor patru romane.»¹⁷⁸

2.1.2: "Pasărea și umbra"

"Pasărea și umbra" este cel de al doilea roman care face parte din tetralogia românească și a apărut în 1977; în acest roman, la fel ca în "Țara îndepărtată", nu se întâmplă nimic deosebit. În primă parte a romanului, Maria vorbește despre moartea soțului ei Ion. Această confesiune este confuză, bătrână pierdându-se în labirintul memoriei, și, dintr-o dată, cititorul se află în mijlocul lumii satului bănățean. Narațiunea este, în continuare, încredințată Mariei, și ea vorbește, în mod detașat, despre viață și moarte. Partea a doua este axată pe personajul doctorului Tisu, care fusese prieten cu Ion, de la începutul carierei sale la Viena ca student până în prezent.¹⁷⁹

Toate personajele sunt considerate cinstite și nevinovate, dar sunt în mâinile unui destin crunt și nemilos; sătenii sunt prieteni buni și se ajută între ei, însă au de-a face cu nedreptatea vieții. În timp ce, în primă parte, găsim mai mulți naratori care "se întrec" pentru a povesti cum a murit Ion, partea a doua este mai liniară.¹⁸⁰ Narațiunea este uneori întreruptă de vocile celor morți care se amestecă printre vocile celor vii, semn că moartea face parte din ciclul vieții.¹⁸¹ Acest concept este bine

¹⁷⁵ (Ungureanu, 1985, p. 511-512)

¹⁷⁶ (Vighi, 2000, p.28)

¹⁷⁷ (Cheie-Pantea, 2002, p.127)

¹⁷⁸ (Ciocârlie, 1983)

¹⁷⁹ (Ungureanu, 1985, p. 516)

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 516-518

¹⁸¹ (Negrici, 2003)

reprezentat în scena în care Maria, într-un vis, începe să spele cămașa de moarte cu care îl va îmbrăca pe Ion și, lângă ea, un grup de femei spală tot o cămașă pentru el, dar una de nuntă. Nunta este așadar o metaforă a morții.¹⁸²

În acest roman se poate întrezări intruziunea fantasticului în real: un prieten al lui Ion, în timp ce îl veghează, aude vocea unei femei care murise cu timp în urmă; Andrei (personajul receptor al povestirilor sătenilor) îl vede pe tatăl său decedat și într-o altă zi, un coleg de al lui (lucrează la spital) îi povestește că un copil a fugit înainte de a fi operat de amigdale și Andrei își amintește că și el, când era copil, încercase să fugă înainte de același operație. Fantasticul nu este introdus de niciun semnal de alarmă, ca în orice roman fantastic, ci Titel consideră că fantasticul face parte din realitate și că nu este agresiv.¹⁸³

Partea a doua a romanului este semnificativă: descrierea vieții doctorului Tisu (acum bătrân) este întreruptă de o bruscă reîntoarcere în trecut, pe vremea când Tisu era student; Tisu (care este în același timp narator și personaj), introduce așadar tema centrală a romanului: sfârșitul tinereții și frica morții care se apropie tot mai repede. Tisu este primul personaj lui Titel care abandonează lumea inocenței: suferința și durerea au distrus spiritul copilăriei.¹⁸⁴

Confesiunea are o funcție eliberatoare și poate fi considerată ca o terapie care poate curăța sufletul și alunga singurătatea; este cazul doctorului Tisu care se eliberează de această greutate vorbind cu Maria despre povestea lui:

«Ea le are pe ale ei. Când să mai asculte și pe ale altora? Important este c-am vorbit, și acuma parcă îmi este mai ușor.»¹⁸⁵

2.1.3: "Clipa cea repede"

Romanul "Clipa cea repede" a apărut în 1979; la fel ca în opera precedentă, temele principale sunt moartea și descrierea unei lumi situată într-un timp necunoscut și într-un spațiu care se schimbă mereu. Personajele principale sunt, iarăși, oameni simpli (țărani, preoți, liceeni, etc.). Romanul este alcătuit dintr-un prolog și din 6 capitole care au o legătură între ele: naratorul începe să vorbească despre un personaj necunoscut, apoi acel personaj începe să vorbească despre altcineva și așa mai departe. Capitolul inițial se axează pe personajul domnișoarei Ana, o învățătoare care a dispărut din sat (nu se știe dacă a plecat sau a murit) și care este amintită de consătenii ei. Nu se știe însă dacă într-adevăr a existat o domnișoară Ana sau dacă ea este doar o întruchipare a tinereții pierdute a bătrânelor care vorbesc despre ea. În ceea ce a două parte a romanului, personajul central este domnul director, un dascăl care așteaptă să moară.¹⁸⁶

Există multe similitudini cu "Pasărea și umbra": și în acest caz, evaziunile din realitate nu sunt agresive pentru că fantasticul face parte din real și Titel nu intervine în mod direct în narațiunea pentru că vrea să arate că se detașează fața de întâmplările povestite.¹⁸⁷

¹⁸² (Cheie-Pantea, 2002, p.125-126)

¹⁸³ (Simion, 2002)

¹⁸⁴ *Ibidem*

¹⁸⁵ (Cheie-Pantea, 2002, p.129)

¹⁸⁶ (Simion, 2002)

¹⁸⁷ *Ibidem*

Titul face referință la vremurile în care personajele au fost fericite; acum, când se apropie de sfârșitul vieții, ei se gândesc la acele clipe ale tinereții, însă fără să le regrete, pentru că ei «au avut parte de o viață deplină (...). Își așteaptă sfârșitul cu o anumită seninătate».¹⁸⁸

Iosif Cheie-Pantea, observă că:

«Orice discurs despre moarte se convertește într-unul despre viața (...) directorul, în pragul sfârșitului, se întreține familiar cu tatăl său mort, prilej de retrăire în memorie a copilăriei și tinereții».¹⁸⁹

În romanul, noțiunea morții, în loc de a demoraliza personajele, adâncește dragostea pentru viața:

«Îmi petrec și eu cât sunt tânăr și cât e vremea mea. Nu vreau să-mi pară rău, nu vreau să spun mai târziu, când mi-or trece anii, că n-am știut să mă bucur de tinerețe».¹⁹⁰

¹⁸⁸ (Ungureanu, 1985, p. 520-521)

¹⁸⁹ (Cheie-Pantea, 2002, p.126)

¹⁹⁰ *Ibidem*, p.125

Capitolul III: "Femeie, iată fiul tău"

"Femeie, iată fiul tău" este ultimul roman antum al lui Sorin Titel; a apărut în 1983 și cu el se încheie tetralogia romanească, începută în 1974. Cartea începe cu coșmarul unei mame îndurerate care nu reușește să doarmă pentru că se gândește tot timpul la fiul ei decedat; deși au trecut ani buni de la moartea lui, femeia, care se numește Sofia, nu se împacă cu gândul că mezinul familiei nu mai este în viața. Marcu, fiul ei, nu a fost un copil dorit: Sofia nu mai era atât de tânără și mai avea încă 3 copii, așadar, la un moment dat, a considerat inclusiv ideea de-a avorta. Însă, copilul s-a născut și Sofia a început să-l iubească mai mult decât pe ceilalți. Visele ei sunt bătute de apariția lui Marcu:

«Tare urât l-am visat, spuse Sofia în șoaptă- (...) Îi curgea sângele pe obraz, povesti în continuare Sofia, și eu îl ștergeam cu un ștergar de cînepă... Doamne, ce vis am mai putut avea?!... făcu ea mirată.»¹⁹¹

Povestea Sofiei merge în paralel cu povestea unei alte mame îndurerate: fiul ei, care se numește tot Marcu, a avut un accident de mașină și ea pleacă imediat la Paris pentru a-l veghea. Povestile celor două mame se amestecă între ele și, dacă cititorul nu este atent, se pot confunda. Pentru că, în realitate, Sofia a devenit mamă la începutul secolului al XX-lea și mama care se grăbește să ajungă la Paris trăiește într-o epocă mai recentă.

Primul Marcu (Crăciunescu) este urât de frații lui care îl ignoră și îl strigă "mutu"; se căsătorește cu o fată pe care nu o iubește și care a rămas însărcinată cu un alt bărbat. Sofia, care nu acceptă bârfele sătenilor, îl obligă pe Marcu să se căsătorească, o alegere pe care o va regreta pentru tot restul vieții, deși Marcu a iertat-o înainte de a pleca pe front:

«Ochii plini ai mamei implorau iertare, și feciorul ei o iertă: "Tot ce-ai făcut, din dragoste prea mare ai făcut, n-ai nici o vină, spuneau privirile lui. Nu te mai gîndi la mine, mamă, și uită-mă, iubita și neprețuita mea, dacă poți" Acestea fură ultimele cuvinte, nerostite, pe care le citi Sofia în ochii celui pe care îl iubise mai mult decît pe toți ceilalți fii ai ei.»¹⁹²

Marcu devine ordonanța ofițerului sârb Ivo Filipovac; el este al treilea, după ce primul, Martin Kolușek, a fost lovit de un tren și al doilea, Carol Kolosvary, a fost obligat să se însoare cu o fată pe care a lăsat-o însărcinată. Printr-un capriciu al soartei, Marcu seamănă ca o picătură de apă cu Ivo, și acest fapt îl va pune în pericol la un moment dat. Marcu moare, în cele din urmă, în Galiția, lasând o mamă îndurerată care nu se împacă cu gândul că fiul ei a murit și care nu îl poate plânge la cimitir pentru că trupul său nu a fost găsit:

«A trecut vreme multă de cînd Marcu zace neîngropat, spălat de ploile care cad deasupra Galiției, bătut de vînturi străine și reci, dar chinurile Sofiei nu s-au domolit de-a lungul anilor care s-au scurs.»¹⁹³

Cel de-al doilea Marcu este strănepotul primului Marcu; el este un pictor care trăiește la Paris și care, într-o zi, îi cunoaște pe Vasco și pe Micheline la o expoziție a lui Chagall. Marcu merge cu ei la Deauville unde o cunoaște pe Momo, sora lui Micheline. Într-o după-amiază, un vagabond bate la ușa casei lui Micheline și Marcu observă cu mirare că străinul arată identic cu el, dar nu numai:

¹⁹¹ (Titel, 2015, p. 12-13)

¹⁹² *Ibidem*, p. 330

¹⁹³ *Ibidem*, p. 320

«Dar străinul, al cărui chip se potrivea atât de bine cu al său, nu-i semăna numai lui: părea mai curând a fi copia aproape perfectă a unui unchi al său, fratele bunicului dinspre tată, pe care Marcu îl știa dintr-o fotografie îngălbenită de vreme. Îl chema tot Marcu. Întreaga familie fusese odinioară destul de tulburată de asemănarea dintre ei doi.»¹⁹⁴

Povestea lui Marcu nu este atât de bine amănunțită ca și ceea a strămoșului său: pe la jumătatea cărții aflăm povestea mamei lui Marcu, despre cum s-a mutat, împreună cu soțul ei, din sat la oraș și despre tinerețea ei. Doar pe la sfârșitul cărții aflăm că Marcu a avut un accident de mașină și că este internat la spital în stare gravă; el se afla în mașina cu Momo (care conducea) și cu Roger La Fontaine, dublul său, care și-a pierdut viața în accidentul cu pricina. Mama lui Marcu, spre deosebire de Sofia, a putut să îmbrățișeze din nou propriu fiu pentru că, după o săptămână de internare, s-a trezit din comă:

«S-a ieșit de acuma din starea aceea vâscoasă și infamă, și doctorii își prelungesc ceva mai mult obișnuita lor vizită, are loc chiar un mic consult, în timpul căruia cei doi medici, cel în vârstă și cel tânăr, se contrazic între ei; dar în cele din urmă ajung, totuși, la concluzia că viața tânărului lor pacient- care zile și nopți se zbatuse între existență și nonexistență- e de-acuma, în afara oricărui pericol.»¹⁹⁵

"Femeie, iată fiul tău" este un roman despre dragoste (mai ales cea maternă), moarte și suferință; Sorin Titel arată aici că a atins vârful maturității. Cei doi Marcu nu sunt legați doar de asemănarea dintre ei, ci și de același destin crunt marcat de singurătatea: aceasta este prima imagine pe care o avem despre Marcu Crăciunescu, care, aparând în visul Sofiei îi spune:

«Că-i tare greu, mamă, așa să știi, nu-i defel ușor să fii ca mine: străin în tot locul și neîmpăcat cu lumea! Căci om mai singur și mai fără noroc nu cred să fie altul, oricât ai căuta și oricât ai umbla..»¹⁹⁶

Marcu, copil nedorit, a fost în realitate cel mai iubit; sarcina nu a fost ușoară și nașterea a fost amănată pentru că el nu voise să vină pe lume, ca și cum și-ar fi prevăzut propriul destin. Marcu mai are trei frați, Simion, Petre și Pavel, care nu l-au iubit niciodată; frații au numele biblice, sugerând așadar relația dușmănoasă dintre Cain și Abel. Dimpotrivă, dragostea frățescă este vizibilă în relația pe care cei doi Marcu o au cu dublurile lor, deși nu au legături de sânge cu ei: primul Marcu este bătut crunt de Lutz Scheindler pentru că l-a confundat cu Ivo Filipovac, și Marcu ispășește, în tăcere, pentru el; în al doilea caz, Roger La Fontaine moare în accidentul de mașină și ispășește pentru pictor¹⁹⁷.

Un destin mai fericit îl are Ivo Filipovac, ofițerul sârb. El are o relație destul de tulburătoare cu iubirea: se îndrăgostește întâi de Grete Kokabsa, soția prietenului său Imre, apoi de Fela Weiringer, o artistă dintr-o trupă de teatru. Fela nu era însă îndrăgostită de el, ci și-a bătut joc de sentimentele lui; ea moare, în cele din urmă într-un accident de cale ferată. Cea de-a treia și ultima iubire a lui Ivo este Anny Scheindler, o tânără trapezistă care face spectacole împreună cu fratele ei Lutz în circuitul "Severini". Nu a fost vorba de o dragoste la prima vedere însă, după ce Ivo a reușit să "mituiască" un clovn bețivan pentru a primi informații asupra Anny, începe să o curteze. Dar, Ivo are un rival, fratele ei Lutz, care "e gelos pe ea, de parcă nu i-ar fi soră"¹⁹⁸. Anny începe să pună la îndoială

¹⁹⁴ (Titel, 2015, p. 63)

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 318

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 19

¹⁹⁷ (Simion, 2002)

¹⁹⁸ (Titel, 2015, p. 272)

meseria ei de trapezista, și Lutz e hotărât să pună în practică amenințările adresate lui Ivo. Acest lucru se va întâmpla într-o zi, însă bietul bărbat care este bătut crunt și abandonat într-un câmp în stare agonizantă nu este Ivo, ci Marcu. Ivo se va căsători cu Anny și va trăi cu ea la Timișoara înconjurați de copiii lor.

Unii critici au considerat că acest roman se poate compara cu opere lui anterioare, însă în prefața care deschide cartea lui Sorin Titel, Radu Vancu subliniază că:

«"Femeie, iată fiul tău" nu mai are de fapt prea multe în comun cu proza de până atunci a lui Titel; (...) Banatul ocupă un procent minoritar sub raportul spațiilor geografice descrise: un volet important al romanului e plasat în Franța postbelică, alte mișcări epice se petrec în zonele sudice ale fostului imperiu, așa încât aspectul de documentare afectiv-idiosincronică a unui unic spațiu geografic e de fapt complet absent. "Femeie, iată fiul tău" e cel mai cosmopolit roman al lui Titel, cel mai divers ca amplexiune geografică, ba chiar și temporală (...); aerul de noutate radicală în proza lui Titel aici se face mai întâi vizibil.»¹⁹⁹

Tot Radu Vancu constată că Sorin Titel s-a bazat pe scrierile lui Julio Cortázar ("Sunt cortázariene atmosfera și discuțiile dintre Marcu franțuzitul și amicii lui occidentali din cafenelele pariziene"²⁰⁰), lui Gabriel Garcia Márquez și lui Thomas Mann. Mai mult, poetul observă că, în cartea lui Titel, sunt prezente câteva trimiteri la Biblie (începând cu titlul romanului) și la arta, precum la Pietă lui Michelangelo²⁰¹, dar nu numai: mama lui Marcu (pictorul) este comparată cu madonele lui Botticelli sau ale lui Perugino «care, aplecate deasupra pruncului lor, arătau la fel de senine și de liniștite»²⁰². Modul în care Ivo o privește pe Anny în timp ce ea face acrobațiile, duce cu gândul la extazul sfântului Ioan Evanghelistul, pintat într-un tablou al lui El Greco. Sorin Titel face trimitere inclusiv la perioada comunistă când descrie locuitorii blocului în care trăiește cel de-al doilea Marcu cu familia sa:

«Doctorul Foiș citea romane franțuzești în zilele însorite, stînd pe aceeași băncuță din parc, din dreptul chioșcului de ziare, trezind în felul ăsta suspiciunea și antipatia autorităților; se grăbiră să-l califice de "reacționar" (...) și de cosmopolit, care nu iubește în suficientă măsură realitățile zilelor noastre».²⁰³

Criticii români au avut opinii divergente despre roman; în articolul "Feeria cotidianului", publicat în "România literară", Mircea Iorgulescu scrie că:

«Universul tradițional devine la Sorin Titel o lume visată: stabilă, neatinsă de mersul istoriei, ignorînd "marile" și, se deduce, inutilele, "probleme". O insulă a fericiților descoperă în realitate acest ciclu romanesc; fiecare clipă trăită devine aici o sărbătoare, viața este consistentă, plină, luminată de o bucurie a existenței pe care nimic nu o poate întuneca. (...) Așa cum în unul din cele mai bune capitole ale cărții rătăcirea unui copil pierdut de părinții săi printr-un tîrg săptămînal se preface în descrierea unui șir de miracole, băiatul absorbînd, fermecat, prin privirea, succesiunea caleidoscopică a personajelor și a situațiilor, viața nu este pentru eroii lui Sorin Titel decît un prilej de încîntare și de plăcere. Anodinel, gesturile

¹⁹⁹ (Vancu, 2015)

²⁰⁰ *Ibidem*

²⁰¹ *Ibidem*

²⁰² (Titel, 2015, p. 121)

²⁰³ *Ibidem*, p. 111

oarecare, întâmplările comune dobândesc o strălucire unică: nimic, în această lume, nu este ieșit de importanță.»²⁰⁴

Într-un articol publicat în același an, Valeriu Cristea îl contrazice pe Mircea Iorgulescu constatând că:

«Nu pot trece însă cu vederea faptul că articolul lui Mircea Iorgulescu intitulat "Feeria cotidianului" acreditează, pe seama romanului lui Sorin Titel, o imagine pe care o lectură atentă nu o confirmă. (...) O perspectivă de asemenea, inadecvată aduce Mircea Iorgulescu în articolul său atunci când se referă la capacitatea personajelor lui Sorin Titel de a fi fericite și la capacitatea proprie autorului de a descrie fericirea. Un fel de fericire universală și nediferențiată ar cădea, după Mircea Iorgulescu, ca o mână cerească, ziua și noaptea, clipă de clipă peste capetele cam simplute, neînfierbântate de "marile" probleme, ale eroilor ce populează proza mai nouă a lui Sorin Titel. (...) "Femeie, iată fiul tău" este un roman în care "cucoana moarte" își face pur și simplu de cap. Cum de n-a observat Mircea Iorgulescu un lucru atât de bătător la ochi? Cum de n-a observat că această "insulă a fericiților" e plină de oameni care într-un fel sau altul se raportează și sunt marcați de Ea?»²⁰⁵

În concluzie, putem spune că "Femeie, iată fiul tău" este un roman despre tema dublului, despre singurătate, despre moartea care pânzește omul încă de la naștere și mai ales despre femeile, mamele, care sunt adevăratele forțe motrice, figurile în jurul cărora se rotește lumea; importanța femeilor, a mamelor, este bine subliniată de cuvintele lui Ivo Filipovac printr-o scrisoare trimisă la mama lui vitregă:

«Pe măsură ce te-am cunoscut mai bine am înțeles că niciodată un bărbat nu poate fi bun la modul absolut, așa cum sînteți voi, femeile; îi lipsesc anumite elemente care țin de natura sa intimă, de felul cum e conceput. Animalul egoist din el e oricînd gata să strice totul. Mult mai introvertit decît voi, mai preocupat de complicata-i ființă, predispus să-și contemple la nesfîrșit buricul, bărbatul poate fi cel mult bun cu propria lui persoană, tot timpul gata – vai de capul lui!- să-și oblojească rănile fără să mai fie atent și ale altora. (...) Aveți, voi femeile, o comprehensiune cu totul specială, în fața nefericirii altora, a bărbaților care, cine știe din ce pricini anume și greu de descifrat, parcă nu-și găsesc locul pe pămînt. [...] simțeam, cu întregul meu suflet de copil neștuitor, că voi, femeile, sînteți *altfel*, cu totul *altfel* decît noi, bărbații, și că o lume fără voi, fără strălucitoarea, uluitoarea, luminoasa voastră prezență, nu poate fi decît urîță, cenușie și tristă»²⁰⁶

Mamele, deși sunt două, împart același sentiment de devotament și de sacrificiu pentru fiii lor; ele îi iubesc necondiționat, indiferent de ce se va întâmpla. Femeia, mama, este adevăratul punct de referință a unui bărbat:

«Căci numai o femeie, mi-am dat seama de acest lucru cunoscînd-o bine, poate să înțeleagă, într-adevăr lumea, pătruzîndu-i în așa fel esența, încît nici o discordanță să nu apară, nici o discrepanță, nici cea mai mică sau neînsemnată nepotrivire. Ei îi va fi întotdeauna ușor să-și găsească locul pe pămînt fiind pretutindeni la ea acasă »²⁰⁷

²⁰⁴ (Iorgulescu, 1983)

²⁰⁵ (Cristea, 1983)

²⁰⁶ (Titel, 2015, p. 212-214)

²⁰⁷ (Titel, 2015, p. 230)

Alcune osservazioni sulla traduzione

Il romanzo di Sorin Titel è alquanto complesso e richiede più di una lettura per comprendere appieno il suo contenuto; l'omonimia dei due personaggi principali e l'alternanza delle loro due storie possono creare confusione nel lettore. Nonostante ciò, la lettura è agevolata dalla contrapposizione tra ambientazione cittadina e rurale e dai diversi periodi storici in cui si svolge la narrazione: difatti, uno dei due Marcu, il prozio, è vissuto agli inizi del Novecento e proviene da una famiglia di estrazione rurale, mentre il secondo vive nella seconda parte del secolo a Parigi. Il contrasto tra i due ambienti può essere anche percepito nella variazione dei registri linguistici: Sofia, la madre del primo Marcu, utilizza spesso termini regionali e popolari, talvolta obsoleti (ad esempio *cuinǎ*, variante del Banato del sostantivo romeno *cuhnie* – cucina esterna che si può trovare nelle abitazioni rurali -; sono presenti diverse varianti di questo termine a seconda della regione). Addirittura, alcuni di questi vocaboli non sono presenti nel DEX (Dizionario esplicativo della lingua romena) e, quindi, sono stati tradotti da me intuitivamente in base al contesto, ad esempio *feacǎr*, che ho interpretato come 'carrozza' oppure *cobert* 'bollettino'.

La mia buona conoscenza della lingua romena mi ha permesso di tradurre il testo senza particolari difficoltà, esclusi i termini regionali sopraccitati e nelle istanze in cui mi sono imbattuta in modi di dire e proverbi a me sconosciuti, che sono stati poi tradotti attraverso parafrasi o con il loro corrispettivo italiano; ne è un esempio, *nici în clin nici în mâneacă*, espressione trovata nel DEX che significa 'non avere niente in comune con qualcuno'. In generale, per la traduzione, ho utilizzato un dizionario bilingue online e il già menzionato dizionario monolingua DEX.

Un'altra difficoltà è dovuta al fatto che l'autore, molto spesso, utilizza frasi lunghe e complesse, che possono risultare contorte; per agevolare la scorrevolezza della lettura, ho deciso di dividere alcuni periodi in una o più frasi utilizzando il punto o il punto e virgola.

Ho scelto di mantenere nel testo alcuni termini nella loro lingua originale, anche se avrei potuto tradurli utilizzando un termine italiano generico (ad esempio *țuică* con 'grappa' oppure *șodou* con 'latte bollente'); questa decisione è stata presa soprattutto per quanto riguarda i capi d'abbigliamento tradizionali, presenti in modo notevole nel testo (*maramă, conci, catrintă, cojoc, laibăr*). Le straordinarie tradizioni folcloriche sopravvivono ancora oggi in Romania; in particolare, i capi di abbigliamento vengono indossati nelle comunità rurali non solo durante determinate festività, ma anche nel quotidiano. Anche le *sânziene*, una varietà di fiori, sono di particolare importanza nel folclore romeno: esse fioriscono nel periodo che coincide con il solstizio d'estate e, secondo la mitologia, hanno proprietà magiche.

Per quanto riguarda l'uso dei segni di punteggiatura, soprattutto nei dialoghi, si rileva un singolare e personale uso delle virgolette da parte dell'autore. Nel testo originale, l'autore è solito iniziare il dialogo con l'apertura delle virgolette e, invece di chiuderle al termine di esso, prosegue facendo dei commenti, oppure aggiungendo ulteriori informazioni (Es: "Devo svegliarmi e spazzare, ebbe tempo di dirsi prima di tornare al suo sogno... Oggi è domenica e non va bene che non sia spazzato"). Di conseguenza, nella mia traduzione, ho deciso di riprodurre questa peculiarità stilistica dell'autore per essere più fedele al testo originale anche se riconosco che, a prima vista, questo uso personale delle virgolette potrebbe trarre in inganno il lettore.

È, inoltre, interessante rilevare che, per quanto riguarda i tempi verbali, l'autore gioca molto con il loro uso. Infatti, è possibile trovare, anche all'interno dello stesso capitolo, interi periodi scritti talvolta al presente e talvolta al passato. Anche in questo caso, ho deciso di rimanere fedele al testo originale nella mia traduzione.

Infine, desidererei fare una precisazione sui capitoli scelti per la traduzione; vista la lunghezza del romanzo, ho dovuto fare una selezione dei capitoli che sono, a mio avviso, più rilevanti per la comprensione della storia. Per quanto riguarda il primo Marcu, ho scelto di tradurre i capitoli che trattano degli incubi di Sofia, la madre addolorata che non riesce ad accettare la morte prematura del figlio. Inoltre, ho tradotto l'incontro tra Marcu e il proprio ufficiale e il capitolo che descrive il

pestaggio di Marcu da parte di un uomo a lui sconosciuto; questa scelta è stata suggerita dalla presenza di uno dei temi principali del romanzo, ovvero il tema del doppio. Marcu, infatti, è identico al suo ufficiale, e questa somiglianza lo porterà ad essere scambiato per lui e ad essere picchiato dal fratello della fidanzata dell'ufficiale, per vendetta. Si può dire, quindi, che, in qualche modo, Marcu si sacrifica per il suo sosia. Allo stesso modo, per quanto riguarda il secondo Marcu, ho tradotto il capitolo in cui lui incontra il suo sosia Roger e quello in cui, a seguito di un incidente d'auto, riesce, finalmente, ad uscire dal coma. Ho scelto, inoltre, di tradurre una parte della lettera che Ivo Filipovac (l'ufficiale di Marcu) scrive alla madre adottiva. Questa lettera non è di particolare rilevanza per la trama del romanzo, ma contiene importanti elementi che rimandano all'altro tema principale dell'opera, ovvero il tema delle donne o, più specificamente, delle madri. Ivo, in questa lettera, loda le donne e le madri che, a parer suo, sono le vere forze motrici del mondo.

Testo originale in romeno

Cap. I

1

În celălalt pat femeia bătrână continua să doarmă, și numai liniștit nu era, numai odihnă nu se putea numi somnul ei bîntuit de tot felul de vise ciudate... Se făcea că se află într-o casă cu ușile larg deschise și cu încăperile goale. Nu-i era întru totul străină casa aceea, și-o amintea fără să-și poată da seama însă de unde anume. Umbla buimacă din încăpere în încăpere, iar sub picioarele ei desculțe dușumelele erau umede și reci; începuseră să putrezească și se acoperiseră cu un mușchi verzui, din care pricină îi era tot timpul frică nu cumva să aluneca. Trecînd așa dintr-o odaie în alta, căuta parcă pe cineva fără să știe prea bine pe cine caută. Și pe cine ar putea anume să caute într-o asemenea casă lăsată de pripas?! Își dădea seama că visează, că totul nu era decît o născocire, că nimic din ceea ce i se întîmplă nu era adevărat. Și totuși voia să rămîină în lumea visului aceluia neliniștitor, să întîrzie, atît cît îi sta în puteri, clipa trezirii. Cînd se trezi, fără voia ei, îi fu ciudă și continuă să țină ochii închiși, doar, doar o reuși să adoarmă din nou, să se întoarcă, adică, la visul cel tulbure și chinuit. Simțea că se pregătește acolo, în vis, un anumit lucru de mare importanță, or ea se deșteptase chiar la începutul lui, întrerupîndu-i brusc desfășurarea...

Între timp afară se făcuse ziuă albă, ploaia încetase, iar păsările își începuseră cîntecul lor dulce. Însurățeii cei tineri, în patul lor încins de dogoarea dragostei, se liniștiseră, adormiseră amîndoi de-acum, somn fără vise, un somn împăcat, Femeia se cuibărise la subsuoara bărbatului, părul îi aluneca, în lumina tulbure a dimineții, ca o apă neagră, de-a lungul cămășii groase din pînză de cînepă. Bărbatul începu să sforăie cu gura întredeschisă, și de pe chipul său adormit se ștergea încetul cu încetul acea expresie de mulțumire orgolioasă, de fericire senină, cu care coborîse în somn...

Visul nu se sfîrșise încă și Sofia se reîntoarce pe meleagurile lui încețoșate. Trebuia dus pînă la capăt, cu voia sau fără voia ei. Așa că se află din nou în încăperile acelea pustii. Sufla vîntul, prin ferestrele deschise răzbătea ploaia. Purta cu ea o legătură grea de chei, le încerca pe fiecare, iar cu cele ce se potriveau descuia ușile. Pentru că, de data asta, visul era și el puțin altfel decît cel de rîndul trecut. Ușile nu mai erau lăsate vraise, ca în primul ei vis. Dimpotrivă, erau încuiate cu lacăte grele. Și odăile erau nenumărate, nu se mai sfîrșeau, și ea trecea din una în alta, fără să-și afle un rost. Nu-i era nici ei clar pe cine caută cu o așa de mare nerăbdare, mai ales că toate încăperile erau pustii. Casa părea părăsită de vreme îndelungată, lăsată cu bună știre în paragină, o casă a nimănui!

O singură ușă nu fu în stare s-o deschidă. Încercă pe rînd toate cheile și nici una nu se potrivea în broască. Și din nou se trezi, și de data aceasta, cum era întoarsă cu fața spre fereastră, văzu curtea mare în lumina vînată a dimineții. "Trebuie să ma scol și s-o mătur", avu ea totuși timp să-și spună înainte de a se întoarce la visul ei... Astăzi e duminică și nu-i frumos să rămîină nemăturată". Așa își spuse, privind ograda pustie sub licărirea vineție a începutului de zi. Apoi dispărură toate, dispăru ograda cu toate acareturile ei, de parcă nici n-ar fi fost, dispăru cuina de vară și părul din mijlocul curții, șoproanele și gardul dinspre grădină și, printre cheile acelea ruginite din legătură, dădu peste una ce nu semăna cu celelalte, una mai mare decît toate, și care, pe deasupra, era și de lemn. Cheia aceea de lemn o vîrî Sofia în broască. O răsuci de două ori- aluneca ușor, de parcă ar fi fost unsă- și cu ea izbuti să descuie ușa.

Și iat-o pe Sofia, cea din vis, stînd în pragul ușii, uitîndu-se la femeia din încăperea încuiată cu cheia de lemn. Iar femeia aceea nu era alta, tot ea era! Doar că era fără maramă pe cap și cu conciuul despletit. Se uită o vreme uimită și speriată la celălalt chip al ei, de parcă i-ar fi fost greu să se recunoască. Înțelegerea că totul nu era decît vis și nălucire, dar nu avea de ales, trebuia să-și ducă visul pînă la capăt, alta nu era de făcut! Pe dușumelele putrede era întins un băiețandru al cărui trup

era însîngerat, femeia aceea cu conciuul despletit îi ștergea obrazul cu un ștergar de cînepă și plîngea. Apoi femeia necunoscută, al cărui chip era aidoma cu al ei, și-a ridicat privirea și s-a uitat la Sofia fără să-i spună nimic. A clătinat numai din cap și și-a uitat mai departe de lucrul ei. "N-am eu vreme să stau la povești cu tine, n-am acuma grija ta! Îi spuse cu un glas muștrător. Tu nu vezi—ești proastă ori ce-i cu tine — cît sînt de prinsă cu lucrul?" Sofia s-a uitat mai atentă la tinerelul al cărui chip i-l ștergea femeia cu ștergarul de cînepă, și abia atunci l-a recunoscut. A dat să strige de durere. Din gură nu-i ieși nici un fel de sunet, și în spaima de care a fost cuprinsă s-a trezit. Din mijlocul încăperii Simion se uita la ea. "Ce ai, mamă, ce-i cu dumneatale? o întrebă el mirat. Așa ai strigat de tare, îi spuse, și cu o mîină își scărpină părul creț de pe piept, așa ai răcnit, crede-mă, mamă, că ne ai speriat! Ai visat urît, ori din care pricină ai strigat așa?" o întrebă el cu ochii umflați de somn. Apoi, numai în cămașă și izmene, ieși pînă în cerdac. "Ai gemuit de cîteva ori, gînguri nora din pat, apoi ai țipat; cred că s-a auzit pînă la celălalt capăt al satului, așa tare ai strigat, mai spuse tînăra femeie și-și apăsă cu amîndouă palmel pieptul mare și alb. Uite, și acum îmi bare Înima, spuse. La început n-am știut ce-i, n-am știut cine strigă așa!" "Tare urît l-am visat, spuse Sofia în șoaptă — între timp Simion se întorsese în încăpere și se urcase în pat lîngă nevastă-sa —, urît de tot, nici nu pot să vă spun!" "Pe cine, mamă, pe cine anume ai visat?", o întrebă Simion. "Îi curgea sîngele pe obraz, povesti în continuare Sofia, și eu îl ștergeam cu un ștergar de cînepă... Doamne, ce vis am mai putut avea?!... făcu ea mirată. Dau eu să deschid ușa și, ce să vezi, ușa era încuiată, și de potrivit nu s-a potrivit nici o cheie, afară de una de lemn.." "Pe cine să vezi?" întrebă din nou Simion neînțelegînd o iotă din tot ce-i spunea mama lui. "Urît vis", spuse Sofia, fără să audă întrebarea lui Simion. Apoi se întoarse cu fața la perete, de parcă n-ar mai fi vrut să-i vadă și s-ar fi pregătit să adoarmă și să viseze din nou.

2

Cel de al doilea vis veni la scurtă vreme după primul.

Nu trecu, prin urmare, nici o săptămîină încheiată când iarăși i se arătă în vis cel mai nevîrstnic dintre fiii ei. Noaptea era senină și liniștită, luna, uriașă și rotundă pe cerul înalt și boltit, făcea să fie lumină afară ca ziua. Cerul era fără stele, străbătut doar de niște firifoare subțiri de nori, un fel de spumă albă răsfirată pe bolta luminată.

În celălalt pat, Simion, fiul ei mai mare, dormea cu fața întoarsă la perete; înghesuit, lipit aproape de peretele alb, în timp ce femeia lui, nora Sofiei, cuprinsese cu trupul ei mare și bălai patul întreg; aruncase pătura de pe ea, cu toate că vremea era destul de răcoroasă— se aflau abia la sfârșitul lui aprilie, cînd nopțile sînt încă reci, băntuite de vânturi încărcate de umezeală—; dormea cu cămașa ridicată deasupra genunchilor rotunzi și albi; sîinii mari îi ieșiseră din cămașă și, în lumina ca de var a lunii, i se vedeau sfărcurile întunecate; gura umedă îi era întredeschisă, o gură cu buzele groase, umflate de somn.

"Ea a avut mai mult noroc ca mine, își spuse Sofia privindu-și nora cum doarme. La anii ei, cînd se lumina de ziuă, eu eram sculată demult, îmbrăcată și spălată pe obraz, tocmai bună să mă apuc de corvoadă. Nu m-am prea putut bucura de somnul cel dulce de dimineață... Mă trezeam, și dacă mă uitam pe fereastră și vedem că-i lumină afară, săream din pat ca arsă, nu cumva să se scoale soacrele, căci trăiau toate trei pe timpul ăla, înaintea mea, și să mă găsească dormind!"

Sofia își privi din nou nora: continua să doarmă cu genunchii ridicați spre gură, strînși unul lîngă altul. Privindu-i genunchii albi și rotunzi, gura umedă și roșie, chipul tineresc și rotunzior, Sofia se gîndi la propria-i tinerețe. Aproape că nici u-i venea să creadă că a fost și ea așa, la fel de crudă și neștiutoare, netrecută prin greutățile vieții. Fără invidie își privi însă nora, fără să tânjească în vreun fel după tinerețea ei rumenă. Ce-a fost a trecut, ce-a fost verde s-a uscat: ea-i de-acum o femeie bătrînă. Primii trei feciori ai ei sînt oameni în toată firea, așezați la casele lor; își luaseră de-acum zborul. Chiar dacă viețuia cu unul dintre ei sub același acoperămînt, se rupseseră pentru totdeauna de ea, aparțineau femeilor lor și copiilor cărora le dăduseră viață (primii trei aveau la rîndul lor copii mari, ba cel mai mare avea o fată care se apropia de vremea mărișului)... Numai cu cel mic

lucrurile stăteau puțin altfel, numai cel mic (cu care avusese ea un vis atât de neliniștitor) nu se rupsesse de ea, așa cum făcuseră ceilalți trei, făcea încă parte din ea, legat printr-o nevăzută placentă, carne și sânge din carnea și sîngele ei.

Un copil nedorit, pe care nu-l aștepta nimeni. Îl născuse înainte de a-i veni sorocul să-l nască. Îl crezuse la început mort, fără viață în el, și fusese mirată că trăiește, mirată, nu bucuroasă; cît a fost cu burta la gură a umblat mai mult cu ochii în pamînt de rușine. Nu se cădea ca la anii ei să mai rămînă grea, anii drăgostelilor trecuseră; femeile o priveau lung, chicotind pe ascuns, pipăindu-i cu ochii burta din ce în ce mai mare și rotunjoară; iar ea se făcea că nu le vede, se făcea că nu pricepe rîsul și batjocura din privirile lor; suferea însă pe ascuns, știa ea foarte bine ce se cade și ce nu se cade, știa ce stă și ce nu stă frumos..

Așa că cel de-al patrulea copil al Sofiei veni pe lume fără să fie dorit la mai bine de zece ani după primii trei. Ca să mai scurteze puțin din rușinea mamei, se născu la șapte luni, ieși din burta maică-sii mai repede decît ar fi trebuit s-o facă. Un copil firav și tare gălbejit, nu mai mare decît o sticlă de bere! Ea, care îi născuse pe primii în cele mai cumplite dureri, nu avu voie la cel de-al patrulea de nici un ajutor. Îl aduse pe lume neașteptat de repede: pînă a venit moașa, plodul era lepădat, se odihnea lîngă mama lui, înfășurat în scutecele în care fuseseră înfășurați și primii trei: "Cît un mîț, atât-i de mic", spusese moașa rînjind cu gura ei știrbă, și cu ochii pe paharul de țuică. (Urmărea să vadă dacă soacra Sofiei i-l umple ca lumea sau i-l lasă mai mult gol.) "Pune, pune, nu te zgârci", îi spusese moașa, și cu o mîină — zbîrcită, cu degete lungi și noduroase, degete ce scormoniseră de-a lungul anilor prin măruntaiele multor femei — apăsă pe cealaltă mîină, la fel de veștejită și plină de zbîrcituri, cu unghii negre și murdare; mîina celeilalte femei aplecă încă o dată sticla cu rachiu deasupra paharului, apoi o ridică și o îndreptă spre fereastră, nerăbdătoare să vadă cît a mai rămas. "Umple-l ca lumea, îi spuse așadar moașa, nu fi așa scumpă, că de bucurat ai de ce te bucura. La bătrînețe o avea cine să-ți caute în rînd.. Numai pe mine m-a bătut Dumnezeu, că n-am pe nime în lumea asta, numai eu sînt necăjită necăjitelor", spusese moașa, cu o mîină continua să țină paharul întins spre sticla ce, cu încăpăținare, nu voia să se aplece mai mult, iar cu cealaltă prinse un colț de catrință, îl duse în grabă la ochi și-și șterse lacrimile nevăzute, frecîndu-și amîndoi ochii cu colțul murdar al pînzei; se uită din nou, întristată, la paharul doar pe jumătate umplut și, fie din această pricină, fie din pricina soartei nemiloase — pe care, iată, are din nou prilejul s-o privească în față—, lacrimile țîșniră în sfîrșit, potop de lacrimi, picurară pe dușumeaua murdară; de data asta le lăsă să cadă, nu le mai șterse cu catrința. "Numai eu știu ce-i în sufletul meu", spuse ea cu o voce lipsită de putere și tremurîndă. Durerea și întristarea dispărură însă ca prin farmec din privirile ei lăcrămoase, cînd văzu cum paharul i se umple după voia inimii ei — din plin ce era, băutura dădea pe de lături, și jos, pe dușumea, părea să se amestece cu lacrimile sărate picurate din ochi. Cu o extraordinară repeziciune și dexteritate — nu se mai vărsă nici o singură picătură — duse paharul la buzele ei groase și lăcome, țuguindu-le de plăcere.

Și nu era chiar greu de văzut că nu era primul pahar golit în dimineața aceea, mai umblase moașa și prin alte părți! Așa era ea, moașa, cu cît golea mai multe pahare cu atît era mai lăcrimoasă, cu atît își aducea mai repede și mai bine aminte de soarta care o vitregise foarte tare: o ființă plîpîndă (avea peste o sută de kilograme!), lăsată de izbeliște pe lume.

În felul ăsta se născu cel de-al patrulea copil al Sofiei și fu moșit cu mai multe pahare de țuică — pentru că moașa, după ce goli dintr-o răsufare cel dintîi pahar, mai ceru unul, și nu se rușină să-l ceară și pe cel de al treilea! "Tu nu mai ajungi acasă, vai și amar de capul tău, îi spuse stăpîn casei. Eu îți mai pun, mie nu-mi pare rău. Din partea mea poate să nici nu fie, mă crezi că nici n-am gustat-o pe cea de anul ăsta, să vadă dacă-i bună.." "Ba că mie îmi place, la ce să mint, spusese moașa, și de-acuma limba i se amîpleticea în gură. De-aia a lăsat-o drăguțul de Dumnezeu, să fie beută. Să fie cît de multă, că eu nu mă supăr.."

Și în timp ce moașa golea pahar după pahar — de acuma cine să le mai țină minte numărul, cine să le mai socotească? — pe fundul sticlei dacă se mai află un deget sau două de țuică — copilul începuse să plîngă. "Uite că a prins glas, stigă moașa rînjind cu gura ei mare și știrbă. Să vă trăiască și să vă bucurați de el", mai spuse, apoi se șterse la gură cu dosul palmei și se pregăti de plecare.

În noaptea ei fără somn — noapte în care avea să-l viseze pe cel de-al patrulea fecior pentru a doua oară — Sofia se lăsă din nou cuprinsă de iubirea ei târzie. Afară, pe măsură ce zorile se apropiau, se lăsa un fel de piclă lăptoasă; luna, din ce în ce mai ștearsă, mai străvezie, pe cerul fumuriu, abia dacă mai putea fi zărită. Din pat, prin fereastra îngustă, Sofia văzu cum, la vecini, se aprinde lumina la fereastra din mijloc. "N-are somn Cărăbaș, bătrînul, își spuse uitîndu-se la fereastra luminată. Așa face în fiecare noapte, cînd de durerea de la picior nu poate ațipi. Se scoală și aprinde lampa, i se pare că timpul trece mai repede cu lumina aprinsă. E putred pe jumătate sărmanul, i-au putrezit amîndouă picioarele, și putreziciunea i se urcă, de-acum, tot mai sus; cînd o ajunge la inimă, gata, s-a sfîrșit cu el!" Ea, Sofia, și-l amintește pe bătrînul Cărăbaș cum cînta în strană în dimineața de Paști; dădea răspunsurile, cu vocea lui tunătoare de bas, glasul îi răsuna în toată biserica de se zgîlțiau ferestrele. Mare și falnic sta el în strană cu mustățile albe ca neaua răsucite în sus, cu ochii lui albaștri și limpezi, ușor bulbucați, ochi de om tînăr, și nu de moșneag, cu obraji roșii uitîndu-se țanțoș la muierile din biserică... Și acum stă în pat și putrezește încetul cu încetul și de durere aprinde lumina: i se pare lui că timpul trece mai repede, cu lumina aprinsă; și așa, cu lampa aprinsă, se uită în grădină și așteaptă să moară... Într-o vreme se stinse lumina la vecini... Cărăbaș, bătrînul, o fi izbutit să adoarmă, sărmanu de el! Anișoara, noră-sa, o fi intrat la el în încăpere, să vadă dacă n-are trebuință de ceva, și o fi suflat în lampă, căci petrolul e destul de scump și e păcat să ardă lumina fără rost...

...Cu tot mai mare limpezime pot fi zărite lucrurile în lumina albastrie a dimineții de primăvară. Un val de frig s-a lăsat deasupra pămîntului. Scînteietor și fără rost parcă, strălucește luceafărul de dimineață deasupra satului adormit. Sofia aude glasul nurorii venind de celălalt pat, o șoptă grăbită și ușor mînioasă: "Ogoiește-te odată, îi spune ea bărbatului ei. Ai și tu un pic de astîmpăr, că ne-aude mama". "N-are cum ne auzi", șoptește la rîndul său bărbatul. "Ba ne aude, știi eu că ne-aude", își mai aude Sofia nora, apoi coboară din nou în somn ca într-o apă adîncă și tulbure.

Și în vis iată că se apropie de ea Persida, țigancă. Și Persida ține ceva ascuns sub catrință. Merg amîndouă pe un drum pustiu și noroioș. Bate vîntul și cade un fel de lapoviță. "Arată-mi și mie ce ai acolo ascuns", se roagă Sofia de ea. "Ai și tu răbdare, îi spune țigancă, nu fi așa de grăbită..." Și din nou se arată casa din celălalt vis. Sofia o recunoaște după pereții scorojiți și murdari, după ușile deschise vraințe, după ferestrele sparte. Iar țigancă scoate la vedere de sub catrința murdară aceeași mare de lemn, știută de Sofia din celălalt viz și i-o intinde, privind-o cu un fel de curiozitate răutăcioasă. "Ia-o, îi spune, că eu tot nu am ce face cu ea! Ție, în schimb, ți-o fi de trebuință, eu așa gîndesc. Dar ai grijă, învîrte-o ușor, nu cumva să se înțepenească și, tot trăgînd de ea, să se rupă. Fii cu mare băgare de seamă cînd o întorci..." Sofia ia cheia și o vîră în ușă cea încuiată cu lacătul, o răsucește și cu mare grijă, învîrtește ușor — cum a sfătuit-o țigancă —, și cheia alunecă în broască de parcă ar fi unsă.

Înăuntru era întuneric, ferestrele erau acoperite cu tablă și bătute-n cuie. Fiul ei era acolo, în încăperea aceea întunecoasă. Sofia ar fi vrut să-i vadă chipul, era curioasă să afle dacă s-a schimbat ori ba de cînd umblă singur prin lume. Cînd a plecat era un copilandru, ori acuma trebuie să fie și el om în toată firea! Începu, așadar, să-i vorbească, bucuroasă să-l știe în preajmă, chiar dacă nu-l poate vedea — și cînd îl auzi răspunzându-i cu vocea lui de totdeauna, fu atît de speriată, încît se sprijini de perete, temîndu-se nu cumva să leșine și să cadă. "Scumpa și neprețuita mea, îl auzi zicînd, ce altceva îți pot eu spune decît să nu te mîinii pe mine dacă ți-am făcut vreun rău, ori dacă ți-am pricinuit vreo supărare..." "Care supărare, de ce fel de supărare vorbești tu acum?" se răsti la el. El însă vorbi în continuare, de parcă nici n-ar fi auzit întreruperea ei, cu o voce plină de dulceăță și de căldură: "Să faci bine și să mă ierți, așa cum îți zic, și să nu-mi porți nici un gînd rău. Pentru că așa-i bine, o mamă să fie iubitoare cu fiul ei și să-i ierte toate greșelile, atît cele de voie, cît și cele fără de voie." Și din nou fu bucuroasă și mîndră — așa cum era pe vremea cînd se afla în preajma ei cu adevărat, nu numai în vis — auzindu-l cît de frumos știe să potrivească vorbele, cum știe glăsui ca din carte...

Între timp ochii i se mai obișnuiră cu întunericul, silueta fiului, subțire și gingașă, așa cum i-o știa dintotdeauna, se distingea de-acuma mult mai bine. Numai chipul, spre marea ei părere de rău, nu putea să i-l vadă. Și cât ar fi vrut ea ca măcar în vis să-l vadă la chip! "Lasă, mamă, îi spuse el, parcă ghicindu-i gândurile, nu fi și dumneata atât de nerăbdătoare, c-o să-ți fie dat să mă mai vezi, nu-ți fie frică, și nu numai așa pe întuneric, ci și când o să fie ziuă albă afară; ai să vezi că o să mă țin de cuvânt... Iar acuma du-te, rogu-te, c-ai stat destul", îi spuse și începu s-o împingă cu amândouă mâinile spre ușă. Ușor o împingea el și cu multă dragoste. "N-am la cine să mă duc, se plînse ea cu lacrimi în ochi, n-am la cine să mă grăbesc..." și vru să se întoarcă, să-l cuprindă cu brațele ei încă puternice, încă în stare să-și apere fiul, să-l ocrotească, numai că se feri din cale și nu se lăsă îmbrățișat. "Lasă, mamă, îi spunea, lasă și nu te mai frământă și chinui atîta, că se rupe inima în mine când te văd așa." "Aș tot sta, dragul meu, îi mărturisi ea în pragul ușii descuiate cu cheia de lemn, n-aș mai pleca..." și simți deodată cum o lasă iarăși puterile, se sprijini de ușă, se lipi de ea, să nu cadă. "Las' că știu eu cât de gureșă ești, îi spuse el rîzînd. Când începi a vorbi, nu te mai oprești! Numai că, draga și neprețuita mea mamă, adaugă el, și de data asta vorbea rar și apăsător, iar zîmbetul îi dispăru de pe chip, e bine c-am putut sta de vorbă și atît cît am stat, nici așa nu e rău..." Sofia se trezi atît de brusc din visul ei, încît în primul moment nici nu fu pe deplin sigură că se află din nou pe tărîmul lumii adevărate. Prin fereastră deschisă pătrundeau însă razele de aur ale răsăritului și o lumină veselă și sărbătorească umplea încăerea. Apoi, la fel ca în fiecare dimineață, îl auzi pe Petrică trecînd prin dreptul porții, șontăcînd din piciorul lui de lemn. Petrică era paznic de noapte la fabrică și de cum începea să se lumineze afară trecea și el spre locul lui de muncă. Directorul fabricii îi dăduse un costum de haine și, din ce trecea timpul, hainele îi erau tot mai flenduroase: Petrică era însă mîndru de 'țoalele' lui, și cu sticluta cu lapte cald sub braț mergea vorbind de unul singur, după cum îi era obiceiul, prin dimineața friguroasă. Odată i se întîmplase să spargă sticla cu lapte chiar pe piatra din fața casei lor. Sofiei i se făcuse milă văzînd-ul cu lacrimi în ochi și-i dăduse o altă sticlă în loc. Acum ascultă pașii șontocăiți ai omului, îl aude îndepărtîndu-se. Fericită și speriată în același timp, începe să se gîndească la cel de-al doilea vis al ei.

3

Trei săptămîni trecură și în tot acest timp Sophia nu reuși să-și regăsească liniștea; orice ar fi făcut și oriunde ar fi mers, gândurile i se îndreptau mereu spre băiatul ei mai mic. Se trezea vorbind de una singură, dar în așa fel de parcă s-ar fi aflat lîngă ea și-ar fi putut s-o audă ce spune. Și auzînd-o ar fi putut trage folos și învățătură din vorbele ei! "Tu bagă samă, îi spunea, așadar, ea, iar privirile îi alunecau pe deasupra lucrurilor din încăpere, oarbe la cele din jur, dar întîlnindu-se într-un spațiu ideal și îndepărtat, abstract și ireal, cu chipul atît de îndrăgit al fiului, și nu fi așa încrezător și buimac cum esti de obicei." "Lasă, mama, îi răspundea el, rîzînd și bătîndu-și joc de îngrijorarea ei, nu mă mai dăscăli atît, de parcă nu mi-ai cunoaște firea, de parcă n-ai ști ce fel de om sînt eu! Și ca s-o sperie, adăuga: Pe o ureche îmi intră și pe cealaltă îmi iese, n-am eu acuma timp să te ascult! Căci dacă te-aș asculta, nici aia n-ar fi bine." "De ce să nu fie bine?! se mira ea. Eu știu că un copil trebuie să asculte de părinți, care i-au dat viață, căci așa șade frumos! Sînt și din aceia, spunea, și de furioasă ce era începea să trîntească oalele pe foc, știu și din aceia care n-au ascultat de părinți, au făcut ce-au vrut ei, și de ajuns n-au ajuns bine. Vai și amar de capul lor." Și-l ocări în fel și chip, pînă bagă de seamă că-i singură cuc, și atunci înțelegerea că degeaba îl sfădește, tot nu are cum s-o audă, tot nu are cum să țină seama de sfaturile ei. Strecura laptele și punea oalele cu lapte la fiert; sta, o vreme tăcută, pe un scăunel lîngă foc, apoi, tot gîndindu-se la el, începea să-i vorbească cu un glas mult mai potolit și mai calm: "Tu fă cum vrei, îi spunea, nu te silesc în nici un fel; dacă vrei, mă ascultî, dacă nu, nu, poartă-te cum crezi tu ca-i mai bine. Ești om în toată firea, nu mai am eu ce și cum să te învăț... De-acuma singur, cu capul tău, trebuie să judeci: asta-i bine să fac, să-ți spui, și asta nu-i bine!" "Lasă, mamă, c-o să fie bine!" spunea el și începea să rîdă, cu rîsul lui nepăsător, lipsit de grijă, rîs de copilandru, de om ne-vîrstnic, rîs curat și limpede ca lacrima, rîs care avea

darul mai mult s-o sperie decît s-o liniștească; numai auzindu-l cum rîde își dădea ea seama cît poate fi de necopt la minte și de crud la suflet; și cu toate că îi dădea dreptate, promițîndu-i că așa va face cum îi spunea ea, neieșind în nici un fel din povețele ei, știa foarte bine că toate promisiunile lui nu sunt decît vorbe de clacă, cuvinte bune de împrăștiat în vînt; în clipa cînd le spune, le și uită, nici nu îi stă de fapt mintea la ceea ce îi iese din gură; vorbește mai mult ca să nu tacă, în timp ce gîndurile îi sînt cine știe unde. "Taci, striga atunci, nu mai da atîta din gură, că m-ai amețit la cap! Nu-s eu proasta aia, să stau să te ascult și pe deasupra să te și cred!"

Și iarăși începea să-l sfătuiască; nu se mai răstea însă, de parcă ar fi vrut să nu-l supere. Îi spunea doar de cine să se ferească și ale cui vorbe să nu le asculte. Apoi ea începea să plîngă înfundat, pe tăcute, să n-o audă nimeni. Dragostea pentru fiul ei era ca o povară grea, ca o cruce pe care abia o mai putea duce. Se așternea liniștea, aștepta să-i audă din nou glasul, dar el tăcea, și tăcerea asta a lui era parcă plină de învinovățiri grele și nespuse. Începea să aibă remușcări: într-adevăr, prea mult l-a dăscălit, avea de ce să fie mînios! "Dacă sînt așa de îngrijorată, îi spunea, cerîndu-și iertare e pentru că am avut un vis tare urît. Se făcea..." Și se apuca să-i povestească visul, pe primul sau pe-al doilea, și după ce termina de povestit rămînea pe gînduri cu coatele sprijinite de genunchi, cu capul în palme..."Și uite, de atunci, de cînd te-am visat, n-am pace și liniște, adăuga după un timp, tot la tine mă gîndesc, nu cumva să ți se întîmple vreun rău, acolo, printre străini, că atunci, iacă, ne-a bătut Dumnezeu." "Știi, mamă, îi spunea el cu rîsul lui de copilandru pe care ele câte ori îl auzea simțea o împunsătură în inimă, de parcă un fel de amenințare îndepărtată, un filfiit înfricoșător de aripă s-ăr fi făcut auzit, tare îi frumoasă lumea și tare mi-ar plăce mie să mă pot bucura de ea... Numai că degeaba-i frumoasă, adăuga el după un timp cu tristețe în glas, dacă eu o vreau, și ea nu mă vrea, dacă eu o iubesc și ea nu mă iubește! Degeaba îi mîndră, dacă mie tot nu mi-i de nici un folos..." "Cine nu te vrea? întreba ea din ce în ce mai mînioasă. Vorbești așa, de parcă ai fi un om prost, și nu unul cuminte, cum te știu. Mai bine ai tăcea, dragul meu, decît să spui vorbe ca astea pe care le-ai spus!" Degeaba cauți acuma să te minți și să te amăgești, îi spunea el cu tristețe în glas, știi și tu că-i chiar așa cum spun eu și nu altfel. Și de plîns cui vrei să mă plîng dacă nu ție, care ești mama mea cea care m-ai născut și m-ai crescut?! Că-i tare greu, mamă, așa să știi, nu-i defel ușor să fii ca mine: străin în tot locul și neîmpăcat cu lumea! Căci om mai singur și mai fără noroc nu cred să fie altul, oricît ai căuta și oricît ai umbla"... Și dacă îl auzea vorbind așa, se întrista în adîncul sufletului ei. Se pierdea toată și nu mai știa ce să-i spună... Căci ea dorea fericirea copiilor, și mai ales a acestui fiu mai mic, cel mai drag dintre toți. Începea să-l îndrume, cu multă înțelepciune; nu degeaba trăise pînă acum, învățase și ea cîte ceva. Îl povățuia vorbind de de una singură și arareori își da seama că toate vorbele astea, ale ei, sînt fără rost, apă de ploaie. Tot n-au cum să ajungă pînă la el...

[...]

Cap. II

8

Marea nu-l lăsa să doarmă pe Marcu: pătrundea în somnul lui agitat, tulburîndu-i visele. Se trezi în timpul nopții de mai multe ori la rînd. Cu lumina stinsă, în întuneric îi asculta vuietul neînterupt. Și-o închipui, o văzu parcă, desfășurîndu-și pustietățile nesfîrșite și negre, într-o permanentă și neobosită mișcare, lipsită de orice sens, absurdă, biciuită de vînturi, înghețate și neprietenoase... Moartea, care de obicei în imaginația destul de limitată a oamenilor ia înfățișarea unor ființe omenești — apărîndu-le cînd în chip de tînără fată surîzătoare, cînd doamnă cernita, sau într-un mod mult mai înfricoșător, ca un schelet cu o coasă uriașă în mîna —, moartea capătă deodată o cu totul altă înfățișare: Marcu și-o închipui substituindu-i-se mării. Moartea erau chiar aceste întinderi nesfîrșite de apă, marea cufundată în beznă, colcăind de ființe acvatice monstruoase, o mare fără

țărături, marea de la începutul lumii, nestrăbătută de corabiile oamenilor, pustie... Marcu se trezi dimineața obosit și agitat, ca după o noapte de nesomn. Coborî și găsi în hol un bilet lasat de Micheline: "Am plecat la Honfleur. Ne-a părut rău să te trezim atît de devreme. Mîncarea e în frigider"... Plecaseră de altfel cu toții, cu excepția lui Momo. O găsi în sufragerie, stînd în același fotoliu ca în ziua precedentă, cu picioarele adunate sub ea, citind. Pe domnul Piotier, dealtfel, Marcu îl auzise di-de-dimineață scoțîndu-și mașina din garaj. Lucra la o policlinică, la Trouville, și pleca întotdeauna foarte devreme. "Mama și Eugenie — îi explică Momo lui Marcu privindu-l cu același zîmbet ușor amuzat, de parcă ar fi vrut să-l ia tot timpul în răspăr — sînt probabil la coafor. Eugenie are un păr splendid, cu toate astea ține să și-l strice săptămînal: vine acasă cu niște coafuri imposibile, inventate de ea. Îi stă bineînțeleș îngrozitor", îi explică, așada, Momo, trecîndu-și mîna subțire și palidă prin părul încîlcit care nu văzuse, cine știe de cînd, un pieptăn. Îl mai cercetă o vreme prin ochelarii ei cu dioptrii multe, apoi își continuă lectura: era un volum din colecția 'Serie noire' nou-nouț, abia dacă reușise să citească primele pagini. Marcu își prepară un sandvici uriaș cu șuncă. Inversînd oarecum rolurile, făcu el pe gazda și-o întreba pe Momo dacă nu vrea și ea o cafea. Momo era atît de cufundată în lectură, încît Marcu trebui s-o întrebe de mai multe ori la rînd, pînă cînd ea catadixi să-i răspundă. "Mulțumesc, îi spuse Momo, neridicîndu-și ochii din carte, dar n-am voie. Sînt bolnavă de inimă"... Apoi, în timp ce Marcu își bea cafeaua, trecu pe lîngă el cu romanul din colecția 'Serie noire' sub braț, înaltă, incredibil de slabă, cu părul ciufulit, cu ochelarii ei cu dioptrii multe prin care priveau niște ochi foarte mari, absentă și probabil inconștientă de frumusețea ei straine, semănînd mai curînd cu o pasăre rară și ciudată decît cu o ființă omenească. Trecu, așa cum ar trece o somnambulă, fără să-l bage în seamă, de parcă Marcu nici n-ar fi fost de față. El o urmări de la fereastra încăperii. Momo își scoase bicicleta din garaj, ieși apoi pe poartă, se îndreptă spre mare, pedalînd de-a lungul străzii pustii...

Marcu rămăse, așadar, singur. Singur într-o casă străină, dintr-un oraș străin, de pe malul unei mări străine. Din fotografiile de pe pereți îl priveau mirați și indiferenți niște inși de asemenea necunoscuți: nu știa cine sînt și nici ce nume poartă. Bunici, unchi și mătuși, rude mai mult sau mai puțin apropiate de-ai Michelinei? "Aceștia trebuie să fie bunicii", își spuse Marcu, luîndu-se după îmbrăcămintea tinerei perechi ce se uita veselă la el dintr-un portret de familie: o tînăra doamnă cu o pălărie cu boruri mari și cu penaj bogat, într-o rochie de dantelă închisă la culoare, și un domn cu mustățile răsucite în sus; se voiau fioreose, dar privirea bărbatului era nu numai blîndă, ci și ușor copilăroasă; un fel de băiețandru ale cărui mustați păreau mai curînd desenate pe obrajii bucălați decît adevărate, puse acolo ca să sperie lumea. Un lanț gros de aur îi străbătea în diagonală vesta și încerca să dea o oarecare gravitate figurii sale imberbe. Ți-l și poți închipui pe acest tînăr domn luînd o mîna cît se poate de gravă, scoțîndu-și cu multă demnitate ceasul, de buzunar, ca să vadă cît e ora! Ceasul nu se poate însă vedea, e ascuns în buzunarul vestei, oprit pentru totdeauna la o oră ce nu se va repeta niciodată, dintr-un îndepărtat deceniu, dintr-o vreme trecută și uitată... Iar aceștia sînt părinții Michelinei. Bineînțeleș că nici ei nu mai sînt astăzi identici cu cei din fotografia așezată pe cămin: tînărul zvelt, în costum de baie, e desigur domnul doctor Piotier. Cu trecerea anilor și-a mai pierdut însă din zveltețe, a făcut și un pic de burtă. Surîsul ironic din colțul gurii i-a rămas neschimbat. Ironic și puțin sceptic, un surîs de medic, un produs al profesiei sale. Mama Michelinei s-a păstrat mult mai bine decît soțul ei; a reușit să-și conserve frumusețea, să iașă învingătoare din necruțătoarea luptă cu timpul... Dintr-o altă fotografie o tînără femeie, într-o splendidă rochie de bal, se uita la Marcu, și-i zîmbea. Femeia aceea străină, cu surîsul ei luminos, probabil că nici nu mai există, își puse el îngîndurat. Apoi interesului i se mută de la fotografie la încăperea în care se afla, la salonul îmbrăcat cu huse de culoare roz, la perdelele de catifea, de la geamuri, trase acum, ca să pătrundă lumina puternică a zilei, o lumină parcă restituită pămîntului de către mare.

Stînd în mijlocul încăperii luminate de soare, Marcu își aminti o frază citită cu ani în urmă, într-un roman al lui Faulkner: "Cantitatea de singurătate pe care poți s-o suporti fără să mori are și ea margini". Spuse apoi de mai multe ori la rînd, cu voce tare, cuvîntul *singurătate*. "Se poate muri din

pricina singurătății?" se întrebă și spuse încă o dată cuvântul *singurătate*, apoi spuse *moarte*, și cele două cuvinte sunară destul de straniu lovindu-se de lucrurile care se aflau în jurul lui, în salonul doctorului Piotier. Și chiar atunci se auzi soneria. În primul moment avu de gând să nu răspundă. Cine să-l caute? Se afla, doar, într-o casă străină! Zgomotul soneriei se repetă însă, așa că se hotărî să se ducă să vadă cine sună.

Tînărul care se află în fața ușii, la intrare, cam de aceeași vîrstă cu Marcu, cu bocancii rupți în picioare, cu un fel de hanorac pe el, decolorat și inutil, desigur, pe o vreme atît de frumoasă, cu niște blugiși flenduroși și roși de timp, părea a fi unul din acei vagabonzi — rămășițele ultime ale unei adevărate armate de hipioți — cu care Marcus întîlnise nu de puține ori de cînd se afla în Franța. Îi ceru un franc. Marcu îi răspunse scurt că n-are și vru să închidă ușa. Tînărul nu se lăsă. Cu o voce legănată și obosită, privindu-l cu insistența drept în ochi, își repeta rugăminte. Încurcat, Marcu începu să se caute prin buzunare. Își uitase portofelul în odăița de la mansardă, așa că îi spuse tînărului să-l aștepte un moment. Revenit cît putu el de repede. Între timp străinul nu se sfiise să între. Învinovățindu-se pentru imprudența de care dăduse dovadă, lăsînd ușa deschisă, Marcu dădu buzna pe urmele lui. Îl găsi în bucătărie în dreptul chiuvetei. Își băgase capul sub robinet și lăsase apă sa-i curgă prin părul soios: "Poate așa reușesc să mai alung din oboseală", îi explică el cu voce înăbușită, în timp ce continua să-și țină capul sub dușul improvizat. Își scoase apoi capul ud de sub robinet și îi surîse: "O baie în mare ar fi mult mai bună, nu-i așa?", îl întrebă prietenos, apoi îi ceru un prosop, ca să se șteargă pe față, și, eventual, să încerce să-și usuce și părul. Chipul i se însuflețise și nu mai arăta chiar așa de nenorocit și de amărît ca la început. "Fii fără grijă, spuse ghicindu-i parcă gîndurile, nu sînt spărgător sau mai știi eu ce bandit, cum probabil îți închipui. O să ne înțelegem foarte bine. Ai să vezi. Și e și firesc să ne înțelegem, adăugă după o scurtă pauză, în care părea că se gîndește la ceva anume. Și nici de mîncare n-am să-ți cer, reluă el discuția, văzînd că Marcu doar se uită la el fără să-i spună nimic. Sînt ghiftuit! Trei cornete de cartofi prăjiți cu maioneză!" Ridică amîndouă mîinile încercînd parcă să se apere de orice tentativă a lui Marcu de a-i da de mîncare, cu toate că acesta nu făcuse nici un gest în acest sens. Căuta tînărul să fie cît mai dezinvolt cu putință, doar că oboseală i se așternu din nou pe chip. Cu toată voia-bună, ostentativă și cam stridentă, pe care o ația, privirile îi rămăsera obosite și teribil de abătute. "Iartă-mă, spuse. N-am să te mai sîcîi, plec chiar acuma. Am cam dat buzna peste tine. Să știi că așa, în general, nu am obiceiul ăsta!" Si atunci Marcu se trezi că-i spune, tam-neșam, să mai rămînă. Uitînd, pentru moment, că nu se află acasă la el, ca să poată invita pe cine pofteste... Uitînd că din clipă în clipă ai casei ar putea să se întoarcă. Și n-o să fie prea plăcut surprinși, fără îndoială, cînd îl vor găsi stînd de vorbă, în casa lor, cu un străin. Un vagabond care nu prezintă nici o încredere.

Stăteau, de-acuma, unul în fața celuilalt. Străinul începu să vorbească din nou, să trîncănească vrute și nevrute. Un timp Marcu nici-l asculta. Observă, însă, spre marea lui uimire și nedumerire, că străinul, despre care nu știa mai nimic — nici ce hram poartă și nici de unde vine! — îi semănă incredibil de mult. Îl cerceta, așadar, o vreme uitîndu-se la el prin oglindă: același nas drept, ochii puțin îndepărtați unul de celălalt, gură cam mare, dar frumos rotunjită, aceeași bărbie, aceeași frunte, toate semănau de minune! E adevărat că străinul era ceva mai închis la culoare decît el: ochii cenușii, părul maroniu, fața măslinie. Din care pricină, probabil, asemănarea nici nu ieșea la iveală din prima clipă. Puteau fi observate și alte deosebiri: avea un trup îndesat, de om obișnuit cu munca fizică; fața îi era ridată, din cauza oboselii și a privațiunilor îndurate. Mîinile îi erau muncite: cu degete scurte, cu unghii boante, cu palma lată și mușchiuloasă...

În timp ce-l cerceta în oglindă, străinul îl urmărea cu coada ochiului, surîzînd stînjnit; între timp, observase și el asemănarea, și nu știa, probabil, ce ar fi trebuit să spună și nici cum ar fi trebuit să se comporte, pus așa, pe nepusă masă, în fața unei situații atît de neașteptate. Semănau așa cum seamănă doi frați gemeni între ei: incredibil și jenant de mult în același timp. Or străinul nu avea cum să-i fie frate, își puse Marcu, o astfel de alternativă era întru totul exclusă, ceea ce făcea că asemănarea să pară nu atît mai curioasă și mai greu de înțeles. E adevărat că viața îți poate rezerva o mulțime de surprize, totuși o astfel de potrivire prea era de tot și din cale-afară. Și nici o explicație

logică, oricît ar fi căutat Marcu una, nu putea fi găsită. Se uitau deci, prin oglindă, unul la celălalt: Marcu îl privea cu un fel de curiozitate avidă, străinul, în schimb, doar pe furiș, ridicînd din cînd în cînd privirea spre cel ce-i semăna într-o asemenea nepermisă măsură. Apoi, prinzînd curaj, îl privi la rîndul său drept în ochi. Privirile luară de fapt locul cuvintelor, și ceea ce spuneau ele era greu de acceptat de o minte care vrea să rămînă în limitele firescului, care nu vrea în ruptul capului să o ia razna...

Dar străinul, al cărui chip se potrivea atît de bine cu al său, nu-i semăna numai lui: părea mai curînd a fi copia aproape perfectă a unui unchiu al său, fratele bunicului dinspre tată, pe care Marcu îl știa dintr-o fotografie îngălbenită de vreme. Îl chema tot Marcu. Întreagă familie fusese odinioară destul de tulburată de asemănarea dintre ei doi. "Numai firea lui să n-o ai", îi spusese. "De ce să nu semăn cu el?" întrebese Marcu. "N-a fost un om norocos", i se spusese și apoi schimbaseră vorba, și Marcu a înțeles atunci că mai mult tot n-o să fie în stare să scoată de la ei. Totuși stăruia, povestea celui asemănător lui la chip ar fi vrut s-o știe pînă la capăt. "A fost un om, i se explicase, altfel decît ceilalți." Și din nou dăduse buzna cu întrebările. Amănuntele pe care le află fură însă disparate și confuze, chipul străbunului ramînînd neclar, învăluit într-un fel de pîclă. Le era teamă ca asemănarea să nu aibă unele înțelesuri mai grave, să nu se limiteze, adică, doar la o simplă potrivire exterioară... Vorbeau despre celălalt cu vădită neplăcere și cu neascunsă enervare. Și pe neașteptate fotografia dispăru, fu sustrasă cine știe cînd și de cine... Trebuia, se vede, cît mai repede uitată, ștearsă din memoria tuturor! Povestea îi rămase spusă doar pe jumătate. O poveste fără cap și coadă, greu de reconstituit pe de-a-ntregul. La întrebările puse de el, răspunsurile le erau în mod intenționat în doi peri, mai mult mormăite decît spuse cu toată gura. Nu știau nici ei bine care a fost viața celui din fotografie...

Și iată că un străin apărea acuma, cine știe de unde, un străin care era un fel de copie ciudată a amîndurora: tînărul acesta în hanoracul lui jerpelit și cu blugii decolorați de vreme, semănînd la chip atît cu el, cît și cu "unchiul" acela din fotografia făcută probabil bucațele și aruncată la coș, numai să nu se mai știe nimic de el!

"Poate îmi faci totuși o cafea", spuse străinul uitîndu-se tot prin oglindă la Marcu. Se vedea la rîndul lui 'copiat' și tot sîngele îi năvălise în obraz de tulburare; se pierdu cu firea și începu să-și frece amîndouă palmele de hanoracul murdar. "Mi se închid ochii de oboseală", spuse, ca să rupă într-un fel tăcerea, și Marcu, de parcă abia ar fi așteptat să se desprindă din fața oglinzii în care cele două chipuri, atît de asemănătoare, aproape identice, se reflectau, trecu în bucătărie. "Am mers mai mult pe jos decît cu autostopul, îl auzi pe tînar povestind, în timp ce el îi pregătea cafeaua. Rar să oprească mașina careva. Au în felul lor dreptate. Cine sînt eu, la urma urmei? N-am o mutră chiar să sperii oamenii, e adevărat... Dar mutra omului poate fi înșelătoare. Nu-i așa?"

Marcu reveni în încăperea în care se afla tînărul și asemănarea dintre ei îl tulburî din nou într-o asemenea măsură, încît fu gata să scape ibricul cu cafea din mînă. "Cum te cheamă?" se trezi că-și întrebă oaspetele în timp ce acesta îi luă ceașca și, pradă, probabil aceleași stranii emoții, fu cît pe aci s-o verse pe covor. "Roger." Ochii lui, de o altă culoare decît ai lui Marcu, se însuflețiră. "Azi-noapte am dormit într-o magazie, la o fermă, începu să povestească. Mi-a intrat frigul pînă în măduva oaselor. Îmi simt și acuma trupul amorțit." Îl lăsa să vorbească, urmărindu-l cu toată atenția. Auzindu-l cum povestește tot felul de întîmplări din existența sa nesigură de vagabond, Marcu încerca să se convingă de realitatea acestei ființe asemănătoare lui. Fu tentat să întindă mîna, să-l pipăie, să vadă dacă există cu-adevărat! Avea într-adevăr nevoie de certitudinea existenței "în carne și oase" a acestuia. Voia să fie sigur că lumea nu și-a a ieșit din fîșini, că nimic în afara firescului nu începe, așa, pe nepusă masă, să se întîmple aici, la Deauville..."O potriveală cu totul întîmplătoare", își spuse, așadar, Marcu încercînd să se liniștească. Dîndu-și perfect seama de "riscurile" nefirescului, Marcu se trezi că îl înlătură cu o foarte promptă și fermă hotărîre. Aproape că nu se mai recunosc, nu pricepea ce se întîmple cu el: iată că nu-l voia pe celălalt, pe străinul acesta care-i semăna nepermis de mult, altfel decît *un om ca toți oamenii*, o ființă vie și adevărată. Cu bună știință, Marcu întorcea, deodată, spatele atîtor obscure și ciudate chemări la care aplecase cu bună știință urechea.

"Spuneai că te cheamă Roger. Roger și mai cum?", îl întreba pe străin. Între timp, acesta reușise să-și termine de băut cafeaua. "Roger La Fontaine", îi răspunse tânărul, și prin aceeași oglindă așezată în fața lor îl privea ușor încurcat pe Marcu. "La Fontaine?", se miră acesta. "O simplă potrivire de nume, fără îndoială", spuse tânărul încerca să rîdă. "Cu toate că fabula Greierele și furnica ar putea într-un fel să mi se potrivească și mie. Căci dacă ne-am lua strict după ea, aș putea fi și eu un fel de greiere ca ăla al lui La Fontaine. Cu toate că n-am trîndăvit chiar toată vara și nici acuma nu-mi prea vine chiar să cînt... Când e vorba să cîștig un bănuț, începu el să-i povestească lui Marcu, prefer s-o fac în Germania. Nemții plătesc mult mai bine. Metroul din Munchen cu mâinele astea a fost făcut", se laudă el arătîndu-și palmele bătătorite de muncă. Sporovăia cu ușurință despre una și despre alta. Vorbea de teamă că nu cumva Marcu să-l dea pe ușă afară? Voia să-i cîștige bunăvoința și prietenia? Era oare chiar omul — se întrebă Marcu cuprins din nou de neliniște — drept care se dădea că este, sau își luase această identitate de împrumut — Roger La Fontaine, ce nume, cum ar putea să se numească într-adevăr cineva așa? — doar că să nu-l sperie prea tare? Și lui Marcu i se păru că-i apare aievea înaintea ochilor 'unchiului' acela al lui, i se păru că-l vede bătînd drumuri străine de-a lungul și de-a latul, la fel că străinul ăsta cu care semăna — cu care ei amîndoi semănau de fapt atît de bine —, colindînd lumea, nemaifiind în stare să-și găsească drumul spre casă, străin pretutindeni, fără acoperămînt deasupra capului oriunde... Iată-l deci pe Marcu pendulînd între două lumi — neștiind pe care s-o accepte și în care dintre ele să rămînă. "Metroul ăla din Munchen, povestea Roger în continuare, e făcut mai ales cu străini — italieni, greci, sîrbi, algerieni. Nemții, în special tinerii, nu mai prea vor să pună mîna pe nimic..." Roger se lansase de-acuma, își dădea cu parerea, făcea politică înaltă, cafeaua caldă îl pusese pe picioare. Marcu nu mai era în stare să-și desprindă privirea de pe față celui alt. "Te-am supărat cu ceva?" îl întreabă aceasta întrerupîndu-se brusc din povestit. "Nici vorbă, îl liniști Marcu. Fii fără grijă. Te ascult." Așa că Roger își expuse pe larg părerile sale despre 'problema germană', care erau în majoritatea lor copia fidelă a unor emisiuni televizate sau a unor articole din *Le Figaro* sau *Le Monde*, citite însă mai mult în fugă și, uneori, înțelese de-a-ndoaselea. Se vedea de la o poștă că problemele respective nu-l interesau peste măsură, vorbea mai mult ca să spună ceva și ca să nu se lase cumva din nou acea neplăcută tăcere. Vorbînd, însă, voia în același timp să-l cucerească pe Marcu, să-i cîștige simpatia și prietenia. Și Marcu simți cum urcă în el, într-adevăr, un val de afecțiune pentru cel aidoma lui. "Iarna trecută, povestea, am stat în pensiune la o bulgăroaică, doamna Stanev, undeva aproape de Gara de Est. O femeie în vîrstă și teribil de bună la suflet. O ajutam, dimineață, la cumpărături făceam piața împreună, îi duceam coșniță pentru că era bolnavă și nu avea voie să poarte greutate. Era de vreo 15 ani la Paris, și nu știa o boabă franțuzește! N-a vrut în ruptul capului să învețe. Incredibil, nu-i așa?! Se adresa vînzătorilor întotdeauna în limba ei de-acasă, convinsă că aceștia o să înțeleagă perfect tot ceea ce zicea ea. Se obișnuise însă să cumpere din același loc, încît vînzătorii, vrînd, nevrînd, memoraseră cîteva cuvinte bulgărești. Știau de-acuma cum se spune la ceapă, la cartofi, la morcovi sau la pătrunjel în limba bulgară! Se mai întîmplă, e adevărat, să le mai încurce; doamna Stanev cerea, de pildă, morcovi și vînzătorii îi puneau în coș 1 kg de varză de Bruxelles... Când aveau loc astfel de neînțelegeri, buna femeie se înfură și se apuca să se certe cu ei; se făcea roșie la față de mînie. «Morcovi, morcovi, nu varză de Bruxelles!», striga supărată, iar aceștia, fisticiți se uitau la ea nemaipricipînd nimica. Boabă de bulgărească învățată le ieșea complet din minte. «Tare sînt grei de cap francezii ăștia, îmi spunea, arătînd disprețuitoare și furioasă spre unul din vînzători care se holba la ea. Eu îi cer morcovi, și el îmi cîntărește 1 kg de varză! Să încurce varză cu morcovii! Așa ceva! De neînchipuit!» se mira luîndu-mă pe mine martor al enervării ei. «E un vînzător nou, doamna Stanev, încercam eu să-i explic. Lucrează doar de o săptămînă aici, n-a avut cînd să învețe bulgărește...» «Dacă n-ai ce face, îmi zicea, vino să ne uităm împreună la televizor...» Într-o seară s-a dat 'Taras Bulba'. Doamna Stanev, emoționată, a plîns tot timpul filmului. Cu o batistă mare și roșie își ștergea mereu lacrimile. Iar cînd cazacul își omoară feciorul, mă trezesc că doamna Stanev cade din fotoliu. L-am chemat atunci prin telefon pe fiu-su, care era medic. A venit. Un preinfarct, al doilea sau al treilea! ... O s-o vizitez îndată ce mă întorc la Paris. Sînt curios dacă mai trăiește... Se așternu din nou tăcerea. Roger se uita la Marcu prin

oglindă. "Te-am plictisit?", îl întrebă el. "Nici vorbă, îl asigură Marcu. Ba chiar îmi face plăcere să te ascult. Numai că, în curînd, spuse uitîndu-se la ceasul de pe perete, se vor întoarce stăpîna casei. Vrînd, nevrînd..." "Va trebui să plec... Plec, plec, fii fără grijă, cu toate că o fac cu o oarecare părere de rău. Îmi ești simpatic..." spuse tînărul mimînd în mod intenționat o anumită frivolitate, și-l bătu protector pe umăr. Protector și în același timp foarte familiar, de parcă s-ar fi cunoscut cine știe de cînd. "Nu ești francez, nu-i așa?" Nu, spuse Marcu. După ce ți-ai dat seama?" "În primul rînd, francezii, îi explică Roger, te țin mai la distanță. Te împrietenești greu cu ei. Iar noi de-acuma sîntem aproape prieteni. În tot cazul nu mai sîntem străini unul pentru celălalt, de asta sînt aproape sigur." Modul în care tînărul pe care abia îl cunoscuse, un fel de vagabond despre care știa, deocamdată, foarte puține lucruri, îi solicita prietenia, îl uimi, dar nu îi dispăcu. Îl mira în același timp felul în care vorbea despre francezi, de parcă n-ar fi fost el însuși francez — și încă unul pe care îl chema Roger La Fontaine! — moștenind numele unuia care a însemnat o glorie a Franței. "Din pricina asta evit — povesti Roger în continuare, îndreptînd spre Marcu o privire naivă și încrezătoare — pensiunile sau hotelurile ținute de francezi. Sînt de preferat italienii. Te primesc de parcă ai fi fiul risipitor în persoană, care tocmai se întoarce acasă, cine știe de pe unde! Ca pe unul de-al lor E adevărat că acum 2 ani am dat peste un italian cam ciudat. un bătrînel pirpiriu, înconjurat de pisici bolnave; venea aproape zilnic medicul veterinar să le trateze. Mai toate pisicile erau oarbe, iar un motan avea Zona Zoster! M-am contrazis cu bătrînul, el susținea că pisicile nu se pot îmbolnăvi de Zona Zoster. «Nu-i o boală de pisici», zicea. Avea dureri cumplite însă, exact ca la Zona Zoster, boală pe care am avut-o și eu, așa c-o știam foarte bine. Mieuna toată noaptea, era îngrozitor, iar celelalte pisici, cînd îl auzeau mieunînd, începeau și ele, se lua la întrecere cu motanul! Un vacarm de nedescris! N-am rezistat mai mult de o săptămînă și m-am mutat în altă parte... Am nimerit într-un fel de locanță ținută de niște greci din Salonic. O familie numeroasă, și foarte de treabă. Aveau însă și o oaie neagră în familie, o fată care făcea trotuarul în Pigalle. Nu îndrăznea să vină acasă decît duminica dimineață, cînd capul familiei, domnul Cristide, era plecat la biserică, să se roage. În absența acestuia se întindea un chef în toată legea. Irena, așa o cheamă pe fată, aducea de băut și se goleau mai multe sticle de whisky și de șampanie. Cînd domnul Cristide se întorcea de la biserică, casa putea a whisky de la o poștă. Domnul Cristide simțea mirosul, dar nu spunea niciodată nimic, cu toate că știa foarte bine ce se întîmplă de fapt în absența lui. Numai că într-una din duminici biserica greacă a intrat în renovare, și cum domnul Cristide nu simțea nevoia să se roage la o altă biserică, s-a întors acasă mult mai devreme decît o făcea de obicei. Petrecerea abia începuse, sticlele de whisky abia se destupaseră. Irena tocmai își încerca niște ciorapi negri, de față cu noi, pe care îi primise cadou de la maica-să. Bărbații îi admirau picioarele bine făcute, puternice și mușchiuloase. Ca să scape de furia dezlănțuită a domnului Cristide, Irena a sărit pe fereastră de la etajul întîi. A scăpat destul de ușor, doar cu o ușoară fractură la piciorul drept. Nu s-a tras nici o învățătură din toată întîmplarea asta: Irena s-a făcut sănătoasă în două sau trei săptămîni, biserica grecească s-a redeschis cam tot în același timp. Petrecerile duminicale s-au reluat ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Noi ne făceam că nu știm unde 'lucrează' Irena. «Angajată la un bar de noapte», spunea doamna Cristide. «Cu talentul ei!» adăugă ea mîhnită, lăsînd în același timp să se înțeleagă că locul i-ar fi fost cu totul în altă parte, eventual la operă! «Să cînte sau să danseze?», întrebau chiriașii, «Și una și alta», spunea doamna Cristide. «Un talent complex», ținea ea să precizeze..." Cuvintele lui Roger erau încărcate de tandrețe. Se atașase de casa domnului Cristide, se vedea de la o poștă. Nici o urmă de ironie nu i se putea citi în glas, și nici dorința de-a lua pe cineva în răspăr. "Irena avea un frate bucătar, povesti în continuare. Lucra la un mare restaurant, undeva nu departe de turnul Eiffel. Mă lua uneori cu el să-l ajut, să mai cîștig un ban. Lucram toată noaptea și ne întorceam dimineața, foarte devreme, acasă. Căteodată începea să fulguiască ușor. Mergeam pe jos o vreme de-a lungul Senei. Fratele Irenei avea reumatism și în diminețile geroase se plîngea de dureri de genunchi. Treceam pe lîngă muzeul de artă modernă. Un domn cu niște rotile în picioare făcea piruete pe terasa mare din fața muzeului, ocolind sculpturile care aveau cu toatele un fel de căciuli de ninsoare. «Cine l-o fi scos pe ăsta așa de dimineață de-acasă?» mă întreba Costas, iar bătrînelul, dacă ne vedea că ne uitam la el, era fericit și își lua și mai mare avînt pe rotilele lui.

Dădea un fel de spectacol, special pentru noi, bucuros că se găsește cineva ca să-l bage în seamă. Cineva care să-i admire talentul! Se învîrtea pe terasă, realizînd adevărați pași de dans, ridicînd, așa cum fac balerinii în 'Lacul lebedelor' cînd un picior, cînd celălalt. Costas își bătea joc de el, încurajînd-ul: «Bravo, moșule, îi spunea, ești bun, să știi că-mi placi!» «Nijinski!» striga bătrînul. Eu am fost «partenera lui Nijinski.» «Cum partenera?, spunea mirat Costas. Cel mult partener. Parteneră n-ai avut cum să-i fii!» izbucnea el în rîs, «Parteneră, parteneră!», se încăpățîna bătrînul, care, sârmanul, nu era întreg la minte, dezgolindu-și gingiile fără dinți într-un fel de zîmbet afectat, că de ingenuă. «Bravo, bătrîne, prin urmare partenera lui Nijinski! Zglobiule», îi spunea Costas bătîndu-și joc. «Să mergem, îl rugam pe Costas. Te-ai plîns că ți-au înghețat picioarele. Hai să luăm metroul, să ajungem mai repede acasă». «Bravo Nijinski!», striga Costas luîndu-și rămas bun de la bătrîn. După aceea plecam, îl lăsam în plata Domnului să se tot învîrtească pe rotilele lui, nefericitul... Avea un fular vechi și zdrențăros, foarte lung și în toate culorile, răsucit în jurul unui gît subțire cu un măr al lui Adam imens, niște pantaloni vărğați ca de clovn și o șapcă de jokeu în cap... " Chiar îți părea rău de el?", îl întrebă Marcu pe Roger, uitîndu-se la el tot prin oglindă. "Nu știi dacă e părere de rău, spuse Roger. Dar lumea ar arăta altfel fără oamenii ca el!", "Da, da, ar arăta mult mai bine", spuse Marcu repede, apoi rămase pe gînduri. Și-l văzu parcă a avea pe bătrîn valsînd pe rotilele lui caraghioase... Îl văzu și pe Costas, bătîndu-și joc de el, și se întristă și mai tare. "Crezi că suferința trebuie suportată pînă la capăt?" îl întrebă pe Roger, iar tînărul se uită surprins la Marcu. Era o întrebare la care nu se aștepta. Se fistici chiar, se făcu roșu la chip, vru să spună ceva, dar renunță în cele din urmă. "Sigur că da", spuse în sfîrșit Roger. Viața trebuie dusă pînă la capăt, e singură soluție pe care o avem", adăugă el cu toată fermitatea. "Ești convins de lucrul ăsta?", îl întrebă Marcu. "Da, sînt convins, sînt convins!", îi răspunse Roger, strigîndu-și cuvintele, voind probabil în felul acesta să-l încredințeze și pe Marcu de adevărul spuselor lui...

[...]

Cap. VII

1

Ivo Filipovac îi scria soției de-a doua a tatălui său: "Dragă mamă, prin urmare m-am obișnuit să-ți spun așa, chiar dacă la început cuvîntul *mamă*, pe buzele mele, mi s-a părut că sună cam ciudat: un cuvînt pe care nu l-am rostît pînă la vîrstă de 20 de ani niciodată. Nu aveam cum să-l rostesc, de vreme ce mama mea cea adevărată, după cum știi și tu, a murit chiar în momentul cînd m-a adus pe lume (copilul 'salvat', iar mama 'sacrificată', cum spun doctorii ori de cîte ori nașterea unui copil ia o astfel de întorsătură tristă) ... N-am avut, așadar, cînd și cum să-l rostesc, iar acum, adresîndu-mă ție în felul ăsta, simt o ușoară tulburare. Pe de altă parte o fac și oarecum în joacă, îmi place atît de mult să mă joc cu orice, încît situația nouă care s-a ivit în familia noastră — tata căsătorit la foarte mulți ani după încetarea din viață a primei soții! — îmi oferă un cu totul insolit prilej de-a mă juca, făcîndu-mă să simt și să gust din plin noutatea situației. Un joc în care nu toate piesele se potrivesc de minune, nu se ansamblează între ele: doamna Filipovac, mama cea nouă — se poate spune oare 'mama cea nouă'? — nu-i mai mare decît 'fiul' (tot 'nou' și el) decît cu vreo zece ani — și la 10 ani, n-ar fi avut cum să-l nască, nu-i așa? — din punct de vedere 'medical' și 'științific', o femeie trebuie să împlinească o anumită vîrstă ca să poată naște un copil! Și se vede că nici mama mea cea 'veche' n-a avut chiar vîrsta potrivită — 15 ani, și nici aceia împliniți! și cine știe dacă nu cumva vîrstă și-a spus cuvîntul, fiind principală cauză a decesului ei neașteptat. În tot cazul, în fotografiile care s-au păstrat, nu aduce defel a mamă — iată de ce nici măcar în gînd n-am încercat vreodată să-i spun 'mamă', o mamă arată cu totul altfel decît fetița aceea dulce chiar dacă, să zicem, în unele pînze ale lui Filippo Lippi, de pildă, precum și în cele ale lui Perugino, sau chiar în cele ale lui Rafael, 'fecioarele' sînt și ele mai curînd niște copile decît mame în toată puterea cuvîntului, din

care pricină o foarte straine maternitate le transfigurează chipul, mamele aceluși copil *unic* fiind absolvite, în viziunea pictorilor, însuflețită de cea mai profundă pietate, de păcatul cărnii... Cuvîntul mamă nu l-am spus, deci, niciodată și nici n-am simțit nevoia să-l spun privind fotografiile acelea rămase de la mama mea. Țin minte că de cîte ori le vorbeam bunicilor despre ea (pentru că pînă la șase ani tata m-a lăsat în grija lor), îi spuneam 'fata voastră', și chiar cînd ei stăruiau să-i spun mamă, ocoleam, făcîndu-i fără voia mea să sufere, respectivul cuvînt. Încît ție, *dragă mamă*, pot acum să-ți spun liniștit, fără să am sentimentul vreunei împietăți față de o altă persoană, fără a uzurpa un drept care ar aparține, în realitate, altcuiva, de vreme ce sentimentul filial, al legăturii indestructibile dintre mamă și fiu, acel nevăzut cordon ombilical, nu m-a ținut strîns legat niciodată. Pot, așadar să mă joc liniștit 'de-a mama și copilul' un joc nu chiar atît de gratuit, totuși, de vreme ce simt, de ce nu ți-aș mărturisi acest lucru, că el umple un gol, încercînd, poate mult prea tîrziu, să corecteze, mai bine zis să mă absolve, de un ciudat complex pe care l-am purtat cu mine peste tot și de care n-am putut să scap, complexul de a te simți nenăscut dintr-o mamă, neieșit din pîntecele cuiva, un produs, ca să zic așa, mai curînd făcut, decît zămislit cu adevărat. Simțînd, instinctiv, lipsa de protecție a mamei, aveam în permanență senzația că sînt 'descoperit', asemeni unui soldat aflat de unul singur pe un cîmp golaș, expus în fiecare moment, tirului inamic, nebeneficiînd, în caz de primejdie, de nici un boschet unde să mă 'camuflez', singur, așadar, pe un teren drept ca-n palmă fără vreo fundătură în care, în clipa cînd ar fi apărut pericolul, m-aș fi putut, la nevoie, ascunde... Îmi lipsea, de fapt, amintirea protectoare a pîntecului în care m-am născut! Trebuie de asemenea să-ți mărturisesc că înjurăturile de mamă ale copiilor nu mă jigneau prea tare: nu aveam sentimentul oribilei profanări, sentiment încercat de fiecare copil atunci cînd e trimis, prin vulgarele cuvinte la origine...

Prin urmare, am să încerc să-ți spun mamă, punînd în cuvîntul respectiv toată tandrețea de care mă simt în stare — pentru că-mi am dorit și eu o mamă, cum era să nu-mi doresc? —, dar nu mindu-te așa, sînt convins că totul, la urma urmei, nu-i decît un joc la care mă dedau de bunăvoie și cu cea mai mare plăcere. Îmi place să mă mai joc și astăzi, cînd nu mai sînt de multă vreme, un copil: în septembrie, pe data de 16, am împlinit 21 de ani (evenimentul a fost sărbătorit la 'Casino' s-au băut șampanie și s-a cântat 'mulți ani trăiască' în trei limbi: germană, sîrba și maghiară). Dacă vorbesc de colegii mei cu o anumită delăsare, 'draga mea mamă', să nu-ți închipui cumva că-i invidiez în vreun fel ori că le port vreo pică. Cu toate că stăm împreună în aceeași garnizoană, mîncăm la aceeași popota și frecventăm aceleași localuri și, de ce nu, cîteodată, același stabiliment (al veselei durdulii, și atît de prietenoasei Șari-neni), nu sînt unul de-al lor, și ei simt foarte bine lucrul ăsta. Și eu îl simt, bineînțeles, și încă poate mai mult decît ei. N-o spun cu orgoliu, te rog să mă crezi, *iubită mamă*, dar trebuie să-ți mărturisesc că nici nu sufăr prea mult! Nu simt nevoia — și nici nu doresc în vreun fel — să mă primească printre ei! Nu pot, totuși, să nu mă întreb de ce sînt altfel, de ce, adică, le semăn atît de puțin, și explicația pe care mi-am dat-o e tot în legătură cu nașterea mea. Născuți dintr-o mama, ei nu aveau cum să fie ca mine, cel care își numea mama 'fata voastră' (adresîndu-se bunicilor, bineînțeles). Uneori, în serile lungi de iarnă, în încăperea prost luminată și supraîncălzită a popotei, mult după ce în cazarmă suna stingerea (sunetul prelung și melancolic al trompetei îmi aducea întotdeauna lacrimi în gîtlej, tușeam, prefăcîndu-mă că mă-m înecat, încît ceilalți să nu observe cît sunt de emoționat), se porneau să vorbească despre mamele lor, lăudînd u-se cu ele, cu educația 'aleasă' pe care au primit-o. Fiecare ținea să precizeze că mama lui e o doamnă, o femeie respectabilă și foarte distinsă, și că să confirme acest lucru căutau în portmoneele din buzunarele de la piept și, cu gesturi grijuli prinzîndu-le cu de delicatețe, doar cu două degete, scoteau la vedere cîteva fotografii ușor îngălbenite de timp. Fotografiile treceau din mîna în mîna, fiecare avea de zis cîte vreo vorbă plină de respect în legătură cu femeia din fotografie (poza reprezentînd-o fie singură — sprijinită de vreo coloană de marmură, în picioare sau stînd, maiestuoasă, în vreun fotoliu, cu un cățeluș în brațe, sau cu un buchet de flori —, fie în grup, cu întreaga familie, cu o mîna pe umărul soțului, copiii fiind în față, în picioare sau în genunchi, în funcție de cît erau de mari), stabilînd eventualele asemănări. Fotografia ajungea pînă la mine, o

lăsam însă să treacă mai departe, aproape că nici nu mă uitam la distinsa doamnă care mă privea cu o nesfârșită milă — știi cum se uită mamele la copiii orfani —, îmi era teamă să nu mă 'deconspir', să las să iasă la iveală un lucru ținut de mine în cea mai mare taină. Căci, *dragă mamă* (aproape că m-am și obișnuit să-ți spun așa), făceam tot ceea ce îmi stă în putință să nu mă deosebesc în nici o privință de ei. Mă gândesc c-ar putea să-ți vină să râzi de excesiva mea sensibilitate, atât de copilăroasă, la urma urmei (ți-am mărturisit că sînt aproape incredibil de copilăros!), *de modul cum îmi fac probleme aproape din orice*. Fraza asta ar putea să-ți aparțină, mi-o și inchipuii desprinzîndu-se de pe buzele tale, adresîndu-te, de fapt, tatălui meu — amîndoi stînd unul în fața celuilalt la micul dejun — aud chiar clinchetul lingurițelor de argint lovindu-se de marginea paharelor de cristal, și această mică scenă de familie — dejunul în doi, în timp ce vă oferiți unul altuia borcănașul cu dulceață de coacăze ceremonioși și schimbînd zîmbete politicoase — mă emoționează pînă la lacrimi. Cu toate că nu particip la această scena, sînt într-un fel de față, de vreme ce se vorbește cu o atît de mare îngrijorare despre mine. (Despre fiul de la care vin, din cînd în cînd, scrisori lungi și afectuoase.) "Oare de ce s-o fi făcut ofițer, îl aud pe tata, meseria asta nu i se potrivește", și, depășit de întrebare, ridică privirea spre tînăra sa soție, de parca ar aștepta de la ea un răspuns. (Un răspuns ce nu poate veni.) Ai nevoie, totuși, de timp ca să mă poți cunoaște cu adevărat. Toate aceste întrebări (în ceea ce mă privește, tata și-a pus întotdeauna o mie de întrebări, căroră n-a fost în stare întotdeauna să le dea un răspuns) revin mereu în discuțiile voastre și nu pot să nu observi cu cît sîrg și cu cîtă bună-credință și seriozitate îți asum tu rolul de mamă. Cît de îngrijorată te arăți la problemele și necazurile fiului tău adoptiv! De fapt trebuie să-ți mărturisesc că din prima clipă în care te-am văzut mi-am dat seama că ești într-adevăr o femeie bună. Mai ții minte? Ningeă afară și tu purtai un manșon mare și alb de angora, eu îmi făceam lecțiile, aveam de rezolvat o problemă de matematică, o problemă foarte grea, și tu ai intrat în odaie (tata era emoționat, își făcea tot felul de griji, neștiind cum o să decurgă întîlnirea noastră), și te-ai aplecat peste umărul meu (crispat de emoție, am continuat să lucrez la problema, făcîndu-mă că n-am băgat de seamă c-ar fi intrat cineva) și, uitîndu-te la smîngălelile din caietul meu, m-ai întrebat dacă reușesc să mă descurc. Chiar așa m-ai întrebat, țin minte: "Te descurci cu problemele ăstea încurcate, Ivo?"... Am devenit prieteni din primul moment, și în toți acești ani care s-au scurs de la această primă întîlnire a noastră n-am făcut nici un efort ca să-mi revin din buimăceala de care am fost cuprins atunci, descoperindu-ți bunătatea. Am ajuns, în schimb, să mă întreb cunoscîndu-te mai bine, dacă tu însăși știi cît ești de bună...

Pe măsură ce te-am cunoscut mai bine am înțeles că niciodată un bărbat nu poate fi bun la modul absolut, așa cum sînteți voi, femeile; îi lipsesc anumite elemente care țin de natura sa intimă, de felul cum e conceput. Animalul egoist din el e oricînd gata să strice totul. Mult mai introvertit decît voi, mai preocupat de complicată-i ființă, predispus să-și contemple la nesfârșit buricul, bărbatul poate fi cel mult bun cu propria lui persoană, tot timpul gata — vai de capul lui! — să-și oblojească rănile, fără să mai fie atent și ale altora. Ori bunătatea — cuvînt luat de mulți în rîs, dar nu e ea, bunătatea, un fel de osie a lumii?! — înseamnă, nu-i așa, o privire îndreptată, mai ales, *în afară*. Așa că bunătate s-ar putea numi, de pildă, felul cum te uiți tu la mine (nu cu milă, nici pomeneală de așa ceva, mila, la urma urmei, m-a jigni peste măsură), ci cu un fel de luciditate blîndă... Aveți, voi femeile, o comprehensiune cu totul specială, în fața nefericirii altora, a bărbaților care, cine știe din ce pricini anume și greu de descifrat, parcă nu-și găsesc locul pe pămînt. Așa ați fost întotdeauna, ați încercat, chiar dacă n-ați ajuns de multe ori la nici un rezultat, să înțelegeți *singurătatea bărbaților*. Îți amintești, iubita mea mamă, cîntecul lui Solveig din *Peer Gynt*, sau îți aduci aminte de Ofelia? Cum stă ea cu capul în poală nefericitului prinț și atît de mult încercă să -l priceapă, atît de mult își frămîntă creierul ca să înțeleagă ceva, încît și-l aburește de tot și nu mai pricepe chiar nimica! ... Efort zadarnic, dar în același timp nobil, nu-i așa? Zadarnic, de vreme ce unicul lucru al cărui înțeles n-o să-l puteți pătrunde niciodată e singurătatea noastră! Căci ea e mult mai veche decît voi e, ca să zic așa, de dinaintea voastră! Singurătatea aceluia bărbat, călcînd desculț iarba de mătase a demult uitatelor grădini, singurătatea de început de lume! Și chiar dacă voi ați fost făcute anume ca bărbatul să nu se mai simte singur, singurătatea i-a intrat mult prea adînc în oase pentru că din

cînd în cînd să nu răzbească la lumină, cuprinzînd cu suflarea ei înghețată, sufletul și trupul unui bărbat, deopotrivă, asemeni unei boli cumplite, 'galopantă' și neiertătoare! Orice bărbat ți-ar spune, bună mea mamă, exact cuvintele pe care ți le spun eu acuma, cuvinte încărcate de orgoliu — frazele unui bărbat 'neînțeles' au răsturnat pe pămînt de cîte ori și în atîtea feluri...

Oricît ne-am potrivit *noi*, voi, femeile, nu vreți să renunțați cu una, cu două la dreptul vostru de a ne obloji rănile... Și nu oblojit mă las eu, la urma urmei, scriindu-ți scrisori interminabile? Asta pentru că am o fire îngrozitor de copilăroasă, așa cum știi și tu, și ce face un copil cînd se lovește în vârtejul jocul altceva decît să fugă în grabă să-i spună mamei și să-i arate locul unde s-a lovit?! Si mama suflă ca să-i treacă, și dacă rana e ceva e mai mărișoară, i-o bandajează frumos, avînd grijă, la început, să-l ungă cu tot felul de alifii ca să se vindece mai repede.

Aș vrea acum, din dorința de a-ți spune, în sfîrșit, și ceva vesel, să mă întorc spre anii copilăriei mele, și în primul rînd spre ceea ce numesc — și am să-ți explic îndată de ce îi spun așa — *matriarhatul* sărbătorilor de Crăciun. O sărbătoare ce vă aparține aproape în mod exclusiv vouă, femeilor, nu numai pentru că se prăznuiește o naștere și pentru că un copil într-o iesle și o femeie ținînd în brațe un prunc sînt, după cum bine se știe, personaje principale — mai sînt și craii, îngerii și pastorii, și în unele litografii sau în unele pînze celebre apare și Iosif, dar ei toți, fiind de parte bărbătească, cu excepția îngerilor, bineînțeles, cărora nu li se poate stabili cu precizie sexul, neștiindu-se exact cam ce hram poartă, ocupă un loc oarecum de fundal — ci și pentru că în copilăria mea, în care femeile au fost în mare măsură absente — locuiam doar noi singuri, tata și cu mine, după cum bine știi, într-o casă mare și mohorîtă, unde iarna era aproape întotdeauna frig, sobele, mereu înfundate, împrăștiau în jurul lor o căldură aproximativă, — sărbătorile Crăciunului, pe care le petreceam la o mătușă, soră mai mare a tatei, într-un orașel încîntător de munte, aduceau în jurul meu o mult rîvnită forfotă feminină, însemnînd o evadare din austerul program al conviețuirii în doi. O ieșire abia așteptată, după care ținjeam din tot sufletul, din lumea bărbaților (mereu aceleași, monotonă, tăcută mai ales, pentru că tata, îl cunoști doar, nu e prea vorbăreț din fire), o abandonare, de scurtă durată, e adevărat, a plictisitoare noastre existențe de fiecare zi, era vizita în casă mătușei mele. Casă era plină de femei, mătușa avînd nu numai trei fete (una de la primul ei soț, și celelalte două de la al doilea, cea mai mică fiind cam de-o seamă cu mine, iar cea mai mare pregătindu-și pe-atunci trusoul pentru măritiș), ci și o soră mai mare, văduvă, care, fiindu-i urît să trăiască de una singură, prefera să-și ducă existența sub același acoperămint cu ea. Văduva împlotea tot timpul, stînd într-un fotoliu, surîzătoare și indiferentă la vorbăria din jurul ei (era un pic cam surdă). Eram într-o *casă de mode* (după cum se putea citi chiar pe firma așezată deasupra ușii de sticlă, pe care ori de cîte ori o deschideai, făceai că sune un clopoțel, un sunet muzical și foarte vesel, un fel de invitație prietenească, semănînd cu o vorbă caldă de bun sosît, care, mi se părea atunci, de o extraordinară *feminitate*), o foarte distinsă croitorie de dame, bucurîndu-se în oraș de stima unanimă și fiind totodată teribil de solicitată — protipendada orașului ținea cu orice preț să coasă la doamna Roza, printre clientele mătușii mele aflîndu-se și o contesă: în fiecare vineri, în fața 'croitoriei de dame' oprea un feacăr de toată splendoarea, cu un vizitiu cu mănuși albe sus pe capră (posesorul unor mustăți uriașe de un roșu aprins), și o doamnă între două vârste (întaltă, uscată și îngrozitor de urîtă după părerea mea de atunci) cobora din trăsură, respirînd greu din pricina astmei, plîngîndu-se, cu o voce ascuțită, de neajunsurile călătoriei — drumul prost și desfundat, iepele, două iepe de toate splendoarea, puturoase și încăpățînate, obișnuite să zacă în grajd la căldură și la trai bun... Și contesa își făcea la mătușa Roza o mulțime de rochii, cam prea vii colorate și excentrice pentru vârsta ei înaintată 'Croitoria de damă' făcea, deci, ca centrul modern și feminin al orașului să fie casa mătușii Roza, și într-adevăr zilnic se perindau prin atelierul larg și spațios doamne dintre cele mai distinse și mai strălucitoare. Le priveam mut de admirație. Nu se rușinau de mine, eram doar un copil; nu de puține ori se dezbrăcau în fața mea rămânînd doar în 'desuurile' dantelate și albe ca o spumă, răspîndind în jurul lor un parfum suav, care mă amețea. Privirea mea rămînea curată cu lacrima, nici un gînd obscuri sau suspect n-o tulbura. Admirația mea pentru ele nu avea nimic erotic, și totuși simțeam, cu întregul meu suflet de copil neștiutor, că voi, femeile, sînteți *altfel*, cu totul *altfel*, decît noi, bărbații, și că o lume fără voi, fără strălucitoarea, uluitoarea,

luminoasa voastră prezență, nu poate fi decît urîță, cenușie și tristă; simțeam acest lucru, înainte de a descoperi, deci, ceea ce se cheamă 'atracția sexuală' pînă cînd într-o zi Ia venit în atelierul mătușii mele, pentru o probă, o fetișcană — să fi împlinit cel mai mult 16 primăveri —, și o văzîndu-mă că mă joc cu verișoara mea, m-a întrebat cîți ani am și cam anume aș vrea să-mi aducă Moș Crăciun; vorbea cu mine așa cum vorbești cu un copil, apoi m-a întrebat dacă accept să primesc de la un mic cadou, și mi-a dăruit o ilustrată cu cei trei magi aflați în drum spre Bethleen; apoi a trebuit să-și probeze rochia. "Ieși puțin afară, pînă mă dezbrac", mi-a spus ea fisticîndu-se ușor și țîn minte și acuma că am fost foarte uimit atît de 'invitație' cît și de obrazii ei roșii: nu înțelegeam de ce dorește ea să ies afară, de ce nu acceptă să fiu de față atunci cînd se dezbracă! Îți povestesc toate astea ca să-ți dai seama cît eram de neștiutor și totuși cît de mult mă bucurau cele două săptămîni petrecute în casa plină de femei a mătușii. Cel mai insignifiant amănunt, fiecare obiect se încărcă parcă de feminitate, spre marea mea încîntare. Era o casă unde mîna femeii se simțea pretutindeni (or, în casa noastră regretam în fiecare clipă absența unor astfel de miini, de la felul cum era așternut patul, dimineța, cu pernițele puse în neorînduială, peste cuvertura nu tocmai curată, pînă la modul cum atîrnau hainele în dulap, aruncate alandala, incit niciodată nu găseai — mai ales atunci cînd te grăbcai foarte tare — ceea ce îți trebuia)... Puteai urmări, de pildă, cum sînt asortate culorile în încăperea în care dormeam eu (de fapt, un mic salonaș cu mobilă 'stil', foarte gingașă, încît îți era și teamă să te așezi pe fotoliile miciuțe, îmbrăcate în satin roz, din jurul mesei rotunde, cu un singur picior.) Aș începe chiar cu culoarea fotoliilor, roz-bombon care mi se părea atît de feminină, apoi mi-aș opri privirea asupra franjurilor de mătase (ori de cite ori se deschidea ușa sau fereastra și se făcea un pic de curent, aceștia se mișcau, imperceptibil, foșnind încetișor), puși să atîrne la draperiile grele de catifea de la ferestre. (Draperiile stăteau mai mult trase ziua, să nu patrundă lumina soarelui și să decolereze tapetul mobilierului și covoarele.) Un ochi feminin alesese, în mod sigur, nu numai franjuria și catifeaua perdelelor, ci și gobelinul de deasupra canapelei (cam micuță — cu greu încăpeam noaptea în ea, stînd adunat covrig — dar chiar micimea asta a canapelei nu era oare teribil de feminină?), reprezentînd un ciobănaș (de fapt o fetiță cu obrazii rumeni și cu o aluniță deasupra ochiului sting, cîntînd dintr-un fluier), un gobelin imaginat, lucrat (o și vedeam pe femeia necunoscută stînd aplecată deasupra lui, zile și nopți de-a rîndul, împungînd ghergheful cu acul, cu privirea concentrată și fixă, dînd dovada unei migale specific feminine!) și cumpărat după gustul unei femei. Al mătușii mele, sau poate al surorii mătușii mele (cea care stă toată ziua într-un fotoliu și face macrameuri), dar oricare ar fi fost dintre ele, se vedea foarte bine că o femeie și-l dorise și-l cumpărase, încîntată fiind nu atît de subiect, cît de execuție... Pînă și cearceafurile cu care mă înfășuram noaptea arătau cu totul altfel decît cele de-acasă (ale noastre miroseau întotdeauna a leșie și a săpun prost). Erau niște cearceafuri bine apretate și plăcut mirositoare, răspîndind în jurul lor un parfum suav de levănțică (de la mătușa am aflat cum i se spune florii respective). Perna avea într-un colț o monogramă cusută cu flr de mătase! Îmbrăcămîntea de plapumă avea și ea un R. mare de toată splendoarea. Același R. era brodat și pe șervețelele de masă — mai miciuțe, e adevărat —, precum și pe prosoapele din baie. R. însemna pentru mine nu numai monograma mătușii mele Roza, ci litera aceasta, pe care o vedeam brodată peste tot, era un fel de amprentă și emblemă ale feminității însăși, un simbol al ei, o pecete de cea mai mare importanță și gravitate.

Iată-mă deci, la nouă ani, intrat în acest 'paradis' feminin! Îmi amintesc perfect călătoria cu trenul — mă însoțea tata, care cit a durat drumul a citit tot timpul dintr-o carte al cărei titlu era *Campaniile din Africa ale lui Alexandru Macedon*. Era o după-amiază de iarnă, soarele sta gata să apună și razele lui luminau ferestrele înghețate ale trenului, dînd strălucire norilor de gheață. Apoi soarele a asfințit și ferestra compartimentului și-a pierdut strălucirea, contururile florilor s-au șters, a rămas pe geam doar caligrafla lor de gheață, și tot uitîndu-mă la ele, am ațipit. Am simțit cum la un moment dat tata trage de mine să mă trezesc, spunîndu-mi că am ajuns, și cînd am coborît am văzut munții acoperiți de zăpadă din spatele gării. De cum am coborît pe peron, femeile — o trupă întregă, gălăgioasă și veselă, tandră și învăluitoare — m-au luat în primire. M-au sărutat pe rînd, iar eu le adulmecam (nu găsesc alt cuvînt mai potrivit, dar s-ar putea să se potrivească și ăsta) parfumurile; atît fetele, cît și mătușa și sora ei se parfumasera în cinstea sosirii mele. Și în același

timp mă uitam încântat la rochiile lor pline de volănașe și pestriț colorate. Am intrat, așadar, încântat la culme într-o lume care din primul moment m-a cucerit și m-a fascinat.

Era o casă plină de femei, în care, după plecarea tatălui meu, singurii bărbați am rămas doar eu și unchiul Cazimir. Dar cum el, ca brigadier silvic, era mai tot timpul pe la 'pădurarii lui' (cum spunea mătușa Roza uitându-se pe fereastră, de parcă ar fi așteptat ca în clipa următoare unchiul să apară prin ninsoare, îmbrăcat în uniformă verde), rămâneam doar eu să reprezint partea masculină a clanului aceluia ciripitor și în continuă mișcare. Mă simțeam asemeni unui pasă (citisem și eu, ca toți copiii, niște prelucrări după *O mie și una de nopți*), stăpîn peste un harem care, dealtfel, îmi și făcea toate voile. Fetele descoperiră, la scurtă vreme după sosirea mea, părul meu foarte aspru și inelat, și le lăsam, trîntit pe canapea, cuprins de o lene 'orientală' să se joace cu el după cum le era pofta; simțeam cum mîinile lor indeminatice îmi improvizau tot felul de cofaturi complicate. Mă obligau să mă uit în oglindă să văd "ce bine arăt", dar buclisoarele, prea măiestrit aranjate, mă enervau și mi le stricam furios, făcîndu-le, dinadins, să plîngă de ciudă. Cum îmi plăceau uniformele încă de pe atunci (din care pricină mi-am ales, probabil, cariera de militar, cu toate că, după cum bine știi, mi se potrivește atît de puțin!), mă îmbrăcam aproape zilnic cu costumul meu de marină, de care eram foarte mîndru (îmi dădeam seama că un marină printre atîtea femei nu poate să nu facă impresie). Pe fete încercam să le 'momesc', atrăgîndu-le spre jocurile noastre, ale băieților. Le promiteam marea și sarea, nu mă dădeam la o parte să le ofer titluri mărețe, fiind însă convins că nu le merită... Împărteam ranguri și onoruri cu nemiluita! Verișoara mea mai mare (deși ajunsă la vîrsta măritîșului, se juca adesea cu noi) fu numită mareșal al forțelor armate de uscat, cea mijlocie se trezi cu rangul de amiral! Bătăliile pe mare mă atrăgeau cu precădere, le consideram mai spectaculoase, mai dramatice și mai greu de organizat decît cele purtate pe uscat; uneori, exasperat de lipsa de imaginație și de simț militar a verișoarei mele, 'luam conducerea' din mîinile ei; în felul acesta am ajuns să mă lupt, dînd dovada unui curaj de-a dreptul nebun, cu 'invincibila armată', pe care, folosind o strategie complicată, am reușit s-o distrug; cu cea mai mare satisfacție am văzut cum falnicele vase de război ale spaniolilor se scufundau pe rînd sub rafalele repetate ale focului meu necruțător. Am văzut vajnici căpitani dispărînd în valurile înspumate, cu mîna pe cîrmă și privirile ridicate spre cerul întunecat și orb, am văzut cum marinarii, cuprinși de cea mai îngrozitoare panică, încercau să se salveze, agățîndu-se de vreun catarg înclinat, gata să se scufunde și el în adîncuri, și așa fi putut, desigur, să-i scap, să le întind o mîna de ajutor acelor nenorociți, care aveau o mamă sau o soție iubitoare și se aflau în floarea vîrstei — eram însă un conducător de oști, de armate și flote, necruțător, cu o inimă de oțel în piept, neînduplecat și crîncen cu dușmanii, nimeni și nimic nu putea să mă înduplece! Sora cea mai mică rămînea întotdeauna aghiotantul meu, mîna mea dreaptă, colaboratorul meu cel mai apropiat, și cu toate că își dădea silința (îmi era cea mai credincioasă} dintr-un foarte curios capriciu n-o înaintam în grad. Îmi plăcea să comand, să-mi aud vocea urlînd "Foc!" și să văd cum, la porunca mea, armele își începeau tirul lor necruțător; și cu toate că dușmanul era de-acuma la pămînt, nu comandam încetarea focului decît în clipa cînd cea din urmă cazemată era distrusă, ultimul dușman ucis; îmi plăcea să mă plimb cu mîinile la spate (inspirat fiind de Napoleonul descoperit într-o carte de istorie a tatei) printre dușmanii care se dădeau de ceasul morții cerîndu-mi ajutor (urechea mea rămînea însă surdă la implorările lor), pe cîmpia fumegîndă încă, îmbărbătîndu-mi ostașii, lăudîndu-i — dacă era cazul — pentru curajul și vitejia de care dăduseră dovadă, bătîndu-i pîrintește pe umeri, închizînd ochii muribunzilor, spunîndu-le c-au luptat și au murit ca niște adevărați eroi! De cele mai multe ori, însă, realitatea opunea o brutală și dură rezistență proiectelor mele atît de îndrăznețe. Nu-mi ieșeau toate cum scrie la carte și de vină erau în primul rînd fetele, cu stîngăcia lor penibilă, care mă scotea din sărite. Se încurcau în fustele lor lungi, se împiedicau și cădeau cînd îți era lumea mai dragă, spre marea mea exasperare! Îmi venea să turbez de furie și nu le cruțam. "Cît puteți fi de neîndeminatice, cu cine trebuie să-mi fac de lucru", le spuneam, și chiar mă luam cu amîndouă mîinile de cap; mă retrăgeam din mijlocul unei bătălii crîncene, ofensat și supărat, așa cum te retragi dintr-un salon cînd o anumită persoană te-a jignit prea tare. Deveneam indiferent și concesiv: din pricina capriciilor mele se pierdea un imperiu, iar fetele, mult mai raționale, mai cu picioarele pe pămînt, mă rugau să

continui lupta, să nu mă dau cu atîta ușurință bătut! Începeam atunci să le cert, punînd vina înfrîngerii pe umerii lor, căci, dacă n-ar fi fost ele, mamă Doamne ce victorii aş fi cîştigat; m-aş fi luptat ca un leu paraleu. Primeau criticile mele fără să crînească, se arătau speriate şi supuse; în realitate erau nişte fete drăguţe şi foarte bine crescute, iar eu fiind oaspetele şi verisorul lor, se străduiau din răputeri să-mi facă pe voie... O dată, în învălmăşeala luptelor, s-a spart o splendidă vază de cristal, şi fetele şi-au dat arama pe faţă, s-au purtat ca nişte femeiuşti ce erau: au început să plîngă! "O să ne certe mătuşa, era vaza ei", mi-au spus printre suspine şi hohote de plîns... N-am păţit nimic: îngăduitoare, mătuşile au închis ochii; ne-am ales doar cu o mică restricţie; ni s-a interzis să ne jucăm 'de-a războiul' în salon: "Jucaţi-vă afară în curte, aveţi loc destul, slavă Domnului", ni s-a spus, în timp ce frumoasa vază de cristal, făcută ţandări, a fost aruncată la lada de gunoi.

Erau nişte zile de iarnă senine şi calme, aşa că am început să ne jucăm afară, în grădina din spatele casei, o grădină nu prea mare, cu rondouri cu trandafiri (pe vrejurile uscate ale acestora strălucea, diamantină, zăpada) şi cu globuri de sticlă viu colorate, înfîpte în vîrful unor pari înalţi (trebuia să avem grijă, nu cumva, în vîrtejul luptelor, să le spargem!). Cu toată alergătura, fetele se plîngeau de frig; dezertau de pe cîmpul de luptă şi dădeau buzna în bucătărie, să se încălzească. Le-au îngheţat picioarele, îmi spuneau, nu mai rezistă... Mă striga Frau Grete, bucătăreasa, să beau un şodou fierbinte, şi, pe jumătate îngheţat, intram în bucătăria uriaşă, unde mă aştepta o ceaşcă aburindă, mirosind plăcut a vanilie şi scorţişoară... După atîtea lupte şi bătălii, intrarea în bucătărie aducea cu un fel de reîntorcere într-o Itacă domestică, dominată, în primul rînd, de geniul culinar, o redescoperire, de fapt, a universului feminin — uitat cu desăvîrşire în timpul luptelor de pe uscat şi de pe mare, care mă fascinaseră şi mă absorbiseră într-o asemenea măsură —, un mic regat în miniatură peste care trona Frau Grete, cu un polonic uriaş în mîină, în locul sceptrului. Domnea acolo, în bucătărie, o opulenţă flamandă (pînzele flamanzilor pe care am ajuns să le admir mult mai tîrziu, îmi vor aminti de bucătăria mătuşii mele Roza), cu mesele încărcate cu hălci de carne şi cu legume de tot felul, cu mirosul tare al condimentelor, cu oalele dînd în clocot pe plitele încinse, iar Frau Grete, stăpîna locului, aducea mai curînd cu un mic dictator, decît cu o regină (îi lipsea calmul şi liniştea majestuoasă cu care, după părerea mea de atunci, o regină trebuie neapărat să se înconjoare). Necruţătoare cu subalternii, Ghiuri şi Ilonca, frate şi soră, veniţi de la ţară, dintr-un sat unguresc — altă limbă nu ştiau să vorbească, şi Frau Grete se înţelegea cu ei mai mult prin semne sau ajutată de cele cîteva cuvinte unguresti pe care reuşise să le înveţe — voluminoasa bucătăreasă blondă, cu pletele ei groase împletite ca nişte şerpi în jurul capului lunguiet, înconjurată de aburii din bucătărie, de mirosurile cimbrului şi ale pătrunjelului, de efiuviile penetrante ale atîtor şi atîtor condimente folosite de ea cu mare pricepere şi ştiinţă (încît comparaţia cu un alchimist care în laboratoare ultrasecrete face tot felul de amestecuri dintre cele mai misterioase n-o consider a fi deplasată), ia, în mintea mea înfăţişarea unei adevărate *mater mundi*, mamă a noastră a tuturor, cea care hrăneşte, le dă de mîncare tuturor copiilor (căci ce altceva sîntem noi toţi decît nişte plozi, la urma urmei!) aflaţi pe pămînt, cu amîndouă mîinile, manevrînd cratiţe şi făcînd să se mişte pe sobele încinse de căldură oalele uriaşe, gustînd de ici şi de dincolo, mestecînd cine ştie ce bunătăţi preparate de ea, cu un polonic uriaş. "Cine vrea puţină măduvioară să ridice două degete în sus!", ne spune, şi din ciolanul uriaş, scos din oala cu supă, alunecă într-o farfurie măduva tremurîndă, şi Frau Grete o întinde repede, pînă nu se răceşte, pe feliile de pîine puse la prăjit special pentru noi, şi iată-mă gata să-mi găsesc liniştea şi pacea (după ce am cucerit pe toate mările lumii fregatele şi vasele de război inamice), stînd pe scăunelul de lîngă soba din bucătărie, uitîndu-mă la oalele cu supă şi cu papricaş de pui, care dau în clocot pe plita încinsă.

Frau Grete ridică un capac de pe o oală şi după ce aburii se împărăşie pot vedea supa aurie, de o extraordinară limpezime, în care morcovii portocalii aduc, cum se spune în pictură, o pată de culoare cît se poate de potrivită. Erau apoi găinile cu gîtul tăiat şi cu picăturile de sînge scurgîndu-se pe ciment, hălciile de came din care Frau Grete tăia cu un cuţit uriaş felii pentru foarte gustoasele ei şniţele vieneze, peştii, păstrăvi de obicei, zăbîndu-se încă vii pe măsuţă de lîngă chiuvetă, racii roşii din oala în care apa nu se oprise încă din clocot, un adevărat masacru, o lume făcută din carne şi

sînge, și totuși un univers domestic și lipsit de orice cruzime, un univers, ca să zic așa, sută la sută feminin, pe care Frau Grete, această *mater mundi*, cum i-am mai spus, reușise, prin simpla ei prezență, să-l îmblânzească și să-l transforme, încît nici măcar sîngele scurs nu te mai putea impresiona în vreun fel; era destul să auzi focul care duduia în soba de tuci, să privești plita încinsă, ca să-ți dai seama că totul e în regulă, nu-i vorba de nici o fărădelege sau cruzime; e vorba doar de hrană și atîta tot; e cît se poate de firesc ca masa să fie încărcată de hălci de came și sîngele să se scurgă încă din găinile fără cap (capetele au fost puse în oala cu supă, la fiert, precum și labelle iar bietecele găini arată destul de caraghioase, așa, decapitate), e în ordinea firii, și Frau Grete zîmbește ștergîndu-și fruntea transpirată — e foarte cald în bucătărie, mai ales cînd stai tot timpul lîngă plita încinsă —, iar fața ei concentrată — mai sînt doar atîtea de făcut! — se destinde cînd își amintește de noi. "Gata, de-acuma duceți-vă și vă jucați, nu mai stați în picioarele mele, pentru că spun pe voi la doamna", ne amenință ea vorbind ușor stîlcit, cu un accent nemțesc, așa cum vorbește întotdeauna cînd e grăbită și nu are timp să-și aleagă prea mult cuvintele.

Uneori unchiul mă lua cu el la 'pădurarii lui' și în astfel de cazuri păraseam, pentru o zi întregă, universul feminin, în care eram atît de răsfațat, ca să-l regăsesc seara și să-i simt și cu mai mare intensitate dulceața. Plecam în zori amîndoi, mergeam fie cu droșca, fie pe jos, și de cum ieșeam din orașel, natura își dezvăluia întreaga ei splendoare și măreție; unchiul Cazimir îmi arăta urmele de iepuri pe zăpada strălucitoare, cîte o vulpe roșcată fugea din calea noastră ascunzîndu-se în pădurea adîncă și tainică. "Cînd ai să crești mai mare am să te învăț să tragi cu pușca", mi-a spus el, și de fapt aceasta a fost singura frază rostită în ziua respectivă; de obicei îmi indica, arătîndu-mi cu un deget, un lucru care merita să fie văzut — ar fi fost mai mare păcatul să trec pe lîngă el fără să-l observ —, de pildă o vizuină făcută de niște bursuci lîngă un stejar trăsmit sau niscaiva urme de urs — mă uitam fermecat, și el dădea din cap, cum că așa-i în pădure, sînt tot felul de minunății, am și la ce să casc gura și să rămîn mut de uimire, nu degeaba, lăsă să se înțeleagă, și-a ales el meseria de brigadier silvic; și nici atunci cînd mă vedea că sînt gata să cad jos de oboseală nu mă întreba nimica; era între noi o relație absolut bărbătească; infofoleala și dădăceala n-aveau ce căuta! Nu șade frumos ca un bărbat să întrebe alt bărbat dacă te doare aia sau aia, fiecare îndură de unul singur și tace mîlc, și cînd o fi să nu se mai poată, abia atunci om vedea noi ce-om face, n-o să te las în drum, fii fără grijă, îmi dădea unchiul să înțeleg strîngîndu-mi cu putere brațul, și strînsoarea aceea, nu lipsită de o oarecare tandrețe, îmi dădea curaj, pașii mei, împleticiți de osteneală, deveneau ceva mai siguri și mai puțin țepeni, eram din nou în stare să țin drumul drept, pînă la casa pădurarului, unde urma, spre marea mea bucurie, să facem un scurt popas, "să punem ceva în gură și să ne udăm și oleacă gîtul cu ce s-o mai găsi", cum spunea unchiul făcîndu-mi cu ochiul, complice, așa, ca între bărbați. Dealtfel casa era plină cu trofee de vînătoare ale unchiului meu: coamele de cerb împungeau aerul cu vîrfurile lor ascuțite, aducînd în atmosfera atît de feminină a casei înțesată de bibelouri și de gobelinuri elementul viril, absolut necesar pentru ca totul să nu pară prea siropos și prea lînced. Un astfel de pericol exista, desigur; uneori mă simțeam sătul pînă peste cap de moliciunea covoarelor, de efluviile de mirosoare care veneau din cămară sau din bucătărie ori de cîte ori se deschidea vreo ușă care ducea într-acolo, de caracterul suav și delicat al culorilor care mă înconjurau. Pînă și servetele de masă erau roz-bombon, cu lăcrămioare albe! Culorile 'bărbătești' — cum ar arăta ele nu-mi dădeam seama prea bine! — erau parcă în mod intenționat excluse. Cu toate că mă gîndisem un semestru întreg la casa mătușii — un cămin autentic, o împărăție a intimității și a tandreții feminine, o oază a afecțiunii materne după care tinjeam atît —, ajungeam în scurt timp să duc dorul casei noastre, mohorîte și austere, cu pereții goi, cu o singură fotografie, a mamei, în sufragerie, cu scaune tari și aproape fără covoare pe jos (tata vedea în covoare un parșiv depozit de praf și de microbi — cine să le scuture și să le bată? —, așa că le făcea sul și le depozita în baie, lăsînd doar unul singur, ros de vreme și cu culorile șterse, în fața patului meu, ca dimineața, cînd mă scol, să nu-mi pun picioarele direct pe dușumelele reci și să mă îmbolnăvesc). Trofee de vînătoare ale unchiului Cazimir puneau, deci, stavilă valurilor de feminitate care pur și simplu amenințau să înece casa. De pildă, uriașa blană de urs din dormitorul mătușii, cu capul mare, cu ochi ficși, de sticlă, și cu colții rînjiti îmi provoca o frică amestecată cu venerație: splendidul

animal, din care nu mai rămăsese decît capul și blana, mă fascina. Intram tiptil, cînd nu era nimeni, în odaia mătușii, dădeam ocol blăniilor uriașe, neîndrăznind s-o calc cu piciorul, de parcă ursul ar fi fost încă viu și m-ar fi putut simți; mă lăsăm în genunchi în fața capului, îmi apropiam cu frică mîna de colții lui fioroși; îi încercam cu buricele degetelor, să văd cît sînt de ascuțiți; mi-i inchipuiam sfișiind căprioarele, și de emoție și spaimă (o spaimă plăcută însă, căreia nu încercam să mă sustrag) simțeam cum mă cuprinde amețea...

Una din marile mele descoperiri au fost cărțile ungurești ale mătușii (preferam să citesc în limba pe care o învățam la școală decît în sîrbă), volumele acelea aurite și legate în piele pe copertile cărora scria cu litere de-o șchioapă Verne Gyula. Mă lăsăm smuls cu brutalitate, datorită lor, din cuibul cald, purtat pe nevăzute aripi cît mai departe de casă, sustras lumii în care cram înfofolit și răsfățat; mă trezeam, dintr-o dată, în cea mai cumplită insecuritate, bătut cu necruțare de vînturile tăioase ale stepelor cazace (de cum îmi asumăm rolul lui Mihail Strogof), urmărit de neîndurătorii cazaci care voiau cu orice preț să-mi scoată ochii — iată-mă, în sfîrșit, în peștera întunecată, fumul inecăcios al torțelor aprinse îmi umple ochii de lacrimi; acele lacrimi mă vor salva, desigur, dar deocamdată nu am de unde să știu, să cunosc fericitul epilog, deocamdată sînt tot numai transpirație, oroare și frică; descopăr, bucuros de data asta, cît de imensă e stepa rusească, și o străbat zile în șir, fără să-i dau de capăt; mă aflu foarte departe de casă și de Europa, printre vulcani stinși sau încă în erupție; deasupra capului meu se rotesc vulturii; aud cuptoarele submarinelor pulsînd cu putere, de parcă ar fi bătăile unei inimi uriașe; cînd nu sînt urmărit de dușmani, hotărîți să mă omoare, intervin elementele naturii, dezlănțuite, cu nimic mai blînde sau mai pline de îngăduință; furtuni pe o mare răscolită de valuri înalte cît turnul bisericii, în timp ce vasul pe care mă aflu, jucărie neputincioasă și fragilă, e gata să se facă harcea-parcea: se pare, dealtfel, că unul din motoare a încetat să funcționeze, că s-a produs o mică și neînsemnată, la început, fisură, care se lărgește însă din ce în ce mai tare (fără ca marinarii sau căpitanul vasului să bănuiească ceva); se pare că unul din catarge stă să se prăbușească (s-a auzit o pîriitură suspectă), se pare că busola a început să indice cu totul aiurea nordul și sudul; au dispărut toate reperatele, ne înecăm, vasul se lasă într-o parte, simt apa înghețată (ne aflăm undeva în Oceanul înghețat de Nord!) cum mi se ridică pînă la glezne; noaptea am stat de veghe, fără să închid o clipă ochii, pe muntele golaș, împreună cu un savant nebun, colecționar de fluturi exotici; la picioarele noastre se deschid hăurile adînci și întunecate; orice așezare omenească e la mare depărtare, ne-ar trebui săptămîni întregi, pînă să ajungem la ea, iar noi am pierdut drumul, datorită unor ploii torențiale, hărțile noastre s-au transformat într-un adevărat terci, nu mai sînt bune de nimic; pînă și singura busolă pe care am avut-o cu noi ne-a alunecat din buzunar și am pierdut-o; nu știm, habar nu avem încotro s-o apucăm; în sfîrșit mi se făcea frică, spaima de spațiul nestîrșit și necunoscut care se întindea în jurul meu îmi tăia răsufierea, neînfricatul aventurier redevenea un copil plîngăreț, care vrea acasă. Și ce bine e, la urma urmei, să te trezești dintr-odată în 'poala bunicii', sau dacă nu chiar în poala ei, ceea ce ar fi destul de rușinos, totuși, pentru un găligan de nouă ani, în 'cuibul' ei, înconjurat de simpaticele verișoare, dispuse să-ți îndeplinească toate dorințele. Și e minunat să te afli dintr-o dată în cea mai deplină siguranță, să constăți că nu te amenință, de fapt, nici un pericol, să simți nu mirosul sărat al mării biciuite de vînt, ci miremele îmbietoare care vin de la bucătărie (căci Frau Grete a scos chiar acum din cuptor o budincă de toată frumusețea și se grăbește s-o aducă la masă înainte de a se răci prea tare...).

Corabia lui Verne Gyula, navă miraculoasă, străbătînd oceanele lumii, se lovește ca de un iceberg uriaș de casa cu draperii roz la ferestre a mătușii Roza. Cărțile legate în piele zac din nou în rafturile bibliotecii și eu mă las prins de tot felul de tertipuri femeiești, pradă ușoară, dispusă să nu opună nici cea mai mică rezistență. Sînt de-acuma prizonierul femeilor, și ele mă poartă pe brațe, pe jumătate adormit, căzut aproape în transă, spre paradisul lor, spre încîntătoarele sărbători ale Crăciunului, care mă vor vindeca, în mod sigur, de boala călătoriilor fără rost, de morbul aventurilor! Mă trezesc, vîrît pînă peste cap, în plăcuta vînzoleală a pregătirilor de sărbători. Făcînd, împreună cu fetele, din hîrtie lucioasă, viu colorată și pe care o tăiem cu o foarfecă uriașă, o foarte strălucitoare stea a magilor. Peste tot în jurul nostru se află bucăți de staniol și hîrtie de mătase de

toate culorile pentru saloane. Staniolul e tăiat în pătrățele egale, hirtia de mătase foșnește de cum o atingi, și fetele nuși mai văd capul de treabă.

Sceneta pe care aveam de gând s-o jucăm în noaptea de ajun mi-a oferit, ca singur interpret de parte bărbătească, roluri cu nemiluita. Bineînțeles că nu aveam cum să le fac pe toate, nu puteam fi, concomitent, îngerul ce se arată ciobanilor și Sfântul Iosif! Ori cioban, ori împărat care vine încărcat de daruri de peste mări și țări! Trebuia, vrînd-nevrînd, să optez! Pentru rolul îngerului (care, dacă te uiți mai bine, aduce mai curînd a femeie decît a bărbat) mătușă-mea a propus-o pe Ilonca (fata care o ajuta pe Frau Grete la bucătărie). Chiar dacă Ilonca nu nu știa vorbi decît ungurește, asta nu avea prea multă importanță, de vreme ce limba îngerilor e atît de puțin cunoscută! Verișoara mea cea mai mare, dînd dovada unei perspicacități ieșite din comun, ne-a atras atenția însă că s-ar putea produce oarecari încurcături: "Dacă vorbește ungurește, există riscul ca păstorii, necunoscînd limba, să nu înțeleagă ce spune! Să nu știe unde și încotro trebuie să alerge! Să-l caute pe pruncul nou născut în altă parte... Nu vă dați seama, ne-a spus ea, că-i singurul personaj la care contează într-adevăr ce zice?! Magii se pot închina fără să scoată o vorbă, e destul să-și prezinte darurile, Muria, dacă își leagă pruncul și zîmbește tuturor, înseamnă pur și simplu că s-a achitat de rol în cele mai bune condițiuni. Unicul personaj într-adevăr vorbitor este îngerul. Și dacă el vorbește într-o limbă necunoscută se dă peste cap întreaga piesă! ..." Așa că s-a renunțat, în cea mai mare grabă, la Ilonca (al cărei frate zăcea în pat, bolnav de oreion, așa că n-a putut lua parte la repetiții, spre marea noastră părere de rău — de bărbați aveam într-adevăr nevoie), și a fost aleasă pentru rolul îngerului cea mai mică dintre surori, ținîndu-se seama de dicția ei perfectă, de modul foarte clar și răspicat în care rostea cuvintele. Riscul ca ciobanii să nu priceapă ce spune era în felul acesta înlăturat întrutotul. Trebuia doar să-și încrețească părul și să și-l lase să atîrne despletit pe umeri și eventual să-și lipească o stea în frunte... Pînă la urmă am preferat să apar în rolul unuia din cei trei magi. (Mă atrăgea nu numai barba, pe care urma să mi-o pun, ci și vestimentația foarte bogată și fastuoasă, așa că l-am ales pe Baltazar, iar cei doi crai rămași disponibili în urma alegerii mele, au fost interpretați de surorile mai mari. "Dacă îmi dau cu cremă de ghetă pe față și-mi încrețesc puțin pairul cu fierul, chiar că nu mă mai recunoaște nimeni", a fost de părere ca mai mare dintre surori. Rolul Fecioarei a fost distribuit Iloncăi, și, spre marea noastră bucurie, fratele ei, Ghiuri, s-a făcut și el sănătos chiar cu o zi sau două înainte de sărbători; așa că i s-a oferit, în grabă, și lui un rol: i s-a pus un cojoc mișos pe umeri și-a fost pus să facă pe unul din păstori ("ajunge unul, dacă nu avem mai mulți", a spus sora mătușii, stînd nemiscată în jilțul ei). De fapt Ghiuri s-a nimerit a fi un interpret cu totul extraordinar: privirea extatică, adorația mută cu care se uita la prunc, cu capul ușor aplecat într-o parte, spre umărul drept, cu gura întredeschisă, cu ochii umezi de emoție, exprimînd un fel de uimire de o extraordinară puritate, am s-o regălesc, peste ani, într-un tablou al lui Ghirlandaio, intitulat *Adorația păstorilor*. Ghiuri semăna într-o oarecare măsură cu flăcăul din acel tablou, avea aceleași trăsături ale chipului, cam grosolane și în același timp de o foarte greu de defmit gingășie; un chip de om simplu, dar transfigurat, cum se spune, iluminat pe dinăuntru, fericit că ceea ce vede el nu-i este dat oricărui muritor să vadă. Dealtfel, Ghiuri a intrat atît de bine în rol, încît multă vreme după spectacol a rămas cu amprenta rolului întipărită pe față, de parcă ar fi purtat o mască pe care nu putea sau nu voia să și-o mai scoată; l-am surprins de mai multe ori la bucătărie uitîndu-se la Frau Grete, în timp ce aceasta îi dădea tot felul de ordine cu o voce aspră și poruncitoare, cu aceeași privire extatică și pierdută cu care se uită la pruncul din iesle. Mai greu a fost cu Ilonca. Fata n-a vrut să intre în rol decît cu mare greutate, speriată poate la gîndul că trebuie s-o joace pe Fecioară; sta țepănă pe scaun și chipul ei exprima o infinită încăpățînire; se uita la noi și din clipă în clipă părea a fi gata să izbucnească în plîns. Dealtfel s-a lăsat cu greu convinsă să accepte rolul: voia, ne-a spus ea, să fie lăsată în pace, să-și vadă de treburile ei; și așa are de lucru pînă peste cap, nu-i arde să-și piardă vremea cu mișcări. Ne-am dat toată silința s-o convingem, s-o facem să priceapă onoarea care i se face atribuindu-i-se un asemenea rol, "cel mai însemnat dintre toate", și tot explicîndu-i, am reușit pînă la urmă s-o determinăm să fie pătrunsă de propria ei misiune, să-și ia rolul chiar mai în serios decît ar fi fost necesar. Se sperie foarte tare și începu să aibă ceea ce se cheamă trac. Deveni mai țepănă și mai inexpressivă decît o scîndură! Toate indicațiile de regie care

i se dădeau se loveau de ea ca de un zid, nu izbuteau să o scoată dintr-ale ei. Nici pruncul nu știa cum să-l țină în brațe, se vedea de la o poștă că-i o bucată de lemn, înfășurată în cîrpe, și nu prunc de-adevăratelea. Și cu cît se lăsa mai pătrunsă și mai impresionată de misiunea care i s-a încredințat, cu atît jocul ei devenea mai rudimentar și mai grosolan. "Uită-te la copil, nu te uita la mine!", striga la ea, exasperată de-a dreptul, Frau Grete, și Ilonca, sensibilizată la maximum și cu nervii făcuți harcea-parcea, izbucnea în plîns; făcea scene ca o mare vedetă, spunea că "ea nu mai joacă", ea pur și simplu "s-a săturat", să găsească Frau Grete pe altcineva "dacă nu-i convine cum face ea". Se ridica de pe scăunelul de lîngă ieslea cu fin, gata să o ia la fugă ("Mă duc unde oi vedea cu ochii", urla isterizată de-a binelea), trîntea păpușa de lemn, care ar fi trebuit să fie pruncul Isus, de pămînt, și ar fi plecat, probabil, dacă n-ar fi fost Frau Grete cu puterea ei de a o domina pe sărmana copilă; se așeza în cele din urmă pe scăunel și tăcea mîlc, lua bucată de lemn înfășurată în cîrpe în brațe și, fără chef, "reintră în rol", făcea din nou pe Fecioara, nereușind însă să fie altceva decît ceea ce era ea cu adevărat, o țărăncuță neștiutoare și cam prostuță, depășită de rolul ce i s-a încredințat. Mult mai tîrziu, după ce-am văzut pînzele unor mari pictori inspirate de același subiect, am înțeles cît de bine i se potrivea de fapt Iloncăi rolul, cît de exact îl "interpreta" ea, fără știință și fără voia ei; astfel de "madone", semănînd cu niște țărânci naive excedate de misiunea încredințată lor, se găsesc cu duiumul prin pînzele italienilor; și chiar și în lucrările unor primitivi germani și se întîmplă să dai de cîte vreo țărăncă fără nimic transcendent în ea și căreia nici nu-i arde de transcendență, arătînd fie ușor nemulțumită de rol, fie doar cam speriată (căci nu-i ușor să aduci pe lume un fiu cînd știi perfect ce-l așteaptă!), gata, deci, să se ridice de pe un și s-o ia la sănătoasa, să izbucnească în plîns, ca Ilonca, și să spui, printre hohote și suspine, că "ele nu vor", ele "nu știu" să joace un asemenea rol, că-i mult peste puterile lor...

Nici eu nu cred să fi fost interpretul ideal al magului Baltazar. Mă agitam, probabil, prea tare și făceam o mulțime de gesturi în plus, gesturi nepotrivite cu statutul unui asemenea împărat. Din exces de zel "ingroșam", "încărcăm" peste măsură. Împăratul meu era cam excentric, lipsit de solemnitatea și gravitatea necesară. Aveam o față de suferind, semănam mai curînd cu un ins pe care îl dor măselele decît cu un crai care se bucură. Cleiul cu care îmi prinsesem mustățile și barba îmi provoca usturimi îngrozitoare, înduram însă totul cu îndîrjire și încrîncenare, mă sacrificam de dragul artei, dar ochii mei plini de lacrimi — suferința nu poate fi întotdeauna ascunsă — mă trădau.

În penultima zi de vacanță a venit tata să mă ia acasă. A aflat de la mătuși și de la verișoarele mele c-am fost "un băiat cuminte și ascultător" și mi s-a făcut cadou o carte de Verne Gyula, pe care nu apucasem s-o citesc încă. Locuința noastră, *fără femei*, mi s-a părut, de cum am ajuns, îngrozitor de tristă. Era mohorîtă și ursuză, și eu sufeream cumplit, tînjeam după cuibul cald al mătușii mele și plîngeam pe ascuns, nu cumva să mă vadă tata și să rîdă de mine.

[...]

2

[...]

A fost odată un domn ofițer pe care îl chema Ivo Filipovac. Avea o cameră cu chirie la bătrînul profesor Isaac Pilitski. A avut două ordonanțe: prima din ele suferea de un fel de boală a somnului. A adormit într-o bună zi pe linia ferată și nu s-a mai sculat niciodată. Cealaltă ordonanță era în schimb mult prea focoasă și prea iute din fire. Din care pricină, fata în casă a grefierului s-a trezit cu burta la gură. Soldatul care i-a făcut rușinea a fost foarte sever pedepsit, iar domnul ofițer Ivo Filipovac a rămas fără ordonanță. Și iat-o, în sfîrșit, pe cea de-a treia ordonanță — care ne interesează mult mai mult ca primele două —, bătîndu-i cu cea mai mare sfială la ușa, și iat-o pe doamna Wanda Pilitski, fostă balerină a operei din Budapesta și actuala soție a profesorului de naturale Isaac Pilitski, deschizîndu-i ușa cu clopoțel de la intrare. Ea observă stupefiată că noul-venit — care se dă drept ordonanță — seamănă teribil de mult cu ofițerul pe care îl are în gazdă.

"Am crezut că sînteți fratele mai mic al domnului ofițer", îi scapă doamnei Wanda în timp ce-i face loc soldatului să intre. Acesta are o valiză grea de lemn pe care abia o poate duce. Doamna Wanda Pilitski, născută Latzco (numele pe care l-a purtat și ca artistă a Operei Mari din Budapesta), nu se mai poate, într-adevăr, dezmetici din uluiala de care e cuprinsă: asemănarea dintre ordonanță și ofițer îi se pare de neconceput, de-a dreptul fantastică! Profesorul, în schimb, nu se arată a fi chiar atît de izbit de asemănare. "Ți se pare, dragă, spune el în timp ce-și așează ochelarii pe nas, ca să-l poată vedea mai bine pe Marcu. Te și miri cîte pot să-ți treacă ție prin cap!, spune, privindu-și nemulțumit nevasta. Fel de fel de ciudățenii. Am fost întotdeauna de părere că ai o imaginație prea bogată..." Wanda Pilitski nu se lasă însă cu una, cu două, nu depune armele în fața opacității soțului ei; îi spune ordonanței să se întoarcă în profil, și-și îndeamnă bărbatul — în continuare foarte sceptic — să-l cerceteze cu atenție, și să-i spună ei numai după aceea, după ce s-a uitat bine, dacă cei doi, chiriașul ei și ordonanța, nu seamănă într-adevăr?! Dommul Pilitski se încapăținează — deși asemănarea îi este și lui foarte clară, în privința ei nu mai are ce să spună — să rămînă pe pămîntul ferm al evidențelor simple, nutrind, încă din tinerețe, ca om de știință, o nedezmîntită repulsie față de jocurile searbede ale fanteziei. "Sînt frați fără să știe unul de celălalt!", emite, în sfîrșit, o ipoteză profesorul ieșit la pensie. Ipoteză greu de acceptat, însă (după părerea doamnei Wanda Pilitski), de vreme ce locurile unde s-au născut cei doi, ofițerul și noua sa ordonanță (unul fiind sîrb din Voivodina, celălalt, român din Banat), nu sînt chiar de tot învecinate. Drumurile părinților lor n-au avut cum să se încrucișeze vreodată. Profesorul preferă atunci să susțină că nu e de fapt vorba de nici o asemănare. Asemănarea cu pricina nu există decît în mintea consoartei lui, a cărei imaginație o ia razna nu de puține ori, spre marea lui nemulțumire și enervare. "Ai citit prea multe cărți, îi explică el. Ti-ai îmbîcsit creierul cu romane de Dumas și Jókai Mór, și uite că acum începi să bați cîmpii. În viață nu se întîmplă — declară el sentențios — similitudini și minuni! Viața nu ne oferă, poți să le cauți cu luminarea, surprize de felul ăsta! Pentru tine, însă, lumea seamănă mai degrabă cu o carte de povești! N-ai să ajungi niciodată o femeie matură și în toată firea... Vezi dacă nu are cumva vreun lăntișor la gît, spune bațjocoritor profesorul. Pînă la urmă nu m-aș mira să descoperi că sînt frați gemeni! Are Dumas, dacă îmi amintesc exact, un roman în care e vorba de o istorioară de tipul ăsta." "Întoarce-te la herbarele tale și nu mă mai enerva!", strigă fosta balerină (în sfîrșit, înfuriată) la mult prea scepticul și greoiul ei soț, de dragul căruia a renunțat la cariera de mare dansatoare. Și după ce acesta părăsește, jignit și enervat în același timp, încăperea, ordonanța se trezește descusută în fel și chip de mult prea curioasa doamnă Wanda Pilitski. Așa află ea că Marcu are încă trei frați, mult mai mari decît el, care nu-l prea au la inimă; află, de asemenea, că are o mamă foarte iubitoare (îl iubește mai mult decît pe ceilalți frați, de unde și invidia și ura acestora). Amănuntele aflate nu reușesc însă să-i ofere vreo explicație pentru atît de evidenta asemănare dintre el și ofițer.

Cînd Ivo Filipovac se întoarce în seara aceea de la cazinou fu cît pe-aci să se împiedice de noua sa ordonanță, care, toropită de somn, adormise pe un scaun lingă ușă. Pe coridor era întuneric, așa că nu avu cum să-l vadă. "Care ești acolo?!", întrebă în șoaptă ofițerul, nu cumva să-și trezească gazdele. "Noua dumneavoastră ordonanță", îi răspunse o voce care părea de asemenea a fi destul de speriată. "Aprinde lumină!", îi ordonă domnul ofițer. Dar cum ordonanța nu găsi cu ce să aprindă lampa discuția dintre cei doi trebui să se desfășoare pe întuneric. Cerul nopții de vară era înnorat, ploaia sta gata să cadă, și prin fereastra larg deschisă — intraseră de-acumă în odaie — pătrundea mirosul suav și în același timp pătrunzător al trandafirilor din grădină. Silueta ordonanței se decupa întunecată pe pereții albi ai încăperii și ofițerul constată în treacăt că erau cam de aceeași înălțime. Ordonanța fu pusă, întîi și întîi de toate, să-i spună cum îl cheamă. Prin întuneric se auzi vocea lui, cam răstită, după cum obișnuiau cătanele să-și spună numele cînd se prezentau la raport, și Ivo Filipovac îi ordonă să vorbească mai încet, pentru că în casă, la ora aceea tîrzie se culcase toată lumea... "Să nu-i trezim cu vorbăria noastră", spuse domnul ofițer. Ordonanța fu obligată să-și spună numele din nou, și pe șoptite. "Crăciunescu tradus pe ungurește înseamnă Koraciony, de la Crăciun", spuse domnul ofițer Ivo Filipovac, comentînd numele de familie al flacăului, și pentru o clipă îi apăru pe ecranul amintirii casa mătușii Roza, plină de femei, mătuși și verișoare, o amintire

pe care o alungă repede, prea duioasă ca să-și aibă locul și rostul acum. "Sînt fel și fel de nume, dom ofițer", spuse flăcăul cu toată modestia, mai mult ca să spună și el ceva, să nu tacă din gură, și vorbind prost unguște. Apoi Ivo Filipovac nu știa ce-ar mai putea să-i spună noii sale ordonanțe, pe care, din pricina întunericii, nici nu apucase s-o vadă măcar cum arată. Stătură o vreme unul în fața celuilalt păstrînd tăcerea. Între timp afară ploaia începuse să cadă, un ropot puternic, ploaie de vară, și prin fereastra deschisă picăturile mari și reci ajungeau pînă la ei. "Să închid fereastra, dom ofițer?", a întrebat apoi noua ordonanță și, înainte de-a primi răspunsul, s-a și repezit la geam să-l închidă. "Dacă nu-i nici o luminare în toată casa, nu avem ce face, trebuie să ne descurcăm cum putem pe întuneric, spune oftînd domnul ofițer. "Să-ți arăt încăperea în care ai să dormi de-acum înainte." Amîndoi se îndreaptă, după ce părăsesc odaia, spre capătul coridorului, unde se află scara care duce la cămăruță de sub acoperiș. "Vezi, nu cumva să te împiedici", îi atrage atenția domnul ofițer lui Marcu. "Nu mă împiedic, să trăiți", îi răspunde ordonanța ridicînd glasul. Și din nou i se spune să vorbească în șoaptă... În ciuda asigurărilor date, ordonanța se împiedică, totuși, și se aude o bufnitură puternică. "Te-ai lovit?!", întreabă domnul ofițer Ivo Filipovac, vădit îngrijorat de soarta ordonantei sale, care se arată a fi cam neîndemînică. Răspunsul, venind de la capătul de jos al scării, e laconic și în același timp plin de dîrzenie, ca să spunem așa, neînfricat (de parcă s-ar raporta cum că misiunea a fost în sfîrșit îndeplinită, dusă pînă la capăt, în ciuda greutăților și a piedicilor de tot felul): "N-am pățit mai nimica, numa că mi-am spart capul, să trăiți", spune, așadar, cu tot eroismul de care se simțea în stare, ordonanța. Domnul ofițer întreabă din nou — nu din sadism, ci pentru că e într-adevăr îngrijorat "dacă nu cumva curge sînge", și ordonanța nu-i răspunde pe loc, ca și cînd ar fi fost necesar să facă o mică cercetare înainte de a da un răspuns cît de cît precis. "Curge, dar nu prea mult", spune cu toată modestia flăcăul, cu o voce rușinată, de parcă ar vrea să-și ceară iertare. În sfîrșit, urcă din nou scările, cam șubrede. "Pînă mă însor trece", spune ordonanța, dar gluma e stîngace și pare nelalocul ei; ofițerului începe să-i fie totuși simpatcă această ordonanță care știe, la nevoie, să facă haz de necaz. În odaia de sub acoperiș ropotul ploii e mult mai puternic. Plouă cu fulgere, în plină vară, și la lumina unui fulger Ivo Filipovac vede, în sfîrșit, chipul ordonantei, și i se pare, fără să-și dea seama de unde anume, cunoscut. "Cazarma noastră, îi povestește Marcu, a ars săptămîna trecută, a fost un foc cum nu s-a mai văzut, ce să vă spun, n-a rămas piatră pe piatră, s-a ales numai scrumul din ea! Și atunci am fost împărțiți pe la celelalte cazărmi, care încotro..." Din nou la lumina unui fulger ofițerul vede chipul ordonantei și i se pare mult prea cunoscut ca să nu-l fi văzut niciodată. Iar noua ordonanță tace, încurcată, nu are curajul să-i spună domnului ofițer Ivo Filipovac cît de mult seamănă — lucru confirmat și de fosta dansatoare Wanda Lotzco, căsătorită Pilitski — ei amîndoi. N-are curajul să-i spună că el însuși a avut prilejul să descopere la lumina fulgerelor asemănarea, ca nu cumvasă-l supere pe ofițer; nu cumva să ia asemănarea respectivă drept o obrăznicie și o lipsă de respect din partea lui, o simplă cătană proastă. Ar fi dat dovada unui curaj mult prea mare. O ordonanță nu trebuie să vorbească prea mult și nici să le știe pe toate! "Poți de-acuma să te culci", îi ordonă ofițerul lui Marcu, iar acesta îi răspunde pe un ton pe care și-l vrea cît mai milităros cu puțință: "Mă culc, să trăiți, dom ofițer. Am înțeles! ..." Dar după ce a rămas singur în încăperea micuță de sub acoperiș, nu duce de îndată la îndeplinire ordinul dat. Mai rămîne un timp în picioare în mijlocul încăperii. Și teama c-o să-și supere superiorul, din pricina asemănării dintre ei doi, îl tine toată noaptea treaz. Domnul ofițer Ivo Filipovac se dezbracă pe întuneric, se vîră în pat și rămîne o vreme așa, cu privirile în tavan și cu mîinile amîndouă așezate sub cap. Adoarme destul de repede (fără să se mai gîndească la noua ordonanță pe care 'o știe el de undeva'), dar somnul nu i-a fost întrutotul liniștit. În timpul nopții s-a trezit de mai multe ori, apoi a căzut într-un somn greu, și s-ar putea să fi avut chiar un mic coșmar. S-a răsucit în pat o vreme și a aruncat cît acolo plapuma cu care era acoperit. Trupul lui subțirel, îmbrăcat într-o cămașă de noapte s-a liniștit abia în zori, cînd a coborît într-un somn nebîntuit de vise urite.

A fost odată un tînăr ofițer pe care îl chema Ivo Filipovac. Cu o forfecuță își aranja în oglindă mustața roșcovană, fluierînd incetișor un marș la modă, cînd, cu totul pe neașteptate, s-a oprit din fluierat. În spatele lui sta ordonanța cea nouă și îl urmărea cum își potrivește mustața. Domnul ofițer

Ivo Filipovac a rămas cu mâna în care ținea forfecuță în aer și s-a holbat uimit la chipul ordonanței, reflectat în aceeași oglindă în care se privea și el. Asemănarea dintre ei era mult prea evidentă pentru ca să nu-i sară în ochi. "Nu se poate", a spus vădit tulburat și s-a întors spre ordonanță, să vadă dacă nu cumva oglindă îl minte, fiind vorba doar de o simplă iluzie optică. Nu, oglindă nu-l înșela! Domnului ofițer nu i-a rămas decât să caste ochii la soldățelul din fața lui, care avea același nas, aceeași ochi și aceeași gură ca el, precum și același format al feței, semănându-i deci nepermis de mult (cine ar putea să spună, însă, ce-i permis și ce nu-i permis în probleme de asemănare?); o potriveală de-a dreptul neverosimilă (iar noi am putea să ne întrebăm, împreună cu stupefiatul și înmărmuritul ofițer, care sînt la urma urmei limitele verosimilității!), de parcă natură ar fi vrut, dinădins, să facă o glumă de tot hazul. Pentru că de o glumă era în primul rînd vorba! Pe neașteptate — și spre marea uimire a ordonanței care continua să se bălăngăne de pe un picior pe celălalt — Ivo Filipovac a început să rîdă; în fundul sufletului său aștepta de multă vreme să i se intimple un lucru ieșit din comun. Considera viața un fel de miracol neîntrerupt; caracterul ei feeric îl fascina. Și uite că viața — își spune el cu bucurie — a născocit o situație uluitoare și în același timp de tot hazul: i-a aruncat în brațe (ca să zicem așa) un fel de frățior (pentru că numai frații, și mai ales frații gemeni, pot fi atît de asemănători). Iată că un străin, un necunoscut veniț de cine știe unde, îi seamănă atît de mult, de parcă ar fi ieșit amîndoi din același pîntece, de parca ar fi avut, amîndoi, aceeași mamă! (Or el pe mama lui nu ajunsese s-o cunoască, nu-i văzuse niciodată chipul, murise chiar la nașterea lui!) Să vezi și să nu crezi, să spui că toate-s simple născociri și că nimic nu-i adevărat, să strigi în gura mare *că nu se poate*. Și uite că de putut s-a putut: un flăcău, cu chipul aidoma cu al său, se află în fața lui și-i pîndește flecare gest, doritor să vadă ce-o să zică domnul ofițer de toată tărășenia asta. Deocamdată, domnul ofițer Ivo Filipovac nu vrea însă să-și bată prea mult capul (las' că dacă te gîndești prea mult la o asemenea potriveală riști să ți-l pierzi chiar de tot!), deocamdată vrea doar să vadă dacă *cele două piese* (el și ordonanța lui) au ieșit chiar identice, adică își propune să facă unele măsurători. El își pune ordonanța să se sprijine de zid, cu amîndouă călcîiele apropiate, cu capul lipit de perete și cu bărbia ridicată, apoi ia o riglă de pe masă și, după ce stabilește înălțimea exactă a flăcăului, face un mic semn cu creionul. Se așează el în locul ordonanței și se măsoară singur, folosindu-se de aceeași riglă... În urma măsurătorii, se poate constata că domnul ofițer Ivo Filipovac e mai înalt decât ordonanța sa cu vreo trei centimetri. Dar cum și la ani e mai mare cu vreo trei-patru, timpul nu-i încă pierdut, ordonanța poate să mai crească, și la vîrsta respectivă să aibă aceeași înălțime ca el. În timp ce domnul ofițer îl măsoară obligîndu-l să stea lipit de perete, ordonanța încearcă din nou să se dezvinovățească, să spună că nu are nici o vină, fără să precizeze la ce fel de vină se referă. Cu toate că e un ins tăcut, ar continua probabil să vorbească, cuprins de o cu totul de neînțeles dorință de a se justifica dacă domnul ofițer nu i-ar închide gură cu palma, obligîndu-l în felul ăsta să tacă. "Nu te învinovățește nimeni, așa că fă bine, te rog, și taci din gură! Amîndoi sîntem, de fapt, i-a explicat, după ce a terminat cu măsurătorile, un fel de «curiozități ale naturii». Am putea foarte bine să apărem împreună într-un număr special la circ, cu toate că n-am fi, probabil, de un prea mare efect. Nu faptul că semănăm e uluitor — există atîția frați care seamănă foarte bine între ei, iar despre frații gemeni să nu mai vorbim, pot semăna ca două picături de apă, să nu-i poți deosebi unul de celălalt, uluitor e că semănăm fără să fim frați și fără să fie vreun grad de rudenie între noi..."

Ivo Filipovac și-a lăsat ordonanța să-i spele ferestrele și să-i facă cismele, să-i deretice prin odaie, apoi (pentru că îi plăcea să se joace, după cum bine știm) l-a pus să se îmbrace cu uniforma lui de ofițer. Era curios să vadă dacă semănau pînă într-atît încît unul să poată fi luat drept celălalt, fără să se observe deosebirea. Semănau, fără îndoială că semănau, iar dacă ar fi purtat și mustață ordonanța ar fi putut cu ușurință să se dea drept superiorul său, domnul ofițer Ivo Filipovac. Sîntem totuși convinși că deosebirea ar fi ieșit de îndată la iveală. Ar fi fost destul ca ordonanța să deschidă gura să vorbească, ca să se vadă că nu sînt una și aceeași persoană. Un băiat de la țară, care, pe deasupra, nici nu știa prea multe cuvinte unguresti, iar sîrba, limba maternă a domnului ofițer, n-o vorbea defel, nu putea cu ușurință să fie confundat cu un ofițer, oricît de mult ar fi semănat unul cu altul. Totuși îți era mai mare dragul să te uiți în oglindă (așa cum se uitau ei acuma, ofițerul amuzat iar

soldatul rușinat și încurcat foarte) și să-ți vezi chipul în dublu exemplar, chiar dacă unul din exemplare nu avea mustață, purta o uniformă de simplu soldat și părea și un pic mai tinerel decât celălalt. Nu puteai, deci, să nu te miri și să nu te întrebi cam ce anume vrea să însemne toată istoria asta? Să fie totul o simplă întâmplare, un capriciu al naturii — se întreba ofițerul, pentru că celălalt, dublul său, era doar stînjenit și nu-și punea asemenea întrebări — sau toate aveau un înțeles mai adînc, băteau ceva mai departe, cum se spune; doar că unde anume băteau și care era înțelesul acela el, Ivo Filipovac, era, deocamdată, incapabil să priceapă... În ciuda asemănării, ordonanța continua să rămînă pentru ofițerul nostru un necunoscut, un ins care apăruse cine știe de unde și despre care el nu știa mai nimica. Se apucă, așadar, să-l descoase, voia să știe cît mai multe despre el. Doar că soldățelul, în fața unei asemenea avalanse de întrebări, se cam pierdu cu firea, se bilbîi și se fistici în asemenea hal încît Ivo Filipovac nu reuși să afle mai nimic. Un necunoscut rămîne un necunoscut, chiar dacă îți seamănă la chip nepermis de mult, ca să zicem așa, și Ivo Filipovac ajunse să se întrebe dacă nu cumva în toată asemănarea asta senzațională — cine a mai văzut și a mai auzit așa ceva, să semeni perfect cu un om și între tine și el să nu existe nici un fel de legătură de sînge, nici măcar așa, mai de departe — se ascunde un anumit lucru care lui îi scapă, deocamdată, un fel de momeală sau mai degrabă o glumă nu întrutotul nevinovată a naturii — care se preface că-ți dăruiește un frățior, iar acesta se dovedește a fi în cele din urmă un străin cu care tu nu ai nimic, nici în clin nici în mîncă — anume ca să-ți arate încă o dată, cu toate că a avut prilejul să-ți demonstreze același lucru și în alte dăți (să ne amintim doar iubirile neîmpărtașite ale ofițerului nostru!) cît de singuri și *nepereche* sîntem de fapt, cu toate înșelătoriile și capcanele ce ni se pregătesc uneori! Așa gîndea eroul nostru, privindu-și 'perechea' în oglindă: un ins asemeni lui și totuși un străin, mult mai departe de el decît oricare altă planetă din univers. Nu, el Ivo, își refuză să înțeleagă și să priceapă acest joc!

Ofițerul își surprindea uneori ordonanța stînd cu o cizmă în mîină și cu peria de lustruit în cealaltă și uitîndu-se pe geam la fulgii mari de zăpadă care cădeau dincolo de fereastră, de unde deduse că 'dublura' sa are ceea ce se cheamă o fire visătoare. Uite ce mult semănăm — își spunea ofițerul fără să-și dea prea bine seama de ridicolul unei asemenea constatări — și mie îmi place să mă uit pe fereastră cînd ninge afară. Apoi i se făcea rușine de naivitatea gîndului său. Tulburat, Marcu, văzîndu-se urmărit cu atîta insistență, se apuca să frece cizmele mai avan și după ce le termina de lustruit părăsea încăperea. Ivo Filipovac îl chema înapoi și-l întreba dacă mai are și alți frați și dacă frații pe care îi are seamănă cu el. "Măcar atît, îi spuse, cît semănăm noi doi unul cu altul..." Cînd află că Marcu mai are trei frați care nu-i semănau — de parcă n-am fi frați, îi spuse el — și care, pe deasupra nici nu-l prea iubeau, se arătă foarte mirat. "Dar bine, eu am fost singur la părinți, n-am avut nici un frate", îi spuse el ordonanței, de parcă ar fi trebuit și în privința asta să fie asemănători. Asemănarea aceasta neverosimilă și căreia cu greu i s-ar fi putut găsi o explicație logică sau, hai să zicem, 'științifică' nu-l obsedă pe Ivo Filipovac decît o săptămînă sau două; apoi el se obișnuie ca prin odaie să-i trebăluiească — făcînd curățenie sau avînd grijă ca uniformele să-i arate întotdeauna ca scoase din cutie — noua sa ordonanță, copie aproape fidelă a propriei sale persoane. I se întîmpla, e adevărat, ca uneori să tresară, mai ales atunci cînd ordonanța îi ieșea brusc în față; se dădea un pas înapoi, de parcă s-ar fi aflat în fața unei oglinzi pe care n-ar fi vrut pentru nimic în lume s-o spargă. O reacție asemănătoare avea și ordonanța și era de tot hazul să-i vezi cum tresară încurcați ori de cîte ori li se întîmpla ca, fără să fie preveniți în prealabil, să dea unul peste celălalt... Așa că o vreme Ivo Filipovac își bătu capul în căutarea unor 'explicații' cît de cît verosimile, dar cum întîmplările ieșite din comun îi făceau o deosebită plăcere, se obișnuie cu prezența neobișnuită a ordonanței și am putea spune că uită aproape de ea...

[...]

Într-o după-amiază de sîmbătă, Lutz Scheindler ieși din spital. S-ar fi apucat imediat de lucru. Era supărat și enervat că din pricina slăbiciunii se vedea obligat să mai aștepte. De cîte ori aducea vorba despre exercițiile la trapez — pe care avea de gînd să le pregătească împreună —, Anny Scheindler

schimba vorba... Trapezistul începu să dea tircoale locuinței lui Ivo Filipovac. Îl amenința, în gând, cu bătaia și era hotărât să-și pună în practică amenințarea. Chiar așa, slăbit cum era, o chelfăneală soră cu moartea e el în stare să-i tragă oflterului! Acesta trebuie să fie un fel de papă-lapte care, mai mult ca sigur, nici nu știe să se bată! Or el de mic trăise printre circari și învățase o mulțime de tertipuri; știe, de pildă, cum să-și ia adversarul prin surprindere, cum să-i pună piedică. "Și-a găsit nașul cu mine", își spune tînărul, și între timp sora lui, la umbra unor tei care își scuturau florile, se săruta cu Ivo Filipovac. Un sărut prelungit, semănînd cu cele ce se vor putea vedea în unele filme produse la Hollywood prin deceniul al patrulea al veacului nostru. Ca să poată ajunge pînă la buzele iubitului ei, fata se ridicase pe vîrfuri; Ivo Filipovac îi prinsese mijlocul cu mina dreaptă, și cînd ea se clătină, gata să cadă, el o ridică de la pămînt, fără ca buzele lui să se desprindă de ale ei, de parcă ar fi vrut să prelungească la nesfîrșit tandra lor îmbrățișare...

Vara veni dintrodăată. Frații Scheindler își reluaseră exercițiile la trapez, pregătinduși cu mult sîrg numărul. Aveau de gând să-și uluiască spectatorii. Tînărul ofițer îndrăgostit se uita mai tot timpul la ceas, așteptînd cu nerăbdare ora întîlnirilor furise cu Anny Scheindler. Pe ordonanță o descoperim îndreptîndu-se spre rîulețul aflat la marginea orașului. Luna iunie e abia pe la mijlocul ei, dar e cald ca în toiul verii. Și-a pus în gând să se scalde... Îl vedem, așadar, pe Marcu urcînd un delușor — în jurul lui cîmpul e smălțat cu flori: sînzienele albe și galbene stau nemișcate, ca niște lumînări aprinse, în aerul înmiresmat al zilei de vară. Apoi îl vedem coborînd, și, undeva jos, în valea care se întinde la picioarele lui, poate fi zărită panglică strălucitoare a rîului. Eroul nostru se grăbește. E nerăbdător să ajungă. Știe el un loc ferit unde apa e destul de adîncă, așa că se poate scărda după pofta inimii lui. De cum ajunge, își trage cizmele, se dezbracă de uniformă; își lasă și izmenele și, gol pușcă, se aruncă în apa care, fiind destul de devreme, n-a avut încă timp să se încălzească. E atît de rece, încît nu poate rămîne mai mult de un minut sau două; iese afară și se întinde în iarbă, la soare, îi tremură dinții în gură, buzele i s-au făcut vinete din pricina frigului, dar, încet, încet, razele calde ale soarelui îl pătrund; o căldură și o moleșeală plăcută îl cuprind. Marcu închide ochii și chiar trage un pui de somn, în timp ce în jurul lui păsările să te asurzească, nu alta, cu ciripitul lor; o ciocîrlie, în zborul ei razant, îl atinge cu vîrfurile aripilor, așa că Marcu se trezește, deschide ochii, vede bolta albastră a cerului, apoi îi închide din nou, nu ca să tragă încă un puișor de somn, cum s-ar putea crede, ci ca să asculte cele ce se întîmplă în jurul lui.

Toate se adunau și se amestecau între ele, mirosurile cu cele auzite și cu cele văzute, și în mintea lui Marcu se realiză cu totul pe neașteptate o imagine unică a lumii, de o extraordinară armonie și perfecțiune. I se păru că întreaga lui ființă se destramă, contopindu-se cu cele aflate în jurul său; încetă să mai existe, și în același timp exista într-un mod mult mai vast și mai atotcuprinzător: era rîul și floarea, iarba și pămîntul, cerul nesfîrșit și păsările cele ciripitoare, și Marcu, cel ce nu voise să iasă din pîntecele mamei, recunoscuse desăvîrșirea lumii, frumusețea ei, și simți întreaga vină a respingerii acesteia; pentru că asta făcea el, nefericitul și neînțeleșul, respingea lumea atît de armonios alcătuită dintr-o ciudată și greu de înțeles *neputință de a fi*, de a trăi cu adevărat! Lacrimi de rușine și de umilință în fața bunătății acestei lumi atotcuprinzătoare și atotînțelegătoare îi scărdau ochii tînărului nostru erou, și acum toate începeau să fie tot mai confuze și mai greu de înțeles: Marcu nu-și mai dădea bine seama dacă lacrimile își aveau izvorul în durerea surdă care, de ani de zile, de cînd se născuse, i se cuibărise în piept, sau dimpotrivă, ele aparțineau bucuriei, care, iată, se revărsa peste el așa cum se revărsa și peste întregul pămînt, peste întreaga lume, în valuri strălucitoare, pe care nimeni și nimic nu le va putea vreodată stăvili.

Ar fi bine să ne despărțim acum de Marcu, în aceste momente de vîrf ale existenței lui; să ni-l închipuim fericit, fără să ținem seama de caracterul atît de fragil al fericirii lui trecătoare, căci existența lui Marcu, rămînînd înscrisă într-un timp uman, 'starea de fericire', contopirea cu natura, a durat doar cîteva clipe trecătoare! Ni-l și închipuim pe Marcu trezindu-se ca dintr-un somn adînc, ca acei flăcăi din poveste care-și spun cu mirare 'Mă, da' mult am mai dormit', legănîndu-se somnoroși cînd pe un picior, cînd pe celălalt. Trezit din starea de beatitudine, se întoarce, încă somnoros, spre cărarea care șerpuiește printre finețurile încărcate cu flori galbene și albe, strălucind în soarele verii ca niște lumînări aprinse, și vede undeva acolo, în depărtare, pășind agale pe cărare,

un om. Cel ce vine spre eroul nostru nu se grăbește prea tare: cînd dispăre, cînd apare din nou printre ierburile înalte. Să reținem această scenă: Marcu întors, stînd sprijinit într-o mîină și uitîndu-se la omul acela. Povestea noastră ar putea să se sfîrșească acum, și în cazul acesta ar trebui să ne luăm rămas bun de la eroul nostru, precum și de la domnul ofițer Ivo Filipovac, a cărui poveste de iubire ar rămîne, de fapt, neterminată, nedusă pînă la capăt; în cazul lui Marcu, neexistînd nici o poveste propriu-zisă, nici nu avem, de fapt, ce anume să încheiem și să ducem la capăt. Din motive pe care nu le putem divulga cititorului, posibilitățile noastre de a trăi în imediata apropiere a celor doi tineri, a ofițerului și a ordonanței sale, se sfîrșesc aici. Căci dacă pînă acum am putut să-i urmărim pas cu pas, atît pe unul, cît și pe celălalt (adică pe ofițer și pe ordonanță) să fim adică omniprezenți, cum se spune, și am avut posibilitatea s-o vedem cu ochii noștri pe fermecătoarea Anny Scheindler și pe fratele acesteia (un tip destul de ciudat și nu tocmai pe gustul nostru) — am putut, de asemenea, urmări, cu căscată de uimire, periculoasa lor evoluție — la trapez de-acum înainte trebuie să ne mulțumim cu ceea ce am aflat din surse mai puțin directe și nu neapărat demne de crezare. Așa că sfîrșitul acestei povești care s-a petrecut înainte de războiul cel mare, într-un orașel al imperiului austro-ungar, imperiu ce-și trăia, ca să zicem așa, clipele cele din urmă (numele orașelului nu are o deosebită importanță pentru povestirea noastră) sfîrșitul, deci, ni se dezvăluie dintr-odată învăluit în umbrele depărtării: mai bine de șapte decenii s-au scurs de atunci și e firesc că toate să se vadă nu prea distinct, ci ca printr-o ceață deasă, așa cum ne apar de obicei lucrurile privite de la o mult prea mare distanță. Nici nu mai are rost să spunem cît ne supără faptul de a nu putea fi întrutotul siguri de autenticitatea întîmplărilor. Căci nemaivînd posibilitatea de a le verifica, sîntem obligați să luăm drept reală, să considerăm deci adevăr, o întreagă poveste care, mărturisim, ni se pare destul de puțin verosimilă. Totul ar fi pornit, ca să zicem așa, de la asemănarea dintre ordonanță și domnul ofițer Ivo Filipovac. Fratele cel răzbunător (să ne amintim că-i promisese ofițerului o bătaie soră cu moartea) se pare că ar fi încurcat lucrurile în așa fel, încît l-ar fi confundat pe ofițer, și nici nu era greu de vreme ce semănau într-adevăr unul cu celălalt, cu propria lui ordonanță. Așa că cel ce pășește agale prin iarba înaltă, îndreptîndu-se spre Marcu, ar fi chiar fratele trapezistei (cu toate că ne-ar veni destul de greu să explicăm o asemenea coincidență), și văzîndu-l pe Marcu (fără uniformă, ca să-l poată identifica și să se dumirească, deci, că nu e vorba de un domn ofițer, ci de un simplu soldat, de o biată ordonanță) își spune că a sosit clipa răzbunării. Văzîndu-l deci pe Marcu și închipuindu-și, din pricina asemănării, desigur, că e Ivo Filipovac, trapezistul e cuprins de oarba lui gelozie. Vede roșu înaintea ochilor și începe să lovească, cu pumnii și cu picioarele, cu ce apucă, încercînd să-l distrugă pe bărbatul din fața lui; vrea ca acesta să nu mai existe, pentru ca să fie din nou liberă Anny sora lui, fără de care *nu poate trăi...* Încercăm să ne închipuim întreaga scenă: Marcu nu vrea să se apere Nici nu înțelege prea bine ce se întîmplă cu el: se chircește de durere, și sub loviturile care cad asupra lui ca o ploaie deasă, fața și trupul îi sînt acoperite de șiroaie de singe. Vedem scena cu ochii minții noastre, mai mult ne-o închipuim, de vreme ce n-am fost martori la ea, și nici nu sîntem ferm convinși că toate s-au petrecut chiar așa. O întrebare trebuie să ne-o punem văzîndu-l pe Marcu cum tace și acceptă parcă de bunăvoie, fără să se apere, să fie bătut. Și-a dat oare seama că la mijloc e o neînțelegere — aceasta e întrebarea — și că nu asupra lui ar fi vrut să-și descarce furia gelosul frățior al Annei Scheindler? Si dacă și-a dat seama de acest lucru, de ce n-a încercat să-l lămurească pe agresor, spunîndu-i: "M-ai luat drept altcineva, nu cu mine ai tu ceva de împărțit ci cu altul. Nu sînt eu Ivo Filipovac. Sînt doar ordonanța lui." Adevărul ar fi ieșit la lumină, și Marcu n-ar fi fost făcut zob fără să fie vinovat. S-ar putea, desigur, să nu fi apucat să strige, să nu fi avut timp, prea cădeau pumnii cu nemiluita, dar s-ar putea, de asemenea, ca Marcu să nu fi vrut *anume* să deschidă gura și să lămurească ceea ce era de lămurit. Primind loviturile îndreptate împotriva altcuiva, fără să crîcnească, fără să încerce să strige în gura mare că nu el este persoana în cauză, chiar dacă seamănă nepermis de mult cu ofițerul îndrăgostit de domnișoară Anny Scheindler, n-a acceptat el oare, de bunăvoie, martirajul la care era supus?

Ar urma acum o altă scenă, care ar decurge din cea relatată mai sus: ziua de vară se apropie de sfîrșit, soarele stă să apună; se pornește un vînt ușor, care face să foșnească sălciile de pe malul

rîului. Răzbunat, după părerea lui, trapezistul s-a făcut nevăzut. Marcu zace în țărână. Cu greu se poate ridica. Se clatină pe picioare, se simte cuprins de o nesfârșită oboseală. Cu mare efort se tîrăște pînă la malul rîului, intră în apa care îi ajunge pînă la subțiori și se spală de noroi și de sînge. Apa e asemeni unui pansament cald, rănile nu-l mai dor. Îi curg lacrimi din ochi, plînge pe tăcute, cu sughițuri, trăgîndu-și nasul, ca un copil. Iese din apă și se îmbracă tremurînd, continuînd să scîncească asemeni unui cîine bătut. Vrea să se odihnească. Capul îi este golit de orice gînd, i s-a făcut somn. Cade într-un somn greu, letargic, și în clipa cînd soarele, globul lui mare și roșu, atinge pămîntul, alunecînd fastuos și calm dedesubt, o femeie trece pe cărare cu un prunc în brațe și-l descoperă. Văzîndu-i chipul vînat și umflat, se sperie, aleargă după ajutor. Pînă să se întoarcă — însoțită de doi inși —, soarele s-a ascuns sub pămînt și umbrele prelungi ale înserării încep să se întindă de-a lungul poienii în care zace eroul nostru. Ca să-l poată transporta la spital, țărani ce-o însoțesc pe femeie au adus cu ei o căruță trasă de un singur cal costeliv...

[...]

Cap. VIII

2

Mama simți o imensă ușurare; bucuria ei era prematură, știa asta, dar nu putea să nu se bucure. În aceste două zile și două nopți petrecute lîngă patul bolnavului se simțise atît de singură, de părăsită, cum nu se simțise niciodată în viața ei! Uneori i se părea că visează, că nimic nu-i adevărat: băiatul ei nu putea fi pe moarte și nici ea nu avea ce căuta aici, în Parisul pe care îl văzuse doar în filme și în ilustrate poștale; fereastra, decupînd un colț din oraș — cu turnul Eiffel în centru —, părea a fi ea însăși o ilustrată uriașă. Acel prim semn de recunoaștere, șubreda legătură care se crease între ei doi, nu însemna oare că de-acuma nu mai era chiar de tot singură? Și, totuși, în ce-a de a doua noapte a șederii ei în spital, spaimele cuibărite în sufletul ei îmbrăcară forma unui coșmar: nu mult după miezul nopții, ușa încăperii se deschise și o femeie deosebit de înaltă, cu o șubă pe umeri, se opri în prag, dominînd-o cu masivitatea trupului ei. Semăna mai curînd cu un gardian sumbru, a cărui misiune era aceea de a opri intrarea și ieșirea din încăpere! Uriașa femeie era încinsă la mijloc cu o funie groasă de cîlți și cînd mama strigă la ea, spunîndu-i să se dea la o parte, femeia fu cuprinsă de furie și se apucă s-o certe. Mama aruncă în ea cu tot ce îi căzu în mînă — ca s-o facă să tacă și să se dea la o parte —, femeia însă nici nu se gîndea să se clinească din loc. "Dai tu de dracu, dacă nu te potolești", spuse, cu o voce răgușită și aspră și se strîmbă la mama arătîndu-și gura știrbă. Își desfăcu apoi funia groasă cu care era legată peste șubă și-o ridică gata s-o lovească! "Ti-arăt eu ție!", spuse cu un glas amenințător și-și repezi înainte brațul cu funia, și atunci mama urlă atît de tare, încît se auzi în întregul spital; surorile de serviciu — fiind miezul nopții, ațipiseră și ele — zvîcniră speriate și se treziră brusc. Bolnavii — în somnul cărora pătrunse de asemenea țipătul mamei — se agitară neliniștiți. Din țipătul acela cumplit și aproape inuman, mama se trezi; își îndreptă ochii spre ușa în cadrul căreia nu se zărea nici o femeie de doi metri îmbrăcată în șubă neagră și fu cuprinsă de acea ușurare pe care o simte orice ființă omenească în clipa în care se trezește dintr-un coșmar și-și dă seama că totul n-a fost decît un vis, o plăsmuire iluzorie a imaginației. Doar că mama nu simți decît pentru o scurtă durată acea ușurare și eliberare firească: "Știam cu că dă țircoale, știam că se află în preajmă... Numai de nu mi-ar fi atît de frică de ea", își spuse, tremurînd toată. Ca să alunge gîndurile sumbre, începu să se gîndească la lucruri mai gospodărești. Își spuse că ar trebui schimbată pijamaua lui Marcu, care era năclită de transpirație și pătată de sînge. "Oare la cîte zile au aici obiceiul să schimbe cerceafurile?", se întrebă, grijulie. Nu reuși însă, cu tot efortul depus, să fie întrutotul prinsă de aceste gînduri practice. "Dar bine, nu înțelegi că nu despre asta e vorba?", îi șopti mamei o voce tainică, pe care ea se făcea că nici n-o aude. "Sau poate că nici nu-ți dai seama de jocul vostru în *trei*?", i se mai șopti,

și ea se revoltă, nevrînd să știe de a treia persoană, făcîndu-se că nici nu vrea, pur și simplu, să audă de ea. "O să am cu grijă să nu fie nici o a treia persoană", se laudă mama, și din nou vocea aceea necunoscută răsună în urechile ei, întrebînd-o de data asta dacă nu crede că se laudă puțin prea tare. "Dar bine, îi spuse mama, e cît se poate de clar că m-a recunoscut." , "N-ai să-ți pierzi nădejdea? O să continui să crezi și să sperii?", se auzi atunci din nou glasul acela, cît se poate de răutăcios și insinuant. "Nu, n-am să mi-o pierd! îl asigură mama vorbind fără teamă de data asta. Tu nu ai văzut că m-a recunoscut, tu n-ai auzit că toate au început să meargă înspre bine? Nu-i vorba că mi se pare de-aia mie. Una e să îți se pară, și alta e să vezi cu ochii tăi ce se petrece!" "Mă tot întreb, spuse de data asta o voce care venea de undeva, din adîncul chinuit al mamei și în modulațiile glasului respectiv se strecură o umbră de profundă autocompătimire, cum de te mai țin picioarele?! Păcat că nu ai o oglindă cu tine, în care să te uiți, ca să vezi cum arăți! Ești, draga mea, aproape de nerecunoscut! ..." Tranchilizantele cu care îl îndopau pe Marcu nu izbuteau să-l liniștească; un vârtej discontinuu de imagini, cărora era incapabil să le dea vreun înțeles, îl hărțuiau tot timpul. Da, era hărțuit de toată această lume care galopa prin creierul lui, ca printr-o imensă încăpere goală, o încăpere cu geamurile sparte și cu ușile date în lături; putea să intre și să iasă oricine! Era fericit cînd din toată această cohortă de chipuri fără nume, din această desfășurare lipsită de sens, ceva începea să se înfiripe, să capete un înțeles. Gîndul lui se concentra asupra acelui lucru, și reușea, printr-un efort de care era mîndru, să-l ducă pînă la capăt. Un rest dintr-o amintire, un termos spart, de pildă, în jurul căruia se adunau, spre marea lui bucurie, și alte mici detalii, aparent insignifiante, dar în realitate pline de sens: dimineața de vară, laptele cald prelingîndu-se de-a lungul firelor de iarbă încărcate de rouă, păsările cîntînd în arborii bătrîni, fluieratul ascuțit a trenului...

Și Marcu se trezește și sînt primele cuvinte pe care i le spune mamei: "Din cauza mea am pierdut trenul". În primul moment mama nici nu înțelege ce vrea el să spună, așa că repetă aceeași frază: "Am pierdut trenul, am pierdut trenul!", și e mirat văzînd bucuria și mirarea de pe chipul ei. "Nu-i nimic, îi spune ea ca să-l liniștească, și cu lacrimi în ochi, dă-l încolo de tren, doar n-o fi ultimul. O să-l prindem pe următorul, Fii fără grijă." "Îmi pare rău de termos", mai spune Marcu, și vede din nou laptele prelingîndu-se de-a lungul firelor de iarbă, strălucind de rouă, laptele unduitor și alb intrînd în pămînt. „Nu-i nimic, îi spune ea, o să cumpărăm altul." Și-ar fi vrut s-o întrebe dacă nu e supărată, dar efortul de a vorbi fusese totuși mult prea mare; se simți obosit, epuizat. "Ce caută ea aici?!", mai avu timp să-și pună întrebarea care pregătea, de-acum, o înțelegere aproape totală a situației în care se afla, apoi din nou cohorta imaginilor discontinue, și aparent lipsite de sens, îl luă pe sus, îl purtă în toate părțile, așa cum o apă tulbure și învolburată, o apă care și-a ieșit din matca ei, plină de vârtejuri de tot felul, poartă cu ea o neajutorată și foarte fragilă corabie, sau o așchie de lemn oarecare. Și m iureșul imaginilor acelora fără noimă, mereu apărea *femeia aceea!* „Ce o fi cu femeia asta bătrînă? se întrebă Marcu, privindu-i chipul slăbit. Nu numai brîul de lînă i se desfăcuse, ci și părul cărunt îi era despletit. Unde vrea să ajungă și de ce se grăbește așa?", încercă el să afle tîlcul ciudatelor imagini — din ce în ce mai limpezi — ale visului său. "Nu-mi amintesc, nu pot să-mi amintesc!", strigă Marcu în vis, și brîul de lînă al femeii se tîrăște prin cenușa fierbinte a drumului; se aud clopotele bătînd, și un bătrîn cu barbă albă apare pe neașteptate, ținînd în brațe un miel: "Catedrala de la Chartres", își spune Marcu, și vede aievea sculpturile exterioare ale catedralei, îl vede pe Sfîntul cu pricina, barba brumărie și picioarele lui desculțe, vede cadranul solar de pe portalul sudic al catedralei, îl vede pe tînrul ale cărui aripi de înger abia se zăresc în spatele cadranului, frînt în două. Tînrul are o figură severă, buzele strînse, iar o aripă e puțin mai înaltă ca cealaltă. Trupul lui subțire e înfășurat în pînză, nasul ciobit într-o parte dă chipului un anumit aer de insolență. Razele cadranului pornesc în toate părțile, marcînd orele; în mijloc, anul de grație 1578. Doar că tînrul de pe portalul sudic al Catedralei de la Chartres nu mai ține cadranul solar în brațe, ci mielul din brațele celui bătrîn, și Marcu se înfurie pentru că prea se încurcă toate în visele lui, prea se amestecă între ele; se creează o harababură de nedescris. Apoi lui Marcu i se pare că splendida catedrală e înghițită de șuvoaiele tulburi de apă. "Se scufundă catedrala", strigă el după ajutor. Da, e o dimineață cît se poate de agitată pentru Marcu, cea de-a treia dimineață de după sosirea mamei și a opta sau a noua de după accident. S-a ieșit de acuma din starea aceea vîscoasă și

infamă, și doctorii își prelungesc ceva mai mult obișnuită lor vizită, are loc chiar un mic consult, în timpul căruia cei doi medici, cel în vîrstă și cel tînăr, se contrazic între ei; dar în cele din urmă ajung, totuși, la concluzia că viața tînărului lor pacient — care zile și nopți se zbătuse între existență și nonexistență — e, de-acuma, în afara oricărui pericol. Scăpase cu viață, era salvat, mai mult ca sigur salvat, îi spuseră ei mamei — care era atît de năucă și de speriată, încît nici nu înțelese tot ce-i spun doctorii. Și pînă și Marcu — de îndată ce bătrînul cu mielul în brațe și tînărul cu cadranul solar, de la Chartres, care într-un chip atît de ciudat se schimbaseră tot timpul între ei, dispărură — simți cum visele cele tulburi și atît de amestecate se îndepărtează, și lumea reală începe să-și facă un loc mai cuprinzător în creierul lui obosit.

Cap. IX

1

În fiecare noapte se trezea înainte de-a se lumina de ziuă afară și fiecare noapte era la fel ca cea dintîi de după moartea lui Marcu! Rămînea trează ceasuri întregi, cu ochii larg deschiși, pînă cînd întunericul de nepătruns se destrăma; și cel mai greu îi era sufletului ei la acea oră timpurie, cînd lumina și întunericul se amestecau; la ceasul acela dintre zi și noapte suferința devenea atît de intensă, încît Sofia simțea că n-o mai poate îndura. "Nu mai pot", se trezea strigînd. "Cum să rabde omul ce-i peste puterile lui?!..." De cele mai multe ori plîngea pe tăcutele, șiroaie de lacrimi îi udau perna, alteori însă începea să se jeluiască cu voce tare, pînă cînd Simion — pe vremea aceea locuiau încă împreună —, din cealaltă încăpere, îi spunea să se potolească; în pragul ușii se arăta noră-sa — despletită, cu părul cărunt — și cu vorba blîndă (era o femeie bună și-i era milă de ea văzînd-o cît de mult se chinuie) încerca s-o domolească: "Liniștește-te, mamă, îi zicea, că degeaba te chinui atît, înapoi nu ai cum să-l aduci... Pînă cînd a venit cea de a doua înștiințare, îți aduci aminte, am tot nădăjduit că nu-i mort, că-i numai dispărut, așa cum și scria în cobert. Și după aia a venit și cea de-a doua și atunci — îi spunea noră-sa stînd de-acuma pe pat, lîngă ea, cu mîinile în poală, femeii bătrîne amîndouă, ea mai bătrînă doar cu vreo paisprezece ani decît nevasta băiatului ei, doar că de-acuma anii aceia aproape că nici nu se mai vedeau — am știut că nu mai e nici o speranță, numai dumneata, mamă, îi spunea noră-sa, tot ai mai așteptat, n-ai vrut să te împaci cu gîndul că-i mort." Vorbea nora asta a ei așa cum trebuie să vorbească o femeie bătrînă și înțeleaptă: viața e uneori nedreaptă și crudă, dar n-ai ce-i face, trebuie să le privești pe toate așa cum sînt, spuneau parcă vorbele ei, doar că Sofia nu voia s-o asculte, vobecele cele înțelepte nu ajungeau pînă la urechile ei. "Niciodată n-am să mă pot eu împăca, îi spuse, cu o anumită asprime și chiar cu o urmă de dușmănie în glas, cu gîndul că nu se mai află printre noi." Tăceau amîndouă, cealaltă femeie, nora ei, nu mai știa ce ar putea să-i spună și tăcerea asta era atît de grea, încît Sofia simțea nevoia să vorbească din nou. "L-am visat urît, mai ții minte, spunea ea, numai că el atunci a avut noroc și a scăpat cu viață. L-a bătut nu știu cine, măcar că de împărțit n-a avut ce să împartă cu el. A fost așa un om care n-a făcut în viața lui la nimeni rău..." Își șterse lacrimile și se săltă pe pernă, iar nora cea miloasă îi ținea mîinile într-ale ei. Tăcură amîndouă, își auzeau doar răsufălările, hîrîite, de femeii bătrîne. "Te-au speriat visele alea urîte pe care le-ai avut atunci, își aminti nora. Te răsucaie în pat, parcă te vîd, și strigai prin somn... N-ai mai avut răbdare, ai plecat pe picioare la Seghedin, unde își făcea el armată, și l-ai luat și pe Giorgiuț cu dumneatale, pe vremea aia avea cam paisprezece anisori; n-a vrut Simion să te lase să pleci singură. V-am petrecut amîndoi, eu și Simion, și cînd am ajuns în dreptul casei lui Dehelean — eram de-acuma la capătul satului — a început a ploua; ne-am ascuns sub un frăgar pînă a stat ploaia. A dat numai așa, un ropot, ploaie de vară, și după aia a ieșit soarele... Mai ții minte, mamă, că l-ai căutat prin tot Seghedinu și pe la toate cazărmile? Și Giorgiuț al meu, sărmanu, numai de ajutor prea mare nu ți-o i fost! ..." Cele două femei bătrîne s-au întins la vorbă, stînd pe marginea patului amîndouă; cea mai tînără dintre ele ținea mîinile celeilalte, ale femeii doar cu paisprezece ani mai în vîrstă decît ea, într-ale ei. Uneori nora, ca s-o liniștească, o lua

în brațe și o strîngea la piept, de parcă ar fi vrut să se contopească ămîndouă într-o singură ființă, pentru ca durerea să fie mai ușor de îndurat. Adormeau — stînd de vorbă le cuprindea somnul — în același pat. Lumina dimineții începea să joace pe chipul lor veșted, cufundat în somn. Nora se trezea cea dintîi, cobora din pat în vîrfurile picioarelor și lipăind desculță pe pămîntul rece trecea în cealaltă încăpere și se strecura în așternut lîngă bărbatul ei care dormea dus. "De ajutat n-ai cum să-i ajuți, n-ai cum să-i alini durerea", își spunea resemnată. Adormea din nou și începea să sforăie încetisor.

Nevasta lui Simion fusese dealfel singură care încercase, în toți acei ani în care Sofia nu încetase să-și plîngă fiul mort în război (trimis în prima linie și dat dispărut la scurt timp după aceea) să se apropie de sufletul ei nemîngîiat. Mort fără un mormînt în care trupul lui să se poată odihni... Și ea, mania lui, bănuia — bănuiala asta îi mărea suferința — că el singur (îi fusese doar atît de greu să trăiască!) se așezase în bătaia aceluia glonț ucigaș. S-ar putea spune că ea vedea totul exact așa cum s-a petrecut, fiind dealfel convinsă că toate cele văzute de ea erau adevărate, nimic nu era născocit. "Așa a fost și nu altfel", le spunea celorlalți dînd cu încrîncenare și cu încapăținare din cap, încruntîndu-se mînioasă ori de cîte ori cineva nu era de aceeași părere cu ea.

...A mai avut totuși vreme să știe că moare, să-și vadă sfîrșitul cu ochii, își spunea Sofia, și cine știe dacă nu s-o fi bucurat că viața, pe care n-a fost în stare să și-o trăiască, i-a fost în sfîrșit luată. Căci el asta a vrut, se gîndea ea și se pornea iarăși pe plîns. Moartea și-a ales-o singur, chiar dacă au fost alții cei care l-au ucis.

A trecut vreme multă de cînd Marcu zace neîngropat, spălat de ploile care cad deasupra Galiției, bătut de vinturi străine și reci, dar chinurile Sofiei nu s-au domolit de-a lungul anilor care s-au scurs. S-a ferit de mine, își spunea ea cu durere în sunet, nu i-am cunoscut gîndurile, oricît aș fi încercat să i le cunosc... Ce-o fi avut el de ascuns că n-a spus la nimeni? se întreba ea și cu cit întrebările erau mai multe și mai chinuitoare cu atît și lacrimile erau mai amare și mai greu de stăvilite...

Cu toate că după moartea fiului ei ea nu mai era aceeași — numai o parte a ființei ei era încă vie — i se întîmplă uneori, cu totul pe neașteptate, ca o nesperată și mai ales nechemată bucurie să-i cuprindă sufletul. Căuta să o alunge în cea mai mare grabă, ca pe un lucru străin, cu care nu avea nimic de împărțit. Cînd dimineată, în zori, prin fereastra deschisă pătrundea mirosul dulce și învăluitor al tătașelor din grădină, amintiri de tot felul, unele mai nerușinate decît altele, îi năvăleau în minte: era tînără pe vremea aceea, abia îl născuse pe cel de-al patrulea fecior, dormeau, ea și cu bărbatul ei, afară pe prispă; se trezea înaintea lui și, cum diminețile erau răcoroase — cu toate că erau în plină vară — se zgribulea de frig lîngă trupul lui mare și bun, odihnindu-i-se la piept și el, fără să se trezească, îi cuprindea ceafa în căușul palmei lătărețe; și ea, rămînînd un timp așa, fără să îndrăznească să se miște, trăgea în piept mirosul cel dulce și aromitor al florilor din grădină. "Au înflorit tătașele, își zicea, de-acum a cam trecut vara, mult nu mai avem pînă la toamnă", apoi își lua capul, încet să nu-l trezească, din căușul palmei ocrotitoare, se deslipea cu părere de rău de lîngă el, se îmbrăca la repezeală, se ducea în cuina de vară și se apucă de trebăluit; și cînd el se trezea, într-un tîrziu — îl auzea întinzîndu-se somnoros, patul scîrțîia sub trupul lui vînjos de bărbat în putere — o auzea cîntînd. Era neasemuit de veselă și bucuroasă, nici o umbră, nici un nor nu întunecau frumusețea zilelor lungi de vară... Și iată că bucuria, nechemată și nedorită, răzbătea din întunericul timpului, și totul era de parcă ieri s-ar fi intimplat, și nu cu ani și ani în urmă... Și uneori, după ce se iubea, în acele nopți fierbinți de vară, cu bărbatul ei, ieșea pînă afară în grădină, să se mai răcorească, și tătașele străluceau în raza dimineții, și mirosul lor o umplea de o asemenea fericire, încît se pornea pe plîns. Pe vremea aia bucuria și lumina care erau deopotrivă în sufletul ei o făceau să plîngă ușor; cînd simțea că inima ei nu le mai poate cuprinde, una-două se și pornea să bocească, curgeau lacrimile cu nemiluita, nu se mai opreau... Rușinată și simtîndu-se vinovată, Sofia alunga astfel de amintiri, care îi dădeau — fără voia ei — tîrcoale din cînd în cînd... Toate trecuseră pentru totdeauna! Era de-acuma o femeie singură și bătrînă, care își plîngea, zi de zi și noapte de noapte, fiul ucis în război...

[...]

2

[...]

La câteva săptămîni după plecarea lui Marcu pe front — după ce izbucni războiul cel mare — Sofia avu cel din urmă vis, mai neliniștitor decît toate celelalte, în care i se arătă fiul ei mai mic. Un vis dintre cele mai încurcate. Nu se știa prea bine nici despre ce fel de nuntă era vorba și nici cine era mirele care sta în capul mesei. Fu la început un om străin, un necunoscut oarecare. I se păru apoi că mirele era un bărbat din pustă pe care ea îl văzuse odată — pe timpul acela nu era încă măritată — la un târg, unul care vindea turtă dulce, un bărbat la care căscase gura, plăcîndu-i cît era de chipeș și de arătos. De ce i se arătă tocmai omul acela în vis, Sofla n-ar fi putut să spună și de ce îl visă în chip de mire, nici lucrul ăsta nu-i era prea clar.

Apoi visul își schimbă înfățișările și nunta de-acuma era alta, mai mare și mai frumoasă, cu multă lume adunată și cu muzicanți unul și unul. Și ea își recunoscuse fiul. Sta acolo, în capul mesei, cu lăibăruțul cel înfiorat, nou-nouț, pe el și cu cămașa albă cum e neaua. "Tare-s bucuroasă, îi spuse ea văzîndu-l. Ti-a venit și ție timpul, ți-a sunat ceasul să te așezi la casa ta." Numai că mirele nu se arătă tot atît de bucuros ca ea. Îi răspunse cam în doi peri și Sofiei s-ar putea zice că nu-i plăcu defel răspunsul lui. "Mi-a venit și nu mi-a venit", îi spuse, și în loc să i se uite în ochi, bucuros că o vede, se uita în pămînt, încruntat și alb la față. "Cum să nu-ți vină?! se răsti, atunci, furioasă. Tu crezi că anii stau pe loc și 0osă rămîi toată viața un copilandru, fără nici un rost și fără nici un căpătîi? Fără nici o răspundere! Așa crezi tu?!" "Dar de mireasă ce părere ai, mamă, îți place ori ba?" o întrebă el. "Tie să-ți placă, fiule, și nu mie, îi răspunse Sofia, căci tu te însori cu ea. Numai că după port și după felul de-a se purta nu pare să fie de pe la noi. Nu mi se pare a-mi fi cunoscută", adăugă, cercetînd-o pe mireasă cu multă atenție. Și atunci se așternu o tăcere grea, a cărei apăsare dureroasă simțiră amîndoi că n-o mai pot îndura. Așa că Sofia vorbi din nou, repetînd de fapt cele spuse mai înainte. "Tie să-ți placă, tu te însori cu ea, tu ți-ai ales-o, eu nu mă amestec... Mi-ar fi plăcut să fie una pe care s-o știu, să nu fie o străină, dar pentru atîta lucru nu te amărî, că-i bine și așa..." Și din nou se așternu liniștea, fiul îi ocolea privirile, se uita oriunde în altă parte, numai la ea nu. Ce-o fi avînd că-i așa de tăcut, de nevorbitor? se întreba ea în vis, din ce în ce mai neliniștită. Cine oare l-o fi supărat atît de tare? Ori te pomenești că nu-i mulțumit de mireasă, l-or fi strîns cu ușa, l-or fi constrîns să se însoare cu ea... Și el, săracu, nici nu îndrăznește să-mi spună ce anume i s-a întîmplat! "Nimeni nu te însoară cu de-a sila, mă, copile, încercă să-l îmbărbăteze, uitînd cum se petrecuseră lucrurile cu el înainte de a pleca pe front. Știu că îți pare rău că de-acum s-a sfîrșit, îți pui și tu căpăstru ca tot omul; doar că așa-i orinduiala lumii, fiecăruia îi vine rîndul, așa să știi". La vorbele ei înțelepte și pline de miez el nu dădu însă nici un răspuns, de parcă nici nu le-ar fi auzit. Se uita în pămînt și Sofiei i se păru că dinadins îi ocolește privirea, ca nu cumva ea să vadă cît e de întristat. Îl urmări cum își șterge pe furiș lacrimile cu dosul palmei și se sperie și mai tare... "Tu îmi ascunzi ceva, dragul meu. Crezi că-s proastă și nu văd cum te ferești de mine! Văd, cum amaru nu văd! ... îi vorbi ea incet de tot, în așa fel încît să n-o audă nimeni. Dacă mie nu-mi spui ce necazuri ai, cui altcuiva să-i povestești de suferințele tale? Nu ți-i nimeni mai apropiat pe lumea asta decît îți sînt eu. Și rău faci că te ascunzi de mama ta, care ți-a dat viață și te-a crescut, îl certă ea, din ce în ce mai neliniștită, văzîndu-l cum tace și nu zice nimic. Așa ai fost de cînd te știu, așa te-ai ascuns și te-ai ferit de mine întodeauna! Nimeni n-a știut niciodată ce-i în sufletul tău!" "Lasă, mamă, spuse el atunci moale și cu jumătate de gură, nu mă mai certa și nu mă mai întreba, rogu-te, că degeaba mă întrebi. De răspuns vezi și dumneata bine că nu pot și nu am cum să-ți răspund!" "Ba poți! strigă Sofia la el. De ce să nu poți? Numai că ție așa îți place să umbli cu tot felul de ascunzișuri, încît nimeni nu te mai poate înțelege și pricepe, asta-i plăcerea ta cea mai mare! Crezi că-s proastă și nu văd?" Și din strigătul ăsta al ei visul se risipi...

Traduzione in italiano

Cap. I

1

La donna anziana continuava a dormire sull'altro letto e il suo sonno, tormentato da sogni strani, era tutt'altro che tranquillo. Sognava di trovarsi in una casa con le porte spalancate e le stanze vuote; l'abitazione le era quasi familiare; se la ricordava, ma non sapeva il perché. Stordita, camminava da una stanza all'altra e, sotto i suoi piedi scalzi, i pavimenti erano freddi ed umidi; stavano cominciando a marcire ed erano coperti da un muschio verdognolo a causa del quale aveva timore di scivolare. Sembrava stesse cercando qualcuno mentre passava da una stanza all'altra, ma non aveva idea di chi fosse. E chi mai avrebbe potuto cercare in una casa abbandonata?! Si rendeva conto che stava sognando, che tutto ciò che le succedeva non era reale ma il frutto della sua immaginazione.

Nonostante tutto, non voleva abbandonare quel sogno inquieto, cercando, con tutte le forze, di rimandare il momento del risveglio. Quando si svegliò, contro la sua volontà, le dispiacque e continuò a tenere gli occhi chiusi; forse, forse sarebbe riuscita ad addormentarsi di nuovo, a tornare dunque a quel sogno così torbido e tormentato. Sentiva che là, nel sogno, si stava preparando qualcosa di importante, ma lei si era svegliata proprio all'inizio, interrompendone bruscamente l'esecuzione...

Nel frattempo fuori era sorto il sole, la pioggia aveva smesso di cadere e gli uccellini avevano cominciato a cantare la loro dolce melodia. I giovani sposini si erano calmati ed entrambi si erano addormentati nel loro letto infuocato dall'ardore dell'amore. Un sonno privo di sogni, pacifico. La nuora si era rannicchiata sotto l'ascella del marito e i suoi capelli scivolavano, nella luce sfocata del mattino, lungo la camicia spessa di canapa come acqua scura. L'uomo cominciò a russare con la bocca socchiusa e sul suo volto assopito cominciava a sparire quell'espressione di soddisfazione orgogliosa, di felicità appagata, con la quale si era addormentato...

Il sogno non era ancora finito, e Sofia tornò nelle sue terre sfuocate. Doveva essere portato a termine, con o senza la sua volontà. Pertanto, si ritrovò di nuovo in quelle stanze vuote. Soffiava il vento e la pioggia entrava dalle finestre aperte. Aveva con sé un pesante mazzo di chiavi; le provava tutte e apriva le porte con quelle che corrispondevano. Perché, questa volta, il suo sogno era leggermente diverso dal primo: le porte non erano più spalancate ma erano chiuse con un pesante lucchetto. Le stanze erano innumerevoli, senza fine, e lei passava dall'una all'altra senza una meta. Non le era chiaro chi stesse cercando con così tanta impazienza, anche perché tutte le stanze erano deserte. La casa sembrava abbandonata da molto tempo, lasciata andare in rovina consapevolmente; in poche parole, una casa di nessuno!

Solo una porta non riuscì ad aprire; aveva provato tutte le chiavi, ma nessuna entrava nella serratura. Si svegliò di nuovo e questa volta, dato che il suo viso era rivolto verso la finestra, vide il giardino pervaso dalla luce del mattino. "Devo svegliarmi e spazzare, ebbe tempo di dirsi prima di tornare al suo sogno... Oggi è domenica e non va bene che non sia spazzato." Così si disse, guardando il cortile deserto sotto il luccichio bluastrò delle prime luci del mattino. Poi tutto sparì: sparì il cortile con tutti i suoi attrezzi, come se non fosse mai esistito, sparì la cucina esterna e il pero che si trovava in mezzo al giardino, sparirono il capanno e il recinto e, in quel mazzo arrugginito di chiavi, ne trovò una diversa dalle altre, più grande e, oltretutto, di legno.

Sofia infilò quella chiave di legno nella serratura. La girò due volte — scivolava facilmente, come se fosse stata unta — e con essa riuscì ad aprire la porta.

Ed ecco Sofia, quella del sogno, mentre rimane in piedi sulla soglia della porta e osserva la donna che si trova nella camera chiusa con la chiave di legno. Ma quella donna non era un'altra, era

sempre lei! L'unica differenza è che non portava la *maramă*²⁰⁸ in testa e che il *conci*²⁰⁹ era sciolto. Osservò per un pò, meravigliata e spaventata, il suo altro volto, come se non riuscisse a riconoscersi. Sapeva che tutto era solamente un sogno, una visione, ma non aveva altra scelta: doveva portarlo a compimento, non poteva fare altrimenti! Un ragazzino era steso sul pavimento putrido; il suo corpo sanguinava e quella donna con il *conci* sciolto gli puliva, piangendo, la guancia con un panno di canapa. Dopodiché la donna sconosciuta, il cui volto era uguale al suo, alzò lo sguardo e guardò Sofia senza dire niente. Scuoteva la testa e continuò a fare quello che stava facendo prima. "Non ho tempo di chiacchierare con te, le disse con un tono di voce riprovevole. Sei stupida o cosa? Non vedi quanto sono occupata?" Sofia guardò più attentamente il giovanotto il cui volto veniva pulito dalla donna con il panno di canapa, e solo allora lo riconobbe. Voleva urlare dal dolore, ma dalla bocca non le uscì alcun tipo di suono. A causa del terrore che cominciava a pervaderla, si svegliò.

Dal bel mezzo della stanza, Simion la guardava. "Cos'hai mamma, che ti sta succedendo?, le chiese lui stupito. Hai urlato così forte, le disse mentre con una mano si grattava i peli ricci del petto, hai strillato così forte, credimi mamma, che ci hai spaventato! Hai avuto un brutto sogno o per quale altro motivo hai urlato così?" le chiese lui con gli occhi gonfi di sonno. Dopodiché, con addosso solo camicia e calzamaglia, uscì in veranda. "Hai piagnucolato un paio di volte, blaterò la nuora dal letto, e poi hai cominciato ad urlare; penso che l'abbiano sentito in tutto il villaggio dal tanto che hai urlato, aggiunse la giovane donna mentre si premeva con entrambe le mani il petto grande e bianco. Senti, tuttora mi batte forte il cuore, disse. All'inizio non capivo cosa stesse succedendo, chi stava gridando così!" "L'ho sognato così male, disse Sofia bisbigliando — nel frattempo Simion era rientrato e si era steso sul letto vicino a sua moglie — malissimo, non riuscirei neanche a raccontarvelo!" "Chi mamma? Chi hai sognato?", le chiese Simion. "Gli colava il sangue sul viso, continuò a raccontare Sofia, ed io glielo pulivo con un panno di canapa... Dio, che razza di sogno ho fatto?!... disse stupita. Stavo per aprire la porta e, indovina un pò, la porta era chiusa e nessuna chiave entrava nella serratura, se non una di legno.." "Ma chi hai visto?" chiese di nuovo Simion, non capendo un tubo di quello che gli diceva sua madre. "Un brutto sogno", disse Sofia, senza sentire la domanda di Simion. Poi si girò verso il muro, come se non li volesse più vedere e come se fosse pronta ad addormentarsi e a sognare di nuovo.

2

Il secondo sogno arrivò poco dopo il primo.

Non era passata neanche una settimana intera quando Sofia vide nuovamente il più giovane dei suoi figli. La notte era tranquilla e serena, la luna, enorme e rotonda, illuminava come se fosse giorno. Il cielo era privo di stelle, attraversato solamente da filamenti sottili di nuvole simili ad una schiuma bianca sparpagliata in una cupola illuminata.

Sull'altro letto il figlio maggiore, Simion, dormiva con il viso rivolto verso il muro; era pigiato, quasi incollato al muro, mentre sua moglie, la nuora di Sofia, aveva occupato tutto il letto con il suo corpo robusto e biondo; aveva scostato la coperta e, nonostante facesse freschetto — era appena fine aprile, quando le notti sono ancora fredde e tormentate da venti carichi di umidità — dormiva con la camicia da notte sollevata sopra le ginocchia rotonde e bianche; i grandi seni erano usciti dalla camicia e, sotto la luce calcinata della luna, si vedevano i capezzoli scuri; la sua bocca umida era socchiusa, una bocca con labbra carnose e gonfie di sonno.

"Lei è stata più fortunata di me, disse tra sè e sè Sofia, osservando la nuora mentre dorme. Alla sua età, quando il sole cominciava a sorgere, io ero già sveglia, mi ero vestita e lavata, pronta per

²⁰⁸ La *maramă* è un velo di cotone o di altri materiali con cui le donne di campagna si coprono i capelli. (DEX)

²⁰⁹ Il *conci* è un cerchio di legno avvolto da tela o da una treccia che le donne sposate portano sulla parte superiore del capo, sotto il velo. È comune in alcuni paesi di campagna. (DEX)

cominciare le faccende. Non mi sono potuta godere il sonno dolce del mattino... Mi svegliai, e quando vedevo che fuori c'era il sole, scattavo giù dal letto perchè non volevo che le mie tre suocere (erano ancora vive a quei tempi) si svegliassero prima di me e mi trovassero ancora a dormire!"

Sofia guardò di nuovo la nuora: continuava a dormire, con le ginocchia rannicchiate verso la bocca. Osservando le sue ginocchia bianche e rotonde, la bocca umida e rossa e il viso giovanile e arrotondato, Sofia ripensò alla propria giovinezza. Non le veniva quasi da credere che anche lei una volta era così, acerba e inconsapevole, inviolata dalle difficoltà della vita. Nonostante tutto, guardava la nuora senza provare invidia, senza bramare in alcun modo la sua giovinezza rubiconda. Ne è passata di acqua sotto i ponti, il passato è passato; *lei* ora era una donna anziana. I suoi primi tre figli erano uomini adulti, sistemati nelle loro case; avevano spiccato il volo. Nonostante vivesse con uno di loro sotto lo stesso tetto, si erano staccati per sempre da lei; appartenevano alle loro mogli e ai figli ai quali avevano dato la vita (tutti e tre avevano figli grandi, il più grande addirittura aveva una figlia che si avvicinava all'età da matrimonio)...Solo con il più piccolo le cose erano andate diversamente; solo lui (oggetto del suo sogno angosciante) non si era staccato da lei come avevano fatto gli altri tre. Faceva ancora parte di lei, legato da un cordone ombelicale invisibile; era sangue del suo sangue.

Un figlio indesiderato, che nessuno si aspettava. Lo diede alla luce prima del termine e all'inizio lo credette morto, privo di vita. Fu sorpresa quando vide che era vivo; sorpresa, non felice. Quando era incinta camminava con lo sguardo basso per la vergogna: era inappropriato che rimanesse incinta ai suoi anni, l'età degli amori era passata. Le donne la osservavano a lungo, sghignazzando di nascosto e le palpavano la pancia con gli occhi. Soffriva di nascosto perchè anche lei si rendeva conto di cosa era appropriato e cosa non lo era.

Dunque, il quarto figlio di Sofia venne al mondo senza essere desiderato, a distanza di una decina d'anni dai primi tre. Uscì dalla pancia della madre più velocemente del previsto: la gravidanza durò solo sette mesi, come se lui non avesse voluto arrecarle ulteriore imbarazzo. Era un bambino fragile e giallastro, non più grande di una bottiglia di birra! In questo caso, Sofia non ebbe bisogno di alcun aiuto nonostante i primi tre fossero venuti alla luce tra le sofferenze più atroci. Nacque in modo inaspettatamente veloce; il marmocchio fu partorito prima dell'arrivo della levatrice e riposava vicino a sua madre, avvolto nelle medesime fasce che erano state utilizzate, all'epoca, per i suoi fratelli. "È grande quanto un gattino", disse la levatrice sogghignando con la sua bocca sdentata e con gli occhi fissi sul bicchiere di *țuică*²¹⁰ (voleva vedere se la suocera di Sofia l'avesse riempito come si deve o se l'avesse fatto solo fino a metà). "Versa, versa, non essere turchia", le disse la levatrice e con una mano – rugosa e con dita lunghe e nodose che negli anni avevano setacciato le viscere di molte donne – premeva l'altra altrettanto rinsecchita e piena di rughe, con unghie nere e sporche. La mano dell'altra donna abbassò nuovamente la bottiglia sul bicchiere, poi la alzò e la rivolse verso la finestra, impaziente di vedere quanta *țuică* era rimasta. "Riempilo come si deve, le disse pertanto la levatrice, non fare la preziosa, tu hai di che gioire. Quando sarai vecchia sarai circondata da persone. Solo io sono stata punita dal Signore, non ho nessuno a questo mondo, solo io sono la più sfortunata di tutte, disse la levatrice. Con una mano continuava a tenere il bicchiere allungato verso la bottiglia che, testardamente, non voleva inclinarsi di nuovo, mentre con l'altra prese un lembo della *catrință*²¹¹ e lo utilizzò alla svelta per asciugare le lacrime invisibili, sfregandosi entrambi gli occhi con il pezzo di stoffa sporco. Rattristata, guardò nuovamente il bicchiere pieno solo a metà, e le lacrime, forse per questo o a causa del destino spietato, cominciarono finalmente a sgorgare. Un diluvio di lacrime sgocciolò sul pavimento sporco e, questa volta, le lasciò cadere, senza asciugarle con la *catrință*. "Solo io so cosa c'è dentro di me", disse lei

²¹⁰ La *țuică* è una bevanda alcolica tipica della Romania che si ottiene con la fermentazione e la distillazione delle prugne o di altri frutti. (DEX)

²¹¹ La *catrință* è un indumento femminile, utilizzato al posto della gonna, che consiste in un pezzo rettangolare di stoffa decorato con fiori o motivi tradizionali. I colori predominanti sono il rosso e il nero (DEX)

con voce flebile e tremante. Ma, come per miracolo, il dolore e la tristezza sparirono dai suoi occhi lacrimanti quando vide che il bicchiere veniva riempito secondo la sua volontà (era talmente pieno che la bevanda fuoriusciva e sembrava che giù, sul pavimento, si mescolasse con le lacrime salate che le erano sgocciolate dagli occhi). Con una straordinaria rapidità e destrezza – non sprecava neanche una goccia – portò il bicchiere alle labbra carnose e ingorde.

Non era difficile notare che non si trattava del primo bicchiere prosciugato in quella mattinata; la levatrice era già andata in altri posti! Lei era così, la levatrice: più bicchieri prosciugava e più era lacrimante, più si ricordava di quel destino che l'aveva trattata così male. Era una creatura debole (pesava più di cento chili!) e abbandonata alla propria sorte.

Dunque, il quarto figlio di Sofia nacque in questo modo e fu cullato con più di un bicchiere di *țuică* – si perchè la levatrice, dopo aver prosciugato il primo bicchiere tutto d'un fiato, ne chiese un altro, e non si vergognò di chiederne un terzo! "Tu non riuscirai ad arrivare a casa, povera te!", le disse la padrona di casa. "Te ne verso ancora un pò, a me non dispiace. Non potrebbe essere altrimenti, non ho neanche assaggiato la *țuică* che abbiamo fatto quest'anno per vedere se è buona..." "Beh a me piace quello che sto bevendo, disse la levatrice mentre cominciava a biasciare. Per questo il buon Dio l'ha inventata, per essere bevuta. Versane più che puoi, io non mi offendo..."

E mentre la levatrice prosciugava un bicchiere dopo l'altro – chi poteva mai dire ora quanti ne avesse bevuti? (sul fondo della bottiglia non era rimasto altro che poco più di due dita di *țuică*)- il bambino cominciò a piangere. "Senti che voce, urlò la levatrice sogghignando con la sua grande bocca sdentata. Congratulazioni e gioite per lui!", aggiunse. Si pulì poi la bocca con il dorso delle mani e si preparò per andare via.

3

Nella sua notte insonne – notte in cui avrebbe sognato per la seconda volta il figlio più piccolo - Sofia si lasciò avvolgere nuovamente dal suo amore tardivo. Fuori, mentre il sole stava per sorgere, cominciò a scendere una sorta di foschia lattiginosa; la luna, sempre più sbiadita, più translucida nel cielo grigio, poteva essere avvistata a malapena. Dal suo letto, dalla finestra stretta, Sofia vide che qualcuno dei vicini aveva acceso la luce. "Non ha sonno il vecchio Cărăbaș, disse tra sè e sè guardando la finestra illuminata. Fa così tutte le notti, quando il dolore alla gamba diventa insopportabile. Si sveglia e accende la lampada; gli sembra che, con la luce, il tempo passi più velocemente. È metà marcio, povero lui. Entrambe le gambe sono marce e il dolore sta salendo sempre più su; quando arriverà al cuore basta, sarà la fine!" Lei, Sofia, se lo ricorda il vecchio Cărăbaș quando cantava sulla panca, la mattina di Pasqua: la sua voce altisonante da basso rimbombava per tutta la chiesa, facendo tremare le finestre. Grande e imponente, stava seduto sulla panca con i suoi baffi bianchi come la neve rivolti all'insù, con le sue guance rosse e con i suoi occhi azzurri e limpidi, leggermente sporgenti. Erano gli occhi di un ragazzo giovane, non di un vecchietto. Se lo ricordava così, mentre guardava fiero tutte le donne presenti in chiesa... E ora è bloccato a letto e marcisce piano piano, accendendo la luce a causa del dolore: gli sembra che il tempo passi più velocemente con la luce accesa; e così, con la luce accesa, guarda il giardino aspettando la morte... All'improvviso, la luce dei vicini si spense...il vecchio Cărăbaș si sarà addormentato, poveretto! Anișoara, la sua nuora, sarà entrata nella sua stanza per vedere se aveva bisogno di qualcosa e avrà soffiato sulla lampada, dato che il petrolio è abbastanza caro ed è un peccato che resti accesa senza motivo...

Le cose posso essere viste più nitidamente nella luce bluastra del mattino. Un'ondata di freddo era calata sulla terra. Incandescente, senza alcun apparente motivo, brilla Lucifero sul villaggio dormiente. Sofia sente la voce della nuora proveniente dall'altro letto; un sussurro affrettato e leggermente adirato: "Calmati, disse a suo marito. Fai piano che ci sente la mamma". "Non ha modo di sentirci, sussurrò a sua volta il marito. "Si che ci sente, lo so io che ci sente", sentì dire Sofia prima di entrare nuovamente nel sogno, come se fosse un'acqua profonda e torbida.

Ed ecco, dunque, che nel sogno le si avvicina Persida la zingara. E Persida nasconde qualcosa sotto la *catrință*. Camminano entrambe lungo una strada deserta e polverosa. Soffia il vento e cade una specie di nevischio. "Fammi vedere cosa nascondi", la pregò Sofia. "Abbi un pò di pazienza, le disse la zingara, non essere così precipitosa.." E di nuovo le si manifestò davanti la casa dell'altro sogno. Sofia la riconobbe dalle pareti crepate e sporche, dalle porte spalancate e dalle finestre rotte. La zingara fece uscire allo scoperto, da sotto la *catrință* sporca, la stessa chiave di legno che Sofia aveva già visto nell'altro sogno e gliela allungò, osservandola con una specie di curiosità maliziosa. "Prendila, le dice, a me non serve a nulla! Penso invece che a te risulterà utile. Fa attenzione però! Girala lentamente perchè altrimenti potrebbe incastrarsi e, continuando a tirarla, potrebbe rompersi. Tieni gli occhi bene aperti quando la giri..." Sofia prese la chiave e la girò nella serratura della porta chiusa dal lucchetto; la utilizzò con molta attenzione, come le aveva consigliato la zingara, ed essa scivolò nella serratura come se fosse stata unta.

...Dentro era buio; le finestre erano state sprangate con la lamiera. Suo figlio era lì, in quella stanza priva di luce. Sofia avrebbe voluto vedere il suo volto; era curiosa di sapere se era cambiato o meno da quando vagava, da solo, per il mondo. Se quando era partito era un fanciullo, ora sarebbe dovuto essere un uomo adulto! Cominciò dunque a parlargli, felice di sapere che era vicino a lei nonostante non lo potesse vedere – e quando lo sentì rispondere con la voce di sempre, fu così spaventata che dovette sorreggersi alla parete, temendo di svenire e cadere. "Mia cara e inestimabile mamma, lo sentì dire, cos'altro ti potrei dire se non di non arrabbiarti con me se ti ho in ferito in alcun modo, o se ti ho causato qualche dolore..." "Che dolore, di che tipo di dolore stai parlando?", gridò. Lui continuò a parlare, come se non avesse sentito il suo intervento, con voce dolce e calda: "Fa la cosa giusta e perdonami; fa quello che dico, non avercela con me. È giusto così, che una mamma ami suo figlio e che gli perdoni tutti gli errori, intenzionali e non." Lei era nuovamente felice e fiera – così come lo era quando lui era vicino a lei per davvero, non solo in sogno - nel sentire come parlava correttamente e come sapeva scegliere le parole più adatte.

Nel frattempo, i suoi occhi si erano abituati alla penombra; la sagoma del figlio, sottile e delicata come sempre, si distingueva meglio. Solo il viso, con suo enorme dispiacere, non riusciva a vederlo. Quanto avrebbe desiderato vedere il suo volto almeno in sogno! "Lascia perdere, mamma, disse lui come se avesse letto nei suoi pensieri, non essere così impaziente; non temere, prima o poi avrai l'opportunità di vedermi e non così al buio, ma alla luce del sole. Vedrai, manterrò la mia parola...Adesso vai per favore, sei rimasta abbastanza", le disse e cominciò a spingerla verso la porta con entrambe le mani. La spingeva piano e con molto amore. "Non ho nessuno da cui andare, si lamentò lei con le lacrime agli occhi, non ho nessuno per cui affrettarmi...". Voleva tornare indietro, stringerlo tra le sue braccia ancora forti, ancora in grado di proteggere il figlio; voleva tenerlo al sicuro, ma lui si scostò per non farsi abbracciare. "Lascia stare mamma, le disse, lascia stare e smettila di tormentarti e di soffrire così; il mio cuore si spezza quando ti vedo in questo stato." "Rimarrei qui, confessò lei sulla soglia della porta aperta con la chiave di legno, non andrei più via..." Improvvisamente sentì il proprio corpo perdere forza di nuovo e dovette sorreggersi alla porta, attaccandosi ad essa per non cadere. "So quanto sei chiacchierona, disse lui ridendo. Quando cominci a parlare non la smetti più! Però, mia cara e inestimabile mamma, aggiunse lui, questa volta lentamente e scandendo per bene le parole mentre il sorriso gli spariva dal volto, è una bella cosa aver potuto parlare, anche se per poco..."

Sofia si svegliò così bruscamente che, in un primo momento, non fu pienamente sicura di trovarsi di nuovo nel mondo reale. Dalla finestra aperta penetravano i raggi dorati dell'alba e una luce allegra e festaiola riempiva la stanza. Poi, come ogni mattina, sentì Petrică passare davanti alla porta con la sua gamba di legno zoppicante. Petrică era il guardiano notturno della fabbrica e andava a lavorare quando fuori si illuminava a giorno. Il direttore della fabbrica gli aveva dato un vecchio completo che, con il passare del tempo, cominciava a lacerarsi; nonostante tutto, Petrică era fiero dei suoi "stracci" e, con la bottiglietta di latte caldo sotto al braccio, partiva parlando da solo, come era solito fare, nel bel mezzo della fredda mattinata. Una volta la bottiglietta di latte si ruppe proprio davanti alla casa di Sofia e lei, impietosita, gliene diede un'altra. Ora ascolta i passi zoppicanti dell'uomo;

lo sente mentre si allontana. Felice e spaventata allo stesso tempo, comincia a pensare al suo secondo sogno.

Passarono tre settimane e per tutto questo tempo, Sofia non era riuscita a ritrovare la pace; qualsiasi cosa facesse e ovunque andasse, i suoi pensieri erano rivolti al figlio più piccolo. Si svegliava parlando da sola, ma in un modo tale che le sembrava che lui si trovasse vicino a lei e la ascoltasse. E come se, ascoltandola, avesse potuto trarre qualche insegnamento dalle sue parole! "Tu facci caso, diceva, quindi, lei, e lo sguardo cadeva sugli oggetti della stanza, ignorando tutto ciò che c'era intorno, come se si trovasse in uno spazio lontano e ideale, astratto e irreali, insieme al volto del figlio tanto amato; non essere così credulone e distratto come al solito." "Lascia stare mamma, rispondeva lui ridendo e prendendosi gioco della sua preoccupazione, non mi istruire così, come se non sapessi come sono fatto, come se non sapessi che tipo di persona sono! E, per spaventarla, aggiungeva: Mi entra da un orecchio e mi esce dall'altro, ora non ho tempo per ascoltarti! Se ti ascoltassi, non andrebbe bene comunque." "Perchè?, domandava sorpresa. Io so che un figlio deve ascoltare i propri genitori, coloro che gli hanno dato la vita, perchè è così che funziona! Ci sono anche quelli, diceva mentre cominciava a sbattere le pentole sul fornello dalla rabbia, che non hanno ascoltato i genitori; hanno fatto di testa loro e non hanno fatto una bella fine. Poveri loro." E lo insultava in ogni modo, finchè non si rendeva conto che era sola come un cane; solo allora capiva che lo stava sgridando invano, perchè non poteva sentirla, non poteva fare buon uso dei suoi consigli. Scaldò il latte e lo mise a bollire nelle pentole; rimase per un pò, in silenzio, su uno sgabello vicino al fornello e, sempre pensando a lui, cominciò a parlare con voce più calma e pacata: "Fai come vuoi, gli disse, non ti costringerò in alcun modo; se vuoi mi ascolti, altrimenti no. Comportati come meglio credi. Sei adulto e vaccinato, non ho niente da insegnarti... Ora devi giudicare da solo con la tua testa: devi dirti questo è bene e questo è male." "Lascia perdere mamma, andrà tutto bene!" diceva, e cominciò a ridere con la sua risata incurante, priva di preoccupazioni; una risata fanciullesca, pulita e limpida come una lacrima, una risata che, invece di rassicurarla, la spaventò. Solo dalla risata si rese conto di quanto acerbe potessero essere la sua mente e la sua anima; e, anche se le dava ragione promettendo di tener conto dei suoi insegnamenti senza sgarrare, sapeva benissimo che tutte le sue promesse erano vane. Mentre le dice le dimentica, non pensa a quello che dice; parla per non stare zitto, mentre i suoi pensieri sono altrove. "Taci, cominciò ad urlare, non starnazzare che mi hai fatto venire il mal di testa! Non sono così idiota da ascoltarti e credere a quello che dici."

Cominciò di nuovo a dargli dei consigli; non era più aggressiva, come se non volesse intristirlo. Gli diceva solamente chi evitare e chi non ascoltare. Poi, cominciò a piangere in silenzio, per non farsi sentire. L'amore per suo figlio era un fardello enorme, una croce che si portava dietro a malapena. Calò il silenzio, e si aspettò di sentire nuovamente la sua voce; ma lui taceva, e questo suo silenzio sembrava essere colmo di accuse pesanti e non dette. Cominciava a provare rimorso; effettivamente, l'aveva rimproverato troppo e aveva ragione ad essere arrabbiato! "Se sono così preoccupata, gli diceva chiedendo perdono, è perchè ho fatto un sogno orribile in cui..." E cominciò a raccontargli il sogno e, dopo aver finito, si mise a pensare, con i gomiti sorretti dalle ginocchia e con la testa tra le mani. "Vedi da allora, da quando ti ho sognato, non riesco a trovare nè pace nè tranquillità, aggiunge dopo un pò; penso sempre a te, che non ti capiti niente là, in mezzo agli sconosciuti, perchè altrimenti, ecco, il Signore ci ha puniti." "Sai, mamma, disse lui con la sua risata fanciullesca che, non appena sentiva provava una pugnalata al cuore, una specie di minaccia remota, il mondo è così bello e vorrei godermelo... Invano è bello, aggiunse lui dopo un pò con la voce colma di tristezza, se io lo voglio e lui non mi vuole, se io lo amo e lui non mi ama!" "Chi non ti vuole?, chiese lei sempre più adirata. Parli così, come se fossi un idiota e non quel ragazzo perbene che conosco. Faresti meglio a tacere, mio caro, invece che parlare così!" È inutile che menti a te stessa e ti illudi, diceva lui con voce triste, lo sai anche tu che è così come dico io, e non altrimenti. Con chi vuoi che mi lamenti se non con te, che sei mia madre, che mi hai partorito e cresciuto?! È tanto difficile, mamma, sappilo; non è per niente facile essere come me: estraneo e

inquieto con il mondo! Perchè, per quanto tu possa cercarla, non esiste una persona più sola e sfortunata di me"... E, sentendolo parlare così, il suo cuore divenne colmo di tristezza. Si perse, e non seppe più cosa dire... Perchè lei desiderava che tutti i suoi figli fossero felici, soprattutto il minore, quello a lei più caro. Tentò di guidarlo con molta saggezza; non per niente era vissuta fino ad allora, aveva imparato anche lei alcune cose. Provò a dargli consigli parlando da sola, e raramente si rendeva conto che queste sue parole non avevano senso; non avevano modo di arrivare sino a lui...

[...]

Cap. II

8

Il mare impediva a Marcu di dormire; penetrava nel suo sonno agitato, turbandogli i sogni. Si svegliò più di una volta nel cuore della notte. Con la luce spenta, al buio, ascoltava il suo suono ininterrotto. Immaginò, come se ce l'avesse davanti, le sue onde infinite e nere, in un permanente e instancabile movimento, privo di significato, assurdo e frustate dal vento gelido e ostile... La Morte, che, solitamente, nell'immaginario collettivo abbastanza limitato delle persone, prende la forma di un essere umano – manifestandosi a volte con un giovane volto sorridente, altre come una signora addolorata o addirittura, in maniera più terrificante, come uno scheletro con una falce enorme in mano -, la Morte talvolta si manifesta con altre sembianze: Marcu se la immaginò come se fosse il mare. La Morte era proprio questa distesa infinita d'acqua, il mare immerso nell'oscurità che pullula di esseri acquatici mostruosi; un mare senza rive, il mare dell'inizio del mondo, non ancora violato dai velieri degli uomini, deserto... Marcu si svegliò al mattino stanco e agitato, come dopo una notte insonne. Scese e trovò un biglietto lasciato da Micheline: "Siamo andati a Honfleur e ci dispiaceva svegliarvi così presto. Il cibo è in frigo".. Erano partiti tutti tranne Momo. La trovò in salotto mentre leggeva, seduta sulla stessa poltrona del giorno prima e con le gambe incrociate sotto di lei. All'alba, Marcu aveva sentito il signor Piotier togliere la macchina dal garage; lavorava in un policlinico a Trouville e partiva sempre molto presto. "La mamma ed Eugenie - gli spiegava Momo guardandolo con il solito sorriso leggermente divertito, come se volesse sempre prenderlo in giro – sono probabilmente dal parrucchiere. Eugenie ha dei capelli splendidi ma, nonostante ciò, ci tiene a rovinarli ogni settimana: torna a casa con delle acconciature impossibili inventate da lei. Ovviamente le stanno malissimo", gli spiegò così Momo mentre passava la mano sottile e pallida tra i capelli arruffati che non vedevano il pettine chissà da quanto tempo. Lo studiò ancora per un pò attraverso i suoi occhiali con molte diottrie, poi continuò a leggere: era un volume della collezione 'Serie noire' nuovo di zecca; a malapena era riuscita a leggere le prime pagine. Marcu si preparò un panino gigante con il prosciutto. Invertendo in qualche modo i ruoli, fece lui il padrone di casa e chiese a Momo se voleva per caso un caffè. Momo era così immersa nella lettura che Marcu dovette chiederglielo più di una volta prima che lei si degnasse di rispondere. "Grazie, gli disse Momo senza alzare gli occhi dal libro, ma non posso. Ho problemi al cuore...Poi, mentre Marcu beveva il caffè, lei passò vicino a lui con il romanzo della collezione 'Serie noire' sotto al braccio: alta, incredibilmente magra, con i capelli scompigliati, con i suoi occhiali con molte diottrie tramite i quali lo guardavano due occhi enormi; la ragazza era assente e probabilmente inconsapevole della sua strana bellezza che la faceva somigliare più a un uccello raro e bizzarro che a un essere umano. Passò così come farebbe una sonnambula, senza dargli corda, come se Marcu non fosse stato lì davanti a lei. Lui la seguì con lo sguardo dalla finestra della stanza. Momo prese la bicicletta dal garage e uscì pedalando verso il mare lungo strade deserte... Marco rimase dunque solo. Solo in una casa a lui sconosciuta, in una città sconosciuta che si trovava sulle rive di un mare sconosciuto. Dalle fotografie sulle pareti lo guardavano, meravigliati e indifferenti, alcuni tipi, anch'essi sconosciuti: non sapeva chi fossero e quale fosse il loro nome.

Erano forse nonni, zii, zie e parenti più o meno lontani di Micheline? "Questi dovrebbero essere i nonni", si disse Marcu dopo aver visto i vestiti della giovane coppia che lo guardava felicemente da un ritratto di famiglia: una giovane donna, con un cappello a tesa larga dal ricco piumaggio e con un vestito scuro di pizzo e un uomo dai grandi baffi rivolti all'insù; sembravano spaventosi, ma lo sguardo dell'uomo non era solamente docile, bensì anche fanciullesco; una specie di ragazzino i cui baffi sembravano piuttosto disegnati sulle sue guance cicciottelle che veri, messi lì per spaventare la gente. Una spessa collana d'oro attraversava diagonalmente il gilet, tentando di conferire una certa autorità alla sua figura giovanile. Te lo puoi immaginare questo giovane uomo mentre tira fuori l'orologio (da taschino) per vedere che ore sono! Ma l'orologio non si riesce a vedere, è nascosto nella tasca della giacca, fermo ad un'ora che non si ripeterà mai più; un'ora di un decennio lontano, di un tempo passato e dimenticato...E questi sono i genitori di Micheline. Al giorno d'oggi, ovviamente, neanche loro sono più uguali a quei volti ritratti nella fotografia appoggiata sul cammino: il giovane snello in costume da bagno è senz'alcun dubbio il signor Piotier. Con il passare degli anni non è più così slanciato e ha messo su un po' di pancia. Invece, il sorriso ironico è rimasto tale e quale. Un sorriso ironico e leggermente scettico da dottore, un prodotto della sua professione. La mamma di Micheline si è mantenuta meglio del marito; è riuscita a conservare la sua bellezza, ad uscire vincitrice dalla lotta inesorabile contro il tempo... Da un'altra fotografia una giovane donna, in un splendido vestito da sera, guardava Marcu e gli sorrideva. Probabilmente, quella donna sconosciuta dal sorriso luminoso non esisteva più, si disse lui pensieroso. Il suo interesse passò dalla fotografia alla stanza in cui si trovava, al salotto ricoperto di stoffa dal colore rosa, alle tende di velluto delle finestre, ora scostate per fare penetrare la luce intensa del giorno; una luce apparentemente restituita alla terra dal mare.

Stando in piedi, in mezzo alla stanza illuminata dal sole, Marcu si ricordò di una frase letta anni prima in un romanzo di Faulkner: "La quantità di solitudine che puoi sopportare senza morire ha anch'essa dei limiti." Disse poi più volte, ad alta voce, la parola *solitudine*. "Si può morire a causa della solitudine?" si chiese, e disse ancora una volta la parola *solitudine*; poi disse *morte*, e le due parole risuonavano in modo strano mentre colpivano le cose che si trovavano attorno a lui, nel salotto del signor Piotier. Proprio in quel momento sentì il campanello. Per prima cosa pensò di non rispondere. Chi mai potrebbe cercarlo? Dopotutto, si trovava in casa di qualcun'altro! Ma il rumore del campanello riecheggì di nuovo e quindi si decise ad andare a vedere chi suonava.

Il giovane che si trovava davanti alla porta d'entrata sembrava essere uno di quei vagabondi – gli ultimi resti di un vero e proprio esercito di hippy – che Marcu aveva visto non poche volte da quando si trovava in Francia; più o meno della stessa età di Marcu, indossava stivali rotti e una specie di impermeabile decolorato e inutile, visto il bel tempo. Gli chiese un franco. Marcu disse di non averlo e fece per chiudere la porta. Il giovane non si lasciò abbattere. Con voce stanca e cullante, ripeté la supplica guardandolo con insistenza dritto negli occhi. Confuso, Marcu cominciò a cercare nelle tasche. Aveva dimenticato il portafoglio nello stanzino della mansarda, perciò chiese al giovane di aspettarlo un momento. Ritornò il più velocemente possibile. Nel mentre, l'estraneo non ebbe timore di entrare. Dandosi la colpa per l'imprudenza che aveva dimostrato lasciando la porta aperta, Marcu si precipitò a cercarlo. Lo trovò in cucina vicino al lavello. Aveva messo la testa sotto il rubinetto e aveva lasciato che l'acqua scorresse sui suoi capelli lerci. "Forse, in questo modo, riesco ad allontanare la stanchezza", spiegò lui con voce spenta mentre continuava a tenere la testa sotto quella doccia improvvisata. Poi, scostò il capo bagnato dal rubinetto e gli sorrise: "Un bagno in mare sarebbe molto meglio, non è così?", gli disse amichevolmente e gli chiese un asciugamano per pulirsi il viso ed, eventualmente, asciugarsi i capelli. Il volto aveva preso vita, e non sembrava più così misero e patetico. "Non avere paura, disse come se potesse leggergli il pensiero, non sono uno scassinatore o non so che tipo di fuoriglegge come probabilmente ti stai immaginando. Andremo molto d'accordo, vedrai. Ed è logico che andremo d'accordo, aggiunse lui dopo una breve pausa in cui sembrava pensare a qualcosa di specifico. Non ti chiederò neanche da mangiare, riprese la discussione vedendo che Marcu lo osservava senza dire nulla. Sono sazio! Tre porzioni di patatine fritte con maionese!" Alzò entrambe le mani come se volesse difendersi da

qualunque tentativo di Marcu di dargli da mangiare, nonostante quest'ultimo non avesse fatto alcun accenno a questa cosa. Il giovane tentò in ogni modo di essere disinvolto, ma la stanchezza ricomparve sul suo volto. Nonostante la buona volontà, appariscente e abbastanza stridente, lo sguardo continuò ad essere stanco e terribilmente abbattuto. "Perdonami, disse. Non ti infastidirò più, me ne vado subito. Sono piombato su di te. Sappi che, generalmente, non sono abituato a farlo!" Improvvisamente Marcu gli disse di rimanere, dimenticando, per un momento, di non essere a casa sua e di non poter invitare chi voleva... Dimenticando che, in qualsiasi momento, qualcuno sarebbe potuto ritornare a casa. E non sarebbero stati piacevolmente sorpresi, senz'alcun dubbio, se lo avessero trovato a parlare, nella loro casa, con un estraneo. Un vagabondo che non ispirava alcuna fiducia.

Ora, stavano in piedi uno davanti all'altro. L'estraneo cominciò a parlare di nuovo, a farfugliare cose di poca importanza. Per un pò, Marcu non lo ascoltò nemmeno; osservava invece, con sua grande meraviglia e sconcerto, che quell'estraneo di cui non sapeva nulla – nè chi fosse, nè da dove venisse! -, gli somigliava in modo incredibile. Lo studiò per un pò guardandolo attraverso lo specchio: stesso naso dritto, occhi un pò distanti uno dall'altro, bocca abbastanza grande ma ben arrotondata, stesso mento, stessa fronte, tutto combaciava perfettamente! È vero che l'estraneo era più scuro di lui: occhi grigi, capelli castani, viso olivastro. Probabilmente, era a causa di questo che la somiglianza non era così palese in un primo momento. Erano visibili anche altre differenze: aveva un corpo robusto, da persona abituata al lavoro fisico; il viso era rugoso, a causa della stanchezza e delle privazioni subite nel tempo. Le mani erano rovinate: con dita corte, unghie affilate e con i palmi larghi e muscolosi...

Mentre lo studiava attraverso lo specchio, l'estraneo lo seguiva con la coda dell'occhio, sorridendo a disagio; aveva osservato anche lui la somiglianza e non sapeva, probabilmente, nè cosa dire, nè come comportarsi, trovandosi di fronte a una situazione così inaspettata. Si assomigliavano come due fratelli gemelli: in modo incredibile e, allo stesso tempo, imbarazzante. L'estraneo non sarebbe potuto essere suo fratello, si disse Marcu; una possibilità del genere era totalmente da escludere, e questo rendeva la somiglianza ancora più curiosa e difficile da comprendere. È vero che la vita ti può riservare molte sorprese, ma una tale somiglianza era troppo esagerata e abbastanza fuori luogo. Non si poteva trovare, per quanto Marcu la cercasse, alcuna spiegazione logica. Si guardavano, dunque, a vicenda tramite lo specchio: Marcu lo osservava con una specie di curiosità avida, mentre l'estraneo lo faceva furtivamente, alzando lo sguardo ogni tanto verso colui che gli assomigliava in modo inappropriato. Poi, prendendo coraggio, cominciò anche lui a guardarlo dritto negli occhi. Gli sguardi avevano preso effettivamente il posto delle parole, e quello che dicevano era difficile da accettare da una mente che voleva rimanere entro i limiti della logica, che non voleva assolutamente impazzire...

Ma l'estraneo, il cui viso combaciava perfettamente con il suo, non somigliava solo a lui: sembrava piuttosto essere la copia quasi identica di un suo zio, il fratello del nonno paterno, che Marcu conosceva solo grazie ad una fotografia ingiallita dal tempo. Si chiamava anch'esso Marcu. Un tempo, l'intera famiglia era rimasta sconvolta dalla somiglianza tra i due: "Spero che tu non abbia anche il suo temperamento", dissero loro. "Perchè?", chiese Marcu. "Non è stata una persona fortunata", gli fu detto, e poi cambiarono discorso; Marcu allora capì che non sarebbe stato in grado di ottenere altre informazioni da loro. Ma, rimuginandoci sopra, si disse che avrebbe voluto scoprire per filo e per segno la storia di colui che gli assomigliava. "È stata, gli venne spiegato, una persona diversa da tutte le altre." E cominciò di nuovo a tartassarli di domande. I dettagli che scopriva erano tuttavia confusi e disparati. Temevano che la somiglianza avesse delle ripercussioni più gravi, che non si limitasse dunque a una semplice corrispondenza estetica... Parlavano dell'altro con palese spiacevolezza e con evidente irritazione. La fotografia sparì senza preavviso, fu tolta da chissà chi, chissà quando... Evidentemente, doveva essere dimenticata il più velocemente possibile, rimossa dalla memoria di tutti! La storia gli fu detta solo a metà. Un racconto senza capo nè coda, difficile da ricostruire interamente. Le risposte alle sue domande erano, intenzionalmente, evasive, più

borbottate che dette ad alta voce. Neanche loro conoscevano esattamente la vita di quello della fotografia...

Ed ecco che ora era apparso un estraneo chissà da dove; un estraneo che era una specie di copia bizzarra di entrambi: questo giovane con lo squallido impermeabile e i jeans scoloriti dal tempo somigliava non solo a lui, ma anche a quello 'zio' della fotografia probabilmente fatta a pezzi e buttata nella spazzatura, affinché non si sapesse più nulla di lui!

"Potresti farmi un caffè", disse l'estraneo senza togliere lo sguardo dallo specchio. Si vedeva a sua volta 'copiato', e le guance avevano preso il colore del sangue dal tanto che era turbato; era andato nel panico, e cominciò a sfregare entrambe le mani sull'impermeabile sporco. "Mi si chiudono gli occhi dalla stanchezza", disse per rompere in qualche modo il ghiaccio e Marcu, come se avesse atteso il momento adatto per allontanarsi dallo specchio su cui quei due volti somiglianti e quasi identici si riflettevano, passò in cucina. "Mi sono spostato di più a piedi che con l'autostop, sentì raccontare il giovane mentre preparava il caffè. Era raro che qualche macchina si fermasse. Hanno ragione anche loro, chi sono io alla fine? È vero che non ho una faccia spaventosa, ma talvolta questo fatto può ingannare. Non è così?"

Marcu tornò nella stanza in cui si trovava il giovane, e la somiglianza tra i due lo turbò nuovamente così tanto che per poco non fece cadere la caffettiera. "Come ti chiami?" si trovò a chiedere all'ospite mentre aspettava che prendesse la tazzina, che, vittima probabilmente della stessa strana emozione, stava per versare sul tappeto. "Roger." I suoi occhi, di un colore diverso di quelli di Marcu, presero vita. "La scorsa notte ho dormito in un capanno di una fattoria, cominciai a raccontare. Tuttora sento il mio corpo intorpidito." Lo lasciò parlare, seguendolo con molta attenzione. Sentendolo raccontare ogni tipo di aneddoto sulla sua esistenza incerta da vagabondo, Marcu tentò di convincersi che quest'essere così simile a lui era effettivamente reale. Fu tentato ad allungare la mano per palparlo, per vedere se era reale per davvero! Aveva veramente bisogno della prova inconfutabile della sua esistenza in 'carne ed ossa'. Voleva essere sicuro che il mondo non fosse andato fuori di testa, che niente di irrazionale cominciasse così, senza preavviso, qui, a Deauville... "Una corrispondenza decisamente casuale", si disse Marcu cercando di calmarsi. Rendendosi perfettamente conto dei 'rischi' dell'irrazionale, Marcu si ritrovò a scartarli con ferma e tempestiva decisione. Quasi non si riconobbe, non riusciva a capire cosa gli stesse succedendo: voleva che l'altro, l'estraneo che gli assomigliava inammissibilmente troppo, fosse solamente *una persona come tutte le altre*, un essere vivo e vero. Marcu girò consapevolmente le spalle a quelle strane e oscure voci a cui aveva teso deliberatamente l'orecchio.

"Dicevi di chiamarti Roger. Roger e poi?", chiese all'estraneo, che nel frattempo era riuscito a finire il caffè. "Roger La Fontaine" rispose il giovane mentre guardava in modo confuso Marcu tramite il solito specchio situato davanti a loro. "La Fontaine?", si meravigliò. "Una semplice omonimia, senza dubbio", disse il giovane tentando di ridere. "Anche se la favola de 'il grillo e la formica' potrebbe in qualche modo fare al caso mio. Perché, se ci atteniamo ad essa, io potrei essere una specie di grillo, come quello di La Fontaine, nonostante non abbia oziato tutta l'estate e non abbia molta voglia di cantare... Quando si tratta di guadagnare qualche soldino, cominciai a raccontare a Marcu, preferisco farlo in Germania. I tedeschi pagano meglio. La metro di Monaco è stata fatta con queste mani", si vantò, mostrandogli le mani rovinate dal lavoro. Chiacchierava senza difficoltà di qualsiasi cosa. Parlava forse per non farsi cacciare da Marcu? Voleva guadagnarsi la sua fiducia e benevolenza? Era veramente la persona – si chiedeva Marcu preso nuovamente dall'inquietudine – che diceva di essere, o aveva preso questa identità da qualcun'altro – Che nome, Roger La Fontaine, chi mai potrebbe chiamarsi così? - per non spaventarlo troppo? E a Marcu sembrò materializzarsi davanti agli occhi quel suo 'zio' ; lo vide mentre percorreva strade in lungo e in largo come questo estraneo a cui assomigliava – o per meglio dire, a cui entrambi assomigliavano -, vagando per il mondo senza essere in grado di trovare la strada verso casa. Un estraneo ovunque, senza un tetto sopra la testa... Vediamo dunque Marcu tentennando tra due mondi, senza sapere quale accettare e in quale dei due rimanere. "Quella metro di Monaco, raccontava Roger ulteriormente, è stata costruita soprattutto da stranieri – italiani, greci, serbi, algerini. I tedeschi,

specialmente i giovani, non hanno molta voglia di fare..." Ora, Roger era lanciato, dava il proprio parere, parlava di politica, insomma, il caffè lo aveva rimesso in piedi. Marcu non era più in grado di staccare gli occhi dal viso dell'altro. "Ti ho fatto arrabbiare?", chiese Roger interrompendo bruscamente il racconto. "Assolutamente no, lo tranquillizzò Marcu. Non farti problemi. Ti ascolto." Pertanto, Roger cominciò ad esporre ampiamente le sue opinioni sul 'problema tedesco', che erano per la maggior parte estrapolate da quelle di una trasmissione televisiva o di articoli di *Le Figaro* o *Le Monde*, letti di corsa e, talvolta, capiti al contrario. Si vedeva da un miglio che questi problemi non gli interessavano più di tanto, parlava solamente per dire qualcosa e per non far calare nuovamente quello sgradevole silenzio. Allo stesso modo, voleva conquistare Marcu, vincere la sua simpatia e amicizia. E Marcu sentì come saliva in lui, effettivamente, un'ondata d'affetto per colui che era uguale a lui. "Lo scorso inverno, continuava a raccontare, sono stato nella pensione di una bulgara, la signora Stanev, da qualche parte vicino alla gare de l'Est. Una donna in età e terribilmente buona. La aiutavo, al mattino, a fare la spesa; andavamo al mercato insieme e le tenevo io il cestino perchè era malata di cuore e non poteva portare pesi. Viveva da una quindicina d'anni a Parigi e non spiacciava una parola di francese! Non ha voluto impararlo per niente al mondo. È incredibile, vero? Si rivolgeva ai commercianti nella sua lingua madre, convinta che loro capissero perfettamente quello che diceva. Era solita fare compere nello stesso luogo e i venditori, volenti o nolenti, avevano memorizzato alcune parole in bulgaro. Sapevano ora come dire cipolla, patate, carote o prezzemolo in bulgaro! È vero che, talvolta, le confondevano; ad esempio, la signora Stanev chiedeva delle carote e loro le davano un chilo di cavolini di Bruxelles... Quando avevano luogo questo tipo di incomprensioni, la buona donna si infuriava e cominciava a litigare con loro; diventava rossa dalla rabbia. "Carote, carote, non cavolini di Bruxelles!", urlava arrabbiata, e loro, agitati, non capivano più niente. Si dimenticavano quel poco di bulgaro che avevano imparato. "Quanto sono testardi questi francesi, mi diceva indicando in modo furioso e sprezzante uno dei venditori che la fissava; io gli chiedo le carote e lui mi pesa un chilo di cavolini! Come è possibile confondere i cavolini con le carote! Da non crederci!" si meravigliava, rendendomi testimone della sua rabbia. "È un venditore nuovo signora Stanev, cercavo di spiegarle. Lavora qui solo da una settimana, non ha avuto tempo di imparare il bulgaro.." "Se non sai cosa fare, mi diceva, vieni da me a guardare la televisione insieme." "Una sera hanno fatto vedere 'Taras Bulba'. La signora Stanev, emozionata, ha pianto durante tutto il film. Si asciugava spesso le lacrime con un fazzoletto grande e rosso. E quando il cosacco uccideva il proprio figlio, mi ritrovo con la signora Stanev che cade dalla poltrona. Ho chiamato dunque suo figlio che era un medico. È arrivato. Un preinfarto, il secondo o il terzo!... La visiterò non appena tornerò a Parigi. Sono curioso di sapere se è ancora in vita.." Calò di nuovo il silenzio. Roger guardava Marcu attraverso lo specchio. "Ti ho annoiato?", gli chiese. "Per niente, lo rassicurò Marcu. Devo ammettere che mi piace ascoltarti. È solo che, tra un pò, disse guardando l'orologio da parete, ritorneranno i padroni di casa. Quindi..." "Dovrò andar via... Vado, vado, non ti preoccupare, anche se devo ammettere che lo faccio a malincuore... Mi sei simpatico..." disse il giovane simulando intenzionalmente una certa frivolezza, e gli riede una pacca rassicurante sulla spalla. Rassicurante e, allo stesso tempo, molto familiare, come se si conoscessero da chissà quando. "Non sei francese, vero?" "No, disse Marcu. Come hai fatto a capirlo?" "In primo luogo, i francesi, gli spiegò Roger, ti tengono a distanza. Difficilmente fai amicizia con loro. E noi, ora, siamo quasi amici. Ad ogni modo, non siamo estranei l'uno per l'altro, di questo sono quasi certo." Il modo con cui il giovane che aveva appena conosciuto, una specie di vagabondo di cui, per il momento, sapeva poche cose, sollecitava la sua amicizia lo meravigliò ma non gli dispiacque. Lo sbalordiva, allo stesso tempo, il modo in cui parlava dei francesi, come se lui non lo fosse – e addirittura uno che si chiama Roger La Fontaine! – portando il nome di uno che era considerato una gloria per la Francia. "Per questo motivo evito – continuò Roger a raccontare, rivolgendo a Marcu uno sguardo ingenuo e fiducioso – le pensioni e gli hotel amministrati da francesi. Sono preferibili gli italiani. Ti accolgono come se fossi il figliol prodigo in persona che torna a casa da chissà dove! Come se fossi uno di loro. Devo ammettere però, che due anni fa mi sono imbattuto in un italiano strano. Un vecchietto impulsivo, circondato

da gatti malati; quasi ogni giorno veniva il veterinario a visitarli. La maggior parte dei gatti era cieca, e uno di loro aveva il fuoco di Sant'Antonio! Ho avuto un diverbio con il vecchietto perchè lui sosteneva che i gatti non possono avere il fuoco di Sant'Antonio. "Non è una malattia da gatti", diceva. Aveva dolori atroci, proprio come quelli del fuoco di Sant'Antonio; l'ho avuto anch'io, e so bene cosa si prova. Miagolava per tutta la notte, era orribile, e gli altri gatti, non appena lo sentivano, cominciavano anche loro; come se facessero una gara! Un frastuono indescrivibile! Non ho resistito più di una settimana e mi sono trasferito altrove... Sono finito in una specie di locanda amministrata da dei greci di Salonico. Una famiglia numerosa e a modo. Però, avevano una pecora nera in famiglia, una ragazza che si prostituiva a Pigalle. Non osava tornare a casa se non la domenica mattina, quando il capofamiglia, il signor Cristide, andava in chiesa a pregare. In sua assenza, veniva organizzata una festa a tutti gli effetti. Irena, così si chiamava la ragazza, portava da bere, e venivano svuotate molteplici bottiglie di whisky e champagne. Quando il signor Cristide tornava dalla messa, si sentiva la puzza di whisky da un chilometro. Il signor Cristide sentiva l'odore ma non diceva mai niente, nonostante sapesse perfettamente cosa succedeva in sua assenza. È capitato che in una domenica era cominciata la ristrutturazione della chiesa greca e, dato che il signor Cristide non sentiva il bisogno di pregare da un'altra parte, ritornò a casa molto prima di quanto era solito fare. La festa era appena iniziata, le bottiglie di whisky erano appena state stappate. Irena si era appena provata dei collant neri, davanti a noi, che le aveva regalato la madre. Gli uomini ammiravano le sue gambe ben proporzionate, robuste e muscolose. Per sfuggire alla rabbia del signor Cristide, Irena era saltata dalla finestra del primo piano. Se l'è cavata con poco, con una frattura al piede destro. Non aveva tratto alcun insegnamento da questa faccenda: Irena è guarita in due o tre settimane e la chiesa greca è stata riaperta più o meno nello stesso periodo. Le feste domenicali sono continuate, come se non fosse successo nulla. Noi facevamo finta di non sapere dove 'lavora' Irena. «Lavora in un bar notturno», diceva la signora Cristide. «Con il talento che ha!», aggiungeva lei mortificata, lasciando intendere, allo stesso tempo, che avrebbe dovuto lavorare altrove, addirittura all'opera! «A cantare o a ballare?», chiedevano gli affittuari, «Entrambe le cose», rispondeva la signora Cristide. «Un talento complesso», ci teneva lei a precisare..." Le parole di Roger erano piene di tenerezza. Si vedeva da un chilometro che si era affezionato alla casa del signor Cristide. Nella sua voce non si intravedeva alcun tipo di ironia, e nemmeno l'intenzione di fare una critica a qualcuno. "Irena aveva un fratello cuoco di professione, continuò lui a raccontare. Lavorava in un grande ristorante non tanto lontano dalla torre Eiffel. Talvolta mi prendeva con sè, per farmi guadagnare qualche soldino. Lavoravamo tutta la notte e tornavamo a casa presto al mattino. Camminavamo per un pò vicino alla Senna. Talvolta cominciava un pò a tuonare. Il fratello di Irena soffriva di reumatismi, e, nelle mattine gelate, si lamentava per il dolore alle ginocchia. Passavamo vicino al museo di arte moderna. Un signore con dei pattini a rotelle faceva delle piroette davanti al museo, girando attorno alle sculture che avevano una specie di cappello di neve sulla testa. "Ma chi gliel'ha fatto fare di uscire di casa così presto?, mi chiedeva Costas, e il vecchietto, vedendo che lo osservavamo, era felice e prendeva ancora più slancio sui suoi pattini. Faceva una sorta di spettacolo solo per noi, felice di aver trovato qualcuno che gli prestava attenzione. Ruotava realizzando dei veri e propri passi di danza, alzando, come fanno i ballerini de 'Il lago dei cigni', prima una gamba e poi l'altra. Costas lo prendeva in giro, incoraggiandolo: «Bravo, vecchietto, gli diceva, sei bravo, mi piaci!» «Nijinski!», urlava il vecchio. «Io sono stato la partner di Nijinski». «Come la partner?, disse Costas meravigliato. Al massimo sei stato il suo partner. Non hai avuto modo di essere la partner!», scoppiò lui a ridere. «La partner, la partner!», si intestardì il vecchio che, poverino, non aveva tutte le rotelle a posto; mostrò le gengive senza denti, in una specie di sorriso ingenuo. «Bravo vecchietto, quindi la partner di Nijinski! Giocherellone!», gli diceva Costas prendendolo in giro. «Andiamo via, lo pregavo. Ti sei lamentato dei piedi gelati. Andiamo a prendere la metro, così arriviamo prima». «Bravo Nijinski!», urlava Costas salutando il vecchietto. E poi partimmo, lasciandolo nelle mani del Signore a volteggiare sui suoi pattini, disgraziato.. Aveva una sciarpa vecchia e lacerata, molto lunga e multicolore, avvolta attorno al collo sottile con un pomo d'Adamo immenso, dei pantaloni come quelli dei clown e un

cappello da giullare in testa..." "Ti spiaceva veramente per lui?", chiese Marcu a Roger, sempre osservandolo attraverso lo specchio. "Non so se è dispiacere, disse Roger. Ma il mondo sarebbe migliore senza persone come lui!" "Si, si, sarebbe migliore", disse Marcu prontamente; poi si mise a pensare: vide davanti ai suoi occhi il vecchietto che ballava sui suoi pattini... Vide anche Costas che lo prendeva in giro e si rattristò ancora di più. "Pensi che la sofferenza deve essere sopportata fino alla fine?", chiese a Roger, e quest'ultimo lo guardò meravigliato. Era una domanda inaspettata; si agitò addirittura, diventò tutto rosso e volle dire qualcosa, ma alla fine rinunciò. "Ovvio", disse finalmente Roger. La vita deve essere vissuta fino alla fine, è l'unica soluzione che abbiamo", aggiunse lui fermamente. "Sei convinto di questo?", gli chiese Marcu. "Si, sono convinto, sono convinto!", gli rispose Roger gridando, volendo probabilmente che anche Marcu credesse alle sue parole...

[...]

Cap. VII

1

Ivo Filipovac scriveva alla seconda moglie di suo padre: "Cara mamma, finalmente mi sono abituato a chiamarti così, anche se all'inizio mi era sembrato che la parola *mamma* venisse pronunciata in modo strano dalla mia bocca: una parola che ho pronunciato per la prima volta all'età di 20 anni. Non avevo motivo di farlo, visto che la mia vera madre, come sai anche tu, è morta nel momento in cui sono venuto alla luce (il neonato 'salvato' e la madre 'sacrificata', come dicono i dottori ogni qualvolta la nascita di un bambino prende una simile svolta triste) ... Non ho avuto, dunque, modo di pronunciarla, ed ora, rivolgendomi a te così, sento un leggero turbamento. D'altro canto lo faccio anche per gioco, mi piace così tanto giocare con qualsiasi cosa che la nuova situazione creatasi nella nostra famiglia – padre sposato molti anni dopo la morte della prima moglie! – mi offre un'occasione completamente insolita per farlo, facendomi sentire e gustare appieno la novità della situazione. Un gioco in cui non tutti i pezzi si incastrano perfettamente, non si assemblano tra di loro: la signora Filipovac, la mamma nuova – si può forse dire 'mamma nuova'? – non è più grande del 'figlio' ('nuovo' anche lui) se non di una decina di anni - e a 10 anni, non avrebbe avuto modo di partorirlo, non è così? – dal punto di vista 'medico' e 'scientifico', una donna deve compiere una determinata età per partorire! E anche la mia 'vecchia' mamma non ha avuto l'età adatta – 15 anni e neanche quelli compiuti!; chissà se l'età ha avuto l'ultima parola, essendo la principale causa del suo decesso inaspettato. Ad ogni modo, nelle fotografie che sono rimaste, lei non sembra essere una madre – ed ecco forse il motivo per il quale non ho mai tentato di chiamarla 'mamma'; una madre ha tutt'altro aspetto che quello di una dolce bambina, anche se, bisogna dirlo, in alcuni quadri di Filippo Lippi, ad esempio, di Perugino, o addirittura in quelli di Raffaello, le 'vergini' sono anche loro più che altro delle bambine che mamme nel vero senso della parola. Dunque, non ho mai detto la parola mamma e non ho mai sentito il bisogno di dirlo guardando le fotografie rimaste di mia madre. Mi ricordo che quando parlavo con i miei nonni di lei (dato che fino all'età di 6 anni mio padre mi aveva lasciato sotto la loro tutela) dicevo 'vostra figlia', e anche quando loro mi dicevano di chiamarla mamma, evitavo di usare quella parola, facendoli soffrire involontariamente. A te, *cara mamma*, ora posso dirlo tranquillamente, senza provare un sentimento di cattiveria nei confronti di un'altra persona, senza usurpare un diritto che apparterrebbe, in realtà, a qualcun altro, dal momento che il legame indistruttibile tra mamma e figlio, quell'invisibile cordone ombelicale, non mi ha mai tenuto stretto. Posso quindi giocare tranquillo a 'mamma e figlio', un gioco non così gratuito tuttavia, dal momento che sento, come farei a non confessarti questa cosa, che esso riempie un vuoto cercando, fosse troppo tardi, di correggere, o per meglio dire assolvermi, da uno strano complesso che ho portato con me ovunque e dal quale non sono potuto fuggire: il complesso di non sentirti nato da una madre, di non essere

uscito dal grembo di qualcuno, un prodotto, per così dire, fatto più che concepito veramente. Sentendo istintivamente la mancanza di protezione materna, avevo in permanenza la sensazione di sentirmi 'scoperto', come un soldato che si trova da solo in un campo spoglio ed esposto, in ogni momento, al fuoco nemico, senza beneficiare, in caso di pericolo, di nessun cespuglio in cui 'camuffarmi'; da solo, pertanto, in un terreno spoglio, senza alcun punto morto in cui mi sarei potuto nascondere quando sarebbe apparso il pericolo, al momento del bisogno... Mi mancava effettivamente il ricordo protettivo del grembo in cui sono nato! Devo confessarti inoltre, che gli insulti dei bambini rivolti alle mamme non mi offendevano troppo: non avevo la sensazione dell'orribile profanazione, il sentimento provato da ogni bambino quando viene rimandato, con volgari epiteti, all'origine...

Quindi, cercherò di chiamarti mamma, mettendo in questa parola tutta la tenerezza che possiedo – perché anch'io desideravo una mamma, chi non lo vorrebbe? -, ma sono convinto che, chiamandoti così, non è altro che un gioco alla fin fine; un gioco a cui mi presto con immenso piacere. Mi piace giocare ancora oggi, anche se non sono più da molto tempo un bambino: il 16 settembre ho compiuto 21 anni (l'evento è stato festeggiato al 'Casino'; abbiamo bevuto champagne e mi hanno cantato 'buon compleanno' in 3 lingue: tedesco, serbo e ungherese). Non credere che se parlo dei miei colleghi con un certo distacco, 'cara madre', lo faccio perché li invidio in alcun modo o perché provo rancore. Anche se siamo insieme nella stessa guarnigione, mangiamo nella stessa mensa e frequentiamo gli stessi locali e, perché no, talvolta lo stesso bordello (dell'allegria, cicciottella e molto amichevole 'zia' Şari), non sono uno di loro e loro sentono perfettamente questa cosa. Lo sento anch'io ovviamente, e forse più di loro. Non lo dico con orgoglio, credimi per favore, *amata madre*, ma devo confessarti che non ne soffro più di tanto! Non sento il bisogno – e neanche lo desidero – di fare parte del loro gruppo! Non posso non chiedermi, tuttavia, perché sono diverso, cioè perché gli somiglio così poco, e la spiegazione che mi sono dato è sempre in merito alla mia nascita. Nati da una madre, essi non avevano modo di essere come me, come colui che chiamava la propria mamma 'vostra figlia' (rivolgendosi ai nonni ovviamente). Talvolta nelle lunghe sere d'inverno, nella mensa scarsamente illuminata e surriscaldata, molto tempo dopo che nella caserma suonava il coprifuoco (il suono lungo e malinconico della tromba mi faceva venire un nodo alla gola e tossivo, fingendo che stavo soffocando, per non far capire agli altri quanto ero emozionato), essi cominciavano a parlare delle loro madri, vantandosi di loro e dell'educazione 'sublime' che hanno ricevuto. Ognuno ci teneva a precisare che la propria madre era una signora, una donna rispettabile e molto distinta e, per confermare questo fatto, si mettevano a cercare nel portafoglio e, con gesti premurosi, prendendole con delicatezza con solo due dita, tiravano fuori alcune fotografie ingiallite dal tempo. Le fotografie passavano da una mano all'altra, e ognuno aveva qualche commento pieno di rispetto da fare nei confronti della donna della fotografia (raffigurata o in piedi da sola, appoggiata a una colonna di marmo, oppure seduta su un poltrona con un cagnolino tra le braccia o con un mazzo di fiori-, o in gruppo, con l'intera famiglia, con una mano sulla spalla del marito; i bambini stavano davanti, in piedi o inginocchiati a seconda dell'età), facendo riferimento anche alle eventuali somiglianze. Quando la fotografia arrivava da me, la facevo passare più avanti; quasi non guardavo quella distinta signora che mi osservava con infinita pietà – sai come guardano i bambini orfani le mamme -, avevo paura di 'far saltare la mia copertura', di lasciar uscire allo scoperto una cosa da me nascosta con grande segreto. Perché, *cara mamma* (quasi mi sono abituato a chiamarti così), facevo tutto ciò che era in mio potere per non distinguermi in alcun modo da loro. Penso che potresti ridere a causa della mia eccessiva sensibilità, alla fin fine così infantile (ti ho confessato che sono incredibilmente immaturo!), del *modo in cui mi faccio dei problemi per qualsiasi cosa*. Questa frase potrebbe appartenerti; me la immagino uscendo dalle tue labbra, mentre ti rivolgi a mio padre – seduti uno davanti all'altro mentre fate colazione. Posso sentire addirittura il tintinnio dei cucchiaini d'argento che toccano i margini dei bicchieri di cristallo, e questa piccola scena familiare – colazione in due mentre vi offrite solennemente a vicenda il barattolo di marmellata di mirtilli mentre vi scambiate sorrisi cortesi- mi emoziona fino alle lacrime. Anche se non partecipo a questa scena, sono presente anch'io lì mentre si parla di me con

grande preoccupazione. (Del figlio da cui arrivano, ogni tanto, delle lettere lunghe ed affettuose.) "Chissà perchè ha voluto essere un soldato, sento il papà, questo lavoro non gli si addice" e, sopraffatto dalla domanda, alza lo sguardo verso la giovane moglie, come se si aspettasse una risposta. (Una risposta che non può arrivare.) Hai bisogno di tempo per conoscermi veramente. Tutte queste domande (per quello che mi riguarda, papà si è da sempre fatto un sacco di domande a cui non sempre è riuscito a dare una risposta) tornano spesso nelle vostre discussioni, e non posso non osservare con quanto zelo e con quanta buona fede e serietà ti sei assunta il ruolo di madre. Quanto preoccupata ti mostri per i problemi e per i pasticci del tuo figlio adottivo! In effetti devo confessarti che, dal primo momento in cui ti ho vista, mi sono reso conto che sei una donna veramente buona. Ti ricordi? Fuori nevicava, e tu indossavi un manicotto grande e bianco di lana d'angora; io stavo facendo i compiti, dovevo risolvere un problema di matematica, un problema molto difficile. Tu sei entrata nella stanza (papà era molto emozionato, si faceva ogni tipo di problemi perchè non sapeva come sarebbe andato il nostro incontro), e ti sei chinata sulla mia spalla (teso per l'emozione, ho continuato a risolvere il problema, facendo finta di non essermi accorto che era entrato qualcuno nella mia stanza) e, guardando gli scarabocchi del mio quaderno, mi hai chiesto se me la stavo cavando. Proprio così me l'hai chiesto, me lo ricordo: "Te la cavi con questi problemi contorti, Ivo?"... siamo diventati amici dal primo momento, e in tutti questi anni trascorsi dal nostro primo incontro, non ho fatto alcun sforzo per riprendermi dalla confusione da cui mi sono fatto prendere allora, scoprendo la tua bontà. Piuttosto mi viene da chiedere, conoscendoti meglio, se tu sei consapevole della tua bontà...

A mano a mano che ti ho conosciuto meglio, ho capito che un uomo non potrà mai essere buono in modo assoluto, così come lo siete voi donne; gli mancano determinati elementi che riguardano la sua natura intima, il modo in cui è concepito. L'animale egoista che è in lui è pronto in ogni momento a rovinare tutto. Molto più introverso di voi, più preoccupato per la sua complicata essenza, predisposto a guardarsi l'ombelico all'infinito; l'uomo può essere migliore solo con se stesso, sempre pronto – povero lui – a guarire le proprie ferite, senza fare attenzione a quelle degli altri. Spesso la bontà – parola presa in giro da molti, ma non è essa stessa una specie di asse del mondo?! – si traduce, non è così?, in uno sguardo rivolto, soprattutto, *all'esterno*. In questo modo, si potrebbe definire bontà il modo in cui tu mi guardi (non con pietà senz'alcun dubbio; la pietà, alla fin fine, mi offenderebbe oltremodo), ma con una specie di lucidità tenera... Avete, voi donne, una comprensione decisamente speciale nei confronti dell'infelicità altrui, di quella degli uomini che, chissà per quale motivo difficile da decifrare, sembrano non trovare il proprio posto nel mondo. Siete state sempre così, avete tentato, anche se molte volte non avete raggiunto alcun risultato, di capire la *solitudine degli uomini*. Ti ricordi, mia amata madre, la canzone di Solveig tratta da *Peer Gynt*, oppure ti ricordi di Ofelia? Del modo in cui sta con il capo appoggiato al grembo del principe infelice? Aveva tentato in così tanti modi di comprenderlo, che la mente cominciò ad annebbiarsi senza capire più niente!... Uno sforzo invano ma allo stesso tempo nobile, non è così? Invano dal momento in cui l'unica cosa che non comprenderete mai è la nostra solitudine! Essa è più vecchia di voi, è, così per dire, antecedente a voi! La solitudine di quell'uomo che calpestava scalzo l'erba setosa del giardino da molto tempo dimenticato, la solitudine del principio dell'uomo! E nonostante voi siate state create per fare in modo che l'uomo non si senta più solo, la solitudine era ormai penetrata troppo profondamente nelle sue ossa e, ogni tanto, veniva alla luce, avvolgendo con il suo soffio ghiacciato l'anima e il corpo dell'uomo, come una malattia atroce, 'fuori controllo' e spietata! Qualsiasi uomo ti direbbe, mia buona madre, le stesse parole che ho appena detto, parole cariche di orgoglio, - le frasi di un uomo 'incompreso' sono rimbombate sulla Terra così tante volte e in così tanti modi...

Per quanto noi ci opponiamo, voi donne non volete rinunciare in alcun modo al vostro diritto di guarire le nostre ferite.. E non è un modo per guarire, in fin dei conti, scriverti interminabili lettere? Questo perchè ho un temperamento terribilmente infantile, come sai bene anche tu, e cosa fa un bambino quando si fa male nella foga del gioco, se non fuggire di corsa dalla mamma per dirglielo e far vedere dove si è fatto male?! E la mamma soffia per far passare il dolore e, nel caso in cui la

ferita si un pò più grandicella, gliela benda per bene assicurandosi, all'inizio, di ungerla con ogni tipo di pomata per farla guarire prima.

Vorrei ora, nell'intento di raccontarti finalmente qualcosa di allegro, tornare agli anni della mia infanzia, soprattutto a quello che chiamo – e ti spiegherò perchè – il *matriarcato* delle feste di Natale. Una celebrazione che appartiene quasi esclusivamente a voi donne, non solo perchè si festeggia una nascita e perchè, come è ben risaputo, i personaggi principali sono un bambino in fasce e una donna che tiene in braccio un neonato – ci sono anche i Magi, gli angeli e i pastori, e in alcune litografie e quadri celebri appare anche Giuseppe; ma tutti loro, creature di sesso maschile, ad eccezione ovviamente degli angeli di cui non si può stabilire con esattezza il sesso, hanno un ruolo marginale -, ma anche perchè, durante la mia infanzia in cui le donne sono state per la maggior parte assenti – vivevamo noi due da soli, io e papà, come ben sai, in una casa grande e cupa; d'inverno faceva quasi sempre freddo perchè le stufe, per la maggior parte intasate, diffondevano un calore approssimativo -, le festività natalizie, che trascorrevo da una zia, la sorella maggiore di papà, in un'incantevole cittadina di montagna, mi trovavano circondato dal tanto desiderato entusiasmo femminile, che si traduceva, allo stesso tempo, nell'evasione dall'austero programma di convivenza in due. Un'uscita tanto bramata dal mondo maschile (era sempre uguale, monotono e soprattutto silenzioso perchè papà - e tu lo conosci bene - non è un chiacchierone); la visita a casa della zia era a tutti gli effetti un abbandono (di breve durata bisogna ammetterlo) della nostra noiosa esistenza quotidiana. La casa era piena di donne; la zia non solo aveva tre figlie (una dal primo marito e le altre due dal secondo; la minore aveva più o meno la mia età e la maggiore era in età da matrimonio), ma anche una sorella maggiore che, essendo vedova, non voleva vivere da sola e preferiva stare sotto il suo stesso tetto. La vedova lavorava a maglia tutto il tempo, stando seduta sorridente e indifferente alle chiacchiere che la circondavano (era un pò sorda) su una poltrona. Eravamo in una *casa di moda* (secondo quello che si poteva leggere sull'insegna posizionata sopra la porta di vetro che, non appena la aprivi, faceva suonare un campanello; un suono musicale e molto allegro, una specie di invito amichevole che somigliava a un'affettuosa parola di benvenuto, che mi sembrava allora estremamente *femminile*), in una distinta sartoria per signore che godeva di buona reputazione in città ed era sempre molto richiesta. La gente chic del paese ci teneva ad ogni costo a farsi cucire i vestiti dalla signora Roza. Tra i clienti di mia zia c'era anche una contessa; ogni venerdì, davanti alla sartoria per signore, si fermava una carrozza in tutto il suo splendore, con un cocchiere con i guanti bianchi sul sedile (possessore di un paio di baffi giganteschi di un rosso acceso), e una donna di mezz'età (alta, secca e incredibilmente brutta, secondo il mio parere di allora) scendeva dalla vettura, facendo fatica a respirare a causa dell'asma e lamentandosi, con voce tagliente, dei difetti del viaggio: la strada era pessima e ostruita, le cavalle, due giumente splendide, erano a suo avviso pigre e testarde, abituate a stare nelle stalle al caldo e a fare la bella vita... La contessa si faceva confezionare molti vestiti dalla zia Roza, troppo eccentrici e colorati per la sua età avanzata. Dunque, la sartoria per signore rendeva la casa della zia Roza il centro mondano e femminile della città, ed effettivamente ogni giorno si succedevano al suo interno lungo e spazioso, le più distinte e splendide donne. Le guardavo ammirato senza parole. Non si vergognavano di me, alla fine ero solo un bambino; era successo più di una volta che si spogliassero davanti a me, restando solo nella loro biancheria intima di pizzo e bianca come la schiuma; diffondevano un profumo suadente che mi stordiva. Il mio sguardo rimaneva immacolato, nessun pensiero oscuro o sospetto lo turbava. La mia ammirazione per loro non celava niente di erotico, ma sentivo comunque, con tutta la mia anima di bambino inesperto, che voi donne siete *diverse*, completamente *diverse* da noi uomini e che un mondo senza voi, senza la vostra splendente, incredibile e luminosa presenza, non può essere altro che brutto, grigio e triste; provavo questo sentimento prima ancora di scoprire la cosiddetta 'attrazione sessuale'. Fin quando un giorno è venuta nell'atelier di mia zia per una prova una fanciulla – avrà avuto sì e no 16 anni -, e, vendomi giocare con mia cugina, mi ha chiesto quanti anni avevo e che cosa avrei desiderato mi portasse Babbo Natale; parlava con me così come si fa con un bambino, e poi mi chiese se le avrei permesso di darmi un piccolo regalo: mi diede una cartolina raffigurante i 3 Re Magi mentre si stavano

recando a Betlemme. Arrivò il momento di provarsi l'abito. "Esci fuori che mi devo spogliare", disse lei un pò imbarazzata, e ricordo tutt'ora di essermi meravigliato sia per 'l'invito' che per le sue guance rosse: non capivo perchè desiderava che me ne andassi, perchè non accettasse la mia presenza! Ti racconto tutte queste cose per farti capire quanto ero ingenuo e per testimoniarti quanto mi rallegrassero quelle due settimane trascorse nella casa piena di donne della zia. Con mia grande gioia, ogni oggetto, ogni più piccolo dettaglio, era come intriso di femminilità. Era una casa in cui la mano femminile si vedeva ovunque (rimpiangevo in ogni momento l'assenza in casa nostra di questo tipo di mani, dal modo in cui il letto veniva fatto al mattino, con i cuscini messi a caso sulla coperta non proprio pulita, fino al modo in cui penzolavano gli abiti nell'armadio, buttati lì talmente a caso che non riuscivi mai a trovare quello che cercavi – soprattutto quando andavi di fretta)... Potevi osservare, ad esempio, come, nella camera in cui dormivo, i colori fossero ben assortiti (era di fatto un piccolo salone con mobili d'antiquariato talmente delicato che avevi timore di sederti sulle piccole poltrone rivestite da raso rosa che si trovavano attorno al tavolo rotondo con un'unica gamba.) Comincerei proprio dal colore delle poltrone rosa-bonbon che mi sembrava così femminile, e poi mi soffermerei sulle frange di seta (ogni qualvolta veniva aperta la porta o la finestra e si faceva un pò di corrente, esse si muovevano in modo impercettibile, fruscando piano piano), che penzolavano dalle pesanti tende di velluto delle finestre. (Le tende erano tirate per la maggior parte del giorno per impedire al sole di penetrare e decolorare la tappezzeria dei mobili e i tappeti.) Un occhio femminile aveva scelto, senza dubbi, non solo le frange e il velluto delle tende, ma anche il copri divano (era abbastanza piccolo – facevo fatica a starci di notte, anche se mi rannicchiavo – ma non era forse anche questa piccolezza così terribilmente femminile?), che rappresentava un contadinello (in realtà era una bambina con le guance rosse e con un neo sopra l'occhio sinistro che cantava il flauto). Anche le lenzuola con le quali mi avvolgevo durante la notte erano completamente diverse da quelle che avevamo a casa (le nostre odoravano sempre di candeggina e detersivo pessimo). Erano delle lenzuola ben piegate e piacevolmente profumate; diffondevano intorno un profumo delicato di lavanda (ho imparato dalla zia il nome di questo fiore). Il cuscino aveva un monogramma cucito con un filo di seta in un angolino! Anche il piumino aveva una R. grande in tutto il suo splendore. La stessa R. era ricamata sui tovaglioli e sugli asciugamani da bagno. La R. significava per me non solo il monogramma di mia zia Roza, ma, questa lettera che vedevo ricamata dappertutto, era una specie di impronta e di emblema della femminilità stessa, un suo simbolo, un sigillo della più grande importanza e solennità.

Eccomi quindi, a 9 anni, appena entrato in questo 'paradiso' femminile! Mi ricordo come se fosse ieri il viaggio in treno – mi accompagnava papà che, per tutto il viaggio, ha letto un libro intitolato *Le campagne in Africa di Alessandro il Macedone*. Era un pomeriggio d'inverno, il sole era pronto per tramontare e i suoi raggi illuminavano le finestre ghiacciate del treno, facendo brillare i pezzi di ghiaccio. Poi il sole è tramontato, e la finestra del compartimento aveva perduto la brillantezza; mi ero addormentato. Ad un certo punto ho sentito che mio padre mi stava stratonando per farmi svegliare; mi disse che eravamo arrivati e, quando siamo scesi dal treno, abbiamo visto dal retro della stazione le montagne coperte di neve. Non appena siamo arrivati al binario, le donne mi hanno accolto – un gruppo intero, rumoroso e allegro, tenero e avvolgente. Mi hanno baciato a turno e io odoravo i loro profumi (non riesco a trovare un termine più adatto, ma questo potrebbe andare bene); sia le ragazze che mia zia e sua sorella si erano profumate in onore del mio arrivo. Allo stesso tempo, guardavo con ammirazione i loro vestiti pieni di fronzoli e di colori diversi. Sono entrato dunque, entusiasta, in un mondo che mi aveva conquistato e affascinato dal primo momento. Era un mondo pieno di donne in cui, dopo che mio padre se ne era andato, gli unici uomini rimasti eravamo io e mio zio Cazimir. Ma dato che lui era guardia forestale, era sempre dai 'suoi boscaioli' (come diceva la zia Roza guardando dalla finestra, come se aspettasse che lo zio apparisse da un momento all'altro nella sua uniforme verde nel bel mezzo della nevicata); rimanevo dunque solo io a rappresentare la parte maschile di quel clan cinguettante e in continuo movimento. Mi sentivo come se fossi un pascià (avevo letto anch'io, come tutti i bambini, alcuni adattamenti de 'Le mille e una notte'), padrone di un harem che mi soddisfaceva tutte le voglie. Le ragazze avevano scoperto,

poco dopo il mio arrivo, i miei capelli molto crespi e ondulati, e io le lasciavo giocare con essi come volevano, buttato sul divano in preda ad una pigritia 'orientale'; sentivo le loro abili mani mentre improvvisavano ogni tipo di capigliatura complessa. Mi obbligavano a guardarmi allo specchio, per vedere "come sto bene"; ma i boccoli, troppo ben fissati, mi innervosivano e li rovinavo furiosamente, facendole piangere, per ripicca, di proposito. Dato che, già da allora, mi piacevano le uniformi (a causa delle quali, probabilmente ho scelto la carriera da militare nonostante, come tu ben sai, non mi si addice per niente!), indossavo quasi ogni giorno il mio costume da marinaio, e ne andavo molto fiero (mi rendevo conto che un marinaio, in mezzo a tutte quelle donne, non poteva non lasciare il segno). Tentavo di 'far abboccare' le ragazze, attraendole verso i nostri giochi, quelli da maschi. Promettevo mari e monti, le insignivo dei gradi più alti anche se ero convinto che non se li meritassero... Impartivo gradi e onori a destra e a manca! Mia cugina maggiore (che, nonostante fosse in età da matrimonio, giocava spesso con noi) fu nominata maresciallo delle forze armate di terra, quella di mezzo si ritrovò con il grado di ammiraglio! Le battaglie navali mi attiravano in particolar modo: le consideravo più spettacolari, più drammatiche e difficile da organizzare di quelle che si svolgevano sulla terraferma; talvolta, esasperato dalla mancanza di immaginazione e di senso militare di mia cugina, 'prendevo il comando' al posto suo. È in questo modo che sono arrivato a lottare, dando prova di un coraggio veramente pazzo, contro 'l'invincibile armata', che sono riuscito a distruggere utilizzando una complicata strategia. Con mia più grande soddisfazione ho visto come le imponenti imbarcazioni da guerra degli spagnoli affondavano a turno sotto le raffiche ripetute della mia arma spietata. Ho visto capitani forti sparire tra le onde schiumose, con una mano sul timone e gli sguardi rivolti al cielo cupo e buio; ho visto come i marinai, presi dal panico più estremo, cercavano di salvarsi aggrappandosi a qualche albero inclinato, pronto anch'esso ad affondare negli abissi. Avrei potuto ovviamente salvarli, tendere una mano a quei bastardi che avevano una mamma o una moglie amorevole ed erano nel fiore degli anni – ero pur sempre un comandante di eserciti, di truppe e di flotte, spietato e con un cuore di acciaio nel petto, irremovibile e violento con i nemici; niente e nessuno poteva sconfiggermi! La sorella più piccola era sempre il mio aiutante, la mia mano destra, il mio collaboratore più stretto, e, anche se faceva del suo meglio (era quella che credeva di più in me), non la alzavo di grado per capriccio. Mi piaceva comandare, sentire la mia voce mentre urlava "Fuoco!" e vedere come, ai miei ordini, le armi cominciavano a sparare senza pietà; e anche se ora il nemico era a terra, non ordinavo di cessare il fuoco fino a quando non veniva distrutto l'ultimo fortino e l'ultimo nemico veniva ucciso. Mi piaceva camminare con le mani dietro (ispirato da quel Napoleone scoperto in un libro di storia di papà) tra i nemici che erano prossimi alla morte e mi chiedevano aiuto (il mio orecchio restava tuttavia indifferente alle loro suppliche) nella campagna ancora fumante, incoraggiando i miei soldati e lodandoli – se ne era il caso- per il coraggio e il valore che avevano mostrato, dicendo loro che hanno lottato e sono morti come dei veri eroi! La maggior parte delle volte però, la realtà opponeva una brutale e dura resistenza nei confronti dei miei progetti così ambiziosi! Non riusciva tutto come da manuale, e la maggior parte delle volte era colpa delle ragazze, con la loro penosa goffaggine che mi faceva andare fuori di testa; si impigliavano nelle loro gonne lunghe, inciampavano e cadevano nel momento clou, con mia grande esasperazione! Stavo quasi per impazzire dalla furia e non le risparmiavo: "Quanto potete essere imbranate, guardate con chi devo avere a che fare!" dicevo, e afferravo la mia testa con entrambe le mani; mi ritiravo nel bel mezzo di una battaglia violenta, offeso e arrabbiato, così come si esce dalla stanza quando una persona ti ha offeso troppo. Diventavo indifferente e indulgente: perdevamo un impero a causa dei miei capricci e le ragazze, molto più razionali e con i piedi per terra, mi pregavano di continuare a lottare, di non farmi abbattere così facilmente! E così cominciavo a sgridarle, attribuendo a loro la colpa della sconfitta dato che, se non ci fossero state loro, mamma mia chissà quante vittorie avrei ottenuto! Avrei lottato come un leone impavido. Accettavano le mie critiche senza protestare, sembravano spaventate e sottoposte; in realtà, erano delle ragazze carine e ben educate che si facevano in quattro per soddisfare i miei desideri, essendo io loro cugino e ospite... Una volta, durante la foga della lotta, si è rotto uno splendido vaso di cristallo e le ragazze hanno svuotato il sacco, come le

femminucce che sono: hanno cominciato a piangere! "La zia ci sgriderà, era il suo vaso!", mi hanno detto tra sospiri e singhiozzi...

Non mi è successo nulla: le zie, comprensive, hanno chiuso un occhio; ci hanno vietato di giocare 'alla guerra' in salotto: "Giocate fuori in giardino, avete spazio a sufficienza grazie a Dio", ci è stato detto mentre il bellissimo vaso di cristallo, in frantumi, è stato buttato nella spazzatura.

Erano delle giornate invernali serene e calme e quindi abbiamo cominciato a giocare fuori, nel giardino sul retro; un giardino non troppo grande con aiuole di rose (sui loro gambi secchi brillava cristallina la neve) e con palle di vetro colorate conficcate su pali alti (dovevamo fare attenzione a non roperle nella foga del gioco!). Nonostante le corse, le ragazze si lamentavano per il freddo: disertavano sul campo di battaglia e fuggivano in cucina per riscaldarsi. Mi dicevano che gli si erano ghiacciati i piedi e che non ce la facevano più... Frau Grete, la cuoca, mi chiamava a gran voce per bere un pò di *şodou*²¹² bollente e, metà congelato, entravo nell'enorme cucina dove mi aspettava una tazza fumante che profumava gradevolmente di vaniglia e cannella... Dopo così tante lotte e battaglie, l'entrata in cucina sembrava una sorta di ritorno in un'Itaca domestica dominata, in primo luogo, dal genio culinario; una riscoperta, di fatto, dell'universo femminile – completamente dimenticato durante le lotte terrestri e navali che mi avevano assorbito e affascinato -, un piccolo regno in miniatura sul quale troneggiava Frau Grete, con un gigantesco mestolo in mano al posto dello scettro. Padroneggiava in cucina un'opulenza fiamminga (i quadri fiamminghi che molto tempo dopo avrei imparato ad ammirare mi ricordavano la cucina di mia zia Roza), con i tavoli ricolmi di pezzi di carne e verdure di ogni tipo, con il forte odore delle spezie e con le pentole che bollivano su fornelli bollenti, e Frau Grete, la padrona della stanza, assomigliava più a un piccolo dittatore che a una regina (le mancavano la calma e la tranquillità maestosa che, secondo il mio parere di allora, una regina doveva assolutamente avere). Spietata con i suoi dipendenti Ghiuri e Ilonca, fratello e sorella provenienti da un piccolo villaggio di campagna ungherese – non sapevano parlare nessun'altra lingua e Frau Grete comunicava con loro soprattutto con i gesti oppure aiutata da quelle poche parole ungheresi che era riuscita ad imparare -, la voluminosa cuoca bionda dai capelli lunghi intrecciati come serpenti attorno al suo capo allungato, circondata dai vapori della cucina, dagli odori del timo e del prezzemolo, dal profumo delle innumerevoli spezie da lei utilizzate con grande consapevolezza e sapere (tanto che, una comparazione con un alchimista che fa intrugli misteriosi in laboratori ultrasegreti mi sembra inappropriata), prende la forma, nella mia mente, di una vera *mater mundi*; una mamma di tutti, colei che nutre e dà da mangiare a tutti i bambini (perchè alla fine altro non eravamo che ragazzini) del mondo con entrambe le mani, manovrando pentole e spostandole sui fornelli bollenti, gustando di qua e di là e mescolando, con un cucchiaino gigante, ogni tipo di bontà da lei preparata. "Chi vuole un pò di midollo alzi la mano!", disse e dall'osso enorme appena tolto dalla pentola con la minestra, scivolò in un piattino il midollo tremolante; Frau Grete lo mise velocemente, per non farlo raffreddare, sulle fette di pane abbrustolite apposta per noi. Ed eccomi trovare la pace e la tranquillità (dopo aver conquistato in tutti i mari del mondo le navi da guerra e i cargo nemici), seduto sullo sgabello vicino alla stufa della cucina, guardando le pentole che bollono con la minestra e con lo spezzatino di pollo sul fornello incandescente.

Frau Grete alzò un coperchio e, dopo che il vapore cominciò a diffondersi, si poteva vedere la minestra dorata, di una straordinaria chiarezza, in cui le carote arancioni sono, come si dice nella pittura, una macchia di colore quanto più azzeccata. C'erano poi le galline con il collo tagliato e con le gocce di sangue che cadevano sul pavimento, i pezzi di carne da cui Frau Grete ricavava, solitamente con un gigantesco coltello, le fette per le sue deliziose cotolette viennesi, i pesci, prevalentemente trote, che si dimenavano ancora vive sul tavolino vicino al lavello, i granchi rossi nella pentola in cui l'acqua non aveva ancora smesso di bollire; insomma, un vero e proprio massacro, un universo fatto di carne e sangue, ma nonostate ciò, un universo domestico e privo di

²¹² Lo *şodou* è una bevanda preparata con il tuorlo d'uovo crudo sbattuto con lo zucchero sul quale viene versato del latte bollente (DEX).

ogni tipo di crudeltà, un universo, per così dire, interamente femminile che Frau Grete, questa *mater mundi* come l'avevo già soprannominata, era riuscita, con la sua semplice presenza, a domare e a trasformare, tanto che neanche le macchie di sangue riuscivano ad impressionarti più di tanto. Bastava sentire il fuoco che scoppiettava nella stufa a carbone e guardare il fornello incandescente per renderti conto che andava tutto bene, che non si trattava di alcun tipo di crimine o crudeltà; non era nient'altro che cibo. Era perfettamente naturale che la tavola fosse piena di pezzi di carne e che il sangue colasse dalle galline senza testa (le teste venivano messe a cuocere nella pentola della minestra, così come le zampe e le povere galline decapitate avevano un aspetto buffo), era normale, e Frau Grete sorride mentre si pulisce la fronte sudata – fa molto caldo in cucina, soprattutto quando stai sempre vicino al fornello acceso -, il suo volto concentrato – ci sono così tante cose da fare! – si rilassa quando si ricorda di noi. "Basta, ora andate a giocare, smettela di essermi d'intralcio, altrimenti lo dico alla signora", ci minacciava parlando scorrettamente con un forte accento tedesco, così come fa sempre quando è affrettata e non ha tempo di scegliere le parole.

Talvolta lo zio mi portava dai 'suoi boscaioli' e, quando succedeva, abbandonavo per un giorno intero quell'universo femminile in cui venivo viziato per poi ritrovarlo alla sera e sentire, più intensamente, la sua dolcezza. Partivamo insieme all'alba, talvolta con il calesse e altre a piedi e, non appena uscivamo dalla cittadina, la natura si rivelava tutto il suo splendore e la sua maestosità; lo zio Cazimir mi mostrava le orme delle lepri sulla neve brillante, qualche volpe rossiccia sfuggiva dal nostro cammino per nascondersi nel bosco profondo e misterioso. "Quando crescerai, ti insegnerò a sparare", mi disse lui, e quella è stata l'unica frase da lui pronunciata nel corso dell'intera giornata; di solito mi indicava con un dito le cose che erano degne di essere viste – sarebbe stato un grande peccato passarci vicino senza notarle -, come ad esempio una tana costruita da tassi vicino ad una quercia abbattuta oppure delle orme di orsi – le guardavo ammaliato, e lui annuiva, facendomi intendere che nei boschi è così, che ci sono ogni tipo di meraviglie e che avevo motivo di rimanere a bocca aperta e muto per lo stupore; mi faceva capire che non per niente aveva scelto la professione di guardia forestale. Non mi chiedeva niente neanche quando vedeva che ero stanco morto; vi era tra di noi una relazione assolutamente maschile. Non è bello che un uomo chieda a un altro uomo se gli fa male qualcosa; ognuno soffre per sé e sta muto come un pesce e, quando non ce la fa più, vedremo cosa fare, non ti lascerò per strada, stai tranquillo mi faceva capire lo zio stringendomi con forza il braccio, e quella stretta, non priva di una certa tenerezza, mi dava coraggio: i miei passi barcollanti a causa della fatica diventavano più sicuri e meno rigidi; ero di nuovo in grado di camminare dritto fino alla casa del boscaiolo dove, con mia grande gioia, avremo fatto una piccola sosta "per mettere qualcosa sotto i denti e per colmare un pò la sete con ciò che troveremo", come diceva lo zio facendomi l'occholino, complice, così come si fa tra uomini. La casa era piena di trofei di caccia di mio zio: le corna di cervo pungevano l'aria con le loro estremità appuntite, smorzando l'atmosfera così femminile della casa ricolma di statuette e di arazzi con un elemento virile, assolutamente necessario affinché il tutto non sembra troppo sdolcinato e fiacco. Un simile pericolo era ovvio a volte; talvolta ero stanco fin sopra ai capelli della morbidezza dei tappeti, degli odori provenienti dalla dispensa e dalla cucina ogni qualvolta veniva aperta la porta, del carattere suadente e delicato dei colori che mi circondavano. Perfino i tovaglioli erano di colore rosa-bonbon con macchioline bianche! I colori 'maschili' - non mi rendevo conto di che aspetto avessero! – erano esclusi quasi intenzionalmente. Nonostante avessi passato mesi interi a pensare alla casa di mia zia – una vera e propria dimora, un impero dell'intimità e della tenerezza femminile, un'oasi del tanto bramato affetto materno -, cominciavo ad avere nostalgia di casa in poco tempo, di quella casa austera e scialba, con le pareti vuote ad eccezione di un'unica fotografia della mamma in salotto, con le sedie dure e senza tappeti per terra (secondo papà, i tappeti erano un viscido deposito di polvere e microbi – chi si mette a scuoterli e a pulirli? -, e quindi li arrotolava e li metteva in bagno, lasciandone solo uno lacerato dal tempo e con i colori sbiaditi davanti al mio letto, affinché la mattina, appena sveglio, non appoggiassi i piedi sul pavimento freddo e mi ammalassi); dunque, i trofei di caccia dello zio Cazimir mettevano delle barriere alle ondate di femminilità che rischiavano di travolgere la casa. Ad esempio, l'enorme pelliccia d'orso in camera

della zia, con la testa grande, gli occhi fissi di vetro e la bocca spalancata, provocava in me un sentimento di paura misto all'adorazione: lo splendido animale, di cui non era rimasto nient'altro che la testa e la pelliccia, mi affascinava. Quando non c'era nessuno, entravo di nascosto nella camera della zia e giravo attorno alla pelliccia gigante senza osarla calpestarle, come se l'orso fosse ancora vivo e potesse sentirmi; mi mettevo in ginocchio davanti alla testa e mi avvicinavo con timore alle sue fauci feroci. Le toccavo con i polpastrelli per sentire quanto fossero affilati; me le immaginavo mentre squarciavano i cerbiatti e, a causa dell'emozione e dello spavento (uno spavento tuttavia piacevole a cui cercavo di non sottrarmi), mi veniva il capogiro...

Una delle mie più grandi scoperte è rappresentata dai libri ungheresi della zia (preferivo leggere nella lingua imparata a scuola piuttosto che in serbo), da quei volumi dorati e rilegati in pelle sulle cui copertine c'era scritto in lettere grandi Verne Gyula²¹³. A causa loro, mi lascio strappare con brutalità da quel nido caldo e mi facevo trascinare su ali invisibili il più lontano possibile da casa, estirpato da quel mondo in cui venivo viziato e coccolato; mi trovavo improvvisamente nella più totale insicurezza, colpito senza pietà dai venti taglienti delle steppe cosacche (assumevo quindi il ruolo di Michele Strogoff) e inseguito dagli spietati cosacchi che volevano cavarmi gli occhi ad ogni costo – eccomi, finalmente, nella grotta buia; il fumo acre delle torce accese mi fa lacrimare. Quelle lacrime mi salveranno, ovviamente, ma non lo so ancora, non conosco il felice epilogo; al momento sono solo colmo di sudore, paura e orrore. Scopro, questa volta con mia grande gioia, quanto immensa è la steppa russa, e la percorro per giorni e giorni senza riuscire ad arrivare in fondo; mi trovo molto lontano da casa e dall'Europa, tra vulcani spenti o ancora in eruzione. Sopra la mia testa girano in tondo le aquile; sento i motori dei sottomarini pulsare con forza decisi ad ammazzarmi e si intromettono gli elementi della natura, scatenati, non più miti o indulgenti. Le tempeste incombono su un mare smosso da onde alte quanto il campanile della chiesa, mentre la nave su cui mi trovo, giocattolo fragile e impotente, è pronta a sgretolarsi: sembra inoltre che uno dei motori abbia smesso di funzionare, che si è prodotta una piccola ed insignificante (al principio) fessura che si sta allargando sempre di più (senza che i marinai o il comandante della nave se ne rendano conto); pare che uno degli alberi stia per cadere (si è sentito uno scricchiolio sospetto) e che la bussola abbia iniziato a confondere il nord con il sud. Sono spariti tutti i punti di riferimento, la nave comincia ad inclinarsi e sento l'acqua ghiacciata arrivare alle caviglie (siamo da qualche parte nel Mar Glaciale Artico!). Durante la notte sono stato di vedetta, senza chiudere occhio, sul monte spoglio insieme ad uno scienziato pazzo collezionista di farfalle esotiche; ai nostri piedi si aprono buchi profondi e bui e qualsiasi insediamento umano è impossibile da raggiungere. Ci vorrebbero settimane intere per raggiungerli e noi ci siamo smarriti; a causa delle piogge torrenziali, le nostre mappe sono diventate poltiglia, non servono più a nulla. Anche l'unica bussola che avevamo ci è scivolata dalla tasca e l'abbiamo persa; eravamo smarriti, non sapevamo più dove andare. Finalmente cominciavo ad avere paura, mi spaventava lo spazio infinito e sconosciuto che si estendeva attorno a me e mi mancava il respiro; l'impavido avventuriero ritornava ad essere un bambino piagnucoloso che voleva tornare a casa. Quant'è bello, in fin dei conti, svegliarsi tutto ad un tratto 'in grembo alla nonna' o, se non proprio lì, visto che sarebbe abbastanza vergognoso per un ragazzino di 9 anni, nel suo 'nido', circondato dalle simpatiche cuginette disposte a soddisfare tutti i tuoi desideri. È meraviglioso trovarsi tutto ad un tratto nella più totale sicurezza, constatare che non vi è più pericolo e annusare non più l'odore salmastoso del mare fustigato dal vento, bensì gli odori invitanti che provengono dalla cucina (poiché Frau Grete aveva appena tolto dal forno un dolce magnifico e si affretta a portarlo in tavola prima che si raffreddi troppo)...

Il veliero di Verne Gyula, la nave miracolosa che attraversava tutti gli oceani del mondo andò a sbattere contro la casa dalle tende rosa delle finestre di zia Roza, come se fosse un iceberg gigantesco. I libri rilegati in pelle giacciono di nuovo sugli scaffali della biblioteca, ed io mi lascio travolgere da ogni tipo di giochetto femminile; una preda facile, che non oppone neanche la benchè minima resistenza. Ora sono prigioniero delle donne, e loro mi portano in braccio, metà

²¹³ Jules Verne

addormentato, quasi ipnotizzato, verso il loro paradiso, verso le incantevoli feste di Natale che mi guariranno, senz'alcun dubbio, dalla malattia dei viaggi senza meta, dal morbo delle avventure! Mi sveglio immerso fino all'orso nella piacevole confusione dei preparativi delle feste. Faccio, insieme alle ragazze, una brillante stella dei re Magi con una carta luccicante e colorata che tagliamo con delle forbici enormi. Siamo circondati da pezzi di carta stagnola e di carta di seta per salotti di tutti i colori. La stagnola è stata tagliata in quadratini uniformi, e la carta di seta fa un fruscio non appena la tocchi; le ragazze sono indaffaratissime.

La scenetta che volevamo interpretare alla Vigilia mi ha offerto, dato che ero l'unico interprete di sesso maschile, ruoli a palate. Ovviamente non potevo interpretarli tutti; non potevo essere allo stesso tempo l'angelo che si materializzava davanti ai contadini e Giuseppe! Potevo essere o il contadino o uno dei Magi che veniva da molto lontano carico di doni! Dovevo, volente o nolente, fare una scelta! Per il ruolo dell'angelo (che, se guardi attentamente, sembra più una femmina che un maschio) mia zia ha proposto Ilonca (la ragazza che aiutava Frau Grete in cucina). Anche se Ilonca parlava solo ungherese, questo non aveva importanza dal momento che la lingua degli angeli non è molto conosciuta! Mia cugina maggiore, dando prova di un acume fuori dal comune, ci ha fatto notare che si potrebbero produrre dei malintesi: "Se parla ungherese, si potrebbe correre il rischio che i pastori, non conoscendo la lingua, non capiscano quello che dice! Potrebbero non sapere dove andare! E potrebbero andare a cercare il neonato altrove!... Non vi rendendete conto, ci disse, che è l'unico personaggio che dice cose veramente importanti?! I re Magi possono inchinarsi senza dire una parola, devono solamente dare i regali; Maria, se culla il neonato e sorride a tutti, significa semplicemente che si è calata nel ruolo egregiamente. L'unico personaggio che deve parlare per davvero è l'angelo. E se esso parla in una lingua sconosciuta, rovinerà tutto!..." Quindi, abbiamo rinunciato all'istante a Ilonca (suo fratello giaceva a letto con gli orecchioni, e non era riuscito a prendere parte alle ripetizioni con nostro grande dispiacere – avevamo un disperato bisogno di interpreti maschili) e abbiamo scelto la più piccola delle sorelle, tenendo in conto la sua dizione perfetta, il modo forte e chiaro con cui pronunciava le parole. Venne così eliminato del tutto il rischio che i pastori non capissero ciò che gli veniva detto. Doveva solamente arricciarsi i capelli e lasciarli sciolti; eventualmente, si sarebbe dovuta attaccare una stella sulla fronte.. Alla fine, avevo scelto di interpretare uno dei tre re Magi. Ero attratto non solo dalla barba che avrei dovuto indossare, ma anche dal costume ricco e vistoso; ho scelto Baldassare, e gli altri due Magi rimasti disponibili dopo la mia scelta, sono stati interpretati dalle sorelle maggiori. "Se mi pitturo il viso con il lucido per scarpe e arriccio un pò i capelli con il ferro, non mi riconoscerà proprio nessuno", era il parere della sorella più grande. Il ruolo della Vergine fu dato a Ilonca e, con nostra grande gioia, suo fratello Ghiuri guarì un giorno o due prima delle feste; è stato offerto anche a lui, in tutta fretta, un ruolo: gli venne fatto indossare un *cojoc*²¹⁴ peloso e gli venne detto di fare uno dei pastori ("se non ne abbiamo altri, uno può bastare", disse la sorella della zia senza muoversi dalla sua poltrona). Ghiuri si è rivelato essere un interprete straordinario: lo sguardo estatico, la muta adorazione con la quale guardava il neonato, con la testa leggermente chinata verso la spalla destra, la bocca socchiusa, gli occhi umidi per l'emozione che esprimevano una sorta di stupore straordinariamente puro, li avrei ritrovati, anni dopo, in un quadro del Ghirlandaio intitolato *Adorazione dei Magi*. Ghiuri assomigliava, in una certa misura, al giovanotto di quel quadro; aveva gli stessi tratti del viso, grossolani e allo stesso tempo di una grazia difficile da definire; un viso da persona semplice, ma folgorato, illuminato internamente, felice che quello che vede lui non può essere visto da un mortale qualsiasi. Ghiuri si era calato talmente bene nella parte che, per molto tempo dopo lo spettacolo, ha continuato ad essere bollato come tale, come se indossasse una maschera che non voleva, o non poteva, togliersi; l'ho sopeso più volte in cucina che guardava Frau Grete con lo stesso sguardo estatico e perso con il quale osservava il neonato tra le fasce, mentre lei gli dava ogni sorta di ordine con voce aspra e decisa. Con Ilonca è stato più difficile. La

²¹⁴ Il *cojoc* è un capo di vestiario fatto con pelle di montone (inclusa la lana) che viene indossato in campagna come cappotto. (DEX)

ragazza non si è voluta calare nel ruolo se non con grande difficoltà, forse spaventata al pensiero di interpretare la Vergine; stava rigida su una sedia e il suo volto esprimeva un'infinita testardaggine. Guardava noi e sembrava potesse scoppiare a piangere da un momento all'altro. Inoltre, si era lasciata convincere con difficoltà ad accettare il ruolo, e ci aveva detto di lasciarla in pace, di lasciarla farsi gli affari suoi: ad ogni modo, era piena di cose da fare e non aveva tempo da perdere con i travestimenti. Avevamo fatto tutto il possibile per convincerla, per farle capire il grande onore che aveva nell'interpretare un ruolo del genere, "il più importante di tutti"; e, continuando a spiegarglielo, siamo riusciti a convincerla a prendere a cuore la propria missione, a prendere sul serio il ruolo più del necessario. Si spaventò moltissimo e cominciò ad avere la cosiddetta ansia da palcoscenico; divenne più rigida ed inespressiva di un'asse di legno! Tutte le indicazioni della regia che le venivano date non avevano effetto, era come se sbatessero contro un muro, non riuscivano a scuoterla dai suoi pensieri. Non sapeva neanche come tenere il neonato in braccio, nonostante si vedesse da chilometri che non era altro che un pezzo di legno avvolto in fasce e non un vero neonato. E quanto più si faceva coinvolgere e impressionare dalla missione affidatele, tanto più la sua recitazione diventava rudimentale e grossolana. "Guarda il bambino non me!", le urlava letteralmente esasperata Frau Grete e Ilonca, sensibilizzata al massimo e con i nervi a pezzi, scoppiava in lacrime; faceva delle scenate da grande star e diceva che lei "non recitava più"; si era semplicemente "stufata", che trovi Frau Grete qualcun'altra "se non le sta bene come recita". Si alzò dalla sedia vicino alla mangiatoia con il fieno pronta per scappare ("Vado dove mi pare" urlò istericamente una volta per tutte), e sbattè a terra la bambola di legno che avrebbe dovuto rappresentare il neonato; sarebbe probabilmente scappata se non ci fosse stata Frau Grete con la sua forza a dominare la povera bambina. Alla fine, si sedette sulla sedia muta come un pesce, prese in braccio il pezzo di legno avvolto in fasce e, senza voglia, 'entrò nuovamente nel ruolo'; continuò ad interpretare la Vergine, senza riuscire a nascondere ciò che era in realtà, ovvero una campagnola ignorante e un pò stupida sopraffatta dal ruolo che le era stato affidato. Molto tempo dopo, quando ho visto dei quadri di pittori famosi che si sono ispirati a quel soggetto, mi sono reso conto di quanto quel ruolo si addicesse a Ilonca, di quanto lo 'interpretasse' perfettamente, senza saperlo e senza che ne avesse voglia; questo tipo di madonne che assomigliano ad ingenue contadine sopraffatte dalla missione che gli era stata affidata, si possono trovare in molti quadri di pittori italiani; addirittura anche nelle opere di alcuni rozzi tedeschi può succedere di trovare qualche contadina senza niente di eccezionale in lei, e di cui non le importava niente, che sembrava insoddisfatta del ruolo oppure un pò spaventata (perchè non è facile dare alla luce un figlio quando sai perfettamente cosa gli succederà!), pronte, dunque, ad alzarsi dalla sedia e scappare, a scoppiare in lacrime come Ilonca mentre dicono, tra singhiozzi e sospiri, che 'non vogliono' e che loro 'non sanno' come interpretare un ruolo simile, che è troppo per loro...

Neanch'io penso di essere stato l'interprete ideale di Baldassarre. Mi agitavo troppo, probabilmente, e facevo un sacco di gesti superflui, gesti inappropriati allo status di un simile imperatore. Il mio imperatore non era così eccentrico, gli mancavano la solennità e la gravità necessarie. Avevo una faccia sofferente, assomigliavo di più a un tipo a cui fanno male i denti che a un imperatore che si rallegrava. La colla con la quale avevo attaccato i baffi e la barba mi provocava dei bruciori terribili; nonostante ciò, lo sopportavo valorosamente e intensamente, mi sacrificavo per amore dell'arte, ma i miei occhi pieni di lacrime – la sofferenza non può sempre rimanere nascosta – mi tradivano.

Nel penultimo giorno di vacanza, papà venne a prendermi. Apprese da mia zia e dalle mie cugine che ero stato "un bravo bambino obbediente" e mi regalarono un libro di Verne Gyula che non avevo fatto in tempo a leggere. La nostra casa *senza donne* mi era sembrata, non appena sono entrato, spaventosamente triste. Era cupa e deprimente, ed io soffrivo terribilmente; bramavo il nido caldo di mia zia e piangevo di nascosto, affinché mio padre non mi vedesse e non ridesse di me.

[...]

[...]

C'era una volta un ufficiale che si chiamava Ivo Filipovac. Stava in affitto in una stanza del vecchio professore Isaac Pilitski. Aveva avuto due attendenti: il primo soffriva di una specie di malattia legata al sonno. Un giorno, questo si era addormentato sui binari e non si era più svegliato. L'altro invece, era troppo focoso e impulsivo. Per questo motivo, la ragazza che viveva a casa del cancelliere si era ritrovata con il pancione. Il soldato che l'aveva disonorata era stato punito molto severamente, e l'ufficiale Ivo Filipovac era rimasto senza attendente. Ed eccolo, finalmente, il terzo attendente – che ci interessa molto di più dei primi due – mentre bussa timidamente alla porta, ed ecco che gli apre la porta la signora Wanda Pilitski, ex ballerina dell'opera di Budapest e attuale moglie del professore di scienze naturali Isaac Pilitski. Osserva con stupore che il nuovo arrivato – che dice di essere l'attendente – assomiglia terribilmente all'ufficiale che ha in affitto. "Pensavo che fosse il fratello minore dell'ufficiale", si lascia sfuggire la signora Wanda mentre fa entrare il soldato. Quest'ultimo ha una pesante valigia di legno che riesce a malapena a portare. La signora Wanda Pilitski, nata Latzco (cognome che utilizzava quando era artista al teatro dell'opera di Budapest), non riesce effettivamente a riprendersi dallo stupore: la somiglianza tra l'attendente e l'ufficiale le sembra inconcepibile, letteralmente fantastica! Al contrario, il professore non sembra essere così colpito dalla somiglianza. "Ma ti pare cara, dice lui mentre si sistema gli occhiali sul naso per vedere meglio Marcu. Quante cose ti passano per la testa!, dice guardando insoddisfatto la moglie. Ho sempre pensato che tu avessi un'immaginazione troppo ricca..." Wanda Pilitski non si lasciava abbattere facilmente, non voleva abbassare la guardia davanti all'opacità del marito; dice all'attendente di mettersi di profilo ed esorta il marito – che continuava ad essere molto scettico – ad esaminarlo con attenzione e di dirle solo allora, dopo averlo esaminato attentamente, se i due, il suo affittuario e l'attendente, non assomigliassero per davvero. Il signor Pilitski si era ostinato – nonostante la somiglianza fosse molto chiara anche a lui, non ha niente da dire a riguardo – a rimanere con i piedi per terra, nutrendo fin dalla gioventù, essendo uomo di scienza, una repulsione innegabile nei confronti dei giochetti insulsi della fantasia. "Sono fratelli senza saperlo!" fornisce, finalmente, un'ipotesi il professore in pensione. Ma è un'ipotesi difficile da accettare (secondo il parere della signora Wanda Pilitski), dal momento che i luoghi in cui sono nati l'ufficiale e il nuovo attendente (uno è serbo della Voivodina e l'altro rumeno del Banato) non sono poi così vicini. Le strade dei loro genitori non avrebbero mai avuto modo di incrociarsi. Il professore preferisce dunque sostenere che non si tratta di alcuna somiglianza. Tale somiglianza esiste solo nella mente della sua consorte, la cui immaginazione degenera non poche volte, con suo grande malcontento e irritazione. "Hai letto troppi libri, spiega lui. Ti sei riempita il cervello con i romanzi di Dumas e di Jókai Mór, ed ecco che ora cominci a farneticare. Nella vita non esistono – dichiara lui sentenzioso – similitudini e miracoli! La vita non ci offre, puoi cercarle quanto ti pare, sorprese di questo tipo! Ma per te il mondo assomiglia a un libro di racconti! Non sarai mai una donna matura... Prova a guardare se per caso ha una catenina al collo, dice sarcastico il professore. Alla fine, non mi meraviglierei se scoprissi che sono gemelli! Se non ricordo male, anche Dumas aveva scritto un romanzo con una storiella simile." "Torna ai tuoi erbari e non mi innervosire più!", urla l'ex ballerina (finalmente arrabbiata) al suo scettico e pedante marito, per il quale aveva rinunciato alla carriera di grande ballerina. Non appena l'uomo lascia la stanza, offeso e irritato allo stesso tempo, l'attendente viene sommerso dalle domande della troppo curiosa signora Wanda Pilitski. Così la donna scopre che Marcu ha altri 3 fratelli molto più grandi di lui e che non gli vogliono troppo bene; scopre anche che ha una madre molto amorevole (lo ama più degli altri fratelli, da qui l'invidia e la rabbia che provano). I dettagli scoperti non riescono, in ogni caso, a dare una qualche spiegazione all'evidente somiglianza tra lui e l'ufficiale.

Quando Ivo tornò in quella sera dal casinò, stava quasi per inciampare addosso al suo nuovo attendente che, morto di stanchezza, si era addormentato su una sedia vicino alla porta. Il corridoio era buio e non ebbe modo di vederlo. "Chi c'è lì?!", chiese l'ufficiale sussurrando, affinché non si svegliassero i padroni di casa. "Il suo nuovo attendente", rispose una voce che sembrava abbastanza spaventata. "Accendi la luce", gli ordinò l'ufficiale. Ma, dato che l'attendente non trovò un modo per accedere la lampada, la discussione tra i due dovette svolgersi al buio. Il cielo della notte d'estate era nuvoloso; la pioggia stava per cadere e, dalla finestra spalancata — erano appena entrati nella stanza —, penetrava il profumo suadente e allo stesso tempo intenso delle rose del giardino. Sulle pareti bianche della stanza si poteva scorgere il profilo scuro dell'attendente, e l'ufficiale constatò di sfuggita che avevano approssimativamente la stessa altezza. All'ordinanza fu chiesto, prima di tutto, il suo nome. Si sentì la sua voce nel buio: gridava, come facevano di solito gli attendenti quando venivano chiamati a rapporto e Ivo Filipovac gli ordinò di parlare più piano perché in casa, a quest'ora, tutti dormivano... "Non dobbiamo svegliarli con le nostre chiacchiere", disse il signor ufficiale. L'ordinanza fu obbligata a ridire il proprio nome, sussurrando. "Crăciunescu²¹⁵, tradotto in ungherese sarebbe Koraciony", disse il signor ufficiale Ivo Filipovac commentando il cognome del ragazzo, e, per un momento, gli apparve sullo schermo dei ricordi la casa della zia Roza piena di donne, zie e cugine; un ricordo che allontanò rapidamente, troppo sentimentale per aver senso in questo momento. "Ci sono tanti tipi di cognome, signor ufficiale", disse il giovane con tanta modestia in un ungherese scarso, tanto per dire qualcosa e non stare zitto. Poi Ivo Filipovac non seppe più cosa dire al suo nuovo attendente che, a causa del buio, non aveva ancora fatto in tempo a vedere. Stettero per un po' uno davanti all'altro, in silenzio. Nel frattempo, fuori aveva cominciato a piovere; un nubifragio potente, pioggia estiva, e, dalla finestra aperta, le gocce grandi e fredde arrivavano a toccarli. "Devo chiudere la finestra, signor ufficiale?", chiese il nuovo attendente e, prima di ricevere una risposta, si fiondò a chiuderla. "Se non c'è alcun modo di illuminare questa casa non possiamo farci niente, dobbiamo cavarcela al buio per quanto possiamo", disse sospirando il signor ufficiale. "Ti faccio vedere la stanza in cui dormirai da ora in poi". Entrambi si avviarono, dopo essere usciti dalla stanza, verso la fine del corridoio dove si trovava la scala che porta allo stanzino nel sottotetto. "Stai attento a non inciampare", attirò l'attenzione l'ufficiale. "Non lo farò, *să trăiți*²¹⁶!", rispose l'attendente alzando il tono di voce. Gli venne detto nuovamente di parlare più piano... Nonostante la raccomandazione, l'attendente inciampò e si sentì un tonfo potente. "Ti sei fatto male?!", chiese il signor ufficiale Ivo Filipovac, palesemente preoccupato per le condizioni dell'attendente che si era rivelato essere un pò maldestro. La risposta, proveniente dai piedi della scala, era laconica e coraggiosa allo stesso tempo, intrepida per così dire (come se rapportasse che la missione era finalmente riuscita, portata a termine a dispetto delle difficoltà e degli ostacoli di ogni genere): "Non mi è successo niente, ho solo sbattuto la testa, *să trăiți*", disse dunque, con tutto l'eroismo che aveva, l'attendente. Il signor ufficiale chiese di nuovo — non per sadismo ma perché era veramente preoccupato, "se scorresse del sangue", e l'attendente non gli rispose subito, come se fosse stato necessario controllare prima di dare una risposta quanto più precisa. "Ce n'è, ma non troppo", disse con tutta modestia il ragazzo con voce mortificata, come se avesse voluto chiedere perdono. Risalì di nuovo le scale un pò traballanti. "Passerà finché mi sposo", disse l'attendente, ma la battuta risultò goffa e fuori luogo; nonostante ciò, all'ufficiale cominciò a stare simpatico quell'attendente che sa come buttarla sul ridere quando ce n'è bisogno. Nella stanza del sottotetto, il rumore della pioggia era ancora più forte. Pioveva e fulminava in piena estate e, alla luce di un fulmine, Ivo Filipovac vide finalmente il viso dell'attendente; gli sembrava conosciuto, ma non si ricordava da dove. "La nostra caserma, gli raccontò Marcu, ha preso fuoco la settimana scorsa; è stato un incendio mai visto, che le posso dire, non è rimasto niente, solo cenere! Quindi, siamo stati ripartiti per altre caserme, non c'era altra scelta..." L'ufficiale vide nuovamente il viso dell'attendente alla luce di un fulmine, e gli sembrò troppo noto

²¹⁵ Da Crăciun = Natale

²¹⁶ *Să trăiți* (letteralmente 'che viva') = può essere utilizzato come saluto o come ringraziamento.

per non averlo mai visto. E il nuovo attendente taceva, confuso; non aveva il coraggio di dire al signor ufficiale Ivo Filipovac che assomigliavano tantissimo, fatto confermato anche dall'ex ballerina Wanda Lotzco in Pilitski. Non aveva il coraggio di dire che era stato lui ad aver scoperto alla luce dei fulmini, la somiglianza; non voleva turbare l'ufficiale, non voleva che pensasse che tale somiglianza fosse un'insolenza e una mancanza di rispetto da parte sua, di un soldato semplice e sciocco. Avrebbe dimostrato un coraggio eccessivo. Un attendente non deve parlare troppo e non deve sapere troppe cose! "Adesso puoi andare a dormire", ordinò l'ufficiale a Marcu, e quest'ultimo gli rispose con un tono il più militaristico possibile: "Vado a dormire, *să trăiți* signor ufficiale. Ho capito..." Ma, dopo essere rimasto da solo nello stanzino del sottotetto, non portò immediatamente a termine l'ordine che gli era stato dato. Rimase per un pò in piedi al centro della stanza. Il timore che il suo superiore si sarebbe arrabbiato a causa della somiglianza lo tenne sveglio tutta la notte. Il signor ufficiale Ivo Filipovac si spogliò al buio, andò a letto e rimase così per un pò, con lo sguardo rivolto al soffitto e con entrambe le mani raggruppate sotto la testa. Si addormentò abbastanza rapidamente (senza pensare al nuovo attendente che 'aveva già visto da qualche parte'), ma il sonno non era stato del tutto tranquillo. Si era svegliato più di una volta nel cuore della notte e poi si era addormentato profondamente; forse aveva addirittura fatto un piccolo incubo. Si era rigirato un pò nel letto e aveva buttato giù la trapunta che lo copriva. Il suo corpo snello, vestito con una camicia da notte, si tranquillizzò solo all'alba, quando piombò in un sonno privo di brutti sogni. C'era una volta un giovane ufficiale che si chiamava Ivo Filipovac. Con una forbicina si aggiustava allo specchio i baffi rossicci, fischiettando lievemente una marcia 'in voga'; improvvisamente smise di fischiare. Alle sue spalle comparve il nuovo attendente che lo osservava mentre si aggiustava i baffi. Il signor ufficiale Ivo Filipovac rimase con la mano con cui teneva la forbicina sospesa e guardò con sorpresa il volto dell'attendente riflesso sullo stesso specchio in cui si stava guardando. La somiglianza tra i due era troppo evidente da non dare nell'occhio. "Non è possibile", disse palesemente turbato e si girò verso l'attendente per vedere se non fosse solo nella sua testa, se si trattava solo di un'illusione ottica. No, lo specchio non mentiva! Al signor ufficiale non era rimasto altro che guardare attentamente il soldatino che aveva di fronte a se; aveva lo stesso naso, gli stessi occhi e la stessa bocca, anche la stessa forma del viso, somigliandogli proibitamente troppo (ma chi potrebbe mai dire che cosa è consentito e cosa non lo è in ciò che concerne la somiglianza?). Una somiglianza assolutamente inverosimile (e noi potremmo chiederci, insieme allo stupefatto e meravigliato ufficiale, quali sono di fatto i limiti del verosimile!), come se la natura avesse voluto fare volontariamente uno scherzo divertente. Perché, in primo luogo, era ovvio che si trattasse di uno scherzo! Inaspettatamente – e con grande stupore dell'attendente che continuava a dondolare avanti e indietro –, Ivo Filipovac cominciò a ridere; in fondo al suo cuore, aspettava da tempo che gli succedesse qualcosa fuori dal comune. Considerava la vita come una sorta di miracolo intermittente; la sua essenza fantastica lo affascinava. Ed ecco che la vita – si disse con gioia – aveva architettato una situazione sorprendente e allo stesso tempo divertente: gli aveva gettato fra le braccia (si fa per dire) una specie di fratellino (perché solo i fratelli, in particolare i gemelli, possono assomigliarsi così tanto). Ecco che un estraneo, uno sconosciuto venuto da chissà dove, gli assomiglia così tanto che pare che siano usciti entrambi dallo stesso ventre, come se avessero entrambi avuto la stessa mamma! (Tuttavia lui non aveva mai conosciuto sua mamma, non aveva mai visto il suo volto, morì proprio durante la sua nascita!) Vedere e non credere, dire che tutto non è altro che una finzione e che niente è reale, urlare ad alta voce che *non è possibile*. Ed ecco che lo è: un giovanotto con un viso identico al suo si trovava davanti a lui e osservava ogni suo gesto, impaziente di scoprire cosa ne pensa il signor ufficiale di tutta questa faccenda. Per il momento però, il signor ufficiale Ivo Filipovac non aveva intenzione di sbattersi troppo la testa (guarda che se pensi troppo a questa somiglianza rischi di perdere la testa del tutto!); ora voleva solo verificare se *i due pezzi* (lui e il suo attendente) erano effettivamente identici, e si propose quindi di prendere qualche misura. Disse all'attendente di appoggiarsi al muro con i talloni ravvicinati, la testa attaccata alla parete e con il mento alzato, poi prese un righello e, dopo aver stabilito l'esatta altezza del giovane, fece un piccolo segno con la matita. Si mise al posto dell'attendente e si misurò da

solo utilizzando lo stesso righello... Secondo le misure, si poteva constatare che il signor attendente Ivo Filipovac era più alto della sua ordinanza di 2 o 3 centimetri. Ma, dato che era più grande di 3 o 4 anni, non tutto era ancora perduto, l'attendente poteva ancora crescere e avrebbe potuto raggiungere la stessa altezza alla sua età. Mentre il signor ufficiale lo misurava obbligandolo a stare attaccato alla parete, l'attendente cercò di nuovo di scagionarsi, di dire che non aveva alcuna colpa, senza però precisare a che tipo di colpa si riferisse. Sebbene fosse un tipo taciturno, avrebbe continuato probabilmente a parlare, in preda ad un'incomprensibile volontà di giustificarsi se solo il signor ufficiale non gli avesse tappato la bocca con la mano obbligandolo, in questo modo, a tacere. "Nessuno ti sta incolpando, quindi stai buono, per favore, e taci! Entrambi siamo, di fatto, gli spiegò dopo aver finito di misurare, una specie di 'scherzo della natura'. Potremmo apparire entrambi al circo anche se, probabilmente, non saremmo di grande effetto. Non è sbalorditivo il fatto che ci assomigliamo – esistono così tanti fratelli che sono simili, e non ne parliamo dei gemelli, possono essere uguali come due gocce d'acqua, senza poter distinguere l'uno dall'altro; la cosa incredibile è che ci assomigliamo senza essere fratelli e senza che ci sia alcun grado di parentela tra noi..." Ivo Filipovac lasciò che l'attendente gli pulisse le finestre, gli stivali e la stanza e poi (dato che gli piaceva giocare, come ben sappiamo), gli disse di indossare la sua uniforme da ufficiale. Era curioso di vedere se somigliassero così tanto da potersi scambiare senza che qualcuno se ne accorgesse. Assomigliavano, non c'erano dubbi, e, se l'attendente avesse avuto i baffi, avrebbe potuto spacciarsi per il suo superiore, il signor ufficiale Ivo Filipovac. Però siamo convinti che, prima o poi, tutto ciò sarebbe uscito allo scoperto. Sarebbe stato sufficiente che l'attendente aprisse la bocca per parlare per capire che non erano identici. Un ragazzo di campagna che, tra le altre cose, non sapeva tante parole in ungherese e il serbo, lingua materna dell'ufficiale, non lo parlava per niente, non poteva essere confuso con facilità con l'ufficiale per quanto potessero assomigliarsi a vicenda. Tuttavia, ci tenevi a guardarti allo specchio (così come lo stavano facendo ora l'ufficiale divertito e il soldato imbarazzato e molto confuso) e vedere il tuo volto sdoppiato, anche se uno dei due non aveva i baffi, indossava un'uniforme da soldato semplice e sembrava un pò più giovane dell'altro. Non potevi, dunque, non meravigliarti e non chiederti cosa significasse tutta questa storia. Che fosse tutta una semplice coincidenza, un capriccio della natura – si chiedeva l'ufficiale, dato che l'altro, il suo doppio, era semplicemente a disagio e non si poneva simili domande – oppure tutto ciò aveva un significato più profondo, significato che lui, Ivo Filipovac, non era, tuttavia, ancora in grado di comprendere. Nonostante la somiglianza, l'attendente continuò ad essere, per il nostro ufficiale, uno sconosciuto, un tipo apparso da chissà dove e di cui non sapeva quasi nulla. Cominciò dunque ad interrogarlo, voleva sapere il più possibile su di lui; ma il soldatino, davanti ad una valanga simile di domande, perse le staffe, cominciò a balbettare e si innervosì in un modo tale che Ivo Filipovac non riuscì più a scoprire nulla. Un estraneo è un estraneo, anche se, per così dire, ti somiglia terribilmente troppo, e Ivo Filipovac arrivò a chiedersi se tutta questa somiglianza sensazionale – chi ha mai visto e sentito qualcosa di simile, assomigliare perfettamente ad una persona che non ha alcun legame di parentela con te neanche alla lontana – non nascondesse qualcosa che a lui, per il momento, sfuggiva; una sorta di trappola o piuttosto uno scherzo non del tutto innocuo della natura – che fa finta di darti un fratellino che si rivela essere, alla fine, un estraneo con il quale non hai nessun legame e non hai niente in comune – fatto apposta per mostrarti, ancora una volta, nonostante abbia avuto l'occasione di dimostrare la stessa cosa anche altre volte (ricordiamoci degli amori non corrisposti del nostro ufficiale!), quanto effettivamente siamo soli e *spaiati*, con tutti gli inganni e le trappole che ci vengono preparati a volte! Il nostro eroe la pensava così, mentre guardava 'la sua metà' allo specchio: un tipo simile a lui, ma comunque un estraneo, troppo distante da lui di qualsiasi altro pianeta dell'universo. No, lui, Ivo, rifiutava di capire e di comprendere questo gioco!

Talvolta l'ufficiale sorprende l'attendente mentre guardava dalla finestra i grandi fiocchi di neve che cadevano all'esterno, con uno stivale in mano e la spazzola per lucidare nell'altra, e quindi dedusse che 'il sosia' era un sognatore. Guarda quanto ci assomigliamo – si diceva l'ufficiale senza rendersi conto di quanto fosse ridicola una simile constatazione -, anche a me piace guardare fuori

dalla finestra quando nevicava. Poi, si vergognava dell'ingenuità del suo pensiero. Turbato, Marcu, vedendosi osservato con tanta insistenza, cominciava a sfregare gli stivali con più foga e, dopo aver finito di lucidarli, usciva dalla stanza. Ivo Filipovac lo chiamò indietro e gli chiese se aveva altri fratelli e se quelli che aveva gli assomigliavano. "Tanto quanto ci assomigliamo noi", gli disse. Quando scoprì che Marcu aveva 3 fratelli che non gli assomigliavano – come se non fossimo fratelli, gli disse lui – e che, inoltre, non gli volevano tanto bene, si meravigliò. "Io sono figlio unico, non ho neanche un fratello", disse lui all'attendente, come se avessero dovuto avere in comune anche questa cosa.

Questa somiglianza inverosimile, a cui difficilmente si sarebbe potuto dare una spiegazione logica o, per così dire, 'scientifica', ossessionò Ivo Filipovac solo una settimana o due; si abituò a vedere il nuovo attendente, sua copia quasi perfetta, fare i lavori domestici – faceva le pulizie oppure si assicurava che le uniformi sembrassero sempre nuove di zecca. A volte, bisogna dirlo, sobbalzava, soprattutto quando l'attendente si materializzava davanti all'improvviso; faceva un passo indietro, come se si fosse trovato davanti ad uno specchio che non avrebbe voluto rompere per niente al mondo. Anche l'attendente aveva una simile reazione, ed era divertente vedere come sobbalzassero sconcertati ogni qualvolta si trovavano uno davanti all'altro senza preavviso. Così, per un tempo, Ivo Filipovac continuò a cercare delle 'spiegazioni' quanto più verosimili ma, dato che questi eventi fuori dal comune gli facevano tanto piacere, si abituò alla presenza insolita dell'attendente e potremmo dire che quasi non ci faceva più caso...

[...]

L'attendente lo troviamo mentre si dirige verso il fiumiciattolo alla periferia della città. Siamo solo alla metà di giugno, ma fa caldo come in piena estate. Si era messo in testa di fare il bagno... Lo vediamo, dunque, mentre sale su una collinetta – attorno a lui il prato è punteggiato da fiori: le *sânziene*²¹⁷ bianche e gialle sono immobili come candele accese nell'aria profumata dei giorni estivi. Poi lo vediamo mentre scende e giù, da qualche parte, nella valle che si estende ai suoi piedi, si può intravedere il fiume come una specie di nastro brillante. Il nostro eroe accelera, non vede l'ora di arrivare. Conosce un posto protetto in cui l'acqua è abbastanza profonda da fare il bagno così come vuole lui. Non appena arrivato, si toglie gli stivali e l'uniforme; si toglie anche le mutande e, completamente nudo, si butta in acqua che, dato che è abbastanza presto, non ha ancora fatto in tempo a scaldarsi. È così fredda che non riesce a starci più di un minuto o due; esce fuori e si stende sull'erba, al sole. Gli tremano i denti, le labbra sono diventate viola a causa del freddo ma, piano, piano, viene scaldato dai raggi del sole; viene avvolto da un calore e da un torpore piacevoli. Marcu chiude gli occhi e fa addirittura un pisolino mentre, attorno a lui, gli uccellini fanno molto rumore con il loro cinguettio. Un'allodola, mentre vola basso, lo tocca con la punta dell'ala e Marcu si sveglia, apre gli occhi, e vede la cupola blu del cielo; li chiude di nuovo, non per fare un pisolino come si potrebbe credere, ma per ascoltare quello che succede attorno a lui. Tutto, gli odori, quello che vede e quello che sente, si accumula e si mescola e Marcu realizza nella sua mente, inaspettatamente, un'immagine unica del mondo, di una straordinaria armonia e perfezione. Gli sembra che tutta la sua essenza si frantumi, fondendosi con quello che si trova attorno a se; smette di esistere e, allo stesso tempo, esiste in modo più vasto e onnicomprensivo: è il fiume e il fiore, l'erba e la terra, il cielo infinito e gli uccellini cinguettanti e Marcu, colui che non voleva uscire dal grembo materno, riconosce la perfezione del mondo, la sua bellezza, e sente tutta la colpa del suo rigetto. Perché lui, infelice e incompreso, fa così, respinge quel mondo così armoniosamente costituito da una strana e difficile da comprendere *incapacità di essere*, di vivere veramente! Gli occhi del nostro giovane eroe sono bagnati da lacrime di vergogna e di umiltà nei confronti della bontà di questo mondo onnicomprensivo e saggio; tutto comincia ad essere più confuso e più difficile da capire: Marcu non si rende conto se le lacrime derivano dal dolore sordo che, da anni

²¹⁷ Le *sânziene* sono delle piante erbacee con foglie a forma di lancia e con fiori bianchi (DEX).

buoni, da quando era nato, si era annidato nel suo petto o, al contrario, esse appartenevano alla gioia che, finalmente, si era riversata su di lui come fa con l'intero pianeta; sull'intero pianeta, con ondate brillanti che niente e nessuno potrà mai contenere.

Sarebbe meglio se ci separassimo da Marcu mentre è al culmine dell'esistenza; dovremmo immaginarcelo felice, senza tener conto della fragile natura della sua felicità passeggera, poichè l'esistenza di Marcu, se conteggiata in tempo umano, 'lo stato di felicità', la fusione con la natura, è durata solo pochi secondi! Ci immaginiamo Marcu come se si risvegliasse da un sonno profondo, come quei giovanotti delle fiabe che dicono, sorpresi "Quanto ho dormito!" dondolando assonnati prima su una gamba e poi sull'altra. Destatosi dallo stato di beatitudine, ritorna, ancora assonnato, verso il sentiero che serpeggia tra i prati colmi di fiori gialli e bianchi che splendono sotto il sole estivo come candele accese, e vede da qualche parte, in lontananza, una persona che avanza sul cammino. Colui che si sta avvicinando al nostro eroe non si affretta più di tanto: sparisce e riappare tra l'erba alta. Ricordiamoci questa scena: Marcu, di spalle, si sorregge con una mano e osserva quell'uomo. La nostra storia potrebbe finire adesso, come quella del signor ufficiale Ivo Filipovac, la cui storia d'amore rimarrebbe, di fatto, incompleta, non portata a compimento; nel caso di Marcu, non essendoci una vera e propria storia, non sappiamo cosa concludere e portare a compimento. Per motivi che non possiamo divulgare al lettore, le nostre possibilità di essere nelle immediate vicinanze dei due giovani, dell'ufficiale e del suo attendente, finiscono qui. Perchè, se fino ad ora abbiamo potuto seguirli passo dopo passo, sia l'uno che l'altro (cioè l'ufficiale e il suo attendente), ad essere quindi onnipresenti, ed abbiamo avuto la possibilità di vedere con i nostri occhi l'affascinante Anny Scheindler e suo fratello (un tipo abbastanza strano che non ci piace) – siamo riusciti inoltre a seguire, con bocca aperta per lo stupore, la loro pericolosa evoluzione al trapezio – da ora in poi, dobbiamo accontentarci delle informazioni apprese da fonti meno dirette e non sempre attendibili. Dunque, la fine di questa storia, avvenuta prima della grande guerra in una cittadina dell'Impero austro-ungarico, impero che stava vivendo, per così dire, i suoi ultimi rintocchi (il nome della città non è necessariamente importante per la nostra storia), ci viene rivelata all'improvviso, avvolta nelle ombre della lontananza: sono passati più di 7 decenni da allora ed è normale che non tutte le cose siano nitide, ma bensì avvolte da una nebbia densa così come appaiono di solito le cose viste da troppo lontano. Non ha neanche senso menzionare quanto ci faccia arrabbiare il fatto di non poter essere assolutamente certi dell'autenticità degli avvenimenti. Poichè, non avendo la possibilità di verificarli, siamo obbligati a considerarli veri, a considerare reale un'intera storia che, dobbiamo ammetterlo, ci sembra alquanto inverosimile. Tutto sarebbe iniziato, per così dire, dalla somiglianza tra l'attendente e il signor ufficiale Ivo Filipovac. Sembra che il fratello vendicativo (ricordiamoci che aveva promesso delle botte da orbi all'ufficiale) avesse mischiato talmente tanto le cose da confondere l'ufficiale, e non era neanche impossibile farlo dato che assomigliavano così tanto l'uno con l'altro, con il suo attendente. Dunque, colui che zoppica tra l'erba alta avvicinandosi a Marcu sarebbe proprio il fratello della trapezista (anche se ci risulta difficile spiegare una simile coincidenza) e, vedendo Marcu (senza uniforme e senza quindi poterlo identificare e capire che non si tratta di un ufficiale ma di un soldato semplice, di un povero attendente), decide che è arrivato il momento di vendicarsi. Vedendo quindi Marcu e immaginando, a causa della somiglianza, che di sicuro si tratta di Ivo Filipovac, il trapezista è in preda della sua cieca gelosia. Vede rosso davanti agli occhi e comincia a colpire con calci e pugni, con quello che trova, cercando di distruggere l'uomo che ha di fronte a se; vorrebbe che quest'ultimo non esistesse per liberare di nuovo sua sorella Anny, senza la quale *non può vivere...* Cerchiamo di immaginarci l'intera scena: Marcu non vuole difendersi. Non riesce neanche a capire cosa gli stia succedendo: si piega dal dolore e, sotto i colpi che gli cadono addosso come una pioggia fitta, il sangue cola sulla faccia e sul corpo. Vediamo la scena nella nostra mente; ce la immaginiamo, dal momento che non l'abbiamo vista, e non siamo neanche convinti che le cose siano andate proprio così. Dobbiamo porci una domanda visto che Marcu tace e incassa apparentemente di sua volontà, senza difendersi, le botte. Si è forse reso conto che c'era di mezzo un malinteso – questa è la domanda – e che il fratello di Anny Scheindler non voleva scaricare la sua rabbia su di lui? E se si è reso conto di

questa cosa, perchè non ha tentato di chiarirla all'aggressore dicendogli : "Mi hai confuso con qualcun'altro, non ce l'hai con me, ma con un'altra persona. Io non sono Ivo Filipovac, sono solo il suo attendente." Sarebbe venuta fuori la verità, e Marcu non sarebbe stato pestato senza motivo. Forse, non aveva fatto in tempo ad urlare, i pugni erano troppi, o forse Marcu aveva intenzionalmente taciuto, e non aveva voluto chiarire quello che c'era da chiarire. Incassando botte al posto di qualcun'altro senza protestare, senza tentare di gridare che non era lui la persona in causa, nonostante assomigliasse troppo all'ufficiale innamorato della signorina Anny Scheindler, non ha forse accettato, volontariamente, il martirio a cui era sottoposto?

Ora ci sarebbe un'altra scena che scaturisce da quella raccontata prima; la giornata estiva sta per terminare, il sole sta per tramontare; si alza un vento leggero che fa frusciare i salici sulla riva del fiume. Dopo aver avuto la sua vendetta, a suo parere, il trapezista sparisce nel nulla. Marcu giace in mezzo al campo. Ha difficoltà a rialzarsi. Barcolla sulle sue gambe, si sente preda di un'infinita stanchezza. Si trascina sulla riva del fiume con grande sforzo, entra nell'acqua che gli arriva fino alle ascelle e si pulisce dal sangue e dalla polvere. L'acqua diventa una sorta di benda calda, le ferite non gli fanno più male. Le lacrime gli scendono dagli occhi, piange in silenzio singhiozzando, tirando su con il naso, come un bambino. Esce dall'acqua e si veste tremando, continuando a piagnucolare come un cane picchiato. Vuole riposare. La testa è priva di ogni pensiero, gli è venuto sonno. Cade in un sonno pesante, letargico e, nel momento in cui il sole, con il suo globo grande e rosso, tocca terra, scivolandoci sotto calmo e sontuosamente, passa sul sentiero una donna con un neonato in braccio e lo scopre. Si spaventa vedendo il suo volto gonfio e violaceo e corre a chiedere aiuto. Prima che torni – accompagnata da due tizi -, il sole si è nascosto sotto la terra, e le ombre allungate del tramonto cominciano a stendersi lungo la radura in cui si trova il nostro eroe. Per poterlo portare all'ospedale, i contadini che accompagnano la donna si sono portati dietro una carretta trainata da un cavallo scheletrico...

[...]

Cap. VIII

2

La mamma provò un immenso sollievo; la sua felicità era prematura, lo sapeva, ma non poteva non rallegrarsi. Nei due giorni e nelle due notti trascorsi vicino al letto del paziente si era sentita così sola, così abbandonata come mai in tutta la sua vita! Talvolta le sembrava di sognare, che niente di tutto ciò fosse reale: il suo ragazzo non poteva essere sul punto di morte; non sapeva nemmeno cosa ci facesse lei lì, aveva visto Parigi solo nei film e nelle cartoline; la finestra che ritagliava un angolo di città – con la torre Eiffel in centro -, sembrava essere essa stessa una cartolina immensa. Quel primo segno di riconoscimento, il debole legame che si era creato tra loro due, non significava forse che da ora in avanti non era poi così sola?

Ma, nonostante ciò, nella sua seconda notte di permanenza in ospedale, i timori covati nel suo cuore presero la forma di un incubo: poco dopo mezzanotte la porta della stanza si aprì, e una donna particolarmente alta con un cappuccio sulle spalle si fermò sulla soglia, dominandola con la stazza del suo corpo. Assomigliava ad un cupo guardiano, la cui missione era quella di bloccare l'entrata e l'uscita dalla stanza! L'enorme donna era cinta alla vita da una grossa fune e, quando la mamma le urlò contro dicendole di farsi da parte, la donna fu accecata dalla rabbia e cominciò a sgridarla. La mamma cominciò a gettarle addosso ogni cosa che le capitava sottomano – per farla tacere e spostare -, ma la donna non ci pensava nemmeno a scansarsi. "Ti troverai in guai molto seri se non ti calmi" disse con voce rauca e severa mentre faceva smorfie con la sua bocca sdentata. Sciolse la fune spessa che cingeva la tunica e fu pronta a colpirla! "Te la faccio vedere io!", disse con voce minacciosa e cominciò ad avvicinarsi tenendo in mano la fune. La mamma urlò così forte che si

sentì in tutto l'ospedale; le suore di turno – si erano addormentate anche loro dato che era mezzanotte – sobbalzarono e si svegliarono bruscamente. I pazienti – il cui sonno era stato altrettanto turbato dall'urlo della mamma – cominciarono ad agitarsi inquieti. A causa di quel grido terribile e quasi inumano, la mamma si svegliò; rivolse lo sguardo alla porta, presso la quale non intravedeva alcuna donna alta 2 metri vestita con una tunica nera, e sentì un immenso sollievo, lo stesso sollievo che prova qualsiasi essere umano nel momento in cui si sveglia e si rende conto che era solo un sogno, un illusorio frutto dell'immaginazione. La mamma provò questo sollievo, quest'ovvia liberazione, solamente per un istante: "Lo sapevo che era in agguato, che si trovava nelle vicinanze... Se solo non avessi così tanta paura di lei", si disse tremando. Per allontanare gli oscuri pensieri, cominciò a pensare alle cose più domestiche. Si disse che il pigiama di Marcu, intriso di sudore e macchiato di sangue, doveva essere cambiato. "Ma quando cambiano di solito le lenzuola?", si domandò premurosa. Nonostante gli sforzi, non riuscì ad essere completamente coinvolta in questi pensieri pratici. "Ma non capisci che non si tratta di questo?", gli sussurrò una voce misteriosa che lei faceva finta di non sentire. "O forse neanche ti rendi conto del vostro gioco a tre?", gli venne aggiunto, e lei si ribellò, non volendo sapere nulla della terza persona,. "Farò in modo che non ci sia alcuna terza persona", si vantò la mamma e, nuovamente, quella voce sconosciuta risuonò nelle sue orecchie, chiedendole se non si stava vantando troppo. "Ebbene, disse la mamma, è ovvio che mi abbia riconosciuto." "Non perderai la speranza? Continuerai a credere e a sperare?", disse ancora quella voce decisamente maliziosa e insinuante. "No, non la perderò! Assicurerò la mamma parlando, questa volta, senza timore. Tu non hai visto che mi ha riconosciuto? Non hai sentito che sta cominciando a migliorare? Non si tratta di una mia opinione. Un'opinione è una cosa, vedere con i tuoi occhi quello che sta succedendo è un'altra!" "Mi chiedo spesso, disse questa volta una voce proveniente da qualche parte, come fai a reggerti ancora in piedi?! Peccato che tu non abbia uno specchio in cui guardarti per vedere in che stato sei! Sei, mia cara, quasi irriconoscibile!..."

I tranquillizzanti che venivano somministrati a Marcu non riuscivano a calmarlo; un vortice discontinuo di immagini a cui non era in grado di dare un senso lo molestavano per tutto il tempo. Sì, era molestato da questo mondo che galoppava nel suo cervello come se fosse un'immensa stanza vuota, una stanza con le finestre rotte e le porte spalancate da cui chiunque poteva entrare e uscire! Era felice quando *qualcosa*, da tutta questa moltitudine di volti senza nome, da questo spiegamento privo di senso, cominciava a prendere forma, ad avere un senso. Il suo pensiero si concentrava su quella cosa e riusciva, con uno sforzo di cui andava fiero, a portarlo a termine. Un rimasuglio di un ricordo, un thermos rotto, ad esempio, attorno al quale si raggruppavano, con sua grande gioia, anche altri piccoli dettagli apparentemente insignificanti ma che in realtà erano pieni di senso: una mattina d'estate, il latte caldo che cola sui fili d'erba carichi di rugiada, gli uccelli che cantano su vecchi alberi, il fischio acuto del treno...

E Marcu si svegliò; le prime parole che disse a sua madre furono: "Per colpa mia ho perso il treno". In un primo momento, la mamma non capì cosa volesse dire, e quindi ripeté la medesima frase: "Ho perso il treno, ho perso il treno!"; si meravigliò quando vide la gioia e la sorpresa sul suo volto. "Non fa niente, disse lei per tranquillizzarlo con le lacrime agli occhi, fregatene, non sarà l'ultimo. Prenderemo quello dopo, non farti dei problemi". "Mi dispiace per il thermos", aggiunse Marcu, e vide di nuovo il latte che colava lungo i fili d'erba splendenti per la rugiada e come il latte, bianco e ondeggiante, entrava nella terra. "Non fa niente, disse lei, ne comprenderemo un altro." Avrebbe voluto chiederle se era arrabbiata, ma lo sforzo era stato troppo intenso; si sentiva stanco, sfinito. "Cosa ci fa lei qui?", ebbe tempo di chiedersi; una domanda che implicava, ora, una totale comprensione della situazione in cui si trovava. Poi, la moltitudine di immagini discontinue e apparentemente prive di senso, lo sollevarono e lo portarono dappertutto, come un'acqua torbida e turbolenta, un'acqua che era uscita dal suo corso, piena di ogni sorta di vortici, che trascinava con sé un veliero indifeso e molto fragile oppure un pezzo di legno qualsiasi. E, nella frenesia di quelle immagini senza senso, appariva sempre *quella donna*! "Che ci fa questa donna anziana?" si chiese Marcu guardando il suo volto scarno. Non solo le si era slacciata la cintura di lana, ma anche i capelli grigi

erano sciolti. "Dove vuole arrivare e perchè va così di fretta??" , disse tentando di dare un senso a quelle strane immagini – sempre più limpide – del suo sogno. "Non me lo ricordo, non posso ricordarmelo!!", urlò Marcu nel sogno, e la cintura di lana della donna si trascinava in mezzo alla polvere bollente dell'asfalto; si sentono delle campane e appare dal nulla un vecchietto dalla barba bianca con un agnellino in braccio: "La cattedrale di Chartres", si disse Marcu e vide, per davvero, le sculture esterne della cattedrale. Vede il Santo in questione con la sua barba brizzolata e i piedi scalzi, vede l'orologio solare del portale sud della cattedrale, vede il giovane le cui ali d'angelo si riescono ad intravedere appena alle spalle dell'orologio, spezzato in due. Il giovane ha dei lineamenti severi, le labbra strette e una delle sue ali è più grande dell'altra. Il suo corpo sottile è avvolto in un panno, il naso, scheggiato da un lato, conferisce al volto una particolare aria di insolenza. I raggi dell'orologio vanno da tutte le parti segnando le ore; in mezzo, anno di grazia 1578. Ma il giovane del portale sud della cattedrale di Chartres non teneva più l'orologio solare tra le braccia, bensì l'agnellino dell'anziano, e Marcu si infuriò perchè i suoi sogni erano troppo mischiati, troppo confusi. Gli parve che la splendida cattedrale venisse inghiottita dal flusso torbido dell'acqua. "La cattedrale affonda", urlò per chiedere aiuto. Sì, è una mattinata estremamente agitata per Marcu, la terza giornata dopo l'arrivo della mamma e l'ottava o la nona dopo l'incidente. Era uscito ora da quello stato viscoso e infame, e i dottori prolungarono la loro solita visita; ebbe luogo anche un piccolo consulto durante il quale i due dottori, quello in età e quello più giovane, si contraddicevano. Ma alla fine arrivarono, nonostante tutto, alla conclusione che la vita del loro giovane paziente – che per notti e giorni si era sbattuto tra la vita e la morte – era fuori pericolo. Era sopravvissuto, si era salvato senza alcun dubbio dissero alla mamma – che era talmente spaventata e confusa da non comprendere totalmente quello che i dottori le dicevano. E persino Marcu – dal momento che l'anziano con l'agnellino e il giovane con l'orologio solare di Chartres che continuavano a scambiarsi erano spariti – sentì come quei sogni così confusi e mescolati si allontanavano e come il mondo reale cominciava a farsi sempre più spazio nel suo cervello stanco.

Cap. IX

1

Ogni notte si svegliava prima che sorgesse il sole, e ogni notte era sempre uguale a quella successiva alla morte di Marcu! Rimaneva sveglia per intere ore con gli occhi bene aperti finchè il buio impenetrabile non andava in frantumi. La faccenda era più complicata all'alba, quando la luce e il buio si mescolavano tra di loro; in quell'ora che oscillava tra la notte e il giorno, la sofferenza diventava così intensa che Sofia pensava di non poterla più sopportare. "Non ce la faccio più", si svegliava urlando. "Come può una persona sopportare qualcosa che non può controllare?!..." La maggior parte delle volte piangeva in silenzio, fiumi di lacrime bagnavano il suo cuscino, ma altre volte cominciava a lamentarsi ad alta voce, finchè Simion – a quei tempi vivevano ancora insieme -, dall'altra stanza non le diceva di calmarsi; la nuora appariva sulla soglia della porta – con i capelli sciolti e grigi – e cercava, con parole dolci (era una brava donna e le faceva pena vedere quanto soffriva), di calmarla: "Calmati mamma, le diceva, ti dispererai inutilmente, non puoi tornare indietro.... Fino a quando non era arrivata la seconda notifica, te lo ricordi, abbiamo sempre sperato che non fosse morto e che fosse solo scomparso così come c'era scritto nel bollettino. E dopo è arrivata anche la seconda, e solo allora – le diceva sua nuora stando vicino a lei sul letto, con le mani sul grembo; erano entrambe donne anziane, lei era più vecchia della moglie di suo figlio di 14 anni, ma ora quegli anni quasi non si vedevano più – mi sono resa conto che non c'era più speranza. Solo tu, mamma, le diceva la nuora, hai continuato ad aspettare, non volevi accettare il fatto che fosse morto." Parlava questa sua nuora come deve farlo una donna anziana e saggia: la vita talvolta è ingiusta e cruda ma non puoi farci niente, devi accettare le cose così come stanno, sembravano dire le sue parole, solo che Sofia non voleva ascoltarla; quelle sagge parole non arrivavano alle sue

orecchie. "Non accetterò mai il fatto, le disse con una tale durezza e con, addirittura, un'ombra di ostilità nella voce, che non sia più tra noi." Tacquero entrambe; l'altra donna, la sua nuora, non sapeva più cosa dirle, e questo silenzio era così pesante che Sofia sentì il bisogno di parlare di nuovo. "L'ho sognato male, te lo ricordi, diceva lei, solo che allora è stato fortunato ed è sopravvissuto. L'aveva picchiato non so chi, anche se non aveva niente a che fare con lui. Era una persona che non aveva mai fatto del male a nessuno in tutta la sua vita..." Si asciugò le lacrime e si coricò sul cuscino, e la nuora compassionevole prese le sue mani. Tacquero entrambe, si sentivano solamente i respiri ansimanti da donne anziane. "Quei brutti sogni che hai avuto allora ti hanno spaventato, si ricordò la nuora. Ti rigiravi nel letto, ti vedo ancora adesso, e urlavi nel sonno... Non hai più avuto pazienza e sei andata a piedi a Seghedino dove faceva il militare; hai portato con te anche Giorgiut, che all'epoca aveva 14 anni. Simion non ti ha voluto lasciar andare da sola. Entrambi vi abbiamo accompagnato per un po', Simion ed io, e, quando siamo arrivati nei pressi della casa di Dehelean – eravamo quasi arrivati ai margini del villaggio – ha cominciato a piovere; ci siamo riparati sotto un gelso finché non ha smesso. Una pioggia torrenziale, pioggia estiva e dopo è uscito il sole... Te lo ricordi, mamma, che l'hai cercato in tutte le caserme di Seghedino? E il mio Giorgiut, poverino, non ti è stato di grande aiuto!..." Le due donne anziane ora stavano chiacchierando ai margini del letto; la più giovane teneva le mani dell'altra, della donna più grande di 14 anni, tra le sue. Talvolta la nuora, per tranquillizzarla, l'abbracciava e la stringeva al petto, come se avesse voluto che entrambe si fondessero in un'unica persona, per sopportare più facilmente il dolore. Si addormentarono – a forza di parlare si appisolarono – nello stesso letto. La luce del giorno cominciava a giocare sul loro volto appassito ed immerso nel sonno. La nuora si svegliò per prima, scese dal letto in punta di piedi e, scalza, calpestando piano il pavimento freddo, andò nell'altra stanza e si stese vicino al marito che dormiva profondamente, sotto le lenzuola. "Non puoi aiutarla, non puoi alleviare il suo dolore", si diceva rassegnata. Si addormentò di nuovo e cominciò a russare lentamente.

La moglie di Simion era stata l'unica a tentare, in tutti quegli anni in cui Sofia non aveva mai smesso di piangere il figlio caduto in guerra (chiamato al fronte e, poco tempo dopo, dichiarato scomparso), di avvicinarsi alla sua anima sconsolata. Morto senza una tomba in cui il suo corpo potesse riposare... E lei, sua mamma, sospettava – e questo sospetto le provocava ancora più dolore – che lui stesso si era messo sulla traiettoria di quel proiettile omicida. Si potrebbe dire che lei vedeva tutte le cose così come si erano svolte, ed era convinta che tutto ciò che vedeva era reale, niente era inventato. "È andata così e non diversamente", diceva agli altri scuotendo la testa con testardaggine e fermezza e, quando qualcuno non era del suo stesso parere, si accigliava arrabbiata. ... Ha avuto tempo di capire che stava per morire, di vedere la fine con i suoi occhi, si diceva Sofia, e chissà se non è stato contento che la vita che non è stato in grado di vivere, gli era stata finalmente tolta. Perché lui questo ha voluto, pensava lei e cominciava a piangere di nuovo. Ha scelto lui di morire, anche se sono stati altri ad ucciderlo.

È passato molto tempo da quando Marcu giace insepolto, bagnato dalle piogge che cadono sopra la Galizia e colpito da venti stranieri e freddi, ma le sofferenze di Sofia non si sono placate nel corso degli anni. Mi ha evitata, si diceva addolorata, non ho conosciuto i suoi pensieri, sebbene ci abbia provato più volte... Cos'avrà mai avuto da nascondere in questo modo?, si chiedeva e quanto più le domande erano innumerevoli e strazianti, tanto più le lacrime erano amare e difficile da trattenere... Sebbene dopo la morte del figlio non fosse stata più la stessa – solo una parte di lei era ancora viva – talvolta le succedeva, inaspettatamente, di essere inondata da un'inesperata e non voluta felicità. Cercava di allontanarla più in fretta possibile, come se fosse una cosa strana con cui non voleva avere niente a che fare. Quando al mattino, all'alba, penetrava dalla finestra aperta il profumo dolce e avvolgente dell'incensaria del giardino, la sua mente veniva presa d'assalto da ogni sorta di ricordi, alcuni più sfacciati di altri: era giovane a quei tempi, aveva appena partorito il quarto figlio; lei e suo marito dormivano fuori sulla veranda. Si svegliava prima di lui e, dato che le mattine erano fresche – nonostante fossero nel bel mezzo dell'estate – tremava accanto al suo corpo grande e bello appoggiandosi al suo petto. Lui, senza svegliarsi, metteva la sua grossa mano sulla sua nuca, e lei,

rimanendo così per un tempo senza osare muoversi, respirava il profumo dolce ed aromatico dei fiori del giardino. "È sbocciata l'incensaria, si diceva; ora l'estate è quasi finita, l'autunno sta per iniziare." Poi toglieva piano piano la mano del marito, senza svegliarlo, e si staccava da lui malvolentieri; si vestiva di fretta, andava alla cucina esterna e cominciava a fare i lavori. Quando lui finalmente si svegliava – lo sentiva sgranchirsi assonnato mentre il letto cigolava sotto il suo corpo muscoloso da uomo in salute – la sentiva cantare. Era straordinariamente felice ed allegra; nessun'ombra o nuvola poteva oscurare la bellezza delle lunghe giornate d'estate... Ed ecco che quella felicità, non voluta e non invocata, risaliva dalle tenebre del tempo come se fosse successo ieri, e non tanti anni fa... Talvolta, dopo aver fatto l'amore con il suo uomo nelle notti afose d'estate, usciva fuori in giardino per rinfrescarsi. L'incensaria brillava sotto i raggi del sole e il loro profumo la rendevano così felice da mettersi a piangere. A quei tempi la felicità e la luce che erano contenute nel suo cuore la facevano piangere un po'; quando sentiva che il suo cuore non poteva più contenerle, cominciava a piangere a dirotto; le lacrime scorrevano e non si fermavano più... Sentendosi imbarazzata e in colpa, Sofia allontanava questo tipo di ricordi che, ogni tanto, le facevano involontariamente girare la testa... Ormai tutto era finito! Da ora in poi era una donna anziana e sola che piangeva, per tutto il giorno e tutta la notte, il figlio morto in guerra...

[...]

2

[...]

Alcune settimane dopo la partenza di Marcu per il fronte – dopo che era scoppiata la grande guerra – , Sofia fece l'ultimo sogno, più inquietante degli altri in cui appariva il figlio più piccolo. Uno dei sogni più confusi. Non si sapeva bene né di che tipo di matrimonio si trattasse né chi fosse lo sposo che stava a capotavola. All'inizio si trattava di un estraneo, di uno sconosciuto qualunque; poi le sembrò che lo sposo fosse un uomo che viveva in mezzo al nulla. L'aveva visto una volta – a quel tempo non era ancora sposata – ad una fiera dove vendeva marzapane; aveva spalancato la bocca da quanto era bello e attraente. Sofia non seppe dire come mai le apparve in sogno proprio quell'uomo, e non era molto chiaro neanche il perché lui fosse lo sposo.

Poi il sogno cambiò aspetto e si ritrovò ad un altro matrimonio; era più bello e più grande, con tanti invitanti e con musicisti eccezionali. Riconobbe suo figlio. Stava lì, a capotavola, con addosso il *laibār*²¹⁸ fiorito nuovo di zecca e una camicia bianca come la neve. "Sono così felice, si disse lei vedendolo. È venuto il tuo momento di metter su famiglia." Ma lo sposo non era così felice come lei. Marcu rispose in modo evasivo e, si potrebbe dire, a Sofia non piacque per niente la sua risposta. "È venuto e non è venuto", le disse e, invece di guardarla negli occhi, felice di vederla, guardava a terra, aggrottato e pallido in viso. "Come non è venuto?!", urlò furiosa. Tu pensi che gli anni non passano e che rimarrai per sempre un ragazzino, senza uno scopo e senza esserti sistemato? Senza una responsabilità! Questo è quello che credi?!" "Che cosa ne pensi della sposa, mamma, ti piace o no?", chiese lui. "Deve piacere a te, figlio mio, non a me, gli rispose Sofia, perché sei tu quello che se la sposa. Solo che dal portamento e dal modo in cui si comporta, non sembra essere una delle nostre zone. Non mi sembra di conoscerla", aggiunse mentre osservava la sposa con molta attenzione. Calò un silenzio pesante, ed entrambi sentirono di non poter più sopportare quella pressione dolorosa. Quindi Sofia parlò di nuovo, ripetendo, di fatto, ciò che aveva detto prima: "Deve piacere a te, sei tu che ti sposi con lei. Te la sei scelta tu, io non mi immischio... Avrei preferito che fosse qualcuna che già conoscevo, che non fosse un'estranea, ma non essere amareggiato, va bene anche così..." Calò di nuovo il silenzio; il figlio evitava il suo sguardo, guardava tutto tranne che lei. Che cosa gli sarà mai successo da essere così silenzioso?, si chiese lei

²¹⁸ Il *laibār* è un capo d'abbigliamento di origine contadina che arriva fino alla vita; è aderente e solitamente senza maniche (DEX).

nel sogno sempre più inquieta. Chi mai l'avrà turbato in questo modo? Magari non è soddisfatto della sposa, l'avrà messo con le spalle al muro e l'avrà costretto a sposarla... E lui, poverino, non osa neanche dirmi cosa gli è successo! "Nessuno si sposa per forza, ragazzino, tentava di incoraggiarla lei, dimenticandosi come erano andate le cose con lui prima che partisse per il fronte. Lo so che ti dispiace che da ora tutto è finito, appendi anche tu il cappello al chiodo come tutte le persone; ma è così che va il mondo, toccherà a tutti prima o poi."

Non diede una risposta alle sue parole sagge e piene di sostanza, fece finta di non averle sentite. Guardava a terra e a Sofia parve che lui stesse evitando il suo sguardo apposta, per non far vedere quanto fosse triste. Lo vide mentre si asciugava di nascosto le lacrime con il dorso della mano e si spaventò ancora di più... "Tu mi nascondi qualcosa, mio caro. Pensi che sono tanto stupida da non vedere che mi stai evitando? Lo vedo, certo che lo vedo!... Lei gli parlò piano, in modo che gli altri non la sentissero. Se non dici a me i tuoi problemi, a chi altro puoi dirli? Nessuno è più affezionato a te in questo mondo di me. Fai male a nasconderti da tua mamma, colei che ti ha dato la vita e ti ha cresciuto, lo sgridò lei sempre più inquieta a causa del suo silenzio. Sei sempre stato così, ti sei nascosto e mi hai evitato da sempre! Nessuno ha mai saputo cosa c'era in cuor tuo!" "Lascia stare mamma, disse lui debolmente a bocca stretta; non mi sgridare e non mi fare più domande, ti prego, perchè sprechi solo fiato. Vedi bene anche tu che non posso e non so come risponderti!" "Sì che puoi, gli urlava contro Sofia. Perché non puoi? A te piace avere dei sotterfugi, tanto che nessuno ti capisce e comprende; questo è il tuo più grande piacere! Pensi che sono stupida e non lo vedo?" E da quel suo urlo, il sogno si dissolse...

RIASSUNTO

Introduzione

Questa tesi è finalizzata a presentare l'attività letteraria di Sorin Titel, prosatore e saggista del Banato, vissuto in Romania durante il periodo comunista. Titel ha attirato l'attenzione dei critici letterari solamente dopo la sua morte, avvenuta nel 1985. Considerato un tradizionalista all'inizio della sua carriera, Titel è stato in grado di rivoluzionare la propria scrittura toccando il modernismo estremo. Il punto culminante della sua carriera è rappresentato dalla 'tetralogia romaneasca', scritta tra il 1974 e il 1983, di cui fa parte il romanzo "Femeie iată fiul tău", oggetto di questa tesi.

Prima di parlare della letteratura del periodo comunista e dell'attività di Sorin Titel, è necessario fare una breve sintesi degli eventi storici avvenuti in Romania dopo la Seconda Guerra Mondiale, focalizzandosi soprattutto sul Comunismo, periodo che ha condizionato l'attività letteraria di quegli anni.

Dopo l'abdicazione forzata del re Carol II (1940) a favore del figlio Mihai, Ion Antonescu, presidente del Consiglio dei Ministri, istituì una dittatura militare. Il suo regime crollò successivamente a causa di un colpo di stato guidato da re Mihai I nel 1944. I comunisti salirono al potere a seguito dell'arrivo delle truppe sovietiche a Bucarest; nel 1945, il PCR (Partito Comunista Romeno) nominò Gheorghe Gheorghiu-Dej segretario del partito, con l'appoggio di Stalin. Alle elezioni parlamentari del 1946, il PCR vinse con l'80% dei voti, sebbene esistessero prove che dimostravano la falsificazione del risultato. I comunisti cominciarono ad eliminare l'opposizione facendo incarcerare alcuni dei loro membri; la monarchia rappresentava un ostacolo e quindi, nel 1947, Gheorghiu-Dej costrinse re Mihai ad abdicare. Venne proclamata la Repubblica Popolare Romana e, implicitamente, cominciò la sovietizzazione della vita pubblica. Nel 1948, la Romania adottò una costituzione di tipo sovietico che accordava massima autorità al partito; molte istituzioni culturali vennero abolite e rimpiazzate da altre che miravano a una russificazione della cultura. Gli intellettuali che non volevano aderire alle scelte del partito venivano mandati in carcere e torturati. Nonostante ciò, vi furono alcuni aspetti positivi come la diminuzione dell'analfabetismo e l'incremento delle iscrizioni all'università tra il 1948 e il 1966.

Per consolidare il proprio potere, Gheorghe Gheorghiu-Dej divenne, nel 1952, primo ministro della Romania. Nel 1955, la Romania aderì al patto di Varsavia, stipulato per contrastare la NATO. Negli anni '60 iniziò il periodo di derussificazione; ciò è ben visibile nella vita culturale in quanto gli intellettuali furono in grado di ampliare le loro ricerche e di trattare tematiche precedentemente vietate. La fine della russificazione fu marcata anche dai frequenti scambi culturali con gli USA e gli stati occidentali. Nel 1964 la rottura con l'Unione Sovietica divenne esplicita: vennero intensificate le relazioni commerciali con i paesi occidentali, africani e asiatici. Bisogna sottolineare, tuttavia, che non furono mai interrotte le relazioni commerciali con l'Unione Sovietica, bensì ridotte.

Nel 1965 morì Gheorghe Gheorghiu-Dej e Nicolae Ceaușescu venne eletto segretario del Partito Comunista. Nello stesso anno, la Romania adottò una nuova costituzione e prese il nome di Repubblica Socialista Romania. Ceaușescu tentò di incrementare le relazioni economiche con l'occidente e giocò abilmente con il sentimento anti-sovietico della popolazione per guadagnare il loro appoggio. Nel 1971, a seguito di una visita in Cina e in Corea del Nord, Ceaușescu promulgò le tesi di luglio: il Partito Comunista ricominciò a controllare sempre di più la vita quotidiana della popolazione. Il 16 dicembre 1989 ebbe luogo a Timișoara una protesta repressa in modo violento;

questa rivolta cominciò a causa della persecuzione del pastore protestante László Tókéş. I suoi fedeli tentarono di impedire il suo trasferimento, imposto a causa delle sue attività contro il regime. Questo fatto ha scatenato un'ondata di proteste nelle più grandi città della Romania; il 21 dicembre, il discorso del dittatore al popolo venne interrotto da boati e fischi. Nonostante l'intervento militare, le proteste continuarono e, quando Ceauşescu capì che la situazione era fuori controllo, fuggì in elicottero insieme alla moglie Elena. I coniugi Ceauşescu furono catturati a Târgovişte e vennero fucilati nel giorno di Natale. A differenza degli altri stati comunisti, la rivoluzione romena conta un numero elevato di vittime.

1. La letteratura romena del periodo comunista

Prima di parlare delle opere di Sorin Titel è necessario fare un quadro generale della letteratura romena del periodo comunista per capire come si è sviluppata e quali tappe ha dovuto affrontare durante il regime totalitario.

Nel 1944 la Romania adottò una serie di leggi, conformi alle direttive dell'Unione Sovietica, che controllavano la stampa e la distribuzione dei libri; l'unico tipo di letteratura accettata era quella di propaganda, che mirava a cambiare la mentalità del lettore e a trasformare le tematiche ideologiche in sentimenti attivi. Per garantire la diffusione di questo tipo di letteratura, essa doveva essere accessibile e facile da comprendere. La prosa aveva come modello la lotta tra il bene e il male; quest'ultimo era rappresentato dai nemici del Comunismo (fascisti, capitalisti, borghesi, spie). Inevitabilmente, il bene vinceva sempre.

Dopo la morte di Stalin (1953), Krusciov cominciò a promuovere una politica apparentemente più democratica e, di conseguenza, la censura romena approvò la diffusione di alcuni romanzi che non aderivano alla causa comunista: "Bietul Ioanide" (1953), "Toate pînzele sus" (1954), "Moromeţii" (1955), "Cronica de familie" (1957) e "Groapa" (1957).

1.1: Il disgelo degli anni '50

Gli scrittori erano tenuti ad evitare il presente in quanto 'confiscato' dalla propaganda; essi riuscirono a trovare un diversivo nel passato. Călinescu ci introduce nel mondo cittadino, Preda in quello contadino, Barbu in quello esotico; Tudoran scrive romanzi d'avventura e Dumitriu storici. Dopo un'apparente apertura da parte delle autorità, la fine della rivoluzione ungherese (1956) riportò la situazione ai livelli del 1952.

"Bietul Ioanide" fu scritto tra il 1947 e il 1949, ma venne pubblicato solamente nel 1953. La storia si svolge tra il 1938 e il 1941, un'epoca cruciale per gli scrittori romeni in quanto, nella vita politica, cominciarono a fare la loro comparsa la violenza e il terrorismo psicologico. Il romanzo di Călinescu presenta il dramma dell'uomo di genio che si trova in una società mediocre e indifferente.

Nel 1955 Radu Tudoran pubblica "Toate pînzele sus", un romanzo d'avventura che descrive il viaggio della goletta "Speranţa" e del suo equipaggio. Gli adolescenti dell'epoca furono attratti dalle descrizioni di luoghi esotici e lontani. "Toate pînzele sus" ha facilitato la diffusione della letteratura d'avventura e, in generale, dell'evasione in tutte le sue forme.

In "Moromeţii", il tema principale è la rappresentazione di una società rurale che si gode gli ultimi giorni di libertà prima dell'avvento del comunismo. La complessità psicologica di questa realtà contadina è una replica alla credenza che essa non fosse adeguata per la letteratura. Un personaggio come Ilie Moromete (il protagonista) contraddiceva la visione comunista dei contadini, visti come primitivi e facili da manipolare.

"Cronica de familie" è una raccolta di 24 racconti che hanno come protagonisti i membri della famiglia Cozianu. Questo romanzo è, di fatto, una biografia della generazione di una famiglia, una cosa praticamente inedita nella letteratura romena.

Il romanzo "Groapa" analizza la periferia di Bucarest, un mondo variopinto formato da persone provenienti da diversi ambienti sociali. Eugen Barbu utilizza un linguaggio crudo e diretto e non fa analisi psicologiche dal momento che i suoi personaggi si identificano tramite i loro gesti e le loro azioni.

1.2 Anni '60: derussificazione e un secondo disgelo apparente

Con le dichiarazioni d'aprile del 1964, il PCR cominciò a dare più importanza agli interessi del popolo romeno, riscoprendo i sentimenti patriottici da tempo repressi. Nonostante l'attitudine del partito sembrasse essere favorevole a un'apertura a livello letterario, gli scrittori continuarono ad essere considerati strumenti di propaganda. La riscoperta dei valori nazionali creò un'atmosfera di orgoglio: ora si poteva parlare della Romania e della sua storia, dell'orgoglio di essere romeno. Scrittori e poeti cominciarono a parlare del mito della 'patria in pericolo', del loro paese che, sebbene attaccato ed oppresso, era riuscito a sopravvivere e ad uscirne più forte di prima. Il mito della 'patria in pericolo' aveva posto le basi per la creazione del 'mito del salvatore', del leader che avrebbe sconfitto tutti i nemici e garantito la libertà del popolo. Solo allora gli scrittori realizzarono che il patriottismo non era altro che un mezzo per rafforzare la dittatura personale. La volontà di Ceaușescu di rinnegare il culto di Gheorghiu-Dej era un gesto tipico del comunismo ed era stato interpretato come un distacco dal passato e dalla menzogna, infondendo così la speranza di un cambio radicale.

Nel 1967 Marin Preda pubblica "Moromeții II"; l'autore tratta nuovamente un problema che lo ossessionava: la fragilità del villaggio romeno scosso dall'avvento del comunismo e dai cambiamenti imposti. Il romanzo, disprezzato dalla critica, ci introduce in un mondo che scompare, un mondo in cui il protagonista rappresenta lo spirito libero e indipendente che non può sopravvivere in un simile periodo, allo stesso modo dello spirito del mondo intellettuale.

L'apparizione di romanzi scritti in prima persona fu considerata un vero e proprio evento; l'individualità era considerata una tematica di minore importanza rispetto ai problemi della collettività. Zaharia Stancu pubblica un ciclo di romanzi, tra il 1948 e il 1968, che hanno come protagonista Darie, dalla sua adolescenza fino alla maturità.

Una grande novità della letteratura di questo decennio è rappresentata dalla penetrazione dell'irrazionale nell'ambito della vita reale tramite elementi magici, mitologici e fantastici. Dopo il 1964, la prosa di questo genere venne interpretata come una riscoperta dell'identità nazionale e come una reazione nei confronti del realismo socialista. Ștefan Bănuțescu fu uno dei primi iniziatori di questo genere letterario; i suoi racconti sono ambientati in un universo popolato da fantasmi e figure mitologiche, privo di un tempo e di uno spazio concreti.

Il genere umoristico aveva, da sempre, terrorizzato i regimi totalitari e la censura era sempre molto vigile nei suoi confronti. I personaggi principali non dovevano essere caricature dei membri del partito; erano persone ordinarie con lavori normali, ma avevano caratteristiche ben definite (il capo era autoritario e incompetente, il contabile servile, ecc.). Gli scrittori erano obbligati sempre a precisare che i personaggi erano atipici e le situazioni remote. Negli anni '60, la satira provocatoria fu rimpiazzata dall'umor, considerato più inoffensivo e mite. I personaggi di Teodor Mazilu hanno comportamenti bizzarri e sono ipocriti e ciarlatani. La buona volontà, l'altruismo e la sincerità sono

mezzi per camuffare la cattiveria e l'avidità. Mazilu ha osato sconvolgere i personaggi del realismo socialista; lui è, difatti, uno scrittore realista che presenta le sfumature e il degrado dell'animo dell'uomo.

Il secolo del dominio fanariota è il periodo storico che assomiglia di più all'epoca comunista, dalle tensioni sociali alle relazioni con il potere. Scritto tra il 1962 e il 1969, il romanzo "Principele" contiene elementi che rimandano al periodo in cui è stato scritto, nonostante sia ambientato al passato. I lettori odierni, influenzati dalle opere di Orwell, hanno considerato il romanzo di Barbu una parabola.

1.3 Fase finale: la letteratura romena nell'era di Ceaușescu

Le tesi di luglio del 1971 hanno cambiato il paesaggio letterario romeno; gli intellettuali e gli scrittori romeni temevano che questo cambiamento nascondesse un ritorno al periodo del realismo socialista. Lo scopo del dittatore era quello di consolidare il proprio potere attraverso la demolizione dell'élite intellettuale. Dunque, la censura si inasprì nuovamente e un gran numero di libri venne ritirato da librerie e biblioteche. Il regime sosteneva fortemente l'idea che la storia dei romeni era grandiosa, che avevano sempre avuto grandi leader e che loro sono diversi da tutti gli altri (in senso positivo); questa manipolazione aveva come scopo la legittimazione del culto di Ceaușescu, un leader adeguato per il paese. Il giornali e le televisioni erano obbligati a diffondere articoli e programmi patriottici ma, già all'inizio degli anni '80, il regime cominciava a dare segni di decadimento. È paradossale il fatto che, in questi anni, la letteratura romena abbia raggiunto il più alto grado di complessità della sua storia.

Mircea Horia Simionescu, Radu Petrescu e Costache Olăreanu erano i 3 esponenti del gruppo letterario "școala de la Târgoviște"; il loro obiettivo era creare una letteratura che non rispettava le richieste del partito. I protagonisti dei loro romanzi sono, per la maggior parte, gli alter-ego degli scrittori stessi; essi non abbandonavano mai la realtà, nonostante molti autori del periodo tendessero ad evadere in un mondo immaginario e irreali. La "școala de la Târgoviște" ispirò gli *opzeciști*, un gruppo di poeti e prosatori che si incontravano in alcuni circoli letterari di Bucarest; essi accelerarono il processo di emancipazione della letteratura.

Marin Preda pubblicò la trilogia "Cel mai iubit dintre pamânteni" poco tempo prima di morire; l'autore osò, con grande coraggio, rivelare cosa era successo negli anni '50, decennio in cui si era installato il regime. Ancora oggi vi sono dei dubbi riguardanti la morte dell'autore, che potrebbe essere avvenuta proprio a causa di questo romanzo.

Il romanzo di A.E. Baconsky, "Biserica neagră", fu pubblicato postumo nel 1990 a causa del potenziale messaggio allegorico nascosto. In tutti i suoi libri, i personaggi sono misteriosi: non si sa la loro età, la loro professione o le loro caratteristiche fisiche. La storia si svolge in una città del mar Nero senza nome, apparentemente inabitata, in cui succedono cose strane. I lettori degli anni '90 erano riusciti a fare una comparazione tra il mondo di Baconsky e il periodo comunista appena concluso.

Mircea Nedelciu e gli *opzeciști* avevano capito di non poter smascherare le ingiustizie del regime e, dunque, decisero di descrivere la realtà quotidiana. Nedelciu debuttò, nel 1977, con due racconti pubblicati sulla rivista letteraria "Luceafarul"; il bisogno di verità e di autenticità non poteva essere riportato in un romanzo, poichè, molto spesso, la prosa perde il senso della realtà. I suoi personaggi non sono membri del partito, ma persone normali con lavori normali; nei suoi testi non vi sono eroi nè intrighi.

Scritto tra il 1972 e il 1974, Nicolae Breban riuscì a pubblicare il romanzo "Bunavestire" solamente nel 1977. La letteratura di Breban era imprevedibile, ambigua; era una scelta ovvia dopo anni e anni in cui il regime pretendeva una scissione dei personaggi tra buoni e cattivi. Breban analizza la psicologia delle masse e come esse possono essere manipolate con facilità; questo romanzo testimonia come un uomo mediocre possa diventare un leader e un oggetto di venerazione. Il libro è, dunque, una parabola politica e una satira dell'essere umano.

"Cartea de la Metopolis" è la prima parte di una trilogia pubblicata da Ștefan Bănuțescu nel 1977; l'autore tentò di introdurre nel panorama letterario romeno un regno immaginario che aveva, però, una geografia, una geologia e una storia concreta. Negli anni in cui gli autori dovevano mascherare i propri scritti, il realismo magico sudamericano era un'alternativa promettente. Anche i libri di Ștefan Agopian hanno modernizzato la prosa romena e sono considerati un simbolo di indipendenza nei confronti della rigidità del regime.

Mircea Cărtărescu pubblicò, nel 1989, il volume di racconti "Nostalgia"; esso comprendeva 3 racconti ("Jocul", "Gemenii" e "REM"), un testo fantascientifico nell'epilogo e un quarto racconto, dapprima censurato e poi apparso come prologo nelle edizioni successive. Cărtărescu considerava che l'universo del favoloso quotidiano poteva penetrare facilmente nei bambini e negli adolescenti, poichè essi vivono fluttuando tra sogno e realtà. Il narratore è, solitamente, un uomo maturo che rammenta alcuni episodi del suo passato. Mircea Cărtărescu è, senz'alcun dubbio, l'ultimo autentico esponente della letteratura realista con elementi fantastici.

2. Sorin Titel

Sorin Titel nasce a Margina il 7 dicembre 1935. Nel 1954 si iscrive all'università di Bucarest, ma viene espulso dopo 2 anni a causa del suo sostegno alle proteste degli studenti ungheresi. Nel 1957 si iscrive all'università di Cluj, ma viene espulso una seconda volta. Il punto culminante della sua carriera è rappresentato dal "ciclul romanesc", formato da 4 romanzi scritti tra il 1974 e il 1983. Le sue opere sono state tradotte in più lingue e sono state osannate dai critici. Muore il 7 gennaio 1985 a causa di una malattia.

Sorin Titel ha portato una ventata di freschezza nell'ambito della letteratura romena; nei racconti brevi di inizio carriera, lo scrittore si basa sull'universo degli essere più innocenti, ovvero i bambini e gli adolescenti. La quotidianità non è noiosa e banale, ma affascinante. Al contrario, i suoi romanzi rappresentano la maturità dell'autore poichè affronta nuovi metodi narrativi e un cambio di prospettiva.

2.1 Opere

Fin dal principio, le opere di Sorin Titel sono state considerate, allo stesso tempo, semplici e complesse; l'autore dimostra, tramite i suoi scritti, la sua convinzione che il significato più grande della vita si nasconde negli aspetti più insignificanti. Nei primi racconti, Sorin Titel scopre il mondo dell'adolescenza; l'autore non parla degli adolescenti in quanto tali ma dell'adolescenza come stato d'animo, lo stato in cui l'uomo è pulito e acquisisce il senso della pienezza.

Sorin Titel debutta, nel 1963, con una raccolta di racconti intitolata "Copacul". Nonostante i personaggi principali sembrino essere allegri e ottimisti, i protagonisti affrontano, in realtà, eventi poco lieti: nel racconto "Copacul", Luca viene lasciato dalla ragazza che ama; in "Dimineața", una casalinga è frustrata poichè, a causa della neve, non è riuscita a finire i lavori domestici. La donna ripensa al suo passato, a quando era ancora giovane, e questo tema si potrà ritrovare molto spesso nei

suoi romanzi futuri: le persone, oramai anziane, ripensano con nostalgia al tempo che scorre senza poterlo fermare.

Nel 1966, Titel scrive "Reîntoarcerea posibilă", un romanzo breve sulla solitudine. In quest'opera, si intravede la tendenza dello scrittore ad avere molteplici narratori e ad abbandonare la narrazione lineare. I pensieri dei personaggi si mescolano tra loro e non sono sempre chiari.

Un anno dopo, Sorin Titel pubblica la seconda raccolta di racconti intitolata "Valsuri nobile și sentimentale. Nel racconto "Vara cu ochii închiși", Baba Iulia, che da giovane era una ladra, parla da sola e suo nipote (il narratore) la ascolta pensando, allo stesso tempo, alle cose poco lusinghiere dette da sua madre a proposito della nonna. In "Moartea lui Moș Târlea", il protagonista sente alcuni bambini dire che è morto il sole; l'anziano non riesce a capire se essi sono i suoi nipoti oppure se sente le voci di alcuni amici di infanzia. Nel volume sono presenti anche alcuni racconti che non si svolgono nell'universo rurale.

Nel 1968, Sorin Titel scrive il romanzo breve "Dejunul pe iarbă", in cui è evidente un netto distacco dalle pubblicazioni anteriori, tendendo alla parabola e all'onirismo; il cambio della strategia narrativa è dovuto alle influenze dei romanzi di Kafka e degli scrittori francesi. La cronologia non è lineare e non vi sono personaggi principali: Titel accorda più importanza allo stile che al contenuto. La narrazione si basa sui ricordi dei personaggi e, quindi, è inaffidabile.

Nel 1971, Sorin Titel pubblica la raccolta di racconti "Noaptea inocenților", in cui domina un'atmosfera cupa e intimidante. In "Dimineții ciudate", un uomo si sveglia ogni giorno in una stanza diversa senza saperne il motivo; in "Strigătul", un ragazzo sente qualcuno urlare e, cercando di raggiungerlo, si perde in un labirinto di stanze (ispirazione kafkiana); in "Magnificat", il narratore viene spiato tutto il giorno da un gruppo di sconosciuti mentre è rinchiuso in una stanza.

Nello stesso anno viene pubblicato il romanzo "Lunga călătorie a prizonierului", una parabola sul viaggio di un detenuto; è palese il parallelismo tra il personaggio di Titel e Josef K, il protagonista de "Il processo" di Kafka. Josef, alla fine del romanzo, parte per un viaggio verso il luogo in cui sarà executato, ma questo tragitto non è la parte più significativa del romanzo, mentre Titel scrive un libro intero su di esso. Il viaggio è visto da sempre come un mezzo di arricchimento interiore, ma, in questo caso, il prigioniero non raggiunge questo obiettivo, bensì perde la propria identità.

"Țara îndepărtată" è il primo volume della 'tetralogia romaneasca', pubblicato nel 1974. In questo romanzo, Sorin Titel utilizza una tecnica più semplice senza rinunciare alla narrazione non lineare e alla polifonia dei narratori. Il romanzo è ambientato in Banato dopo la fine della Seconda Guerra Mondiale; esso non ha una vera e propria trama, e Titel, come un pittore, rappresenta alcune scene della quotidianità della vita rurale di un villaggio del Banato. Il narratore principale è Andrei, ma spesso viene interrotto da altri narratori, talvolta difficili da identificare. Il romanzo comincia con la descrizione di un treno pieno di giovani che tornano a scuola dopo la fine delle vacanze; questa scena, apparentemente insignificante, è in contrasto con la fine del romanzo: Bantu, uno dei personaggi secondari, dopo essersi addormentato su un treno, si sveglia e vede che la stazione è deserta.

"Pasărea și umbra" è il secondo romanzo della tetralogia, pubblicato nel 1977. In questo libro, come nel precedente, non succede niente di eclatante. Nella prima parte, Maria parla della morte di suo marito Ion, mentre la seconda si focalizza sulla vita del dottor Tisu, amico di Ion, dall'inizio della sua carriera di studente a Vienna fino al presente. Tutti i personaggi sono considerati onesti e innocenti, ma si trovano nelle mani di un destino crudele e spietato; gli abitanti del villaggio si aiutano sempre tra di loro, ma hanno a che fare con le ingiustizie della vita. La narrazione, a volte, viene interrotta

dalle voci dei defunti, segno che la morte fa parte del ciclo della vita. In questo romanzo si può intravedere l'intrusione del fantastico nel mondo reale. Esso non viene introdotto da alcun segnale di allarme, come in qualsiasi romanzo fantastico, ma Titel considera che il fantastico è parte della realtà e che non è aggressivo. La seconda parte è molto significativa: Tisu (allo stesso tempo narratore e personaggio) introduce il tema centrale del romanzo, ovvero la fine della giovinezza e la paura della morte che si avvicina sempre di più. Tisu è il primo personaggio che abbandona la sfera dell'innocenza: la sofferenza e il dolore hanno distrutto lo spirito dell'infanzia.

Il romanzo "Clipa cea repede" viene pubblicato nel 1979; come nell'opera precedente, i temi principali sono la morte e la descrizione di un mondo situato in uno spazio in continuo mutamento e in un tempo indefinito. Il primo capitolo si focalizza sul personaggio della signorina Ana, una maestra sparita nel nulla, che viene ricordata dai suoi compaesani. Non è chiaro se Ana sia veramente esistita o se lei sia solamente una rappresentazione della giovinezza perduta delle anziane che parlano di lei. Nella seconda parte del romanzo, il personaggio principale è un insegnante che aspetta la morte. Vi sono molte similitudini con "Pasărea și umbra": anche in questo caso, le evasioni dalla realtà non sono aggressive e Titel non interviene in modo diretto nella narrazione poiché vuole prendere le distanze dalle vicende narrate. Il titolo fa riferimento ai tempi in cui i personaggi erano giovani e felici; ora, quando si avvicinano alla fine, ripensano a quei momenti senza però rimpiangerli. Il concetto di morte, invece di demoralizzare i personaggi, intensifica il loro amore per la vita.

3. "Femeie, iată fiul tău"

"Femeie, iată fiul tău" è l'ultimo romanzo della 'tetralogia romanească', pubblicato nel 1983. Il libro inizia con l'incubo di una madre addolorata che non riesce a dormire perché pensa sempre al figlio deceduto; nonostante siano trascorsi molti anni dalla sua morte, la donna, che si chiama Sofia, non riesce ad accettare la scomparsa di Marcu, il figlio più piccolo. La storia di Sofia si intreccia con quella di un'altra madre addolorata: suo figlio, che si chiama sempre Marcu, ha avuto un incidente stradale e lei parte subito per Parigi per stargli vicino. Le storie delle due madri si mescolano tra loro e, se il lettore non è abbastanza attento, potrebbe confondersi. In realtà, Sofia è diventata madre agli inizi del XX° secolo, mentre la madre che parte subito per Parigi vive in un'epoca a noi più recente.

Il primo Marcu (Crăciunescu) è odiato dai suoi fratelli; si sposa con una ragazza che non ama e che porta in grembo il figlio di un altro. Diventa l'attendente dell'ufficiale serbo Ivo Filipovac che, per uno strano scherzo del destino, gli assomiglia come una goccia d'acqua. Alla fine, Marcu muore in Galizia, lasciandosi dietro una madre addolorata che non riesce ad accettare la morte di suo figlio e il fatto di non poterlo andare a trovare in cimitero, dato che il suo corpo non è mai stato trovato.

Il secondo Marcu è pronipote del primo: vive a Parigi ed è un pittore; un giorno, incontra Micheline e Vasco a una mostra di Chagall e fa amicizia con loro. Marcu li accompagna a Deauville dove conosce Momo, la sorella di Micheline. Un pomeriggio, un mendicante bussa alla porta della loro casa e Marcu osserva con stupore che è identico a lui. Ma non solo, è identico anche al primo Marcu, il suo antenato, e questa somiglianza tra i due è sempre stata considerata un argomento tabù in famiglia, un argomento di cui nessuno voleva parlare. Alla fine del romanzo scopriamo che Marcu ha avuto un incidente in macchina e che è ricoverato all'ospedale in gravi condizioni; si trovava in macchina con Momo e con Roger La Fontaine, il suo sosia, che ha perso la vita nell'incidente. La mamma di Marcu, a differenza di Sofia, riesce a riabbracciare il proprio figlio perché, dopo una settimana, esce dal coma.

"Femeie, iată fiul tău" è un romanzo sull'amore (soprattutto quello materno), sulla morte e sulla sofferenza; con esso, Sorin Titel dimostra di aver raggiunto l'apice della maturità. I due Marcu non

sono legati solamente dalla somiglianza, ma anche dallo stesso destino marcato dalla solitudine. Il primo Marcu, un figlio non voluto, è stato, in realtà, il più amato; la gravidanza non è stata facile e lui non voleva venire al mondo, come se avesse previsto il proprio destino. Marcu ha altri 3 fratelli con nomi biblici, che rimandano alla relazione ostile tra Caino e Abele. Al contrario, l'amore fraterno è visibile nel legame che i due Marcu hanno con i loro doppi, nonostante non siano imparentati in alcun modo: il primo Marcu viene picchiato selvaggiamente da Lutz Scheindler perchè è stato scambiato per Ivo Filipovac e Marcu, in silenzio, si sacrifica per lui; nel secondo caso, Roger La Fontaine muore nell'incidente, sacrificandosi per il pittore.

Radu Vancu, critico letterario, sostiene, nella prefazione del romanzo, che "Femeie, iată fiul tău" è totalmente diverso dalle opere anteriori di Sorin Titel; non è ambientato solamente in Banato, ma anche in Francia e in Voivodina, rendendolo, dunque, il suo romanzo più cosmopolita. Lo stesso critico osserva che nel romanzo sono presenti molti richiami alla Bibbia (cominciando dal titolo) e all'arte.

Per concludere, possiamo dire che "Femeie, iată fiul tău" è un romanzo sul tema del doppio, sulla solitudine e sulla morte che bracca l'uomo sin dalla nascita e, soprattutto, sulle donne, sulle madri, che sono le vere forze motrici del mondo. Le madri condividono lo stesso sentimento di devozione e di sacrificio per i loro figli; li amano incondizionatamente, qualsiasi cosa succeda. La donna, la madre, è il vero e unico punto di riferimento dell'uomo.

Bibliografie

Avram

Avram, *Reflecții ale extremei drepte românești în "Bietul Ioanide"*
[<https://www.history.ro/sectiune/general/articol/reflectii-ale-extremei-drepte-romanesti-in-bietul-ioanide>]

Betea

L. Betea, *Decretul antiavort, prostituția și "Decrețeei"*
[<https://www.history.ro/sectiune/general/articol/decretul-antiavort-prostitutia-si-decreteii>]

Bucur

S.I. Bucur, *Școala de la Târgoviște- estetica experimentalismului*
[<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23374/pdf>]

Cheie-Pantea 2002

I. Cheie-Pantea, *De la Eminescu la Nichita Stănescu*, Excelsior, Timișoara 2002

Ciobanu 1971

N. Ciobanu, revista *Luceafărul* nr. 16/1971

Ciocârlie 1983

L. Ciocârlie, *Eseuri critice*, Facla, Timișoara 1983

Cristea 1983

V. Cristea, *Ceea ce este important*, România literară, nr. 18/1983

Guida 2005

F. Guida, *Romania*, ed. UNICOPLI, Milano 2005

Iorgulescu 1983

M. Iorgulescu, *Feeria cotidianului*, România literară, nr. 15/1983

Simion 2007

E. Simion, *Dicționarul general al literaturii române, vol VI, S-T*, ed. Univers Enciclopedic, București 2007

Simion 2002

E. Simion, *Scriitori români de azi, vol.2*, ed. Litera, 2002

Simion 2002a

E. Simion, *Scriitori români de azi, vol.3*, ed. Litera, 2002

Simion 2002b

E. Simion, *Scriitori români de azi, vol.4*, ed. Litera, 2002

Simuț 2015

I. Simuț, *Sorin Titel între europenismul și regionalismul prozei*, revista Cultura, nr. 543/2015 [<https://revistacultura.ro/nou/2015/11/sorin-titel-intre-europenismul-si-regionalismul-prozei/>]

Tismăneanu 2007

V. Tismăneanu, *Raport final- Comisia prezidențială pentru analiză dictaturii comuniste din România*, ed. Humanitas, 2007

Titel 2015

S. Titel, *Femeie iată fiul tău*, Gestalt Books, București, 2015

Tugui 2010

P. Tugui, *"Toate pânzele sus!": în sfârșit o carte fără politică*, revista Cultura, nr. 297/2010 [<https://revistacultura.ro/nou/2010/10/%E2%80%9Etoate-panzele-sus%E2%80%9C-%E2%80%9Ein-sfarsit-o-carte-fara-politica-%E2%80%9C-iii/>]

Ungureanu 1985

C. Ungureanu, *Proza românească de azi, vol. I*, Cartea românească, 1985

Vancu 2015

R. Vancu, *Egalul marilor Mitteleuropeni*, prefață a romanului *Femeie iată fiul tău*, Gestalt Books, București, 2015

Vighi 2000

D. Vighi, *Sorin Titel- Monografie*, ed. Aula, Brașov, 2000

Voinescu 2014

L. T. Voinescu, *Proza scurtă a generației '60*, Brașov, 2014
[<http://old.unitbv.ro/Portals/31/Sustineri%20de%20doctorat/Rezumate2014/Bobea%28Voinescu%29.pdf>]

Dicționar explicativ al limbii române [<https://dexonline.ro/>]

Enciclopedia Treccani [<http://www.treccani.it/enciclopedia/>]

Encyclopedia Britannica [<https://www.britannica.com/>]